

„Minthogy az idők múlandósága nem engedi meg, hogy az emlékeink kincsestárát sokáig megőrizzük, mert mindnyájunkat elragad a halál, ezért régi szokás az eseményeket az írás tartósságára bízni, nehogy az elmúlt idők történetét nem ismerő kor bizonytalanul tévelygjen.”

(Gyöngyösi Gergely: Arcok a magyar középkorból, Bp., Szépirodalmi Kiadó, 1983)

Bevezető

Álltam a temető mögötti dombon, a hajdani „római út”-on és nagyon-nagyon boldog érzés fogott el a szívet melengető környezet láttán. Csodálatosan zöld volt minden. Északra a Pilis nyúlt az ég felé, tőle kelet felé a Hosszú-hegy, a Ziribár, a Garancs, kissé arrább a Kevélyek vonták meg a Pilis-völgy északi határát, s messze délkelet felé érezni lehetett Budapest lüktetését. Délen a Zsíros-hegy és a Nagy-Szénás, nyugatra pedig a Kálvária, az Órhegy és távolabb a Zajnát-hegyek koszorúzták ezt a csodálatos tájat.

Valamikor erre vonultak a római légiók Brigetio felé, s rá sok száz év múlva Kurszán honfoglaló seregei jártak ugyanezt az utat. A tatár hordák is erre száguldottak, hogy felgyútsák a pilisi apátság kolostorát, s végül a török is itt épített végvári feladattal palánkvárat, hogy a nyugatról érkező támadások ellen védje Budát.

És vajon az én őszám, Christian Vötter, aki a schwarzwaldi Schramberg községből érkezett Magyarországra, mit érezhetett, mikor körülnézett e tájon és belevágta ásóját a földbe? Érezte-e felelősséget a családjáért és jövőjükért Christian Vötter? Hol aludtak és mit ettek az első esztendőben? És vajon hány álmatlan éjszakája lehetett, mint családapának a gondok és nehézségek idején?

Ezekre a történelmi pillanatokra és Christian Vötter gondjaira gondoltam, mikor szemem és lelkem a táj szépségein pihent és gyönyörködött. És a lelkemben és szívemben kelt érzések nyomán határozta el, hogy megkeresem e táj múltját és átadom mindazoknak, akik lélekben fiatalok tudtak maradni, és akik szívesen hallgatják ennek a tájnak, s ennek a népnek múltját és emlékeit.

Munkámhoz kevés segítséget kaptam, ezért nem sikerült úgy, ahogy szerettem volna. Örülnek, ha valaki ezt a munkát folytatná és tökéletesebb tenné.

A szerző

Megjegyzés: A kéziratot 1993. VII. hóban zártam le.

A község fekvése és földrajzi környezete

Pilisvörösvár nagyközség¹ Pest megye Budai járásában a fővárostól ÉNy-i irányban a régi Budapest-Bécs műút mentén fekszik a Lánchíd melletti 0 kilométerkötől 18 km-re.

A község a vörösvári medence Ny-i részét foglalja el. E hosszanti völgyben fekszik még Solymár és Pilisszentiván község is. E községek közül Pilisvörösvár a legnagyobb, amit a kedvező fekvésének köszönhet. A helység ugyanis a völgy irányában futó fontos közlekedési útvonal mellett létesült, ami régtől fogva jelentős szerepet tölt be a község életében, s e szerepe még növekedett a kőszénbánya megnyitásával, a Budapest-Esztergom közötti vasútvonal megépítésével, valamint a Budapest-Bécs közötti műút elkészültével. Lakóinak száma: kb. 11 500, területe 4222 kat. Hold.

A medencét, amelyben fekszik a Pilis hegység hegykoszorúja öleli körül. A legtöbb hegyet turisták járta dús erdők borítják. Az erdő borította hegyek: a Pilis, a Kis-és Nagy Kevély, a Zsíros-hegy és a Nagy-Szénás. Viszont nyugat felé, Piliscsaba irányában a Kis- és Nagy-Kopasz-, a Fehér-, az Ór- és a Vörös-hegy kivételt képeznek. Ezek kietlen, kopár dolomithegyek. Messzire fehérlő, ásványbányáktól sebhelyes oldalaikon nagyobb növényzet nem található, itt csak néhány gyéren kínlódó fűszál tengődik. Oldalaikon mély barázdát szántott az évezredek ekéje. Törmelékgaratoknak hívják ezeket a mélyvízmosásokat. A csapadék és az általa kimosott kőtörmelék bennük jut le a völgyekbe, ahol idővel futóhomok, de talaj is lesz belőle, melyben búza, édes szőlő, gyümölcs és illatos virág, egyszóval élet terem. A Pilis hegység geológiai kialakításában kisebb-nagyobb vulkáni tevékenység is közreműködött. A medence a felsőtriászban kezd kialakulni. Ekkor még az egész vidéket tenger borította. Belőle rakódott le a Pilis hegység két alapanyaga: a dolomit és a dachstein mészkő. Ezek itt az uralgó kőzetek. A jura- és a krétakorban kisebb területek kivételével szárazra került az egész vidék. A felső krétában történtek a vetődések és ennek következtében a szárazra került terület széttöredezett egyes kisebb-nagyobb hegyrögökké. A mélyebb beszakadásokban az eocén közepéig édesvízű tavak képződtek, dús vízinövényzettel, ezekből alakult a tőzeg, majd a későbbi barnaszén. A miocénban a szomszédos területeken megkezdődött a vulkáni tevékenység, amely a Visegrád-Szentendrei vagy másként Dunai andezit-hegységet kialakította. Ez a Pilishez egészen közel történt, úgy, hogy vele teljesen összeér. A dolomit és a dachstein mészköves vidék földtani képéből következik, hogy a pilisvörösvári medence laza kötöttségű, futóhomokos talajú terület. A határ északi, Csobánka irányába eső része valamivel kötöttebb, mint a déli. A talaj jó minőségű, szőlők és szántók vannak rajta.

A Budai és a Pilis hegyek kevés kivétellel vörös, vastartalmú agyagból állnak. Ezek pedig a levegőből hulló és humuszsavat tartalmazó anyagok hatása alatt átalakult porból képződtek.

Pilis.....	756 m.
Dobogó-kő.....	699 m.
Ziribár.....	410 m.
Garancs.....	283 m.
Nagy-Kevély.....	534 m.

A Pilis dél felé vonuló ága a vörösvári és csabai völgyet választja el egymástól. Ennek a vonulatnak nevezetesebb csúcsai:

Felső-Somlyó.....	305 m.
Nagy-Kopasz.....	444 m.
Homok-hegy.....	394 m.
Fehér-hegy.....	392 m.
Kis-Szénás.....	346 m.
Vörös-hegy.....	352 m.

Keletkezésük időszora szerint (másodkori, harmadkori diluviális és alluviális képződmények) a következők szerepelnek:

Dolomit (mint másodkori képződmény) összeálló sziklákat alkot a hegyek lejtőin, pl. Ürömnél (Kálvária-, Budai- és Kő-hegy) Borosjenőnél (Kő- és Csúcs-hegy), rendszeresen azonban porrá mállik szét (kőpor). A dolomitot Pilisvörösvár, Piliscsaba és Üröm határában kőbányákban fejtik és utak építésénél használják fel.

A dachstein vagy megalodusz mészkő a Pilis hegységben a felület alakzatának létrehozásában főszerepet játszik atrachit mellett. Nevezetesebb előfordulása a fentieken kívül a Ziribár; Hosszú-hegy, a piliscsabai Nagy-Kopasz, Nyugaton a Kőárok, a Nagy- és Felső-Somlyó hegyek, délen a Szénás-hegyet alkotva a vörösvár-csabai dolomithegyekbe ütközik.

A Pilis-hegy területén és környezetében bővelkednek a barlangok mésszel. A barlangok a preformált hasadékokon beszivárgó víz fizikai és kémiai hatásának köszönhetik létrejöttüket. A meszet ezen a területen mészégetés céljából fejtik ki. Erre a célra a dachstein vagy megalodusz mész különösen alkalmas. A legtöbb mészégető a Pilis-hegy környékén van. A dachstein mész mellett még a vöröses vagy fehérfoltos Jura mész fordul elő a Pilis-hegy vonulatában. Üröm és Borosjenő vidékén a dachstein mészen tetemes vastagságú szürkésfehér mummulitmészkő fekszik.

Mészkő-homokkő előfordulási helyek: Solymár; Üröm, Borosjenő, Csobánka (egészen a Pilis-hegyig).

A dachstein meszet takaróként fedő homokkő Ürömnön, Borosjenőn, Csobánkán és Pilisszántó környékén található.

A Nagy-Szénás-hegy és a Nagy-Kopasz-hegy anyaga megalodusz mészkő.

Barnaszenet Nagykovácsi, Pilisszentiván és Pilisvörösvár községekben találtak.

A harmadkor elején süllyedésnek induló budai-hegycsoport medencéit édesvízi mocsarak töltötték be, melynek peremén hatalmas széntelepek keletkeztek. Ezekre rakódtak a területet elárasztó tengereknek először keverék (sós-édes), majd pedig sós vízből képződött rétegei.

A Pilisszentiván és Pilisvörösvár környékén a „Budapest Vidéki Szénbánya Részvénytársaság” részéről feltárt rétegek sorozata a következő: Közvetlenül a dolomitra települt középeocénkorú édesvízi képződmények bitumenes édesvízi mészkőből és közbül fekvő barnaszéntelepekből áll, mely telepek vastagsága a közöttük fekvő mészkőrétegekkel együtt közel 35 méter tesz ki. Ezek fölött következnek márgás, agyagos édesvízi lerakódások, széntelepek nélkül, amelyek fölött mummulit-mész, majd vastag sósvízü agyagréteg, végül pedig diluviális agyag és homok rakódott le.

A határ folyó- és forrásvízben nagyon szegény, mert a dolomit a ráhulló csapadékvíz majdnem mind elnyeli, ezenfelül átveszti és levezeti nagy mélységekbe. Mindössze 3 patakocska csörgedez a határban: a Koller-árok, a Köves-árok és a Rét-víz.

Találunk 3 tavacskát is. A vörösvári körzeti rendelő mellett találjuk a szent János tavat (nevét a mellette álló Nepomuki Szent János szoborról kapta), a második tavacskát a zsidó temető melletti agyaggödörben láthattuk a 70-es évek végéig, mikor is feltöltötték, s jelenleg a Vízgazdálkodási Vállalat telephelye van rajta. A harmadik tó az úgynevezett „slemung”, becenevén „slötyi”. Ez tulajdonképpen 5 tóból áll, melyek a kőszénbánya eliszaposításával keletkeztek. (A kőszénbánya 1940. december 1-jén állt le.)

Volt még egy negyedik tó, az úgynevezett Cigány-tó, mely az akkori cigánytelep (a megszűnt strandfürdő területén) szomszédságában feküdt. A tavat 1928-ban feltöltötték és a helyén strandot létesítettek. Sajnos a vízhiány miatt nem váltotta be a forgalmához fűzött reményeket. Néhány évi működés után megszűnt.

A kutakban 6-8 méter mélységben található a víz, de meszes tulajdonsága miatt a kemény víz alig használható. 1936-ban létesült víztársulás először Pilisszentivánról, majd újabban Szentendréről biztosítja a falu lakosainak az egészséges vizet. Ma már majdnem minden házba bevezették a vízvezetékét.

A régi lakások szigetelés hiánya miatt egészségtelenek, de az elmúlt 25 év alatt sok száz modern, egészséges ház épült, melyek tiszták, tágasak és egészségesek.

A vidék éghajlata sem hegyvidékinek, sem alföldinek nem mondható, inkább olyannak, ahol mindkét vidék éghajlatának hatásai érvényesülnek, vagy kiegyenlítik egymást. Hogy a környék majdnem állandó széljárásnak van kitéve, az is az elmondottakban leli magyarázatát, ugyanis a Felvidék és az Alföld két különböző hőmérsékletű levegője a pilisvörösvári völgy irányában tör a kiegyenlítő felé.

A telek az ért általában hidegek, a nyarak viszont forrók. Legfeljebb a szélsőségek kisebbek, mint máshol.

Évi csapadék 600 milliméter vagy annál több. A klíma állattenyésztésre és földművelésre egyaránt alkalmas.

A táj, valamint a régészeti leletek (őskor, rézkor, bronzkor, vaskor, római kor, Árpád-kor, késői középkor) részletesebb leírása a Magyarország régészeti topográfiája, Akadémiai Kiadó Bp., 1986., A Budai és Szentendrei járás (XIII./1.) c. munkában található.

Greguss Klára
tanár, Pilisvörösvár

Pilisvörösvár területe és régészeti leletei

A község története

A Pilis hegység ősembere

A Pilis hegység környékén az utolsó jégkorszak végén jelent meg az első ember. Ebben az időben a sarkvidéki hótakaró lehúzódott az európai szárazföld belsejébe, s a Kárpátok vonulatait örök hó fedte. Jellemzők az állandóan rendkívül hűvös nyarak. A tél nagyon hosszú volt, a nyár rövid, hideg és nedves. Az ősz már augusztusban kezdődött. Elszaporodtak a sarkvidék rókák, hermelinek, havasi pockok. Hófajdkakasok rikácsoltak nyirkos tavaszokon.

A Pilis hegységben nyár közepén 11-12 fok volt a hőmérséklet.

Különös embercsoport élt ekkor a Pilisben a kiskevélyi barlangban és a pilisszántói kőfülkében. Az ősember korának talán legtitokzatosabb embercsoportja Magyarországon! „Barlangi gravettiek”, mások szerint „barlangi eszkimók”. Nagyon keveset tudunk róluk egyelőre, mert kevés és hiányos az a régészeti lelet, amely tőlük ránk maradt. Azt sem tudjuk biztosan, hogy valóban barlanglakók voltak-e ezek az elzárkózott hegyi emberek, olyan korban, amikor már rég földkunyhókban laktak mindenütt, vagy csak még nem találtuk meg szabad ég alatti vadásztáborait. Mindenesetre feltűnő, hogy a barlangjaik mindig a hegyvidék szélén vannak, a síkságra, alacsony dombvidékre néznek.

A pilisi vadászok teljesen a rénszarvasra specializálták magukat, különlegessé váltak az eszközeik is. Csupán a pilisszántói kőfülkében 1200 rénszarvas combcsontjának gömbölyű végét ütötték le, ami azt mutatja, hogy itt csupán feldarabolták az állatokat, eltávolították a fölösleges részeket a koponyával együtt. A húst pedig elszállították más helyre. Hová? Nem tudjuk. Még érdekesebbek a pilisi vadászok szerszámai. Mindössze kétfajta szerszámukat ismerjük. Az egyik alig néhány centiméter hosszú, pattintott hegy a „gravetthegy”. A másik apró, egyik szélén ügyesen pattintott, finom kis penge. Ezeket a kis pengéket leginkább egy zsebkés kisebbik pengéjéhez lehetne hasonlítani, csontból vagy fából készült foglalatba erősítették. A foglalat 20-30 centiméter hosszú is lehetett, a vége csúcsos volt. Két oldalán hosszú rést vágtak a köpengék számára. Ebbe erősítették be sorban az apró pengéket és így kétélű köélű lándzsa lett belőlük.

A Pilis hegység vadászai valószínűleg oldalági leszármazottai voltak a síksági gravetti törzseknek. Erre mutatnak a „mikró” nyílhegyek, de ezt jelzi néhány érdekes csonttárgy is, mely a jégkor végéről maradt ránk. Az egyik barlangban piskóta alakú csontdíz, a másik barlangban csontból faragott, vésszel díszített amulett került elő. Ezek is gravetti törzsek használati tárgyaira emlékeztetnek.

A Remete-hegyi Felső-barlangban (Máriaremete és Nagykovácsi között) 1969-ben megtalálták a „neandervölgyi” ember pattintott kőszerszámát. Egyszerű, kitűnően megmunkált, bal oldali élű kaparó volt, az éle kissé fogazott. Az itt előkerült felső-barlangi szerszám anyaga szép fényes, barna színű kőzet. Radiolarit. Régebben jáspisnak nevezeték. Megállapítható, hogy Dorog környékéről került ide. Tehát ott is megfordult, nyersanyagot gyűjtött és vadászott a Felső-barlang embere.

A barlangból huszonnégy fajta állat maradványa került elő. Ebből kiderült, hogy mire vadászott az itt élő ősember, és az is, hogy milyen volt az akkori éghajlat, az ember természeti környezete. Nagyjából az alábbi állatfajokra lehetett következtetni: siketfajd, hófajd, farkas, róka, barnamedve, barlangi medve, hermelin, borz, barlangi hiéna, oroszlán, nyúl, mamut,

jégkori vadló, gyapjas orrszarvú, gímszarvas, rénszarvas, óriásgím, kőszáli kecske, pézsmatulok stb.

Ez a fauna, az állatfajoknak ez az együttese, egy-két kivétellel szinte kizárólag vadászat révén került a barlangba. Legnagyobb számmal a barlangi medve fordult elő. Az oroszlán, a mamut, az orrszarvú, az óriásgím agancsaival be sem fért volna a barlang nyílásán. Ezek zsákmányként kerültek ide. Sőt az is megállapítható, hogy csak egyes részeit hurcolták be. Az óriásgímnek például a levetett agancsa ott feküdt a barlang hátsó részében.

Az éghajlatról még többet mondanak az elejtett állatok. Azt mutatják, hogy lassan lehűlt a klíma, közeledett az utolsó jégkorszak. A hiéna, a vadló, az oroszlán megélt még talán tovább is, de időnként már megjelent a hófajd és az északi rénszarvas. A réteg, megannyi leletével nem lehet fiatalabb a Würm-jégkor kezdeténél, mert pl. a pézsmatulok később már egyáltalán nem élt a Kárpát-medencében.

Hol vadászott, merre járt a Felső-barlang embere? Természetesen itt vadászott, de eljutott a vörösvári völgybe is egészen Dorogig. Azonkívül megfordult Budafokon vagy a Tétényi síkságon. S az itt talált hatalmas medveagyar megtetszett neki és hazavitte a barlangjába. Ez pedig támpontot adott a régészeknek az ősember mozgási területéről.

Az 1932-ben felfedezett Bükk-hegységi „neandervölgyi” embermaradvány után 37 évig vártott magára a következő (Felső-barlangi) „neandervölgyi” lelet megtalálása.

A jégkorszak végén a tőlünk északra és délre talált ősemberek, azaz ezek a különös vadászok a rénszarvasokkal együtt eltűntek. Ők voltak ezen a vidéken az utolsó ősemberek.

Elmúlt a jégkorszak, lejárt a mamut- és rénszarvasvadászok ideje. E vidék ősemberei bizonyára ismerték már a barlangok adta természetes lakásokon kívül a földbe vájt lakóputrit is. Olyan volt ez már, mint később az első földművelőké. Le is telepedhettek volna, ha nem a vadászat hajtja őket. Elkészült az első, agancsból csiszolt „kapa”, amilyennel pár ezer év múlva a legegyszerűbb fajta földművelést kezdte meg az ember. Foglalatba erősítette a kőpengéket, ugyanúgy, ahogyan később az első sarlók éle készült. Ismerték a csontból csiszolt „varró-tűt”, ám egyelőre inakkal varrtak. Később megszélidítették az állatokat, s kialakult az állattenyésztés.^{1,2}

Római légiók vonulnak ezen a tájon

Az időszámítás kezdete körüli években Augustus császár a Dunántúl megszállásával a Római Birodalom határát előretolta a Dunáig. Augustus császár önéletrajzában azt írja, hogy előtte a római hadsereg sohasem jutott el Pannóniáig. Fővezére, Tiberius legyőzte a barbárokat és a Birodalomhatára északon is, keleten is a Duna lett. Tehát Róma légiói eljutottak az Aquincum-Brigetio-Arrabona-Carnuntum-Vindobona vonalra.

A határ védelme céljából a folyammentén kőtáborokat építettek őrtornyokkal (burgus,), görögül=pirgos, németül=Burg. Az őrtornyok legénysége részben futóárokkal, részben fáklyajelekkel érintkezett egymással. Az ásatások kiderítették, hogy a burgusok legénysége önellátásra volt utalva: a katonák földet műveltek, maguk örölték lisztjüket kézimalmon vagy vízi-

¹ Magyar régészet regénye 1976.

² Évezredek hétköznapijai 1973.

malmon. Kenyérsütő kemencéjük is volt. A folyó túlsó oldalán levő barbárokkal is kereskedtek békeidőben.

Pannonia a Római Birodalom legjobban megerősített tartománya volt, amennyiben 4 légió védte határait. (Egy légió általában 6000 gyalogosból, 120 lovasból és néhány ezer fős segédcsoportból állott.) A Brigetióban (Ő-Szőny) táborozó I. légió a quadok ellen védte a Duna északi szakaszát, a II. légió pedig Aquincumban őrizte a jazigok (szarmaták) ellen a Duna keleti szakaszát.

A Duna túlsó oldalán lakó barbárok (markomannok, quadok, jazigok) gyakran be-betörték Pannoniába és nagy kárt okoztak nemcsak a légió katonáinak, hanem a pannon őslakosságnak is. Ulpus Traianus véget vetett az állandó barbár betöréseknek. Uralkodása utolsó éveiben hatalmas harapófogóba veszi Regensburg (Castra Regina) és Dácia közti barbárokat és tönkrevérei őket. Ulpus Traianus ekkor már a Vörösváron keresztül vezető római utat is felhasználta. Hatalmas katonai felvonulás tanúja volt ez a táj. Traianus (98-117) két részre osztotta Pannoniát: Alsó Pannoniára (Pannonia Superior). A császár hosszú éveket töltött a Duna vonalán. A brigetioi tábort az ő uralkodása kezdetén építették. Útban Róma felé 117-ben meghalt.

Az ebből a korból ránk maradt római pénzekről és régészeti leletekről, valamint a templom oldalában elhelyezett római domborműről megállapítható, hogy a község északi részén (Szabadságliget, illetve régebben: Karátsonyi liget) római segédtábor volt. A leletek épületek fundamentumainak kiásásakor kerültek elő. Sajnálatos, hogy a megtalálók nem jelentették a megtalált régészeti leleteket, s így a legtöbbje elveszett vagy megsemmisült. A római pénzek egy része még ma is magánosok birtokában van.

E tartomány pannonlakosai a rómaiaktól vették át a sírkőállítás szokását. A sírkövek felirata is latinul készült. A túloldalon látható sírkő, mely a múlt században is ismert volt, a pilisvörösvári templom déli falába volt beépítve. Eredete valószínűleg a Szabadságligeti egykori római segédtáborból származik. A templom falába történt beépítése a 18. század elején történt. Miután a vörösvári templom renoválása után (a falakat 1 méterrel emelték és a tetejét domborúvá képezték) a sírkő eltűnt, senki nem keresete és senki sem tudta, hová tűnt. A renoválás 1933-ban történt. Ezalatt az idő alatt a „Leányiskola” két egybenyíló tantermében tartották az istentiszteletet.

Sok utánjárás után Reöthy Ferenc helytörténeti kutatótól (Balatonszemes, Toldi u. 6.) tudtam meg, hogy a keresett dombormű Balatonszemesen az Árnyas fasor 1. sz. alatt, a Vegyipari Szakszervezet Gyermeküdülőjének falába van beépítve.

Feliratát közölték többek között: Corpus Inscriptionum Latinarum III. kötetében 10569(=2627) szám alatt. Fényképét a Budapest Régiségei XIV. kötet (1945) 168. oldalán, az azóta elhunyt Nagy Lajos közölte, de azt nem, hogyan került a sírkő Pilisvörösvárról Balatonszemesre. Mócsy András, a Régészeti Tanszék vezetője azt írta 1968. augusztus 30-án, hogy nem lehet tudni, mikor és mi módon került a sírkő Pilisvörösvárról Balatonszemesre, de „gyakran előfordul, hogy tehetősebb emberek kertjükben máshonnan összehordott római köveket állítanak fel, s így Bogsch Árpád is gyűjtői szenvedélyéből vagy sznobizmusból hozta el Pilisvörösvárról.”

A sírkő felső részén a család szembenéző alakjait látjuk. A férfiakat római, a nőket bennszülött viseletükben ábrázolta a kőfaragó mester. A dombormű kifaragása jellegzetesen II. századi.

A dombormű feliratának magyar fordítása Mócsy András professzortól, az ELTE Régészeti Tanszék vezetőjétől származik.

Az említett balatonszemesi üdülő kertjében újabb domborműleletre bukkantak. Erről Mócsy András professzor, az ELTE Régészeti Tanszék vezetője így ír: „...A másik, vadászati jelentes kő eredetéről egyelőre semmi sem derült ki, de feltehető, hogy Bogsch Árpád szerezte valahonnan.”

Traianus előtt Augustus, Domitianus és Tiberus császárok jártak Pannoniában. Traianus halála után viszont Hadrianus császár járt először Pannoniában. Hadrianus ezen a vidéken is járt. Aquincumot és Carnuntumot (Német-óvár) ő alapítja.

Marcus Aurelius császár, aki szerette gondolatait írásban rögzíteni, két könyvet is írt Pannonia felső vidékén. Az egyiket Carnuntumban, a másikat a Garam torkolatánál.

Idézet az egyik könyvből: „Légy egyszerű, jó, tiszta, komoly, kendőzetlen, igazságszerető, istenfélő, jóindulatú, szeretetteljes, tántoríthatatlanul kötelességtudó!”

Septimus Severust a légiók Carnuntumban választják császárrá. Fiával, Caracalla caesarral megszemlélik az aquincumi helyőrséget. Útjuk a vörösvári völgyön át vezetett.

Diocletianus Pannoniát 4 részre osztja:

1. Savaria, 2. Pannonia Prima, 3. Pannonia Secunda, 4. Valeria. A mi vidékünk ekkor Valeria tartományhoz tartozott. Északon és keleten a Duna, nyugaton Győr-Balaton-Pécs vonal, s délen kb. A mai országhatár.

Diocletianus után Galerius és Nagy Konstantin császár járt még Pannoniában. Az előbbi inkább a tartomány gazdasági ügyeivel foglalkozott. Szenvedélye az erdőirtás volt, és újabb területek megnyerése földművelés céljára. Foglalkozott e célból a Balaton lecsapolásának gondolatával is.

Pannonia őslakossága

Pannonia őslakosságát kelte és illír népcsoportok alkották. Pannonia területe e két nagy ókori nép érintkezésének színtere volt már a római uralmat megelőző évszázadok során is. A kelták – Nyugat-Európa őslakói – Krisztus előtti IV. századtól fogva nyomultak be a Kárpát-medencébe, törzseik megszállták észak-Magyarországot és a Dunántúl nagy részét. Dunántúlon az idők folyamán egybeolvadtak az itt lakó pannonokkal. A kelta előnyomulás az illíreket dél felé szorította.

A kelta eredetű boisok a Rába-Duna-Carnuntum közötti részben, az illírek – kivonulásuk előtt – a Duna-Arrabona (Győr)-Esztergom és Balaton közti területen laktak. Az eraviszkuszok (kelta-illír törzs) a mi vidékünkön laktak, azaz Esztergom-Visegrád-Buda közti háromszögben, valamint a Vértes-Balaton-Sió-Sárvíz közötti területen is. Központjuk a gellérthegy eraviszkusz település. Fejlett társadalmi és gazdasági viszonyok között éltek. Saját pénzt verettek. Kerámiájuk, temetkezési szokásaik, népviseletük rokon a boisokéval.

Foglalkozásuk a római időben: állattenyésztés (disznóhízlás), földművelés, szőlőtermesztés. Sört árpából vagy kölesből erjesztettek. Az árpát és a kölest eszik is, isszák is.

Az evariszkuszi férfiak az idők folyamán átvették a római öltözködési szokásokat: ujjas tunikát, vastag mellényt, fölötté római tógát, vagy katonaköpenyt (jobb vállon fibulával összefogva) viseltek. A nők inkább az ősi népviselethez ragaszkodtak: fejkendő, földig érő ruha, öv és kötény.

Ételük: sült hal, sült disznóhús, sonka, gyümölcs (szilva, dió, mandula), tej, pannoniai kenyér, zöldség, főzelék, palacsinta stb. Pannonia híres bortermelő hely volt. Domitianus császár azonban féltette az itáliai borkereskedelmet, ezért vissza akarta szorítani Pannoniában a szőlőtermesztést. Rendeletben írta elő, hogy a szőlőtelepítés tilos, s helyette gabonát kell vetni. Ebből az időből származik az alábbi sírfelirat: „Igyál az emlékemre egy pohár bort, és ne sajnálj, ... előbb-utóbb te is ide kerülsz!”

A evariszkuszi lakosság életkörülményei, társadalmi viszonyai teljes mértékben a mezőgazdasági termelésre épültek. Ez a termelés kisparaszti gazdaságokon alapult.

A II. század kezdetétől mindenképpen Aquincumot kell Pannonia fővárosának tekinteni. A katonai tábor kb. a mai budai Flórián tér környékétől a Nagyszombatutcáig terjedt. Itt a Nagyszombat utcában még látható a katonai amphitheatrum, melynek lelátóin 15 ezer néző nézhetett végig a gladiátorok küzdelmét, vagy tanúja lehetett a vadállatok elé dobott keresztények halálküzdelmének.

A katonavárostól északra, a mai aquincumi romok helyén (Szentendre út 139.) kb. 2 km távolságra feküdt a polgárváros. Ennek is volt amphitheatruma (a vasúti híd után balra). Ez azonban kisebb méretű volt. Csupán 3 ezer néző számára készült. Pannonia feladását követő évszázadokban az átvonuló népek mindegyike felütötte tanyáját az egykori katonai amphitheatrumban. Egyes feltételezések szerint ezt a körszínházat tarthatjuk a hunok Etzelburgjának. Sőt még a honfoglaló magyarok is jó állapotban találták az amphitheatrumot. Árpád családja is megtelepedett benne.

A római utak

„Hogy a rómaiak közel 400 évig birtokukban tarthatták Pannoniát, azt nemcsak a jól kiépített limesnek, valamint a légióknak köszönhetjük, hanem a kitűnően megépített utaknak is.

A rómaiak az akkori fogalmakhoz képest bámulatos úthálózatot teremtettek meg. A „római utak” az egész, akkor ismert világot összekapcsolták egymással. Rómából az Alpokon keresztül elvezettek a La Manche csatornáig, Kis-Ázsiából Észak-Afrikán keresztül egészen a mai Spanyolországig. Az utakon nemcsak a légiók meneteltek, hanem az utasokat is hozzásegítették, hogy úti céljukat minél gyorsabban elérjék. Hihetetlennek hangzik, de Rómából Konstantinápolyba a rómaiak idején gyorsabban és biztosabban lehetett eljutni, mint 1800-ban. Érdekes ezeknek az utaknak az építésmódja. A minta majdnem mindenhol ugyanaz volt. A kitűzés nyilegyenesen történt, hasonlóan a mai autóutak nagy részéhez. Ezután két párhuzamos árkot húztak, amelyeknek a belső felét nagy kövekkel rakták ki, majd a közbülső földet kiemelték, s a helyét nagy kőtömbökkel töltötték ki. Erre egyre kisebb kövekből álló rétegeket raktak. Legfelülre zúzott kő került. Az utat domborúra képezték ki és gondosan keményre döngölték. Tartós, sima és esőálló útfelületet kaptak. Az útágy mélysége az éghajlati viszonyokhoz iga-

zodott. A mi szélességünkön például lementek a fagyhatár alá. Azokat a felfagyásokat, amelyekről tavasszal a mi útjainkon annyira félni kell, a rómaiak nem ismerték.”
(Pieter Coll: Már az ókorban is tudták)

„A rendkívül masszívan épített kötörmelékkel és sóderrel alapozott, nagyméretű bazalttömbökkel burkolt, kőperemmel és az esővíz lefolyását szolgáló padkával szegélyezett országutakat változatlan formában használták a népvándorlás korai népei. A magyar középkor forgalmai is gyakorta bonyolódott le ezeken az utakon.”

Az útépitést természetesen a légiókhöz tartozó segédcsapatok végezték és az anyagot is ők termelték ki.

Publius Papinus, az „ezüstkor” egyik legrangosabb költője (45-96) így ír az útépitésről:

Útépités

*Régen csak döcögött, ki erre hajtott
kordéján, kocsirúdja fel-e hintált,
elsüllyedt a kerék a rossz talajban,
és – síkság közepén – latin parasztok
átélték a hajótörés keservét.
Gyorsan nem lehetett haladni, kátyú
hátráltatta utad kerékkötőként,
vánszorgott az örök, zihálva húzta
íves járma alatt a szörnyű terhet.
Ám mostan, mi egész napot felőrölt,
két órácska az út, vagy annyi sincsen.*

*Gyorsabban madarak, ti sem repültök,
gyorsabban, ti hajók, ti sem suhantok!*

*Úgy kezdődik a munka, hogy barázdát
vonnak, szélét az útnak így kimetszik,
és jó mélyre kivájva, árkot ásnak.
Majd feltöltik, amit kiástak újra,
ám másképp: fenekén, az út „ölében”,
nagy termésköveket szorosra raknak,
hogy biztos legyen és sehol se tudjon
megsüppedni az út, a felszínét meg
fogják össze sűrűn szegélykövekkel.
S hány osztag sűrög itten egyidőben!
Erdőt irt ki, hegyet lehord az egyik,
sziklát mozdít az útból el s fatörzset,
másik nagy köveket cementez össze,
s rétegben salakot, tufát terít rá,
mások ki patakot terelnek arrébb,
s vízgyűjtő pocsolyát kiszárogatnak.
Átfúrnák ezek itt akár az Athost,
Hellé tengere bús vizét nem ingó
Hiddal, hogyha adódna, áthidalnák,*

*S Inó Isthmosa, volna sík, keresztül
Vágnák, tengereket keverve össze.*

(Fordította: Hegyi György)

Magyarázat:

Athos = Az észak-görögországi hegy lábánál Xerxes csatornát ásított hajóhada részére, amikor kr. Előtt 480-ban megtámadta Görögországot

Hellé tengere = Hellészpontosz, a mai Dardanellák

Statius Publius Papinus. Silvae címen lírai versgyűjteményt hagyott ránk.

A római jogszabály (Tizenkét Táblás Törvény) előírja, hogy az útnak 8 lábnak, a kanyarban 16 lábnak kell lennie (1 láb = 24 cm). Teát kb. 192 cm volt az utak szélesség. Később 20-40 láb szélességű lett az utak szélessége. A községünk mellett elhaladó római út 5 ½ és 10 ½ m között váltakozott.

Sok évszázadnak kellett eltelnie, amíg az ösvényeknek beillő utakat a jó megtervezett, kőlapokkal borított műutak felváltották. A rómaiak létrehozták azt a nagyszerű úthálózatot, amely napjainkig hirdeti a mérnökök alkotó képzeletének erejét, valamint az utakat megépítő munkások szakértelmét és szorgalmát.

Az Aquincumtól Brigetióba vezető út kezdetben a Duna vonalát követte, tehát Visegrádon és Esztergomon át vezetett. Később a rómaiak rövidebb utat építettek, s ez átló irányában levágta a Duna-kanyart. Az egyik át tovább jött Szarvascsárda irányában, majd a jelenlegi Bécsi úttal párhuzamosan, a vörösvári temető mögött Pilisszántó irányában haladt.

A másik út az ürömi állomásnál leágazott Üröm-Borosjenő irányában, majd a Kevélyek, a Garancs, a Ziribar és a Hosszú-hegy alatt vonult Pilisszántó irányában, ahol is a két út találkozott és haladt tovább Csév-Kesztölc-Dorog-Tát-Brigetio irányában.

Rómer Flóris, a híres régészeti kutató már a múlt század 60-as éveiben Vörösvár határában Pilisszántó irányában haladó római út meghatározásával foglalkozott. De Vörösváron túl nem jutott, mert a homokos talajban nemcsak, hogy mindennyom elveszett, de Vörösvárnál kérdéssé vált, hogy vajon a pilisszántói völgyben Csév és Kesztölc községek irányában húzódott-e tovább, vagy Vörösvárnál a mai Bécsi út vonalát követve Piliscsaba, Jászfalu mellett ment-e tovább Dorog felé?

Vásárhelyi Géza régész azt írja 1892-ben egyik munkájában, hogy irományait rendezve egy Piliscsaba és Csév szomszédos községek között felmerült peres ügyben történt határjárás alkalmával felvett másolat került a kezébe. Ezt lapozva feltűnt neki, hogy többször ismétlődik az alábbi kitétel: „...et via antiqua régi kopott út dicta, ex Vörösvár ad Csév, infra Nagy Kopasz hegy decurrentis”, később ismét „...et via antiqua régi kopott út ind clusa”, aztán „...trans viam dictam régi kopott út”, amiből nemcsak az tűnt ki, hogy e „régikopott út” még a múlt század első felében teljes mivoltában annyira megvolt, hogy erre mint határozottan létező és mindenki által látható, köztudomású határvonalra, egy hivatalos aktus alkalmával többször lehet hivatkozni, de valószínűvé tette azt is, hogy ez a régi kopott út nem lehet más, mint e vidéken keresztül húzódó római út. Vásárhelyi Géza közölte ezt az észrevételét a régi

irattal kapcsolatban. Ennek eredményeképpen jött az elhatározás, hogy megkeresik a római út folytatását.

Bejárták a Nagy-Kopasz oldalát, lementek egészen Szántóig, de nem találtak semmit. Másnap újra kezdték a kutatást. Dorogon találtak két mérföldkövet. Benedek nevű községi jegyző elvezette őket a falutól 1 km távolságra eső pontjára, ahol az ott folyó patak árkában megmutatta az annyit keresett római utat, melyet ő vadászat közben fedezett fel. Az út alapozása, szélességének méretei és az ott talált római téglák kétségtelenül bizonyítják római eredetét, iránya pedig határozottan Pilisvörösvárról Pilisszántón és a csévi völgyön visz keresztül az útnak imént említett pontjáig, éppen úgy, mint a fent említett határjárás régi kopott útjának iránya van jelezve. Innen aztán Dorog falu közbeépítése által a nyomok megszakadnak, míg azokat a falu mögött a Tát felé vezető országút mentén ismét megtalálták a helybeli plébános és a jegyző segítségével. Szerintük a helybeli lakosság szántás közben még ma is kocsiszámra szedi fel az útból a köveket. A fent említett két mérföldkövet is ezeken a szántóföldeken találták.

Szerencsés körülménynek köszönhető, hogy megtalálták Boros Pál pilisszántói földbirtokosnál a római út hiteles térképi felvételét is. E szerint a római út még a század elején megvolt, és a jelenlegi vörösvári temető mögötti dombvonulaton a „Dörfl” földek táján haladt Pilisszántó irányában.

Az útra írt szöveg: „Ulpius Traianusnak Sicambriába vezető régi postai uttya” valószínűleg utal a barbárok megfékezése utáni időre, mikor is Traianus Róma felé vezető útján erre vonult katonáival Aquincum, illetve Róma felé. A térkép teljes hitelű. Készült 1812-ben Halász Geodeon Pest megyei mérnök által. A megye hatóságilag ugyanazon évben hitelesítette.

A térkép szerint a római út a borosjenői határból a még ma is meglévő „Zeisel-Mühle” (ürgemalom) területén, annak felső sarka átmetszésével kanyarodott a vörösvári határba. Innen a malom melletti nádason keresztülment majdnem egyenesen a Vörösvár felé húzódó rét jobb felén levő hegyoldal szántóföldjei között, az egykori Majtényi Mária-féle birtokrészig, ahonnan gyengeelhajlással Pilisszántónak tartott. A vörösvári határt az egykori Majtényi Gábor-féle parcella Szántó felé eső végpontján hagyta el.¹

A rómaiak Dobogókőn keresztül is építettek utat, sőt tornyot is, számítva a quadok esetleges támadásaira. Az úrtorony alapfalai a 40-es évek elején még álltak: szabályszerű Burgus volt. A nagyszálló építésekor szétszedték a burgus alapköveit. Az itteni őrtoronyból egészen a Visegrádig terjedő határrészt megfigyelés alatt tarthatták, sőt a quadoknak az Ipoly völgyéből induló felvonulási útjára is kilátás nyílt.²

A római utak kutatásának legfontosabb régészeti segédeszközét, az útikönyvek adatainak elsőrendű ellenőrző forrását, a nagy számban fennmaradt mérföldkövek jelentik. Hosszú, részletes feliratuk minden esetben feltüntette, hogy mikor, mely császár uralkodása idején, melyik katonai egység állította fel a mérföldjelző követ, és a kő melyik várostól hány mérföldnyire áll.

¹ Vásárhelyi Géza. Archeológiai Értesítő 1944-45, Magyar Tudományos Akadémia 1945.

² ifj. Alföldi András – dr. Radnai Lóránt. Archeológiai Értesítő. Magyar Tudományos Akadémia Bp., 1945., 203. oldal

1 római mérföld (milia passum):	1485 méter
1 osztrák mérföld:	7585,9 méter
1 magyar mérföld:	8353,6 méter ¹

Községünk határában három mérföldkövet találtunk. Az elsőt 1976 nyarán szállítottuk be a temető mögötti római útról a MÉH vállalat és a „Pilisvölgye” termelészövetkezet közreműködésével. (A mérföldkő létezéséről Manhertz István volt tsz-elnök értesített.) A kő kisebb része a felszínen feküdt, a nagyobb része a föld alatt. A markoló kiemelte a földben fekvő nagyobb darabot is, de miután rövid volt a fogás, letört egy darab a kőből. A három darabot kéresemre a Kőfaragó Vállalat egyik brigádja ragasztotta össze. (Vezetőjük: Kovács Vilmos.) A brigád a könyvtár udvarában a markoló segítségével betonba ágyazta.

A második mérföldkő már nagyon régen (talán több mint 100 éve is van már) a Fő út 99. sz. ház előtt állt a földbe ásva. A szentendrei Ferenczy Múzeum 2 munkatársa, Topál Judit rész vezetésével kiásatta ezt a mérföldkövet és átszállította a könyvtár udvarába (1977-ben): Sejtésünk beigazolódott. A kőnek csak a fele volt meg. Miután a VII. szám állt rajta, úgy gondolom, valahol az Ürge-malom táján, de még a vörösvári határon innen volt az eredeti helye. Egy vörösvári gazda, aki büszkélkedni akart a nagy kővel, hazaszállította (ki tudja, hogyan?) és a háza elé rakta.

A Kőfaragó Vállalat fenti brigádja a kő alsó hiányzó részét műkövel kiegészítette és ugyancsak a könyvtár udvarában a másiktól 3 méterre betonba helyezte.

A harmadik mérföldkövet 1982. május elején a „Pilisvölgye” és a „Magyar-Bolgár barátság” Termelő-szövetkezet akkori elnöke, Manhertz Márton találta, nekem megmutatta, s a MÉH vállalat markolója beszállította a könyvtár udvarába. Szövegét eddig csak hiányosan sikerült megfejteni.

Abban reménykedünk, hogy a VII. és a VIII. (így írták a XI-et) kő után ez lesz talán a VIII-as mérföldkő.

A mérföldkövek feliratát Topál Judit fejtette meg.

1. sz. mérföldkő

[I]MP (eratori) [CAES (ari) IVL (io) VERO MAXIMINO] [IN] VIC [TO AVG (usto) GERMANICO] [M] A [X] (imo) DACIC[O MAX (imo) SA]RMA[TICO]
 [MAX]imo PON[T(ifici) MA]X(imo) TR(ibuniciae) POT(estatis) [III IMP](erator)
 VCO(n) S(uli) PROC8onsuli P(ator) P(atriae) E[TC(aio) IVL (io) VE]
 [RO MAXIM]O GER[M(anico) MAX(imo) [DAC (ico) Ma]X (imo) SAR (matico) M[AX]
 (imo) NO BILISSIM[O] CAES(ari) P(io) F(elici) AVG(usto) AB AQ(unico) M(ilia)
 P(assuum) VIII.

(A követ Kr. után 237-ben állították fel.)

2. sz. mérföldkő nagybetűs szövege:

[DD]NN
 [FL](avio) VAL(erio) [S]EVERO ET GAL(erio) [V]AL(erio) M[AX]IM[INO]
 NOB(ilissimo) CAESARI[B](us) AB AQ(unico) M(ilia) P(assum) VII.

¹ Tóth István: A rómaiak Magyarországon. Bp., Gondolat K. 1979.

A kisbetűs felirat nem egészíthető ki, de PHILIPPUS ARABS és neje OTACILIA SEVERA szerepelhetnek rajta, mert a látható betűkből kijöhet: CON ugi AUGusti NO STRI matri castrorum.

A mérföldkö 305/306-ból való. Diocletianus már nem, Nagy Konstantin még nem volt császár.

Árpád-kor, középkor

Tatárjárás

A budai hegyvidék valamennyi falujára, településeire keletről jött a megsemmisítő csapás. IV. Béla a Muhi pusztán csatát vesztett, s Batu kán tatár seregei előzönlötték az országot. Erre a vidékre kétfelől érkezett a veszedelem. Kadán serege Budán kelt át a Dunánk, egy másik sereg Esztergomot ostromolta. A tatár seregek elfoglalták Esztergomot, az akkori fővárost, csupán a várat nem tudták elfoglalni.

Kegyetlenségüket és uralmukat rettenetes nyomok kísérték. Mindenfelé felégetett és kifosztott falvak és városok üszkös romjai maradtak nyomukban. A tatárok hihetetlen nagy pusztítást vittek végbe az emberéleten is. Kímélet nélkül mészárolták le vagy hurcolták el az emberek ezreit. A kezükbe került királyi pecséttel hamisított királyi parancsokkal bírták rá az embereket, hogy rejtekhelyeikről előjöve a termést takarítsák be számukra, s aztán a legváltozatosabb kegyetlenséggel bántak el velük. Végig kifosztott, leperzselt, állatállományától, vetőmagjától megfosztott ország várta vissza királyát, miután Batu kán Ogotáj nagykan halálának hírére váratlanul visszarendelte csapatait.

A lakosságkoldusbotra jutva, éhínséggel küzdve, megtizedelve, asszonyaiban és leányaiban megbecstelenítve nézett a reménytelen jövőbe.¹

Kande, Boron, Kürt, Garancs, Csaba és a környéken lévő összes település lángokban állt. Akik tudtak, még idejében elmenekültek az erdőkbe vagy a hegyekbe, de akinek ez nem sikerült, kegyetlenhalállal kellett meghalnia.

A tatárok Budáról Esztergomba vezető útjukban Pilist² is felgyújtották és kirabolták. A kolostort és a templomot nem rombolták le. Ezt igazolja, hogy „...IV. Béla 1254. június 28-án kelt soraiban határozottan kimondja, hogy édesanyja teste tisztességesen pihen Pilisen.” A tatárok távozása után csak helyreállításra volt szükség.³

IV. Béla a tatárdúlás megújulásának akadályozására, valamint az apácák védelmére a pilisi erdőben egy hegyfokra várat építtetett és a királynénak adományozta 1259-ben. A királyné birtokából fejlődött ki a későbbi Pilis megye.⁴

Pilis megye a veszprémi püspökség joghatósága alá tartozott. A Szent Keresztről elnevezett pilisi apátság (Pilisszentkereszten) a cisztercita rendé volt.

¹ Asztalos-Pethő: A magyar nemzet története. Bp., 1934. Dante Kiadó

² Pilisszentkereszt

³ Dr. Békefi Remig: A pilisi apátság története 1541-1814. Pécs, 1892.

⁴ Galgóczy Károly: Pest-Pilis-Solt törvényesen egyesült megye monographiája. Bp., 1876.

Az apátságot III. Béla alapította 1184. május 27-én. A kolostort a tárok felégették, de nem rombolták le, s így hamar rendbe hozták. Az apátság a török időkben pusztult el. 1526. IX. 7-én felgyújtották a kolostort és egy védekező szerzetest a tűzbe dobtak. A törökök 1541-ben lerombolták a kolostort, s köveit elhordták Esztergomba városépítésre. A kolostor templomában volt eltemetve Meráni Gertrud, II. András király felesége.¹

A tatárjárás után is a legegyszerűbb szerkezetű, egyetlenhelyiségből álló földbeásott ház volt a szokásos. Kéményt nem építettek, a füst tehát állandó vendég volt a jobbágyparaszt házában. De a vesszőből font és sárral tapasztott házak mellett fából is építettek házakat.

Az óbudai szüzek Báthory István országbíró előtt azzal vádolták György pilisi apátot, hogy boroni jobbágycsaládok: Vágó Orbán, Zalay Péter, Pozsonyi Józsa, Szent-Lászlói Benedek, Imre deák, Polgár Illés, Szép Balázs, Hosszú György, Tóth Antal, Bódy Miklós, Kis Péter, Halász Antal, Rácz László, Kis Demeter, Tinnyei Pál, Miklossa Balázs, Zsámboky Tamás és Szent-Lászlói György az ő megbízásából 1473-ban július 2-án rátörték kendei jószágukra, s Péchy Kelemen tisztviselőjüket ártatlanul, csak azért, mert néhány jámbor embert védelmezett, kínos halállal kivégezték.²

Középkori birtokos családok Pilis megyében

Szántón 1465-ben a Dersanócziak,
Ürömön és Kandén a óbudai apácák,
Borosjenőn 1430-ban a Jeneiek,
Csabán a nyulak(Margit)szigeti apácák.³

Királynégyilkosság a Pilis⁴ aljában

A XIII. század elején ismert esemény játszódott le a Pilis tövében. II. András király 1213 őszen halicsi hadjáratra indult, a királyné pedig testvére, Berthold érsek, rokona, Leopold herceg és még több német társaságában a pilisi erdők szomszédságában (a mai Pilisszentkereszt mellett) tartózkodott. Itt ütöttek rajta az összeesküvők a németeken. Az osztrák herceg és az érsek elkerülték a halált, de Gertrud királyné nem menekülhetett. Péter ispán és Simon (Bánk veje) összekaszabolták.⁵

Árpád-kori települések a budai hegyvidéken

Pannonia helyén maradt egykori népesség utódai beleolvadtak a népvándorlás során egymást váltó különféle népekbe. Már aki túlélte a hunok elől menekülő népek áradatát, majd a keleti gótok, gepidák, longobárdok, avarok egymást követő letelepedését és a népvándorlásra jellemző háború eseményeket.

A honfoglalás utáni időkben környékünk, budai hegyvidék a Hunt-Pázmány család birtoka volt. Ebből az időből az alábbi településekről tudunk:

¹ Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye története

² A pilisi apátság története 1641-1814. Békefi Remig dr. Pécs, 1892.

³ Anjouk Okmt. V. 316. OL. DO. Csánki adatai

⁴ Pilis = Pylis, Pilys, Pelis, Peles, Ples, Plis, Plys, Pleisz, Pljes, Piljs, Pelixio, Pilizia, Pilisci, Piligi. Szláv eredetű

⁵ Kristóf Gyula: Az aranybullák évszázada. Magyar Historia sorozat. Gondolat, 1976.

Boron/Borony
Kande/Kende
Salmar/Solymár
Garancs/Gerencs
Födémes/Fidemes
Királyszántó/Kisszántó
Chaba/Csaba
Jenő/Borosjenő
Kürt
Keszi/Dunakeszi

Kande falu Boronytól (Boron), illetve a mai Csobánkára vezető úttól jobbra, a Kis-Kevély és a Garancs hegy között, felfelé a hegyekig, dél felé pedig a Budára vezető nagyút (római út)-ig terjedt. Kande faluról írásbeli emlékek, oklevelek maradtak fenn. Mohács előtt még épségben állt. Anonymus írja a Gesta-Hungarorum c. munkájában: Árpád vezérnek Attila király városában nagy jó kedve támadt, s minden vitézének különféle adományokat adott; aranyat, ezüstöt és egyéb jószágot. Ugyanazon helyen Korcan szakrális fejedelem, akit Kurszánnak is nevezték, apjának, Kendnek földet adományozott Attila király városától Százhalomig, fiának meg egy várat népe őrizetére. Korcan (Kurszán) leszármazottai az Árpád-korban Pest és Pilis megye területén birtokoltak.¹

904-ben a bajor-magyar határvidéken a bajorokkal lakomára jött össze, s itt orvul megölték.

A későbbi Árpád-korban kandét a királyi kocsigyártók kapták a királytól ajándékként (adományként). A kocsigyártók utódaitól visszaváltotta a király és 1368. május 23-án az óbudai apácáknak adományozta. Ők bírták a török világig. Csak jobbágyok lakták. Földművelésen kívül szőlőműveléssel és halászattal foglalkoztak. Volt halastavuk és „Palotaberke” nevű faiskolájuk.

Kande falu létezéséről először Boron (valamikor Sztari Csobánka) határjárásával kapcsolatban találunk említést, mégpedig 1299. március 26-án. A szöveg így szól: „A budai káptalan bizonyítja, hogy a Boron pilismegyei birtok miatt Domonkos pilisi apát és Ányas fia Ders ispán közt folyó perben az apát a király ítélete alapján Kulcsos (Claviger) János fráter, Pyrin ispán, Kalászi (de Kalwz) Lőrinc és Márton fia Jánossal, Keszei (de Kezw) András pilisis nemesekkel az esküt letette s a káptalan a birtok határait megjáratta.

A határ érinti a Boron mellett levő öreg kőoszlopot (római mérföldkövet), a boroni Szt. Márton egyház diófáját, erdei körtefát, s csorda útját (via gregis), kwzappagos² hegyet, a Szántóról Budára vezető nagyutat³ a rajta levő nagy kőoszlopot,⁴ a Boyontha⁵ patakot, egy nagy szilvafát és Kandey falu határát.⁶ 1337. december 6-án I. Károly király Lippai Mihály szekérgyártó fiának, Pálnak adományozza szolgálatainak jutalmául Kande birtokát.⁷ Több évi pereskedés után a birtok Erzsébet királyné birtoka lett, majd ú az óbudai klarisszáknak ajándékozta.

¹ Pais Dezső és Győrffy György szerint Árpád mellett ő a kisebb hatalmú kündü/kende méltóság

² középmagas

³ a római út

⁴ mérföldkövet

⁵ Határ-réti-patak

⁶ Békefi Remig: A pilisi apátságtörténete I. 416, 429. I. Bártfai Szabó László: Pest megye történetének okleveles emlékei 1002-1599-ig Bp., 1938.

⁷ BakácsIstván: Iratok Pest megye történetéhez 1002-1437.

A határjárás 1355. március 29-én megtörtént, az apácák beiktatása 1362. július 14-én történt.¹

1367. november 27-én a váci káptalan Nagy Lajos király parancsára jelentést tesz Kande határjárásáról (erősen lerövidítve): „A határ kelet felől ...Kande végén levő kőig folytatódik,² ...egy dombfennsíkján... Kande és Úboron határa, majd... Budára vezető közúton átmenve... Voyoncha³ révje felé... ezen áthaladva egy folyó kanyarulatához ér... annak közepén van Kande és Kyrzalzanth⁴ határa. Innen a hegy csúcsára megy... itt van Kande és Zantho határa.⁵ A Catar hegyen van Kande és Jeneu⁶ határa... Észak felé a Keul⁷ hegy csúcsán Kwuago⁸ hegy a határ, ...lejöve kis távolságra Fidemespataka⁹ folyásához ér... a folyó melletti nagy úton¹⁰ Boron és Kande határához térvissza.”¹¹

1456. szeptember 30-án a budai káptalan jelenti I. Mátyás királynak, hogy szeptember 3-án kelt parancsára kihallgatta Pilis megye nemeseit az óbudai klarisszák panasza ügyében, amely szerint Herman pilisi apát az apácák Kande és Keralzantho¹² birtoka közt levő Keralthowa nevű részben levő fákat kivágatta, a halastavat lecsapoltatta négyszáz forintnyi kárt okozva nekik. Minthogy a kihallgatott tanúk a tényt vallották, csupán az összegre nem tudtak biztosat mondani.¹³

A XIII. század elejére Magyarországon meghatározó jelentőségűvé vált a földművelés (gabonatermesztés) az állattartással szemben. Ennek következtében hallatlan mértékben megnőtt a birtok, a mezőgazdaságilag hasznosítható föld értéke. A szántóföld is adásvétel tárgya lett. A XIII. század elején találkozunk az első pénzért történő birtokszerzéssel.¹⁴

A pálos-szerzetesek működésének kezdete

Ebben az időben, pontosabban 1246-ban Özséb atya, a volt esztergomi kanonok a Pilis hegy-ségben élő remeteket összegyűjti, renddé szervezi és a pápa engedélyével 1263-ban alapját veti meg a Remete Szent Pálról nevezett magyar Pálos rendnek. Monostort építenek a mai Klastrompuszta helyén és szigorú regula¹⁵ szerint élnek. A szerzet hamarosan népszerűvé válik, tagjainak száma a világról lemondó nemesek, világi papok és egyszerűbb emberek sorából rohamosan szaporodott.¹⁶

¹ Bakács István: Iratok Pest megye történetéhez 1002-1437. Átírta I. Lajos király 1362. július 25-én. DL. 5131.

² mérföldkő

³ Határ-réti-patak

⁴ Királyszántó

⁵ Szántó (ma Pilisszántó)

⁶ Jenő (ma Borosjenő)

⁷ Kis-Kevély

⁸ Kővágó

⁹ Fidemes vagy Födemes-patak

¹⁰ Római úton

¹¹ Bakács István: Iratok Pest megye történetéhez 1002-1437.

¹² Királyszántó

A szomszédos birtokosok: Gerche-i Henczy Balázs, Gerche-i Poris György, Gerchey Chek János, Farkas István, Bwza András, Albert fia András, Lewricy Nagy Pál, Farkas Máté, Soos Lőrinc, Dobozy Tamás, Werthesy Miklós, Nemes Kelemen, Felkezy Fodor Mihály... a szigeti apácák nevében Kowahy Tamás, Pomáz-i Chyko Sándorné Óbudai Hydegh Benedek... A káptalan megbízásából Újfalvi Benedek kanonok, a király nevében pedig Wag-i Miklós nádori, Buda-i Dénes kir. személyes bírósági bírakat, Hassagh-i István kancelláriai jegyzőt és Kamanca-i Miklóst küldte ki. A megye részéről Dyod-i András szolgabíró volt jelen.

¹³ Bártfai Szabó László: Pest megye történetének okleveles emlékei. 1002-1599. Bp., 1938. 239. oldal

¹⁴ Kristó Gyula: Az aranybullák évszázada. Magyar História sorozat. Gondolat, 1976.

¹⁵ regula: szabály, rend

¹⁶ Hóman-Szekfű: Magyar történet II. kötet 23-24. oldal

A monostor 1250-1304-ig a rend központja volt. Ebben az időben itt székelte a rendfőnök is. Özséb 1250-1270-ig volt a rend főnöke. A rendházat 1285-ben királyi hadak égették fel. IV. László 1289-ben kárpótlásként lakatlanföldet adományozott a pálosoknak. 1290-ben III. András megerősíti birtokukban.

Warsányi István pálos szerzetes versben emlékezik meg a monostor alapításáról:

*Egykor az úttalan pusztáknak útjain járva
Nagy hegyek alján kis kunyhókban laktak
atyáink,
S barlangok rejtették őket el a világtól.
Boldog Özséb, ez a szent ember, remete pap
emelte
Itt a keresztnek tiszteletére ezt a monostort.
Jöttek is ide hozzá a testvérek seregestől,
S elhagyva magányt, kezdtek közös életet élni.
Innen terjedt szét a világon Remete Szent Pál
Rendje, amelynek hófehér a ruhája s a lelke.
Nagy folyamok is ilyen kicsi forrásból fakadoznak.*

A monostor 1542-ben végleg elpusztult a török időben. Az 1570. évi összeírásban már így szerepel: Szent Kereszt pusztá lakatlan, nincs a defterben.¹ Birtokolja Memi aga. A monostor valószínűleg már 1526-ban, a mohácsi vész évében pusztult el. A törökök felégették, majd lerombolták. A törökök kiűzése után az Itáliából visszatért monostorukat kereső, s a környéket nem ismerő pálos szerzetesek nem találták meg a szent Kereszt monostor föld alá került romjait. Helyette a jobban látható és könnyebben hozzáférhető, a Pilis-hegy keleti lábánál álló cisztercita apátság romjait vélték a Szent Kereszt monostor romjainak. Így került az egykori cisztercita rom és környéke a pálosok birtokába a mai Pilisszentkereszt mellett.²

További adatok a pilisi apátságról

Mátyás király előtt, 1467-ben március 5-én Zynthei János előadta, hogy Hemrann pilisi apát 1466-ban június 5-e körül, boroni birtokának az óbudai szüzek kandej jószágával határos részén határjelek eltávolíttatása után szántóföldeket, erdőt és szőlőt jogtalanul foglalt el az óbudai szüzeketől.³ 1483. február 8-án Pilis megye jelenti Mátyás királynak, hogy február 3-án kelt meghagyására kiküldte Felkezy Kelemen szolgabíró, aki vizsgálatot tartván, igaznak találta az óbudai apácák panaszát, hogy Zegegy István diák, pesti polgár és felesége Azonka tudtával, jobbágyaik Fedemes-ről áthajtották a teheneket az apácák Kande-i birtokára, ott legeltették, hogy a két birtok közti ősi határnak tekintett Fedemespathakán új hidat építettek, s ahhoz az új utat az apácák földjein át vezették, végül, hogy Palothaberke nevű faiskolájukból a csemetéket kiásatták és elvitték.⁴

¹ defter = török adólajstrom

² Horváth István: Klastrompuszta a pálos rend bölcsője. Vigilia, 1974. szeptember

³ A pilisi apátság története. Békefi Remig dr. Pécs, 1892

⁴ Eredetije: OL. DL. 18758. Bártfai Szabó László: Pest megye történetének okleveles emlékei. 1002-1599 Bp., 1938. 239. old. OL. DL. = Országos Levéltár Diplomatikai Levéltár

Királyszántó vagy Kisszántó

A topográfiai kutatások nyomán arra lehet következtetni, hogy Pilisvörösvár mai belterületén középkori település volt.¹ Eddig általában Kande-t tartották a községünk középkori előzményének. Az 1367-ben történt határjárások azonban arra következtetnek, hogy a Pilis megyei Királyszántó, illetve Kisszántó nevű falu feküdt itt. A falu földművelésre kötelezett királyi szolganépek lakóhelye volt. Feltételezhető, hogy tovább maradt királyi tulajdonban, mint a közeli Szántó² falu.

„Királyszántó/Kisszántó a határjárás szerint Kandétól és a Vajonca pataktól (bizonyára a mai Határ-réti-patak) nyugatra, Jenőtől ÉNy-ra, a mai pilisvörösvári területen keresendő. Tekintve a többszöri terepjárás ellenére sem találtak megfelelő középkori lelőhelyet, alapos indokkal kell feltételezni, hogy Királysántó/Kisszántó a mai község helyén feküdt.

Királyszántó a XIV-XV. Században köznemesek birtokában volt.³ Keralzanthoi⁴ Márton fia, Miklós és Kyszanthoi László királyi emberként szerepelt.⁵ 1424-ben Kwsali Jakch unokáját és annak fiait iktatták be zálogjogon Királysántó, illetve Kisszántó fele birtokába. Az óbudai apácáknak is volt birtokuk Királysántón. 1465-ben a pilisi apát az apácák Kande és Keralzantho (Királysántó) birtoka köt levő Királytava (Keralthowa) nevű részben a fákat kivágatta, a halastavat lecsapoltatta.⁶

A XVI. Század első felében a Podmaniczkyak birtoklásáról vannak adataink.⁷ 1508-ban a király felmentette a vámfizetés alól Podmaniczky János kisszántói jobbágyságait.”

A Podmaniczkyék kisszántói udvarházát 1528-ban említi először, amikor is Podmaniczky Ferencet oda megidézi, mert „Borosjenő törökök általi tönkretétele után a jobbágyságai 250 forint értékű fát házépítésre kivágtak a borosjenői templom melletti erdőből.”⁸ Később (1531) a Podmaniczkyak Borosjenőt elfoglalják, hiába tiltakozik ellene Podmaniczky Margit és családja.⁹ „Ferdinánd király Podmaniczky János, Ráfael és Buriánnak, minthogy Szapolyai pártjáról az ő hűségére visszatértek, visszaadja Kisszántho castellumot és Borosyennýew¹⁰ birtokot Pilis megyében.”

«1562-ben az utód nélkül elhunyt Podmaniczky Rafael birtokait, köztük Kyszántho, másként Kyralyzanthoya¹¹ birtokot az udvarházzal, a király többeknek elajándékozta. Az 1696-os urbáriumban említett rom a castellum maradványa lehetett.

¹ 1367. nov. 27-i regeszta (oklevél) Kande határjárása. Bakács István Iratok: Pest megye történetéhez. 1002-1437

² Nagyszántó a török időben már lakatlan

³ A királysántói és kisszántói nevek erre utalnak

⁴ Királysántói

⁵ Birtokosok

⁶ 1465-ben

⁷ 1526., 1528., 1531., 1534-es regeszták

⁸ Bártfai Szabó László: Pest megye történetének okleveles emlékei. 1002-1599.

⁹ Mint fent.

¹⁰ Borosjenő

¹¹ Királysántó

Kisszántó a török kor elején lakatlanná vált. 1546-ban Szántó, 1559-ben és 1562-ben *puszta* néven került be a török defterbe.¹ 1580-ban Kisszántó újra falu rác lakosokkal. 1595-ben, a „Vörösvári csata” évében 1000 akcse jövedelmű puszta.»²

Néhány adat a környező falvakról

Boron: (Borony, Böröny, Ó-Csobánka-*Stari* Csobánc): a Határ-réti-pataktól északra, a Csobánkára vezető kanyargós úttól balra a Garancs hegyig terjedt. Temploma is volt. Ennek pontos leírása a „Magyarország régészeti topográfiája” c. könyvben található.³ Határjárása 1299. március 26-a után történt.⁴

Födemes (Fedemes, Fidemes): Fehéregyházi kolostorhoz tartozó pilismegyei birtok *Kande* és *Boron* falvak közt terült el. Határjárása 1511. V. 23-án történt.

1511. május 23-án a pilisi apát nevében megjelent Sámbocki András fráter, Födemes pilis megyei birtok határainak megsértése és más hatalmaskodás miatt indított pert megfellebbezi.⁵

Kürt falunak említése először 1274. május 17-én történik, amikor az esztergomi káptalan IV. Lászlónak jelenti, hogy a szigeti apácákat Chaba birtokba beiktatta.⁶ 1394. június 20-án Zsigmond király ... többek közt Kürt birtokba testvérét, Borbálát beiktatta.⁷ 1429. február 14-én Pápai Nagy (magnus) Antal fiának, Györgynek adja Szántó és Kürt Pilis megyei községeket.⁸

Csaba (Chaba, Chabya) a Nagy-Kopasz-hegy aljában fekszik. Első határjárása 1274. május 17-e után történik. Ebben említik, hogy a „Kurth-i⁹ népek földjével határos”.¹⁰

A Mátyás király által felkért nádori és országbírói emberek igazolták, hogy Csabán erdejük egy részét a mekehei írnok és Budai Petrach solymári várnagy kivágatták.¹¹ Az apácák ugyancsak panaszt tettek a solymári várnagy ellen ugyanilyen okból.¹²

Födemes határa fönt a Kis-Kevély és a Ziribár vonalában a peremvonalig terjedt. A falu neve szerepel a pálosrendi levéltárban. Egyetlen vize a Fidemes-patak a Csíz-, illetve a Ürgemalom irányában híd alatt folyik. A Házréti- és a Határ-réti-patakkal összefolyva Szarvascsárda irányában folyik tovább.

Garancs falu nem azonos a Garancs hegy aljában állt „Garancsi ház” körüli területtel, hanem a Határ-réti-patak innenső oldalában a „Dörfl” földek táján feküdt a patak ÉNy-i partján.

¹ Török adólajstrom

² Magyarország régészeti topográfiája VII. A Budai és Szentendrei járás. XIII./1. 174-175. oldal

³ Mint fent

⁴ Eredetije DL. 16746, Békefi Remig: A pilisi apátság...

⁵ Bártfai Szabó László: Pest megye történetének okleveles emlékei 1002-1599. Bp., 1938. 329. oldal

⁶ Bártfai Szabó László: Pest megye történetének okleveles emlékei 1002-1599. 15. old., 1274. V. 17-én

⁷ Bakács István: Iratok Pest megye történetéhez. 1002-1437. 1394. VI. 20. 1053. sorszám, 291. oldal

⁸ Lásd: Bakács I. Iratok... 1429. II. 14-én, 1487. sorszám 397. oldal

⁹ Kürt

¹⁰ Bakács István: Iratok Pest megye történetéhez 1002-1437. I. m. 1274. máj. 17-e, 65. old. 144. sorszám

¹¹ Bártfai: Pest megye történetének okleveles emlékei. 1002-1599. Bp., 1938.

¹² Bártfai: Pest megye történetének okleveles emlékei. 1002-1599. Bp., 1938.

A Dörfel földéről a Dinnyés-Tettamanti-Topál régészeti csoport 1971-ben az alábbiakat írta:

„A község ÉK-i részén a dombvonulat patak felé lejtő oldalán nagy kiterjedésű (mintegy 1400 x 300 m-es) középkori falu terült el... sok kő, téglatöredék, tetőcserép töredék jelzi az egykori templom maradványait.”¹

A lelőhelyen többek közt az alábbi leleteket találták: kelta grafitos csöbörperemet, táltöredéket, római kori fazékperemet, XIV-XV. századi fazéktöredéket. Leletanyaga alapján a XIII. század második felében létesült falu van a lelőhelyen, melynek élete a XIV. században megszűnt.²

«A települést a (mai) Csobánka és Pilisszántó közötti peres területet ábrázoló térkép adata szerint a középkori Garancs faluval azonosítjuk. Ez a térkép lelőhelyünk területén „Rudera Gerencs” felirattal 3 épületet tüntet fel.³ A falunév eredetét nem ismerjük. 1413-ban, 1415-ben és 1439-ben óbudai polgár nevében fordul elő. Herman pilisi apátot Geranch birtokán megidéztek a óbudai klarisszák ellene való panaszának kivizsgálására. 1554-ben, 1559-ben, 1562-ben és 1580-ban a török defterek⁴ pusztaként említik. (Egy birtokfelezésnél, illetve annak szerződésében szerepel „Garancz” pusztája is.) Középkori templomának romjait a XVIII. század elején Vörösvár új német lakosai termelték ki építkezéseikhez.»⁵

Solymár a középkori Pilis megyei község, melynek neve királyi solymászok lakóhelyére utal, a „Krautgarten” nevű dűlőben feküdt. IV. Béla Solymárt a szigeti apácának, ők pedig 1355-ben a Laczkfi családnak adták. A török kor elején Solymár elnéptelenedett. 1546., 1559. és 1562. évi defterekben pusztaként szerepel. Később a Vattay család birtoka lett. 1593. III. 20-án Corvin János a várat és tartozékait, valamint Borosjenő birtokot eladta 1000 forintért Ráskai Baláznak és fiának Tamásnak. A falu neve először egy IV. Béla által 1266. május 5-én aláírt oklevélben fordul elő, mint Solomar. A római kori lelőhelyek azonban azt bizonyítják, hogy Solymár a római korban már lakott terület volt. A parasztlázadás borzalmai és a parasztlázadások még nem merültek feledésbe, amikor egy még borzalmasabb korszak, az ún. török világ viharfelhői tornyosultak Magyarország felett.

Üröm 1352. VIII. 22-én I. Károly király Üröm birtokot Tese (Tisza) mesternek, majd Erzsébet királyné az óbudai klarisszák adományozta. 1367. november 26-án megtörtént a falu határjárása.

¹ Magyarország régészeti topográfiája. VII. 171. oldal

² Magyarország régészeti topográfiája. A Budai és Szentendrei járás. XIII/1. 174-175. oldal

³ Mint fent

⁴ Török adólajstrom

⁵ Mint a 3. forrásmunka

A török hódoltság, újkor

Pilis megye és községünk környéke a török hódoltság idején

„1526. augusztus 29-én délután 3-4 óra körül a Szulejmán vezette 50-60 ezer főnyi oszmán sereg szörnyű csapása alatt nemcsak a 25 ezer főnyi magyar had, Lajos király, a ország egy sor főpapja, s országos méltóságok viselője pusztult el a mohácsi mezőn, de alapjában megrendült az elavult magyar hadszervezet, s a középkori magyar állam. A török fergeteges ágyú- és puskatüzében lezárult egy egész kor, megnyitva ezzel az ország történetének új szakaszát.”¹

Miután augusztus 31-én az elfogott foglyok közül 2000-nek fejét véteti a szultán, elindítja hadát Budára.

„Füstoszlopok a szemhatáron, egyre több, egyre közelebb, a támadók útját jelezve. Üszökbe roskadó, tegnap még békés falvak az ország szívében, amely emberemlékezet óta nem látott külső ellenséget, és most a hódító torkában találja magát. Száguldó portyák meztelen, hajlott pengékkel, az útszélen halottak, akikben megdermedt az utolsó mozdulat. Erdők, mocsarak, rögtönzött táborok védelmét kereső parasztnép, amelyet saját urai eltiportak, azután otthonuk védelmére sem mertek fegyverbe hívni, s végül halálukkal vagy menekülésükkel sorsára hagytak.

Mindig új hadak észak felé, vissza pedig mindig új, sok ezernyi nép, rabszíjra fűzve, férfiak, nők, gyermekek, útban a távoli emberpiacok felé.”²

És szeptember 11-én egyetlen puska lövés vagy kardszúrtás nélkül elfoglalják a védtelenül hagyott Budát. S míg lángolnak Buda házai, folyik a vér, a polgárváros és a vár fosztogatása, erős török csapatok járják a messze környéket: rabolnak, prédálnak, gyilkolnak s igen sok foglyot szednek. A mi vidékünkön a török olyan borzalmas pusztítást végzett, hogy Kürt, Födémee, Garancs már akkor félig vagy egészen elpusztult és többnyire elnéptelenedett. Kande, Nagyszántó, Királysántó, Csaba és Borosjenő csak romjaiban maradt meg. Lakóit – akiknek nem sikerült idejében elmenekülni – lemészárolták, vagy rabláncra fűzve Törökországba hurcolták.

A legborzalmasabb esemény Pilismaróton játszódott le. A támadók elől menekülő mintegy 30 ezer ember szekérvárral vette körül magát. A törökök a szekérvár mögül kétségbeesetten védekező parasztokat, asszonyokat, gyerekeket ágyúkkal lötték, s végül 30 ezer ember pusztult el itt, vagyis több, mint a mohácsi csatamezőn.

„Így jár a föld, így jár a nép, amely ellenállni merészel a napfényességű uralkodó, a salamoni bölcsességű, világhódító padisah akaratának, hirdeti minden jajkiáltás a halók ajkán, minden kifosztott falu, minden felgyújtott ház.”³

„Az 1526-os végzetes mohácsi csata után II. Szulejmán egészen a Rábáig feldúlta az összes földet, és csak szeptember 12-én veretett hidat Pesten, hogy megkezdje a visszavonulást a Duna bal partján.”⁴

¹ Sugár István: A budai vár és ostromai. Zrínyi Kiadó Bp., 1979; 36. oldal

² Pest megye múltjából Bp., 1965. Kosáry Domokos. Pest megye a kuruckorban

³ Szakály Ferenc: A mohácsi csata. Bp., 1977.

⁴ Flach, Paul: Vaskút 1983., München.

Evlia Cselebi¹ török történetíró és utazó ezt írja könyvében: „a nyomorult királynak (II. Lajos) a várban levő töméntelen kincsei, háziszerei, ágyúit lefoglaltatták; a hitetlenség, tévelygés és bálványok tanyájául szolgáló házak és templomok felgyújtottak és leromboltattak.

Az ország virágzó részeibe akindsik² küldetvén, Magyarországot széltében eltipratták, a lakó-sok javait elrabolták, a nőket és kisebb-nagyobb gyermeket magokkal hurcolták, - mialatt a győzelmes zászlók tíz napig Budán maradtak.

Budun³ közelében a szerencsétlen királynak egy nagy vadaskertje volt, mely néhány hegyet és halmot, síkot és mezőt magában foglalt, s melyben különféle vadakat és madarakat tenyésztettek.⁴ A győzelmes padisah ezen erdőbe menvén, amint a vadászok és szél gyorsaságú avdsik⁵ bekerítették a vadás erdőt, fejedelmi szokás szerint vadászebekkel, szelindekkel vadat annyit elejtett, hogy nem lehet elmondani...⁶

Szeptember 25-én kettéosztotta seregét. A bal szárnyat Ibrahim nagyvezér vezette Szegeden keresztül, a Bácskán átvonuló jobb szárny parancsnoka pedig maga a szultán volt. Útközben mindenütt fosztogattak, mindet felgyújtottak és elpusztítottak. Október 9-én a törökök elhagyták Magyarországot.⁷

Megoldatlan rejtély, hogy a jól felszerelt, ütőképes 50 ezres török hadsereg, hatalma teljében miért hagyta el Budát, illetve Magyarországot, anélkül, hogy megszálló haderőt hagyott volna hátra.

1526-ban a szultán Bécs ellen indul, s így ír naplójában: „Mivel világos elmém határozott célja a germánok ellen indított hadjárat vala, Budáról elindulván, folytattam utamat Alamán országa felé, világhódítói szokásom szerint Ibrahim pasa, egy győzelmes hadosztállyal előttem járván, útmutatóul szolgált, míg én az országokat hadsereggel követtem őt.”⁸ Buda második megszállása 1529-ben történt. Az ő pusztításaik mellett a zsoldot ritkán kapó német és spanyol katonák is fosztogatták a lakosságot. A helytartótanács 1529. január 28-án azt írja Ferdinándnak, hogy seregének pusztítása nagyobb az ellenségénél.

1541-ben a török ravaszul megszerzi Budát. Rabszija fűzött rabszolgák hosszú sora menetel Törökország felé. Megkezdődik a főváros 145 évig, s az ország 150 évig tartó megszállása.⁹ Buda és Esztergom között ekkorra már alig találunk lakosságot.

A nagy létszámú Habsburg-seregek ismételt megjelenése Buda előterében arra készítette Szulejmán szultánt, hogy biztosítsa védelmi övezetét. Annak a két várnak elfoglalása mellett dönt, mely a budai vár védelme szempontjából kulcsfontosságú: Esztergom és Székesfehérvár. Ekkor, 1543-ban építik fel a római úttól nem messzire Vörösvár várát végvári feladattal. A várat az utak találkozásánál, lakatlan helyen, egy réten építették fel. Feladata az utak biztosítása Esztergom és Buda között.

¹ Ő írta meg Vörösvár várának külső és belső leírását

² Önkéntes csapatok

³ Buda

⁴ Mátyás király vadaskertje

⁵ Vadászok

⁶ Török hadak Magyarországon 1526-1566. Panoráma Bp., 1985.

⁷ Flach, Paul: Vaskút 1983., München.

⁸ A sereg bizonyára Vörösvár-Esztergom közötti úton vonult nyugat felé. (Szerző)

⁹ Pest megye múltjából. Kosáry Domokos: Pest megye a kuruckorban

A vörösvári palánkvár¹

„A 950. (keresztény idősámítás szerint 1543.) esztendőben Lala Musztafa építtette ezt. Építés kezdete: 1543. április 6., befejezése 1544. március 24.” A régi várat az oszmánoktól való félelem miatt a magyarok építették. (Gyermekkorom idejébőlemlékszem egy beszélgeésre két idős ember között a mai Szakorvosi Rendőelő előtt:

„- Wau waunt ta X. Y.? (Wo wohnt der X. Y.?
- Tuat pa da Feistung. (Dort bei der Festung)”²

A válaszoló a mai Ásványbánya javítóműhelye felé mutatott. Véleményem szerint ezt három tényező támasztja elá:

1. A sorompó után kb. 200 méterre a dombtetőt „Plankenbergt”-nek azaz palánkhegynek nevezik.
2. A sorompó előtti utolsó utcát 1900-ig Vár utcának, azóta Várkert utcának nevezik.
3. A kettő közti területet pedig Festungnak (vár) nevezték még a század elején is. (A szerző.)

«Mivel azonban az az esztergomi úttal ellenkező irányban volt, azért Lala pasa ezt a várat egy réten építtette meg, mely igazán a helyén van. Négyszögű, hármás, erős palánkerődítmény ez. Kerülete 1000 lépés, földből vágott árka mély és széles. Két kapuja van: a nagy kapuja a déli oldalra, kis kapuja az északi oldalra nyílik. Az árok fölött levő hídjai fából vannak, ezért az örök minden éjjel felhúzzák és elzárják. A várban mintegy száz deszkatetejű katonaház van, de ezek nagyon szűkek. Szulejmán khánnak egy dzsámija³ van. Fürdője nincs. Gürdsi Mohammed pasa mostanában egy új építkezésű szép fogadót kezdett építeni. A fogadó mellett van öt bolt. Parancsnoka, az esztergomi kádítól függő naibja⁴ s összesen kétszáz hitharcos katonája van. Buda és Esztergom várak között erős hely ez. Számtalan kertje van s ráccsal körülzárt kertjeiben olyan sok és olyan nagy káposzta erem, mintha mind egy mir-i miráni (beglerbégi)⁵ dob volna.⁶ A bosnyákok ezt a káposztát meglátván így szóltak: „Ah! Dzsánum, dinum imánum kápuszka!”⁷ Budára Vörösvárról jön a káposzta. A bosnyákok ugyanis a káposztát, karah levest és a kecsketej surtekát⁸ nagyon szeretik. Innen való elindulásunk közben, Budáról Khászem Mohammed pasa és hat „oda”⁹ kapu-kulival a janicsárok szerdárja¹⁰, a zágárdsi basi Ibrahim aga, összesen tízezer katonával megérkeztek s a padisah parancsát hozták, hogy Esztergom alatt a Dunán gyorsan hidat kell készíteni. Vörösvárról elindulván, hat óra alatt Esztergom várához érkeztünk.»¹¹

¹ Törökül: Kizil hiszár palankaszi

² Vár vagy erődítmény

³ Muszlin templom

⁴ Helyettes bíró

⁵ Beglerbégi = a béek bégje. (Beglerbég a vilajet) több szandzsából álló közigazgatási terület élén álló kormányzó, akinek funkciója a katonai és polgári igazgatás.)

⁶ Evlia Cselebi: Seyahatname. (Magyarországi utazások, Gondolat Bp., 1985.)

⁷ Ah, lelkiem, hitem, kedves káposzta!

⁸ Kedvenc bosnyák ételek

⁹ Nagy szoba janicsároknak

¹⁰ 4. vezére

¹¹ Mint a 7. forrásmunka

A várban torony nélküli templom is volt. A vár őrségének adatait a zsoldlajstromokban nem sikerült megtalálni. Kiss Ákos¹ szerint a Vörösvár nevet a környék vöröses dolomitjáról, mások szerint a pincéjének vörös téglaszínéről kapta, megint mások szerint a vár falához felhasznált vörös színű agyag színéről.²

1559. III. 23-án Vörösvár, Csév, Csaba, Zsámbék, Tök török kézen van, Szántó, Borosjenő, Solymár, Üröm, Boron és Garancs mint pusztá szerepel. 1541-66 között kialakult az ország szívébe ékelődött, törökök által birtokolt új végvonal. Ez volt a pusztulás első időszaka, mely többek között a régi Pilis megye budai részén fálvak sorát törölte le a föld színéről. A megye budai részének 51 középkori településéből 31 már ekkor eltűnt.³ Hatalmas puszták azelőtt is bőven akadtak, de nem álltak össze olyan szinte egyetlen, véget nem érő, elvadult pusztasággá, amilyen a XVII. századvégi utazónak kellett átvergődnie. A háborús pusztítások miatt már jogosan mondhatták: „Pest megye mind pusztá.”

1578-ban Musztafa budai pasa felháborodottan jelentette Rudolf császárnak: „Buda környül immár sem barmot, sem juhot ugyan nem tarthatnak, még csak fáért sem mernek kimönni szőlőikbe vagy kertőikbe is nem mernek kijárni ezök ellen.”⁴

Az ide-oda hullámzó Buda környéki végvári harcok bőven jártak magyar veszteségekkel is. 1578. június 26-án éjjel Nádasdy Ferenc dunántúli és Pálffy Miklós komáromi főkapitányok dunántúli végvárak katonaságával Komáromból Vörösváron át Budára indult. 27-én reggel megtámadták a Buda alatti legelőkön a budai török ménest. Sajnos csúfos vereség lett a vége.

Vörösvárról már a XVI. században is több helyen találunk említést, holott keresztény lakosság nem lakott a vár körül, csupán a török sereg nyomában idesodródott bosnyákok. 1597. november 12-én Veisz pasa Ernő főhercegnek írt levelében említi Vörösvárt. Jelenti, hogy a tatai várból keresztény csapatok portyáznak Vörösvár területén. 1581. augusztus 28-án Ali pasa Miksa főhercegnek írt levelében tesz említést Vörösvárról.

A „vörösvári csata” (1595. augusztus 26.)

A vidék a török uralom alatt ide-oda hullámzó harcok színhelye volt. Egyik Vörösvárott lezajlott csatáról feljegyzések is maradtak. Ezek szerint 1595-ben, mikor Esztergom várát védő törökök helyzete egyre nehezebb lett, lőszerük és élelmük fogytán volt már, várták Budáról a felmentő sereg érkezését.

1595. augusztus 25-én általános roham indult az esztergomi vár ellen. Előtte való napon érkezett meg lovasaival Nádasdy és a sváb lovasság. A roham nem sikerült, a törökök visszaverték. 1595. augusztus 26-án magyar lovas járőrök jelentést küldtek az Esztergom várát ostromló keresztény táborba, hogy Szófi Szinán budai pasa sereget gyűjtött, melynek egyik része Óbudánál, másik része Vörösvár mellett szállt táborba. A jelentés vétele után az összehívott haditanács Pálffy tanácsára úgy döntött, hogy rajtaütéssel támadják meg a török sereget, és ha az mozgásba lendül, értesítse a derékhadat. A derékhad Csabára indult. Itt nyolc törököt találtak, akik kenyeret sütöttek a török csapatok számára. Ezer lovas Nádasdy Ferenc vezérletével

¹ Tinnyei honismereti kutató

² Magyarország régészeti topográfiája. A budai és szentendrei járás. XIII/1. 174-175. oldal

³ Pest megye műemlékei. Bp., 1958. 98. oldal

⁴ Budai pasák magyar nyelvű levelezései. I. m. kötet 149-150. oldal

Szentléleken és Szentkereszten át Szántóra ment, hogy a Nagy-Kopasz¹ hegyen meggyújtandó tüzet észrevéve, északról támadja meg a török tábor, míg a derékhad Csaba felől fogja török tábor megátadni.

Váratlan hajnali rohammal bejutottak a török táborba, 200-nál több törököt megöltek, 64-et pedig foglyul ejtettek. A keresztény sereg 83 embert veszített. A győzelem stratégiaiilag teljes volt: az utolsó erő semmisült meg, melynek elvileg esélye lett volna Esztergom várába való bejutásra. Pálffyék a vörösvári török táborból gazdag zsákmánnyal tértek vissza.²

Augusztus 31-én egy fogságba esett törököt küldtek az esztergomi várba azzal az üzenettel, hogy a védők helyzete reménytelen, nincs több felmentő sereg.

Esztergom védője – Lala Mohammed – látva, hogy hiába vár felmentő sereget, Esztergom várát 1595. szeptember 2-án feladta.

Egy másik akció során Pálffy Miklós³ és Adolf Schwarzenberg 8 ezer főnyi haddal Buda felé mentek, hogy megvédelmezzék Esztergom várát a közelgő török sereg ellen. Portyájukat szép siker koronázta. Buda közvetlen előterében megütköztek egy erős oszmán sereggel, azt megverték és 600 foglyot ejtettek. Mátyás főherceg a császári sereg élén megindult ekkor Esztergomból és könnyűszerrel elfoglalta Visegrádot és Vácot.⁴

Török birtokosok a hódoltság idején

A török uralom alá került területek megszervezése a térhódítások nyomán folyamatosan ment végbe. A budai szandzsák már 1541-ben megalakult. A lakosság neveit tartalmazó szandzsák-összeírásokra azért volt szükség, mert a föld tulajdonjoga, a régi mohamedán egyházi törvények szerint az uralkodót, vagyis kincstárt illette. Nem a földterület nagyságát mérték, hanem a rajta élők termelő erejét. Ezért nyilvántartásba vették alakosság terményeinek várható tizedét és adóik összegét, hogy megtudják egy-egy szandzsák területről mennyi jövedelemre tarthatnak számot. A kincstér a szandzsákösszeírások alapján döntött arról, hogy melyik helységet tartja meg szultáni hászbirtokként⁵ és melyek jövedelmét engedi át katonai és polgári tisztviselőknek, vagy valamely vár őrségének.

Környékünkön levő puszták (lakott terület már nem volt) az alábbi birtokosok kezébe kerültek.

Királyszántó (Kisszántó): puszta, Budához tartozik. Jövedelme 278 akcse⁶, mégpedig búza tizedből 12 kile⁷, kevert tizedből 6 kile, széna tizedből 11 szekér. Birtokosa: Hadzsi Ferhád.

Nagyszántó: (ma=Pilisszántó) puszta, ráják nélkül. Budához tartozik. A jövedelem 600 akcse. Birtokos: Ali bin Musza timár-birtokos. 1579-ben Uveysz pasáé a puszta.

Borosjenő puszta, Báli szpáhié. Ráják nélkül. Jövedelme 625 akcse. Jövedelmét Báli bin Ibrahim timár-birtokos kapta.

¹ Piliscsaba fölötti hegy

² Csorba Csaba: Esztergom hadi krónikája. Bp., 1978. Zrínyi Kiadó

³ Sugár István: A budai vár és ostromai

⁴ Sugár István: A budai vár és ostromai

⁵ A szultánnak vagy főtisztjeinek fenntartott birtok

⁶ Török ezüst pénz

⁷ mérő

Salmár (ma=Solymár) Budához tartozik. Jövedelme 250 akcse. Báli bin Ibrahim timár-birtokos kapta.

Boron (Sztari Csobánc), az elpusztult falu valamikori neve. Szinán bég defter emin birtoka¹. Jövedelme 256 akcse.

Karancia (Garancs) Iszmail timár-birtoka:² Jövedelme 112 akcse.

Üröm pusztá Báli bin Sáhín timár-birtoka. Jövedelme 433 akcse.

A budai Szandzsák³ összeírását Halil bég vezette. Második összeírást 21559-ben Dervis szegedi szandzsákbég végezte.

Miután sem első (1546), sem második (1559) összeírásban nincs szó Födémes, Kande, Kürt faluról, vagy pusztáról, feltehető, hogy ezek már a török megszállás első éveiben elpusztultak. De a többi (volt) település: Boron, Solymár, Csév, Kiszántó, Borosjenő, Karancia (Garancs) is lakatlan (ráják⁴ nélküli).

„Kücsüd Mehemed Kemény János elleni hadjárata miatt (1662) üresen maradt a budai vilájet.⁵ A német császár ezt kihasználta és Vörösvárt, Zsámbékot, Csákvárt stb. elfoglalta, sok kincset, drágaságot elvett, Mohammed népét pedig juhnyáj módjára elhajtotta. Mikor 1663-ban Köprülizádé Fázil Áhmed pasa Budán a Vérmezőn (Kile mezeje) összegyűjtötte seregét, hogy Győr ellen, majd (Esztergomnál) a Dunán hidat készítve Újvár (Érsekújvár) ellen induljon, Vörösvár már ismét török kézen van.”⁶

1663. július 21.

„Sziván pasa testvére Szári Huszein pasa, mivel budai vezér volt, húszezer katonával a sereg előcsapata lett s utána Káplán pasa, Kádi-záde Ibrahim pasa, Szihráb Mohammed pasa összesen 40 ezer katonával megindultak és 4 óra alatt Budától északra Vörösvár palánkra érkezünk” – írja Evlia Cselebi.

A török hadsereg a XVII. század végén már nem a régi. Szökések, szolgálatmegtagadás napirenden van. A török birodalom keleti határa is forrong. Bomlásnak indult a hatalmas birodalom. A szultán még egyszer megpróbálja visszaszerezni a régi dicsőséget, s 1683 márciusában Kara Musztafa nagyvezért Bécs ellen küldi. De már ez sem segít. Lipót császár Szobieszki János lengyel király segítségével Lotharingiai Károly vezetésével súlyos csapást mér a török seregre. Húszezer török elesik a csatában, s nyolcezer menekülés közben pusztul el. 1683. október 12-13-án Vörösváron át visznek élelmet és lőszert Budáról Esztergomba. Visszafelé sebesülteket vittek Budára. Az esztergomi várat október 28-án adták fel véglegesen a török csapatok, s rá nemsokára Vörösvárt is kiüritik. És megkezdődött Budavár ostromának 3 éves szakasza. A kezdetről így ír a velencei Francesco Grimani: „Minden dolognak annyira bőviben vagyunk, hogy az igények és szükségletek dolgában nem csak az van meg, ami kell, de még az is, ami kívánatos.”⁷

¹ defter emini: központi és tartományi őrhelyek vezetője, vagy számadásvizsgáló

² 20 ezer akcse alatti jövedelmező szolgálati birtok

³ Katonaságot szolgáltató terület

⁴ Keresztény adózó lakosság

⁵ Több szandzsákból álló közigazgatási terület

⁶ Evlia Cselebi: Seyahatname. (Magyarországi utazások, Gondolat Bp., 1985)

⁷ Sugár István: A budai vár és ostromai. Zrínyi Kiadó Bp., 1979. 254. oldal

De ennek a százezres tömegnek az élelmezése, valamint az ellenségvérengzése hamarosan komoly gondot okozott. A lakosság 100 kilométeres körzetben elhagyta lakóhelyét és menekült minél messzebbre. „Csoda e ha elfut a föld népe, hogy Magyarországból ilyen állapotok mellett más legyen, mint vadon erdő, sivár puszta, lakatlan hegyvidék, melyen csak a fenevad kóborol?” – kérdezi a nádor a császárhoz írt levelében. Ráday így írja le a megye szegény lakosainak sorsát „utolsó pusztulásra közelgető, keserves állapottyokat:¹ Sokan a pogány török és tatár nemzet miá fegyver és rabság által az elmúltesztendőben megh emésztettek”, mások ismét sokan „az éhség és szorongató inség s elviselhetetlen nyomorúságh szenvedési következtében az halál által elhullottak”, a többiek „messze földre el széledtek”, az ittmaradtak pedig „örömet inkább megh halának.”²

A területre igényt tartó Eszterházy birtok egyik hivatalnokának 1683-ban kelt Vörösvárról szóló bejegyzése (A bécsi és esztergomi török ütközet) a következő: ...nem volt itt mit összeírnom, mivel (a terület) a szörnyűséges emlékezetű 1683. évtől a török, tatár és kuruc harci cselekmények elpusztították, és jelenleg pusztaság.³

Esztergomtól Budáig nyomor és éhínség uralkodott. Három birodalmi tallérért sem lehetett egy katonakenyeret kapni. A tisztek és a legényég elhullott lovak tetemét ette. A Detwin hadtestből háromezren haltak éhez. A sereg vonulását üres falvak, parlagon maradt földek jelezték. 1685-ben Lotharingiai Károly hadserege 40 ezer fő, Miksa Emánuel bajor választófejedelem serege 33 ezer fő.⁴

1686. június 19-én indultak a harcok és szeptember 2-án délután 6 órakor általános roham után Budavára keresztény kézbe került. Hiába volt a török hősies, kétségbeesett védekezése 6 óra tájban megszűnt az ellenállás és csend lett Budavárában.

Csak a törökök kiverése után tűnt ki, hogy a 150 éves pogány uralom milyen pusztítást végzett az országban. Sok községnek csak a neve és emléke maradt fenn. Az ország inkább hasonlított egy temetőre, mint egy felszabadult országra. „Sehol egy patak iható vízzel, sehol egy fa, amelynek lombja hűvös árnyékkal borítaná az utazót, csak a magas gaz és sás. Sehol az egész síkon egy barátságos hajlék, embernek nyoma sincs, legfeljebb néhány nádfedeles pásztorkunyhó.”⁵

A környék az újratelepítés előtt

A törökök kivonulása utáni első összeírások meglehetősen szűkszavúak. Általában csak azt lehet belőlük megtudni, hogy a helység akkoriban lakott vagy lakatlan volt-e. 1690-ben Vörösvár lakott volt, Csobánka, Törökbálint, Torbágy, Békásmegyér, Solymár és Üröm pedig lakatlan. Vörösváron néhány lakos mellett csak egy postamester volt található.⁶

Ahol hiányzik az emberi kéz, ott földművelés nincs. Nyomait azonban itt-ott még fel lehetett fedezni. A környék általában nem nyújthatott szebb látványt, mint az ország többi elpusztított vidéke.

¹ Pest megye múltjából. Kosáry Domokos: Pest megye a kuruckorban. Bp., 1965. 26. oldal

² Kosáry Domokos: Pest megye a kuruckorban (Pest megye múltjából.)

³ Marlók István apátplébános: Pilisvörösvár 300 éve. 1989.

⁴ Csorba: Esztergom hadi krónikája. Bp., 1978.

⁵ Ifj. Barta János: Budavár visszavétele. Bp., 1985. Kossuth Kiadó

⁶ Bonomi: 1940. 7. o.

A törökök, akik a mai – mint írtuk – község területén egy végvárat emeltek, Vörösvárt Kizil hiszár palankaszak¹ nevezték. A Buda és Esztergom közötti út biztosítására a törökök palánkerődítményt építettek; mivel annak falai már messziről vöröslöttek, vörös palánkvárnak nevezték. Felépítéséhez a környék törökök által lerombolt templomainak faragott köveit használták fel.²

A budai apácák 1683-ban kelt feljegyzéséből megtudjuk, hogy: Vörösvár első postamestere a hitben elhunyt Huszár István lett, addig rajta és a családján kívül senki sem lakott ott. Az 1688. február 12-én a bécsi udvari kamara számára készített leírásban Vörösvárról a következőt olvashatjuk: ...Vörösvár hosszú évek óta teljesen le van rombolva, pusztá falu ...ahol a törököknek palánkjuk volt.³

A török időkben (valószínűleg a vár lábánál) élt itt többek között egy Brko Sztuko nevezetű ember, akivel 1710-ben kelt kihallgatási jegyzőkönyv azt mondja róla, hogy a török időkben Vörösváron lakott és vadász volt. Szintén Kalászon összeírtak egy bizonyos Vörösvárecz Tamást, akit az 1711-es összeírás Vörösváry Tamásnak nevez. A kalászi anyakönyv 1700. február 4. és május 25. között hat keresztelési bejegyzést tartalmaz, melyek mellett az szerepel, hogy ex veteri Werischwar (a régi Vörösvárról). Minden bejegyzett szülőneve szláv hangzású; sem előtte, sem utána nem fordulnak elő Vörösváron.⁴

Buda visszafoglalása után a szövetséges hadvezetés hazabocsátotta a magyarországi szabadcsapatokat. Mikor aztán kiderült, hogy a nagyvezírt már nem lehet utolérni, a birodalmi segédcsoportokat a szél minden irányába szabadon engedték. Szeptember-október táján a brandenburgiak, a szászok, a svábok és a frankok sorban elindultak hazafelé.

Az 1690-es évek után a nép lassanként visszatért otthonába. Új telepések is jöttek, akik a környéken telepedtek le.

Amikor a császári csapatok kénytelenek voltak Belgrádot feladni és észak felé visszavonulni, szerbek, bolgárok és románok tízezrei – félve a törökök bosszújától – Magyarországra menekültek. A szerbek alapították akkoriban Pomáz, Csobánka, Budakalász és Solymár községeket.

Az akkori földesúr Csáky László Schwarzwaldból sváb parasztokat kért. Vörösvárott 1689-től vannak német telepések, Szentivánon 1724, Borosjenőn 1696 és ürmön 1699 óta.

Német telepítések a XVII. század végén

A törökök elűzésével, akik a magyar népet majdnem kiirtották, a magyarországi németiség számára új szakasz kezdődött, elhagyott területek új benépesítése.

A nagy csend uralkodott az egész országban. Az életnek újra kellett volna indulnia, a földeket meg kellett volna munkálni, de hiányzott a parasztság. Ezért a földesurak minden tájról és területről telepéseket hívtak Németországból. A hívás nyitott fülekre talált... sok ezren indultak útnak, hogy Magyarországon új életet alapítsanak, különösen azok a parasztfiatalok özön-

¹ Vörös palánkvár

² HKA. Piros szám 319.

³ Pilisvörösvár 300 éve. Marlók István apátplébános. 1977. 46. oldal

⁴ Pilisvörösvár 300 éve. Marlók István apátplébános. 1977. 46. oldal

löttek Magyarországra, akik apjuktól nem örökölték földet. A legtöbben Schwarzwaldból, Bajorországból és Ausztriából érkeztek.

A kivándorlás döntő indítók a vágyódás saját föld után. Az ügynökök toborzási cédulákkal, újsághirdetésekkkel, csalogató ígérgetésekkel, személyes meggyőzésekkel, és a már letelepedett rokonok és barátok levelei gyengítették az ellenállást. A mondat: „3 év beszolgáltatás nélkül, nincs jobbágyság...” bizonyára ez volt a toborzócédulák legcsalogatóbb része. Voltak akik egész örökségüket pénzé tették, hogy aztán a kezdeti átélt telepes évek után jómódban élhettek. Keserű csalódások is akadtak, az úgynevezett „hitzige Krankheit” megtizedelte sorákat, éhség és betegség kényszerítette őket a visszatérésre vagy menekülés jobb vidékekre.

Erdőket irtottak, mocsarakat csapoltak le, aknákat vájtak a kőzetbe és termékennyé tették a földet. A németekkel egy egészen más jellegű élet keletkezett, melynek ritmusát a kaszák kalapálása, a cséphadarók kereplése és a kézművesek kalapálása határozott meg. Kőházakat építettek, utcákat nyitottak, iskolákat alapítottak, földeket műveltek, mindezt úgy, ahogyan az eddig ismeretlen volt.

Súlyosan nyögnek a telerakott ponyvás kocsik, a kerekek mélyen beledarálják magukat a puha földbe, a lovak fújtatnak, és patkócsattogásuk elnyomja az erőteljes férfilepteket – sváb parasztok vannak úton egy új haza felé. Már hetek óta tart ez az utazás családotul, mindenestül. Bécs még néhány napi útra van, és meddig kell még utazniuk, hogy Magyarországra érjenek, azt itt senki sem tudja megmondani – hangzik a válasz, ha a menet este pihenőre tér és az út felől kérdezősködik. A válasz hatáság szinte olvasni lehet a kivándorlók arcán. Keményen és elszántan folytatják útjukat. Öreg és fiatal, mind egyazon törvénynek engedelmeskedik. Hátat fordítottak a hazának, elhagyták a földet, amelye eddig őseik és ők is kenyerüket vetették. Nincs visszaút.¹

Sok ezer német parasztcsalád haladt lefelé a Duna mentén, a legtöbben hajón, mások saját fogaton, mind lefelé Hungarn felé.

Mi üzte el a parasztokat akkoriban a rögtől? Ínség, ínség és újra az ínség, politikai, gazdasági és személyes okok, ezek voltak a Magyarországra tartó sváb menetek okai, valamint a nagy és kicsi uraságok közötti viszályok és a zabolátlan francia önkényuralom.

A svábok legendás vándorlási kedve ugyanakkor egészen alárendelt szerepet játszott, ugyanis a XVII. század vége felé már csak kis számban vettek részt a vándormozgalmakban, habár egész Magyarország egész németisége még ma is a nevüket viseli.²

Mindenkinek nehezére esett az elválás az örökölt háztól és udvartól. Vérző szívvel tépték el az utolsó gyökereket, amelyek a hazához és néphez kötötték őket.

Légy hálás öreg hazádnak! Nagyra fogjuk becsülni a nemes kincset, átörökítjük gyermekeinkre és azok gyermekeire, megtanítjuk őket, hogy tiszteljék és óvják, legyenek és maradjanak azok, amik mi voltunk: derék német emberek. Ezzel a kemény elhatározással indultak útnak az ismeretlenbe.

Magyarország akkoriban kilátástalan helyzetben volt. A földeken gaz és bozót burjánzott, a falfak puszták voltak. Mocsarak és ingoványok mérgezték a levegőt. A törökök az egykor

¹ Meier 1936. az akkori idők egy családi krónikájából

² A. Meier: Svábok vonulnak a Bánát felé. Stuttgart, 1936.

virágzó országot pusztasággá változtatták. Most az elnéptelenedett falvakat újra fel kellett építeni, embereket kellett oda telepíteni, akiknek szándékukban állt és képesek is voltak rá, hogy a földből ismét termést csikarjanak ki, a kereskedelmet és az ipart újra mozgásba lendítsék. Magyarországon már nem volt szabad munkaerő. Így csak a német paraszt maradt mint a népesség erre alkalmas eleme.

Vélemények a kitelepülésekről¹

Már mindenütt lehetett hallani, hogy katonalevelek érkeztek Svábsországba, Württembergbe és Badenbe, ahonnan már néhány év óta egy-egy ember Hungarn²-ba vándorolt ki. Még a frankfurti, augsburgi és stuttgarti újságokban is lehetett olvasni róla. A kivándorlást mégsem ajánlották. Többet beszéltek mostanság Magyarországról mint Mexikóról, ahova pedig három hónapig tartott az utazás, nem úgy mint Magyarországra, három hétig. De azt is mesélték, hogy a Duna is nagyon veszélyes. És Bécs alá még senki sem jutott, az ulmi „skatulya” csak az öreg császárvárosig járt. De annyi német katona szolgált Magyarországon, akkor csak nem lehetett ott olyan embertelen.

A zentai csata után Savoyai Jenő sok ezer katonát³ bocsátott el. Ezek a Duna jobb partján... és a budai hegyekben telepedhettek le. Mindenütt földművesekre és kézművesekre volt szükség, mert minden kihalt volt. Mindenki annyi földet kapott, amennyit mg tudott művelni. A legtöbb leszerelt katona mégis visszatért hazájába. Ezekről a férfiakról és legényektől is különböző híreket hallottak a családok Magyarországról.

Sok parasztnak vörös lett a feje a jó hírektől. Sok emberfoglalkozott a gondolattal, hogy Magyarországon új életet kezd és lesz 50 hold földje. Erről beszéltek aztán az utcán, otthon és a kocsmában is.

Mi tett benneteket mind új telepesekké? – prédikálta akkoriban egy pap Regensburgban. – Ki delejezett meg benneteket? Ne higgyetek a toborzóknak, akik elöttetek gazdag embereknek játsszák meg magukat és úgy tesznek, mintha ott jólétre tettek volna szert, ahova benneteket is el akarnak csalni. Az ilyen akárhányszor is előhúzhatja az arany zsebóráját és csillogtathatja az aranygyűrűt, akkor is lélekkufár, aki fejpénzt kap valamennyiőtökért. Aki tud, térjen még most vissza a hazai röghöz és viselje türelemmel a sorsot, amit Isten rámért. Ne higgyétek, hogy Magyarországon elíziumi földek vannak, ne higgyétek, hogy ott a patakokban tej és méz csörgedezik, hogy ott a föld szántás és vetés nélkül hoz termést, és hogy ott nem kell keményebben dolgoznotok mint a hazátokban. Aki azt mondta nektek, hogy ott úr lesz a szolgából, nagyságos asszony a cselédlányból, nemes ember a parasztból és báró a kézművesből, az hazudik... Aki még tud, aki még nem égetett fel minden hidat maga mögött, az térjen vissza!⁴

Egy másik pap épp az ellenkezőjét prédikálta: Különös, hogy egész községek vándorolnak ki. Olyan nagy a nyomor Németországban? Maguk nem úgy néznek ki, mint a koldusok. Uraim, mivel ma még látom magukat és többé talán már soha, megmondom maguknak a teljes igazságot – mondta a pap. Az én hitközségem jómódú, nincs közöttük koldus... Csak az öntelt uraságok a hibásak, hogy alattvalóik elmenekülnek. Viszálykodási és uralkodási vágyuk újra és újra a német országba csalja az ellenséget; hol ennek, hol annak kell adózni, és aki éppen

¹ A. Meier: Svábok vonulnak a Bánát felé. Stuttgart, 1936.

² Magyarország

³ Müller-Guttenbrunn, Adam: A svábok nagy vonulása. 1913, Lipcse 153-154. oldal

⁴ Müller-Guttenbrunn, Adam: A svábok nagy vonulása. 1913, Lipcse 153-154. oldal

uralkodik a testek felett, az azt hiszi, hogy a lelkeket is vezetheti. Községem ősapái katolikusok voltak; a nagyapák evangélikusok lettek, 30 évvel ezelőtt a nép ismét katolikus lett, most pedig az új nemzedék legyen újra evangélikus. Mint ahogy a zsidók Egyiptomban követték Mózeszt, úgy kövessenek mind engem. És én most egy új hazába vezetem magukat.¹

Egy másik tartományból meg kivándorolnak a protestánsok, mert katolikusokká kellene lenniük.

A pécsi püspök már az elsők között kezdte meg a környék pusztá földjeinek svábokkal való betelepítését. A bécsi udvari kamarában található (az 1688. év magyar aktái között) levelében ez áll: Kész vagyok német nemzetiségű katolikusokat befogadni.²

Az 1689. kora tavaszán a budai városi előljáróságra egy 1689. február 12-én kelt írás érkezett a német lovagi rend commenturi tartományának hohenfelsi uradalmából Matthias Hürlemann (vagy Hierlemann) jobbágy alattvaló és annak hajadon nővére nevében Mahlspüren faluból (ma a badeni völgy, konstanzi kerület), amelyben kérdezték, hogy is állnak a dolgok a szántóföldek, rétek és szőlőkertek ingyenes elosztásának ügyében. Kénytelenek ugyanis a francia fosztogatások, a sok hadisarc és a bajor népek átvonulása következtében beköszöntött drága idők miatt kivándorolni és kenyérüket más országokban megkeresni. Buda királyi fő- és székváros előljárósága 1689. március 18-án azt válaszolja Matthias Hürlemann-nak, hogy nemcsak a telkeket kapja ingyen, hanem még több segítséget is kap. Ezután az előljáróság felszólítja még Hürlemannt, hogy erről tájékoztassa a szomszédait és ösztönözze őket is a kivándorlásra (1704. május 4-én meghalt).

Gárdonyi Albert sajnálja, hogy Hürlemannt nem találta meg a budai lakónévjegyzékben. Később megtalálták, mint Vörösvár kilencedik betelepülőjét.³

A főbizottság egy albizottságot választott a maga köréből, melynek vezetője Kollonitsch bíboros lett. Ez 80 ülésén az igazgatás minden kérdését írásban lefektette. A Politicum c. fejezetben, első bekezdés, javasolják nyilvános hívó okiratok elküldését mindennépnek. Engedélyezzenek a németeknek 3 vagy 5 szabad, minden beszolgáltatástól és robottól mentes évet a földlek majdani megművelése fejében.

Ugyanakkor nyomatékosan kijelentik, hogy ezek az alattvalók és parasztok ne adscriptitii glebae (röghöz kötöttek), még kevésbé jobbágyok, hanem szabad alattvalók legyenek és azok is maradjanak. Egy a Majna vidékéről érkezett telepes így nyilatkozott: A mi vonulásunk lényege ugyanis nem abban áll, hogy elköltözzünk az országunkból mintha gonosz és gyanús emberek lennénk, hanem azért kötözünk, hogy asszonyunk és gyermekeink számára könnyebben megkeressük az élelmet, mert Frankország már tele vanemberekkel.⁴

És 1689. augusztus 11-én megjelent az első telepítési okirat. ...Az egy ideje tartó belső és külső háború és a nagy ellenséges, valamint saját hadak és népek amiatti minden oldalról történő ide-oda vonulásai és ostromlásai által csaknem teljesen tönkre tett és elnéptelenedett örökös Magyar Királyság felemelése és benépesítése céljából legkegyelmesebben elhatároztuk, hogy

¹ Müller-Guttenbrunn, Adam: A svábok nagy vonulása. Lipcse, 1913. 231-232. oldal

² Müller-Guttenbrunn, Adam: A svábok nagy vonulása. Lipcse, 1913. 17. oldal

³ Gárdonyi Albert: Buda város török utáni első telepesei. Német-magyar Hazai Lapok. Budapest, 1931. 130. oldal

⁴ HoffmannLeo: A dunai svábok rövid története. 24. oldal. Schwabische Heimatbücherei (Sváb népies könyvtár)

mindenkit, lett légyen az bármiféle rendből, nemzetből és vallásból, kül- vagy belhonból, ki- nek kedve és szándéka van a nevezett Magyar Királyságban otthoniasan letelepedni, rendes megváltócédula¹ felmutatása ellenében legkegyesebben fel- és befogadunk.

Ugyanazon évben kiadták az I. Habsburg-féle betelepítési okirat végrehajtási rendelkezései-t is.

A telepítési okiratot Kollonitsch Lipót érsek és Korompay Péter, a végrehajtási utasításokat pedig Khrapff Ferenc József írta alá. A magyar országgyűlés csak később hozott határozatot arról, hogy szabad telepeseket hívjanak az elnéptelenedett országba, annyi telket és földet adjanak nekik öröklődő vagyonként, amennyit csak meg tudnak művelni és több éves adó-mentességet biztosítsanak nekik.

I. Lipót császár telepítési okiratban rögzítette, hogy a telepeseknek mit kell kapniuk a magyar földesuraktól: földet, állatokat, háztartási felszerelést és több évig tartó beszolgáltatás- és adómentességet.

Adam Müller-Guttenbrunn ezt írja könyvében: Nagymunkát kellett véghez vinni. Mocsarakat kellett lecsapolni, erdőket irtani, szőlőhegyeket beültetni, falvakat és városokat építeni, a bá-nyászatot, amit egykoron a rómaiak folytattak, újra beindítani, és mindenek előtt a gabona-termesztést kellett nagyméretekben folytatni. Mindezért a telepeseknek több évre biztosították a minden beszolgáltatástól való mentességet. (A vörösváriak 3 szabad évet kaptak.)

Hatalmas volt a csábítás, és a német parasztok ezrei engedtek neki, elköltöztek, hogy új vidé-ken alapítsanak maguknak egy második hazát. Néha papjaik, tanáraik és kézműveseik kísére-tében érkeztek az országba.

Bizonyára nem könnyű szívvel, hanem hosszú, sorsdöntő tanácskozások alatt érlelődött meg őseinkben az elhatározás, hogy elhagyják szülőfalujukat és elváljanak rokonaiktól, barátaik-ból. Tudták, hogy mindörökre szól, ha útnak indulnak az ígéretes Magyarország felé és ott hazát keresnek maguknak.²

Ilyen fájdalmas érzéseket juttat kifejezésre az a dal is, amelyet Bajorország nyugati vidékein és Sváborországban énekeltek:

Költemények a betelepülési időkből

*A Duna csak folyik és folyik
éjjel-nappal a tenger felé.
Hullám hullámot von maga után
de egyet sem látsz már.
Minden tavaszon visszatérnek a fecskék,
a gólya is megérkezik,
de akik Magyarországra mentek,
soha vissza nem térnek.*

Magyarország a leggazdagabb ország,

¹ a földesúrtól kapott elbocsátólevél

² Müller Guttenbrunn, Adam: Istenek alkonya. Lipcse, 1910. 6-7. oldal.

sok bor és búza terem ott.
Így mondták Günzburgban,
a hajók már készen állnak,
ott sok hal és vad és szárnyas van
és végtelen a legelő.
Aki most költözik Magyarországra,
arany idők várnak arra.

A kedvesem is szerencsét próbált,
de nem csak úgy kedvtelésből,
és mielőtt az orgona harmadszor nyílik,
feleségül veszek, - mondta.
Hét, hét hosszú esztendő telt el,
bárcsak lehetnék a kedvesemmel,
de senki nem tudja,
hol a sírja.
(ismeretlen szerző)

Neuberger Erzsébet: Haza

Elhagytam, ne kérdezzétek, mennyire fáj,
A helyet, ahol a napsugár először köszönt rám,
Ahol az első hang elhagyta ajkamat,
Ahol lelkemből dal fakadt.

Kemény kézzel jött a Sors
És elvitt őseink földjéről,
Oly egyedül vagy, hazám.
Csak halottainkat őrzöd ma már.

Egy német anya naponta elmondott imája így szólt akkoriban: A gyermekek, akiket nekem adtál, ó Uram, a Te ajándékaid. Add, hogy szíveiket jóságra és emberségre hajlítsam, hogy jó embereket neveljek belőlük. Uram, adj nekik értelmet, felismerést és jóakaratot; erre kérlek. Nem gazdagságot kérek számukra, ó Uram, hanem adj nekik egészséget és munkásságot; különösképp adj nekik nemes és szívós gondolkodást, amit nem hajlít meg az élet semmiféle vihara. Adj nekik éles látást, hogy meglássák a valóságot, hogy a világ csalfa fénye el ne vakítsa őket.¹ Akkoriban sok sváb vett fájdalmas búcsút rokonaitól, ismerőseitől vagy kedvesétől:

Holnap indulnia kell a kedvesemnek

*Holnap indulnia kell a kedvesemnek,
Búcsút kell vennie, erőszakkal, erőszakkal.
Odakint dalolnak már a madarak, dalolnak
már a madarak,
A sötétzöld erdőben, zöld erdőben.
Oly nehezemre esik elhagyni a hazámat,
Ha nem lenne remény a viszontlátásra.
Isten hozzád, Isten hozzád, Isten hozzád,*

¹ Müller-Guttenbrunn, Adam: A svábok na vonulása, Lipcse, 1913.

*Isten hozzád,
Isten hozzád, a viszontlátásra.*

*Két turbékoló galamb ült
a zöld ágon, a zöld ágon;
Ahol két szerelmes búcsúzik,
két szerelmes búcsúzik,
Ott elhervad fű és fa, fű és fa;
Oly nehezemre esik...*

*Fű és fa elhervadhat,
De a mi szerelmünk nem, szerelmünk nem,
szememmel nem látlak, nem látlak,
de szívemmel igen.
Oly nehezemre esik...*

*Egy fecske nem csinál nyarat,
Még ha mindjárt az első is, első is,
és a kedvesem elszomorít, kedvesem elszomorít,
még ha mindjárt a legszebb is.
Oly nehezemre esik...*

*Játsszatok, ó zenészek,
Játsszatok egy búcsúdalt, búcsúdalt,
A kedvesem kedvére, kedvesem kedvére,
szomorodjék el ha akar, ha akar.
Oly nehezemre esik...
(ismeretlen szerző)*

És mit találtak itt a német területekről érkezett telepések? Elgazosodott, elmocsarasodott és pusztasággá vált tájak nyújtottak vigasztalan látványt idetelepülő német őseinknek.

A lakosság elpusztult, elmenekült vagy elűzték, elhurcolták. A korábbi földesurak, amennyiben még lehetett, újra birtokoltak, de újföldesurak is jöttek. Érdekeik először is azt kívánták, hogy az elnéptelenedett gazdaságokat ismét betelepítsék emberekkel, munkaerővel. Ezeknek az embereknek kellett a parlagon heverő, termékeny magyar földet megművelt területekké változtatni. Így telepedhettek le kiszolgált katonák, főleg németek, a törökök elleni harcok után a városokban és a falvakban. Az első földesurak, akik telepéseket hívtak, a következők voltak: az esztergomi érsek, Palatinus József, a Majtényi, Ráday és a Zichy család. Ugyanekkor Pest megyében is letelepedtek a németek. A magyar országgyűlés elhatározta, hogy az ausztriai tartományokból német nemzetiségű telepéseket hozat Magyarországra. Idehívott őseink több hullámban áramlottak a pannóniai medencébe. Különböző német vidékekről érkeztek. A budai hegységbe a legtöbb betelepülő a Feketeerdőből, Bajorországból és Ausztriából érkezett.

Vörösvár község betelepítése

Gróf Csáky László Vörösvár földesura ismerte nagyon jól a latin mondást: „Ubi populus, ibi obulus.”¹ Ezért Schwarzwaldból kért telepeseket.

1687-ben az egykori földesurak is visszaértek elnéptelenedett birtokaikra. I. Lipót császártól telepeseket kértek a birodalomterületéről. Az első csoport 1689-ben érkezett Pilisvörösvárra délnémet területről, Sváborzából. Ugyanabban az évben érkezett Vötter Christian is, aki a törökök elleni háborúban vett részt, de csak megsebesült.²

Vetter (Vötter) Christian, (Schramberg,) aki 20 évvel ezelőtt ment Magyarországra, a törökök csapatával együtt mindjárt az első évben leverték. A postamesterről ezt tudjuk: 1690-ben csak néhány lakost lehetett itt találni, közöttük egy postamestert, Huszár Istvánt. A Hürlemann család is 1689-ben érkezett Pilisvörösvárra.³

Összesen 4 család érkezett 1689. július 4-én egy települési szerződéssel. A szerződés szabad utazást biztosított és letelepedést Vörösváron. Az eredeti szöveg így hangzik: Szerződés, Buda, 1689. július 4. Vörös Vár községnek, egyes sváborzági parasztok befogadása ügyében. Expeditae sub. Lit. P. (Ez áll a szerződés hátoldalán.)⁴

A levél: „Szerződés Buda 1689. július 4-én. Mely szerint jelen sváborzági parasztok, négy családban lévén, Vörös Várra menvén ott letelepedni szándékoznak. Mint az feljebbvalók által hivatalból közöltetett mindenkivel, a feltételek ugyanazok, megkerestetik a tisztelt szolgálatkész hivatal és a fent nevezett Vörös Várban található lakosság emlékezni arra, hogy a fenti parasztok ott hátráltatás nélkül befogadtassanak, kereskedelmüket és iparukat űzhessék, nekik segítsessék földet keresni, mindezenáltal történjék Királyi Felségének legkegyesebb akarata és szándéka.” Dátum.⁵

Christian Vötter/Fetter 1667-ben született Schrambergben és 1719-ben halt meg Pilisvörösváron. Édesanyja, Haas Magdolna, Tennenbronnól származik. Az 1696-os összeírásban a névjegyzékben elsőként szerepel, mert őt választották bírónak. 1696-ban Vörösváron már 64 német és két magyar házas gazdát írtak össze.

Vörösvár az első német település, amely a törökök kiűzése után a Budai-hegységben létrejött -írta Bonomi Jenő – 1685-ben a hely még teljesen pusztá volt, 1690-ben csak néhány lakost találtak itt...

Az 1696-os összeírásban az áll, hogy a házrom adómentes év alig múlt el.⁶ 1692-ben alakult meg a római katolikus plébánia. Az egyházi anyakönyvek az 1693-as esztendővel kezdődnek. Mindebből az következik, hogy a betelepülés 1692-93-ban történt, jobban mondva kezdődött meg. Az anyakönyvekben és az összeírásokban eleinte mindig új nevekkal találkozunk. Időközben, különösen a századfordulón, nagyszámban jelentek meg új betelepülők, tehát nem

¹ Ahol a nép, ott a pénz

² Házi Kalendáriumunk. A magyarországi németek évkönyve, 33. évfolyam. Stuttgart, 1981. Tafferner György

³ Hacker, Werner: a XVIII. században a Felső-Neckar vidékéről Délkelet-Európába kivándoroltak. R. Oldenbourg kiadó, München, 1970.

⁴ Galgóczy, 65. oldal

⁵ Országos Levéltár, Budapest

⁶ alighogy eltelt

egyszerre érkeztek. ...az első német telepések nem üres kézzel költöztek ide: erre lehet következtetni az 1696-ban összeírt vagyonukból.⁷

A vörösvári német telepések

Az anyakönyvek szerencsés módon megőrizték több család származási helyét. Ezek közül néhányat egyáltalán nem, másokat viszont csak részben sikerült értelmezni... A 64 német családból, akik az 1696-os összeírásban szerepelnek, csak 19-nek a származási helye derül ki az anyakönyvekből.¹

A betelepülők Dél-németország különböző tartományaiából érkeztek. Szép számmal voltak közöttük svábok. A bajorok azonban az utólagos bevándorlókkal megerősödve az idők folyamán túlsúlyba kerültek és a más származású falubeliekre ráerőszakolták sajátosságait és nyelvüket. A Sváb² utcán kívül, amely állítólag a község első utcája volt, szinte semmi sem emlékeztet az egykori sváb betelepülőkre.

Most pedig következzen az 1696. évi összeírás. Mint az első olyan összeírás, amely közvetlenül a betelepülés után készült, rendkívül értékes a számunkra. A betelepülés óta eltelt 3-4 év alatt őseinknek bizonyára keményen kellett dolgozniuk, hogy a lepusztult vidék valamelyest ismét hasznosíthatóvá váljon. Az összeírás ugyanakkor sejteti, hogy mi mindent kellett még elvégezni.

Összesen: fiú: 66, lány: 60, ló: 15, csikó: 1, ökör: 67, tehén: 122, borjú: 83, liba: 72, disznó: 139, malac: 52. Búza: 46 ½ mérő, rozs: 146 ½ mérő, árpa: 56 ½ mérő, zab: 62 mérő (elvetve). Hold szántó: 294 1/2, szekér széna: 146.³

Pilisvörösvár mai nyelvjárásának keletbajor-burgenlandi színezete van. Idősebb embereknél még néha találhatunk sváb reliktumokat.⁴

„Az összeírásból a következő kép alakul ki Vörösvárról:

Ez a Vörösvár község szép sík földön fekszik hegyek és erdők között nyugatra, Budától két nagy mérföld távolságra, a többi szomszédos község ismeretlen a német emberek számára, úgy mint az egész terület is.

Csáky László gróf itt a keresztény földesúr, amit neki évente be kell szolgáltatni, az még teljesen ismeretlen, hiszen a három mentes év még alig telt el.

A török időkben ezen Vörösvár községet török helyőrség foglalta volt el.

Borkimérés van ezen határban, és aki ilyent saját hasznára nyit, 15 krajcárt köteles a községnek fizetni minden akó bor után.

⁷ Kallbrunner Josef: Adalékokk Délkelet-Európa német településtörténetéhez. Új Hazai Lapok. 1935-36. 15. oldal

¹ Bonomi Jenő: Pilisvörösvár község betelepítéséről. Délkelet-német kutatások. München/Lipcse 1939., 4. évf.

² ma Iskola utca

³ Bonomi Jenő: Pilisvörösvár község (Budai-hegység) betelepítéséről. Délkelet-német kutatások. München/Lipcse, 1939., 4. évf., 2-4. oldal

⁴ Dr. Manherz Károly, 1989. júl. 31.

Valamint egy régi, téglakövekből épített kastély is látható volt vala itt annakidején, de már egészen összeomlott, csak a jó anyagból épített boltozatos pince sértetlen még, nagysága ca. 10 öl hosszú és 2 széles.

Gyümölcsösök is voltak ezen határban szép számmal a török időkben, de a masírozó népek teljesen tönkretették.

A hegy alatti községtől fél órányira kelet felé teljesen pusztá szőlőkertek vannak, melyeket az mostani német lakosok elkezdenek kicsit rendbe hozni, de bor még nem terem ottan. A körben levő szántóföldek jósága közepes, kicsit vannak megművelve, ezért a császárnak a tizedet és a földesúrnak a kilencedet kell beadni.

Fent leírt Vörösvárat erdők veszik körül és így mindenféle jó építő- és tűzifája van. Azok nagysága, mint a többi földé is, ismeretlen.

Rétek és legelők, úgyszintén mint az erdők, ismeretlen nagyságúak a lakosok számára.

Ezen község Vörösvár 22 fél és 44 negyed házból áll.”¹ (porta. Szerző)

A német telepések Vörösváron

A plébánia házassági anyakönyve, melyet 1696-tól vezetnek – főleg az első években gyakran megadja a házasulandók származási helyét is. Bonomi Jenő ezeket a bejegyzéseket közzétette Vörösvár község betelepítéséről c. munkájában. A betelepülők azonosítását a származási helyek anyakönyveiben fáradságos és időigényes munkával eddig még csak részben sikerült elvégezni. A kivándorlási időpont valamint Werner Hacker könyvei alapján sikerült tisztázni néhány betelepülő származási helyét:

1713. január 6-án elhunyt a Waldsteig-ből (Oberndorf, Sigmaringen körzete) 1690. augusztus 21-én elbocsátott Martin Schmidt. Egyszerre négy családot találunk Vörösváron, akiket 1691-ben bocsátottak el Hohenzollern tartományból. A Hechingen melletti Steinből érkezett Konstantin Konstanz feleségével és gyermekével, 1707. július 30-án, 63 éves korában hunyt el Vörösváron. Hans, Andreas és Konrad Peiter Rangedingenben lettek elbocsátva.²

Hans Peiter 1704. május 3-án, 50 évesen hunyt el Vörösváron. Velük együtt érkezett a Weilheim melletti Hechingenből Georg Wiest a feleségével és gyermekeivel (név szerint ismertek: Michael, Konradt és Franz), akihez a budai hegyekben szerteágazó Wieszt család eredete visszanyúlik. 1697-ben özvegyként feleségül vette Barbara Wingerttet, aki a svábországi Finningenből érkezett. Georg Wiest 1721-ben, 60 évesen hunyt el Vörösváron.

A fent nevezettekkel együtt indult útnak Magyarországra Konrad Landolt is a feleségével, Katharina Hirlingerrel és gyermekeivel Annával, Johannal, Kaspparral és Marta Sibillel.

1692. szeptember 25-én kapta meg Sylvester Mannherz napszámos, mint egy népes család feje, a Sigmaringen melletti Tafertsweilerben az elbocsátást. Vele költözött második felesége, Katharina Fischer az első házasságából származó két gyermekével, Hans és Simon Fischerrel együtt, továbbá első házasságából származó gyermekei, Martin és Katharina Mannherz is, valamint a közös házasságából származó Johann Mannherz is.

¹ Bonomi Jenő: Pilisvörösvár község betelepítéséről. Délkelet-német kutatások. München/Lipcse, 1939., 4. évfolyam, 5. oldal

² Marlok István: Adalékok Pilis megye török utáni településtörténetéhez. Székesfehérvár, 1977., 46., 49. oldal

Tafertsweilerben maradtak a felnőtt gyermekek: Nikolaus, Josef és Anna. A családot 1696-ban írták össze Vörösváron. Nikolaus Mannherz később érkezett és 1703-ban Vörösváron feleségül vette a Hohenzollern tartományból származó Barbara Ringet. Sylvester Mannherzcel együtt bocsátották el Tafertsweilerből Christian Wickert is feleségével és 4 lányával együtt. Hogy adósságait törlessze, a napszámos eladta hűbéres házáat 50 aranyért. Magyarországon sosem lett gazdag. 1696-ban csak egy tehén és 1 hold föld után adózott. Wicker 70 évesen halt meg Vörösváron 1709. március 8-án.

Eschendorfból, ami Tafertsweilerhez tartozik, harmadikként érkezett Vörösvárra ugyanazon évben Jakob Fencker a feleségével, Ursula Wickerrel, fiaival és lányaival együtt. Talán Christian Wicker sógora lehetett. Ő is megtalálható az 1696. évi összeírásban.

Felix Hansefratz, aki Endermettingenből érkezett, 1693-ban 12 aranyat fizetett a stühlingeni járadék hivatalnak megváltásként. Azután feleségével, Agatha Weissenbergerrel, fiaival, Simonnal, Martinnal és Hanssal Vörösvárra költözött, ahol Martin 1710. január 21-én, Simon pedig 1714. február 20-án megnősült.

Johann Zengerle 1675-ben váltotta ki magát és szabad polgárként élt Sigmaringenbдорfban. A fia, Meinrad pék, és a lánya Sabina kivándoroltak Vörösvárra. Apjuk halála után elhívták özvegy édesanyjukat, Julianna Mehlknechtet Vörösvárra. Ő 1699 nyarán érkezett Magyarországra és magával hozta az időközben házasságon kívül született Eszter nevű lányát.

Meinrad Zengerle 45 évesen halt meg Vörösváron 1712-ben. Sabine Zengerle 1699. június 25-én ment feleségül Sebastian Knieselhez.

A Walburga Metzgerrel házas Georg Keesst 1692. szeptember 12-én bocsátották el Obermarchtalból Magyarországra; Vörösváron telepedett le. 1702-ben halt meg Vörösváron Johann Gropp metzger, aki 1669. április 24-én született a Göpingen melletti Dponzdorfban és 1698. május 27-én feleségül vette Vörösváron Ursula Schwaigert, aki Oberbissingenből származott.

Ki és mi indította németjeinket arra, hogy elhagyják hazájukat, erre már korábban megpróbáltam válaszolni. Joggal feltételezhetjük, hogy az első német telepesek nem üres kézzel jöttek. Erre következtethetünk az 1699. évi összeírásban szereplő vagyonukból.¹

A családok számának alakulása:

1689: 6 család

1696: 66 család

1698: 72 család

1700: 90 család

1701: 67 család

A csökkenés oka az volt, hogy: Inde 30 Incolae sequenti alstate abire tendunt. (Nagykovácsiba szándékoztak költözni.) Ez a 30 család vetette meg Nagykovácsi alapjait.²

¹ Pilisvörösvár 300 éve. Marlok István apátplébános

² Markok István

A telepítés folyamata

Gróf Csáky László III. Ferdinánd királytól 1649. április 17-én adományozólevelet kapott, amely őt Tata és a környező falvak (Vörösvár is ide tartozott) birtokosává tette. Az ajándékozást 1695. május 7-én Lipót király is megerősítette. 1696-ban, amikor a faluban már 64 német és 2 magyar gazda lakott, még az ő tulajdona volt. Ugyanabban az évben eladta a birtokot Franz Joseph Krapff bécsi császári tanácsosnak. Az átruházást Lipót király 1698. június 30-án tudomásul vette. 1715 körül a dominikánusok birtokolták a falut mint jelzálogot.¹

A falu elsődleges betelepítése kétségtelenül Csáky gróf érdeme volt. Huszár István vörösvári postamester ekkoriban vette meg a Daskóczi-féle örökösöktől Üröm pusztát 600 aranyért.

1712-ig a pesti dominikánusok gazdálkodtak Vörösváron. 1727-ben Franz Joseph KRAPFF Tata és Vörösvár tulajdonát eladta Eszterházy József galántai grófnak. 1746-ban aztán nádasi Tersztyánszky József esztergomi alispán szerezte meg Vörösvárt vásárlás útján.² Ő vásárolta meg Solymár birtokát is. 1769. július 17-én halt meg utód nélkül.

Nádasi Tersztyánszky János után Vörösvár földbirtokosai a következők voltak:

1769-től Majtényi Károly. Halála után Solymárt Majtényi Lucia kapta meg, Vörösvárt pedig az ifjabb Majtényi. A Majtényi család 1848-ig volt itt földbirtokos. Azután puchói Marcibányi István volt a földesúr, majd Karátsonyi Guidó, utána pedig Karátsonyi Jenő következett, aki 1933-ban halt meg Solymáron. Legvégül Keglevich Imre volt a földesúr, aki örökbefogadója nevét felvéve Karátsonyi Imre néven birtokolt. 1964. augusztus 19-én halt meg Budapesten.

A Magyar Országos Levéltárban található 1685-ben kelt feljegyzés szerint, amely Óbuda akkori birtokosainak összeírása alapján készült, Óbuda környéke 1685-ben a népesség szempontjából a következőképpen nézett ki:

Óbuda város: 40 lakott telek
Szentendre: teljesen lakatlan
Békásmegyér: teljesen lakatlan
Budakeszi: 15 lakott telek
Budaörs: teljesen lakatlan
Zsámbék: huszárok és hajdúk által megszállt kastély
Tök: 50 lakott telek (magyar község)
Veresvár: teljesen lakatlan

A budai hegyvidéken 1690-ben új összeírások készültek, melyek szerint Vörösvár, Pomáz és Zsámbék is lakott volt. Lakatlanok a következő helyek voltak: Csobánka, solymár, Hidegkút, Borosjenő, Szántó és Üröm.

A betelepítés nem egyszerre történt, hanem folyamatosan. A betelepülők többsége a XVIII. század közepéig érkezett Vörösvárra. A betelepítés 1703 és 1711 között a kuruc harcok miatt lassúbbá vált.

¹ Lib. Don. Bd. 8. 112-115. oldal, Lib. Don. Bd. 14. 280-281. oldal

² Bonomi Jenő: A budai hegyvidék...

1715-ben 47 adóköteles háztartást találunk, ebből 45 német és 2 magyar.³

1720-ban 73 adóköteles háztartás van Vörösváron, ebből 69 német, 3 szláv és a postamester.¹

1745-ben Szentivánnal együtt 1055 lakosa van.² In Matre sicut in Filiali sunt puri Catholici Germani.³

1747: Nazione omnes Germani puri Cetholici praeter Judeos.⁴

Az első betelepülők a templom mellett telepedtek le. A templom mellett létrejött utcát később Sváb utcának nevezték el. Az első halottakat a templom mellett temették el. A temető sokáig volt a templom mellett. Jóval később az új temetőt a Solymári utca két oldalán nyitották meg. Ide 1923-ig temettek. Új temető 1923 óta a Csobánkai úton van.

Pilisvörösvár első telepesei svábok voltak, Sváborozságból (Feketeerdő, Baden Württemberg) jöttek. Ez a terület 1805-ig Ausztriához tartozott. A svábok elnevezés gyűjtőfogalomává vált. Minden magyarországi németet svábnak neveztek, még ha nem is voltak mind svábok. Az elnevezés oka az lehet, hogy Lajos, a badeni őrgróf sváb csapataival egyedül védelmezte Magyarország felszabadítása után az ország belső területeit.⁵

Miután Lotharingiai Károly Nagyvárszonynál és Savoyai Jenő Zentánál az egész török hadsereget megsemmisítette, a keresztény sereg nagy részét elbocsátották és hazaküldték. Nagy vándorlás kezdődött – többnyire Budán át – nyugat irányba. A leszerelt katonák útközben szép tájakon jártak, amelyek nagyon megtetszettek nekik, ezért a legtöbben úgy határoztak, hogy nem mennek haza, hanem itt maradnak és letelepednek. Többek között Cristian Vötter is így döntött. Aki Buda visszafoglalása után vett részt a török elleni harcokban. A csatározásokban megsérült, és már nem tért vissza hazájába.

Az első utcák, ahol a parasztok felépítették a házaikat, valószínűleg a következők voltak:

Sváb utca:	Pék utca
Nick utca:	Zsák utca
Zsidó utca:	Új utca
Kis új utca:	Diófa utca
Pásztor utca:	Pacsirta utca
Legelő:	Szántói út
Csobánkai út:	Káposzta utca

Bonomi könyvéből (Vörösvár betelepítéséről...) tudjuk, hogy az 1696-1745 közötti időben Vörösvárra 43 jegyes érkezett Sváborozságból, 17 Bajorországból, 15 Ausztriából, 15 pedig más vidékekről. Ez azt jelenti, hogy a legtöbb betelepülő Baden-Württembergből érkezett. Később azonban egyre többen érkeztek Bajorországból, akik aztán nyelvüket, felfogásukat és szokásaikat ráerőszakolták a svábokra. A vörösvári német nyelvjárásról megállapítható, hogy bajor-burgenlandi nyelvjárás, és sváb elemek már csak elvétve akadnak benne.

³ 1715. évi összeírás

¹ 1720. évi összeírás

² 1745. évi összeírás, Vörösvár

³ A hitközségben (Vörösvár) és a filiában csak katolikus németek laktak

⁴ Mindnyájan – a zsidók kivételével – a német nemzetséghez tartoznak

⁵ Weidlein, Johann: Pannonica. 55. oldal

Vörösvár telepesei a betelepülés idején parasztok voltak, kézműveseket, iparosokat eleinte ritkán hallunk. Csak később lett minden, a falu életében nélkülözhetetlen foglalkozásnak képviselője. A telepesnek mindenhez értenie kellett. Egyébként amíg a községek kicsik voltak és a népnek a földdel kellett küszködnie, az ipar sem tudott igazán fejlődni. Az iparos valószínűleg csak mellékesen űzhette foglalkozását, mert maga is kénytelen volt a földön dolgozni. Eleinte házasságkötéskor nem is kérdeztek rá a házasulandók foglalkozására. Az anyakönyvekben csak itt-ott találunk utalást a foglalkozásra:

1696. október 2. Josep Baumperle vincellér
1696. október 2. Georg Schellhamer bognár
1696. október 2. Lorenz Koch vincellér
1697. május 27. Johann Gropp hentes

Ezekon kívül a következő foglalkozásokkal találkozhatunk még: ács, katona, csizmadia, sebész, takács, pék, hadnagy stb.

A XVIII. század közepén egyre több iparos érkezett. Itt emlékeztetni kell a kiszolgált katonákra is, akik különböző időszakokban telepedtek le Vörösváron és a környéken.

Hogy a vörösvári betelepülők milyen vagyont hoztak magukkal, azt nem tudjuk, de hogy mi-jük volt az 1696-os első összeíráskor, azt igen. (Lásd a táblázatokat!) Arról is tudunk, hogy mit kaptak a betelepülők az első földesúrtól, Csáky László gróftól. Feltételezzük, hogy telkeket mértek ki a számukra, hogy felépíthessék házaikat, szántóföldet és szőlőkerteket ültethessenek be. Szántóból mindenkinek annyit, amennyit fel tud törni, szőlőkertből is annyit, amennyit be tud telepíteni. Mindenkien ennyi legyen a tulajdona a háza mellett. ezenkívül három adómentes évet kapjanak. A három letelt szabad év után méressenek ki a megművelt földek és osztassanak ki. Másodszer megengedtessek nekik, hogy fát gyűjtsenek a háztartásuk számára, de megtiltassék, hogy akár száraz, akár zöld fát eladjanak. Harmadszor megengedtetik nekik, hogy házhelyet és telket eladjanak és elcseréljenek, mindezt azonban urasági tudomásulvétel és előzetes engedély birtokában. Negyedszer valamennyien kötelesek György-naptól kezdve minden szántóföldi termésből a kilencedet, a szőlőkertek terméséből pedig a tizedet leadni. Hasonlóképpen a robot, akinek igásállatja van, köteles azokkal évente 12 napot robotolni és 12 nap kézi robotot végezni, akinek azonban nincsen igásállatja, a z köteles évente 24 nap kézi robotot teljesíteni. Ezenkívül mindenki köteles György-napkor egy arany és 30 krajcár földszolgálatot leadni, valamint Mihály-napkor újra egy aranyat és 30 krajcárt. Ötöd-ször: a mészárszék és a kocsmá bevételeiből is beszolgáltatassék.

Azt kell feltételeznünk, hogy őseink, amikor Vörösvárra megérkeztek, nem voltak túl gazdagok, de koldusszegények sem. A korai időszak első összeírásai arra engednek következtetni, hogy a Vörösvárra betelepülő németeknek volt bizonyos magántulajdonuk, tehát nem kellett mindenért itt megdolgozniuk. Lehetséges, hogy pénzt is hoztak magukkal, mint például a szentivániak:

...elhoztuk a mi ki pénzünket, hogy talán csak kaphatunk érte egy darabka kenyeret. 1729.¹

A solymáriak életével azonban össze sem lehet hasonlítani a vörösváriak életét. Kaiser Károly, Solymár egykori plébánosa, a következőket írja a plébánia történetében: Amikor ideérkeztek (az ősiük Solymárra), nagyon szegények, vagyontalanok voltak. Az egész család egyet-

¹ Bonomi, E.: A budai hegyvidék betelepítésének kora

len szobában lakott. Facipőt hordtak, a férfiak még vasárnap a templomba is fehér vászonnadrágban mentek, amely elé kötényt kötöttek.¹

Habár (többek között a vörösváriak is) nem kaptak mindent készen (házat, állatokat, szerszámokat stb., mint a későbbi telepesek a 40-es évekből kezdve a századfordulóig), akik a fiatal császárnő, Mária Terézia és fia hívását követve Regensburgtól lehajóztak a Dunán a távoli, vad budai hegyvidékre, munkájukat hamarosan siker koronázta.

Sok igazság rejlik a bajor és sváb kivándorlókról szóló népdalokban:

*Felfelé lovagolok egy lovon,
Lent voltam Magyarországon,
Zsinóros a kabátom,
Magas karimájú a kalapom.
Magyarországon
Megégette a nap heve,
Hogy idefent a Duna partján
Senki fel nem ismer, bizony ám.*

*Ha szemem kék nem lenne,
Ha hajam szőke nem lenne,
Bárki gondolhatná,
Hogy idegen a fajtám,
De ha szóra nyitom ajkamat,
Bárki meghallja majd,
Nem vagy te magyar,
Igazi sváb vagy, az.*

*Szívem majd megszakad,
Barátim mind itthagytak,
A gyerekek meghaltak,
Az asszony is sírban van,
Egy magam jövök haza,
Eddig hozott a vándorbot,
Lejártam lábamat.
Svábországban legyek a sírban majd.*

Mivel a vörösváriak rögtön az ország felszabadítása után telepedtek itt le, még nem tudták, hogy a földesúrtól mit kell kapniuk. Nem így azok, akik később jöttek.

Jóbaházi Dőry László ezt írta 1712. július 25-én: Tolna megyei Tevel birtokomon több mint ezer alattvalóra van szükségem, melyeknek megígértem, hogy három egészévre mentesítem a császári és az uradalmi beszolgáltatásokból. Dőry a kivándorlási készséget mutatóknak 1718-ban kelt toborzólevelében a következőket ígérte: 30 hold szántó, 8 napi rét, 16 napi szőlő, egy nagy házhely, legelő és fa.

A földesurak egy idő után kihasználták a betelepülőket. Károlyi Sándor a szatmári béke (1711) után ezt írta feleségének: Egy személy alig 50 krajcárunkba kerül. Ha majd megtelepednek, százezreket fognak jelenteni.

¹ Solymár: Egy sváb nagyközség története a budai hegyekben. 1986

Valószínűleg gróf Csáky László is tisztában volt azzal, hogy birtoka csak akkor képvisel értéket, ha emberek lakják, akik a földet feltörök, akikről munkára, terményekre és pénzre számíthat. Ezért nem is alaptalanul feltételezzük, hogy mindent beszerzett a betelepülők számára, amire szükségük volt a föld megműveléséhez.

Élet az új hazában

Az első betelepülők élete nem volt olyan rózsás, mint azt a toborzók az óhazában esetelték. Pedig az a mondás járt, hogy „Aki rozst vet, az búzát fog aratni.” Akik gondtalan életet reméltek Magyarországon, a hosszú út után szokatlan klímát, más nyelvi környezetet találtak itt, és idegen uradalmi viszonyok közé kellett beilleszkedniük. Sokan nem tudtak gyökeret eresztetni, tovább költöztek annak reményében, hogy máshol kedvezőbb feltételekre találnak, sőt néhányan visszatértek az óhazába.

*Az első időszak a halált hozta,
a második az ínséget,
csak a harmadik hozott kenyeret.*

- tartotta egy mondás az akkori időkben.

A 64 német családból, amelyek 1699-ig Vörösváron letelepedtek, 1747-ig csak a következők maradtak meg a faluban: Fetter, Sauer, Viest, Krupp, Praun, Hassenfracz, Andress, Grupp, Manhercz, Mauterer, Schmidt, Kess, Fessler, Iflinger, Fleiss, Nickh. Ezek közül a nevek közül néhányal még ma is találkozunk a községben: Fetter, Sauer, Wiest, Krupp, Braun, Hasenfratz, Manherzt, Mauterer, Schmidt és Iflinger.

Az eltűnt családokról nincsenek pontos adataink. Egyrészt a pestis és a kuruc szabadságharc miatt, másrészt pedig azért, mert sokan költöztek Nagykovácsiba (1701), illetve Szárra (1729). Az idő azonban sok sebet begyógyít, újabb és újabb betelepülők érkeztek. A tönkrement földet lakói szorgalma hamarosan felvirágoztatta, ami aztán elfeledtette a betelepülőkkel az átélt nagy nehézségeket.

Csupán földműveléssel nem sokra mentek volna. Ez különösen az első idősakra érvényes, amikor a föld még nem volt elég termékeny. Az irtási munkák is csak lassan haladtak előre. Ezekből a korai időkből származnak a következő dűlőnevek: Tuskóföldek, Pocsolyaföldek, Nagytavi földek, Kavicsos oldal stb.

Az erdőben gazdag vidék a vörösváriaknak fa eladásával is biztosította a megélhetést. Buda és Pest már akkoriban is jó piaca volt a különféle terményeknek.

A telepések élete nem volt gondtalan. Mindenekelőtt szorgalmasan kellett dolgozniuk, hogy valahogy megéljenek. Csak miután már legyőzték a természetet – és ez egy ideig eltartott -, vált könnyebbé a megélhetés. A rög kötötte le minden figyelmüket, hiszen a sorsuk attól függött leginkább.

Csak helyenként volt jó talaj, leginkább köves, agyagos, homokos, sőt sokszor terméketlen volt. Az itt levő szántóföldek ...közepes minőségűek.

Ehhez társultak még a rossz rétek és legelők. Az erdőben gazdag területeket erdőben szegények váltogatták. Az egykori őstermeszetre sok dülönév emlékeztet, ezek alapján bizonyos mértékig rekonstruálható a terület akkori képe. (Homokföldek, Falucskaföldek, Kőútföldek, Káposztaföldek, Tuskóföldek, Nagytavi földek, Mocsaras).¹

Jogok és kötelességek

A betelepítési korszak szerződéseinek felépítése többnyire azonos. Föld, beszolgáltatások, adómentesség, robot, erdőhasználat (építési és tűzifa, vadászat), kocsmá, mézárszék és az alattvalók mozgási szabadsága – ezek voltak az egyes pontok, amelyeket a szerződések szabályoztak. (A vadászatot a parasztoknak mindenhol szigorúan tiltották.)

Természetbeni beszolgáltatást (kilenced, tized, szárnyasok, tojás, vaj stb.) vagy azok értékét, adókat és kötelező munkát követeltek a falu lakóitól. A beszolgáltatási határidő mindenhol György, illetve Mihály napja volt. Adómentesség csak a kezdeti időkben járt.

A német községeknek (így vörösvárnak is) saját közigazgatásuk volt. A község élén a bíró állt. A bírót a nép választotta. Az ő feladata volt a beszolgáltatások begyűjtése és a vitás ügyek elsimítása. Ennek fejében mentesült az adó- és bekvártélyozási kötelezettség alól. Az esküdtek voltak a segítői. A kisbíró is ismerték, és később egy jegyző is tartozott a községi tanácsba.

A telepések erősen védelmezték a tulajdonukat, ugyanakkor nem sok tekintettel voltak embertársaikra, nevezetesen a szomszédok községek lakóira. Más községek területére való behatolás (Csobánka, Solymár, Szentiván, Csaba), idegen szántók és erdők erőszakod eltulajdonítása, a termés és az állatok elrablása, legelők és erdők jogtalan használata, verekedések és hasonlók gyakran voltak napirenden.

A faluban általában (így Vörösváron is) volt egy mézárszék és egy kocsmá, amely György napjától egésze Mihály napjáig volt nyitva. A Zöldfa vendéglő Solymár felé volt, ahol ma az öt tó van. A mézárszék és a vendéglő évente általában 20-30 arany hasznot hajtott. Vörösvárnak serfőzdéje is volt.

Josef Allegri, egykori pilisszentiváni kocsmáros 1728-ban bepanaszolta polgártársát, Hans Mezgert, mert az kb. 15 akó bort hozott be máshonnan és ezáltal őt megkárosította. Mezgernek kártérítés fejében három aranyat kellett fizetnie.

Isac Abraham óbudai zsidó 1733-ban a klarisszáktól 3 évre kibérelte az ürömi serfőzdét. A bérleti szerződés értelmében a csabai, ürömi és borosjenői lakosok is kötelesek voltak az ő sörét inni.²

Először egy alkalmas bírót választanak, azután hat esküdtet a gazdagok és hatot a szegények közül. Az erdőket, szőlőket és vetéseket a mezőőrök őrzik. Az egyházadót a templomszolga szedi be. A papot a hívők nevében a bíró fizeti.

¹ Bonomi E.: A budai hegyvidék...

² Bonomi E.: A budai hegyvidék...

Az egyház

Alighogy letelepedett a nép, máris Isten háza után vágyódott. A kezdeti nehéz időkben az Úristen volt az egyetlen vigasz.

„A római katolikus egyházközséget már 1692-ben megalapították. Négy évvel később, 1696-ban kapta meg a község első plébánosát Bernhard Hörmann személyében, aki 1702-ig működött itt. A plébánia az anyakönyveket 1693 óta vezeti. Az 1778-as egyházlátogatási (visitatio) jegyzőkönyvben olvasható, hogy a templomot Krapff földesúr építtette 1689-ben. Krapff azonban csak 1696-tól kezdve (Csáky László után) volt itt földesúr, tehát az évszám helyesen 1698 lehet.”¹

„1703-ban a község egy kőből épített templomot kapott, miután a korábbi kis fatemplom (1692-ből) már majdnem összedőlt; 1703. február 23-án temették el a helybéli postamester 9 éves fiát, mégpedig elsőként az új templom mellett.”²

„A templom építőmestere Johann Danckmaringer (vagy Danckmayr) volt, akit a kereszteltek anyakönyvének 1706. június 6-án kelt bejegyzéséből Johannes Georgius Danckmayr helybéli kőműves pallér-ként ismerünk. A templomot 1705-ben Khemetmilner vörösvári plébános szentelte fel. Az 1744-es látogatási jegyzőkönyvben az áll, hogy Templomunkat Fülöp és Jakab szent apostolok tiszteletére emelték.”³

Az 1747-es jegyzőkönyv azonban mindenszenteket nevezi a templom védőszentjei ünnepének, a templom „szép nagy, hosszú és nemrégiben zindellyel fedték be.”⁴

A szentély és mindkét sekrestye boltíves volt, a hajónak lapos famennyezete volt. Toronyként egy fából készült harangláb szolgált. Csak az 1757-es látogatási akta nevezi Mária Mennybevételét (augusztus 15.) a templom védőszentje ünnepének. Magyar szokás szerint a templom felszentelése tehát valószínűleg ezen a napon történt. A község, mint arra már fent utaltunk, nagyon gyorsan növekedett, úgy hogy már 1774-ben bővítésre kellett gondolni, ez azonban csak a XVIII. század vége felé valósult meg.

1702-től az osztrák bencés Placidus Khemetmilner volt itt plébános. Édesanyja halálakor, 1704-ben, azt a megjegyzést fűzte az anyakönyvi bejegyzéshez, hogy „egyébként a felső-ausztriai Schwanenstadtban született.”⁵ Néhány más német nevű pap után 1744-ben Johann Ferdinand Steiner „a Magyar Kancellária meghívására” érkezett a passauai egyházmegyéből a veszprémi egyházmegyébe és 1772-ig volt plébános Vörösváron. Bátyja, Franz Steiner, Városlődön volt plébános, amikor édesanyjuk, született Ursula Söhr, 1747. augusztus 18-án 84 éves korában vörösváron elhunyt.⁶

¹ Bonomi E.: A budai hegyvidék... 34. oldal

² Marlok István apátplébános: Pilisvörösvár 300 éve

³ latinból fordítva

⁴ Marlok István apátplébános: Pilisvörösvár 300 éve

⁵ latinból fordítva

⁶ Pilisvörösvár 300 éve. Marlok István apátplébánostól

Vörösvár plébánosai 1696-1945

1. Bernhard Hörmann	1696-1702
2. Placid Khemetmilner	1702-1705
3. Johann Paulovics	1705-1700
4. Placid Khemetmilner	1711-1723
5. J. Jakob Seppenhofer	1723-1737
6. Ignac Brinda	1737-1741
7. Leopold Gleixner	1741-1742
8. Andreas Federspiel	1742-1744
9. Johann F. Stainer	1744-1772
10. Xav. Franz Hollaider	1772-1782
11. Josef Knecht	1782-1811
12. Máté Galcsék	1811-1836
13. Franz Venisch	1837-1851
14. Anton Petz	1851-1862
15. Dr. Emerich Bacsák	1862-1891
16. Martin Angeli	1891-1924
17. Stefan Török adm.	1924-1925
18. Ipoly Nagy	1925-1929
19. Dr. Róbert Szentiványi	1929-1934
20. Martin Ohmüllner	1934-1939
21. Josef Gáber	1939-1945

A telepések házai

Az erdőben gazdag vörösvári környék elsősorban a fát kínálta építőanyagként; ehhez jött az agyag, amiből itt sosem volt hiány. Építési fa elegendő mennyiségben állt rendelkezésre. Mésszel is el voltak látva az építkezők. Csobánkán, Szentivánon, Csabán és Szántón volt elég mészégető kemence. Az 1723. május 19-én kelt szerződés szerint a pilisvörösváriak mészégető kemencét építhettek a pilisszentiváni Fehér hegyen. Josef Piner és Bartholomäus Giellinger égettek itt meszet. Égetett téglát és köveket csak később használtak fel az építkezésekhez. A templomok fedésére nádat, később zsindelyt használtak, a parasztházaknál is valószínűleg így volt.

A régi római út és a templomrom köveit is¹ házépítésre használták.

A pestis

1710-ben és 1739-ben pestis sújtotta a budai hegyvidéket, és sok áldozatot szedett. Orvosok csak a nagyobb helyeken voltak. Kinevezett bábaasszonyok mindenhol voltak. A XVIII. század első felében Magyarország nagy területein pusztított a pestis. Éppen abban az időszakban érte el a budai hegyvidéket a pestis, amikor alighogy elkezdődött a vidék újjáépítése a hosszú török uralom után.

¹ Historia Domus (A ház története). Plébánia, Pilisvörösvár

A járvány 1710-ben tudomásunk szerint viszonylag kevés áldozatot követelt. A pestis ebben az évben csak Törökbálinton, Pomázon és Vörösváron bizonyítható. Vörösváron 1710-ben a következő lakosok este áldozatul a pestisjárványnak:

június 4-én Dionysius Vaindl, mintegy 38 éves,
június 19-én Johann Stren, mintegy 40 éves,
június 21-én Anna Feter, mintegy 50 éves.

Augusztus hónapban Matthias Ertinger házában meghalt a háznép egyik tagja, Michael Weber, mintegy 20 éves, valamint Ertinger fia, aki mintegy 12 éves volt. A községi pásztor, Gottfried Vendl feleségével, mintegy 15 éves gyerekével és szolgájával együtt – június 6-án Michael Viest, mintegy 12 éves, Georg fia – június 18-án Johann Czeller, mintegy 30 éves (a Viest-féle házban).

Akkoriban Johann Paulovics volt itt a plébános (1705-1711).

1710-ben, Mária Mennybevételkor mondta a vörösvári plébános, Johann Paulovics, az első misét a Kálvária-hegyen levő kápolnában. Ezáltal a falu – a legszentebb Szűz közbenjárására – megszabadult a pestistől.

Törökbálinton a pestis október végén kezdődött, de hogy meddig tartott, azt nem tudjuk pontosan. Vörösváron a pestis augusztus közepén szűnt meg. Pomázon mintegy 50 embert pusztított el a gonosz betegség. A budai hegyvidéken a pestis hónapokig tartott. Többek között Csobánkán, Békásmegyeren, Nagykovácsiban, Pilisborosjenőn, Budakeszin, Zsámbékon, Budaörsön és Torbágyon. Pomáizról, Piliscsabáról, Solymárról, Törökbálintról és Pilsszentivánról nincsenek adataink.

Pilisvörösvárról csak annyit tudunk, hogy 1739-ben 48 ember halt meg pestisben.

Miután az orvosok tehetetlenül álltak a pestissel szemben, a nép inkább hitt az Istenben, mint a gyógyszerekben.

A pestistől óvó védőszenteket, Sebestyént, Rókust és Rozáliát még ma is nagy tiszteletben tartják. Hogy kápolnájuk (a főúton a keresztnél) a pestis idejéből származik-e, nem tudjuk pontosan bizonyítani.¹

Azt mindenesetre tudjuk, hogy szent Fábiánt, Sebestyént, Rókust, Rozáliát és Vendelt „ex voto, tempore pestis”² a község védőszentjeinek választották.

Hatalmas pusztításokkal tört be a pestis a városokba és a falvakba. Minden munka akadozott, minden közlekedés leállt, a termés elrohadt a földeken, és senki sem ment aratni. Az emberek csak imádkoztak és körmeneteket rendeztek, hogy Szent Nepomuk segítsen... Az emberek kerülték egymást és elbújtak, senki sem ásta el a holttesteket; katonákat küldtek ki, hogy a tetemeteket máglyákon elégezzék. És szörnyű módon, barbárul védekeztek. Ahol a pestis újra kitört, ott a helységet cölöpökkel vették körül, és senki sem hagyhatta el a falut.

Nem arattak és nem is vetettek; az állatok elkallódtak az istállókban, az emberek pedig magányosan és elhagyatottan pusztultak el betegágaikon.

¹ Can. Visitatio Pilisvörösvár 1799 a pilisvörösvári plébánián

² fogadalomból az akkori időkben

És két évig tartott, míg a járvány megszűnt.¹

1739-ben a halál gazdagon aratott a budai hegyvidék népessége körében. Ez a halál mindenkit elragadott, fiatalokat és öregeket, életük teljében levő férfiakat és nőket pusztított el. De a legtöbb kitarítottak és bebizonyították, hogy a betelepülő nép erős nép. A népesség magja egészséges volt és az is maradt.

„Új erők érkeztek, és ismét elkezdődött a vadon és az ugar; a járvány és a pestis elleni nagy harc. A német paraszt erősen megfogta az ekét, és kultúrát, valódi, igazi kultúrát hozott a puszta vidékre. Paraszt és parasztasszony gyakran elpusztult ebben az örökös harcban, áldozatul esett a klíma és a sors kegyetlenségének, de kemény fajta nőtt itt fel, amely kész és képes volt évszázadokon át fennmaradni! Itt egészséges fiaikat nevelt a kemény apa, és legzsengőbb ifjúságuktól kezdve beléjük nevelte a munka és a harc értelmébe vetett hitet.”

Így jött létre Pilisvörösvár, talán nem volt olyan pompás, mint amilyenek ma ismerjük, de népe makkegészséges és erős volt, hitt a jövőben. Így született meg Pilisvörösvár a rögezt vívott küzdelemben. Gyökerei elég erősek és férfiai elég büszkék voltak ahhoz, hogy ne kelljen meghajolniuk az eljövendő idők keménysége előtt.²

A halottak eltemetése

Akit a pestis pusztított el, annak nem adatott meg, hogy ott nyugodjék, ahol a falu többi halottai. A fertőzésveszély miatt ezeket a halottakat különtemették el, mégpedig településen kívül, külön nekik nyitott temetőben, az erdőben vagy bárhol máshol, jobbik esetben a falu temetőjének egyik sarkában. Semmi sem jelzi már ezeket a temetkezési helyeket.

A csobánkaiak (a néhány katolikus) 1739-ben kápolnát akartak építtetni, hogy ott imádkozhassanak a pestistől való megszabadulásért. De a szerbek megakadályozták ezt és bántalmazták őket, mert azt gondolták, hogy ha a katolikusok kápolnát építenek a pestis ellen, akkor majd őket fogja elpusztítani a betegség. A csobánkai katolikusoknak csak 1757-ben sikerült felépíteniük a kápolnát.³

A csobánkai katolikusok 1856-ban új templomot építettek. A vörösvári hívők 304 aranyat adtak hozzá.

A pestistől való 1710 augusztusában történt csodálatos megmenekülésről még sokáig megemlékezik a nép, és évről évre elzarándokol a Rókus-kápolnához. Ennek tulajdonképpen augusztus 15-én kellene megtörténnie, de erre a napra esik a templom búcsúja. Tulajdonképpen a Kálvária-hegyen levő kápolnát kellene meglátogatni, ugyanúgy mint régen. De mivel nagyon messze van, a községben levő Rókus-kápolnához vonulnak az emberek.⁴

„A solymári⁵ Rókus-kápolna eredetét egy monda magyarázza meg: Két lány menekült el Hidedgútról, hogy megszabaduljanak a pestistől. Azon a helyen, ahol ma a kápolna áll, holtan estek össze. Az emberek úgy gondolták, hogy lakatot kellene a szájukra tenni, hogy a betegség ne tudjon rajta keresztül kiáramlani. A nép szájában (nyelvjárásban) a monda így hangzik:

¹ Bonomi E.: A pestis

² Bonomi E.: A pestis

³ Walper, Ferenc: Csobánka. Bécs, 1986

⁴ Canonica Visitatio Distr. Bud. 1747. 146. old. Püspöki Levéltár, Veszprém

⁵ Solymár

Az anyósom mesélte mindig, hogy Hidegkúton pestis betegség volt és két lány elment, mert féltek meghalni. És ott a solymári Várhegynél elestek és meghaltak. Aztán azt mondták az emberek, hogy akasszanak lakatot a szájukra, hogy bezárják a betegséget. A lányok szülei építtettek ott egy kápolnát.”¹

1739-ben a pestis a következő veszteségeket okozta a budai hegyvidéken:

Pilisborosjenő:	57 személy
Budakeszi:	536 személy
Budaörs:	266 személy
Hidegkút:	175 személy
Pomáz:	50 személy
Nagykovácsi:	40 személy
Üröm:	125 személy
Vörösvár:	48 személy

Pomázon 1710-ben 50 személy halt meg pestisben.

Csobánka községtől 3 km-re északnyugatra van egy forrás, amit Bründl-nek hívnak. A forrásról 1839 óta vannak írásos emlékek.

„Alulírott ezennel katolikushitemre igazolom, hogy gyermekem hosszú ideig vak volt, drága és hiábavaló orvosi kezelés után idehoztam a gyógyító csobánkai forráshoz, keresztény felajánlásra és azon víz illetén hatására teljesen meggyógyult.” (Peller Márton, pilisvörösvári lakos).

A kápolnát 1845. június 22-én építették a forrás fölött.

Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek néhány regesztája²

1686. dec. 2.: A porták kivizsgálására kiküldött bizottság megállapítása szerint az elvándorlás, éhség, kard, járványok, tatár és török fogság, városok és falvak leégése, Buda ostrom, a pesti és budai katonaság beszállásolása a vármegye népét annyira elgyengítette, hogy a vármegye 100 porta helyett csak 20 portára becsülhető.

1688. jan. 16.: Ha az újra települt falvakra kivetett porciót behajtják, akkor a lakosok inkább elmenekülnek a lakóhelyükről. Pedig az előző évben a lakosság már kezdett visszatérni elhagyott falvaikba.

1690. jún. 26.: Buda. A császári katonaság oly mértékben kifosztja a népet, hogy az tönkre megy. Kérik, hogy a katonaságot, mihelyt lehet, vigyék el. (A vörösvári várban császári katonaság tartózkodik.) Fenti ügyben panaszos levelet írnak a nádornak, hogy a szegény népet a tisztek és közkatonák rendkívül kizsarolják. Kérik, a katonaságot tartsák jó fegyelemben, s a népet erején felül ne zsarolják ki.

¹ A mondát egy solymári tanárnő mesélte el

² Oklevél

1679. jún. 17-18.: Kihirdetik Törey Andrásnak a garamszentbenedeki konvent által 1697. jún. 16-án megerősített oklevelét, melyben Üröm prédiáját ráhagyja Huszár Istvánra és annak feleségére, Mihályffy Zsuzsannára. (Huszár István szolgabíró és egyúttal postamester Vörösvárott.)

1697. szept. 5.: kihirdetik a király szeptember 17-én Ebersdorfban kiadott mandátumát, mely elrendeli, hogy a postán küldött csomagok és levelek, súlyos büntetés terhe mellett sérthetetlenek legyenek.

1698. ápr. 14.: Schenk fő hadi komisszárius (Savoyai Eugen ezredének kapitánya) elszámolást készít többek közt a Vörösvárott elhelyezett katonaság eltartásáról.

1698. szept. 3.: A budai commissio júl. 28-án kelt levelében közli a pénz értékét. A körmöci arany: 4 forint 25 dénár, a közönséges arany = 4 forintot ér, a török arany pedig 3 forint 50 dénárt.

1699. márc. 16.: A budai főkormányzószék 1699. II. 25-én elrendeli a megyében elszaporodott rablók üldözését, bebörtönzését és felakasztását. De hozzá teszi: a jövőben a magukat megadó bűnözőket és segítőit 40 forint büntetés terhe mellett sem megverni, sem javaikban károsítani nem szabad, hanem testi sérelem nélkül, épségük és vagyonuk megőrzésével kell őket fogságban tartani.

1701. dec. 5.: Közzéteszik a király 1701. nov. 24-én Bécsben kelt mandátumát a szökevény Rákóczi herceg ügyében. „Aki elevenen elfogja, 10.000 forint jutalmat kap, aki levágott fejét mutatja be, 6.000 forintot.”

1703. okt. 27.: I. Lipót kiáltványa: „Mivel a Rákóczi-féle lázadáshoz sokan csak erőszak következtében csatlakoztak, a Magyarországon harcoló német csapatok parancsnoka felhatalmazást nyert arra, hogy az erőszak vagy félelem által a lázadók közé kényszerült visszatérését 6 héten belül elfogadja. Aki gazolja, hogy egy vagy több lázadót megölt, annak javait megkapja. Rákóczi Ferenc fő lázadó fejére korábban – ha élve fogják el 10.000 , ha holtan, 6.000 forint volt kitűzve. Most fordítva: ha megölik 10.000 forint, ha élve fogják el 6.000 forint a jutalom.”

A kuruc felkelés és következményei Vörösvár lakóira

Buda visszafoglalásáig úgy elpusztult a környék, hogy a várba Kecskemétről kellett élelmet hozni. Az első telepések Buda környékén ebbe a koldusszegény állapotba érkeztek. A telepítés elsődleges oka: a föld elvadult, értéktelen tőkét képezett, s ez sem a földesúrnak, sem az ország egészének és fejlődésének nem kedvezett. Országunk a török uralom alóli felszabadulásakor népességben, munkaerőben roppant szegény, gazdaságilag haldokló állapotban volt. Így a telepítést nemcsak az ország érdeke kívánta, hanem az jó befektetésnek is ígérkezett. Kezdetben csak a birtokos osztály élelmesebbjei kezdtek magántelepítésekbe, mikor azonban a munkaerő hiányában szenvedő többi nagybirtokos látta a telepítés hasznosságát, maguk is kezdtek telepéseket toborozni.

A császári hadak Pest megyei tartózkodása rettenetes következményekkel járt. Az eltartásuk, az újból és újból kivetett contributio¹, a budai vár építésére berendelt jobbágyok ingyen munkája, az állandó termés- és állatbeszolgáltatások miatt igen sok falu és község azon gondolko-

¹ hadisarc

zott, hogy északra menekül. Vörösvárott az ekkortájban települt 66 családból (akik még az irtványföldekkel küszködtek) több mint a $\frac{3}{4}$ rész tovább vándorolt.

„Hatalmas puszták azelőtt is bőven akadtak, de nem álltak össze olyan, szinte egyetlen véget nem érő, elvadult pusztasággá, amilyenen a XVII. századvégi utazónak kellett átvergődnie.

Az ország koldussá tévése nem került nagy fáradságukba, az idegenkatonaság ellátása és az országot sújtó adóteher sikerrel oldotta meg ezt a feladatot. A nemzet elkeseredése egyre növekedett. Csak egy szikrának kellett kipattannia, hogy a lelkekben felgyúlt elkeseredés lángra lobbantsa az egész országot. Ez a szikra Rákóczi volt.

Rákóczi Ferenc vezetésével 1703. év végére az ország nagyobb része már a felkelők kezére jutott.”¹

1703 végéig a pilisi falvak Buda központtal együtt Habsburg oldalán maradtak, de már 1704 elején és tavaszán a kurucok egymás után kétszer is beszánguldottak Dunántúlra. Ekkor (pontosabban február közepétől április elejéig) nehéz idők következtek Vörösvár lakóira. A kurucok gyűlöltek a betelepült németeket.

Sok énekük volt, a legtöbb telve volt németek elleni gyűlölettel.

*Ez az ország páratlan,
a világot bejárhattam;
Arany és ezüst, búza terem itt,
hizlalja a császár disznait.*

*Régen nem voltak a magyarok
akkora nagy mamlaszok,
Mára német lett az úr,
mi meg hajlongjunk gyávául.*

*Ruhánk régen gazdag volt,
előkelő, zsinóros,
Ma már német a kabát,
a kalap, a frakk, a nadrág.*

*Kutyaházi germánok,
betelepült galádok,
Hős Rákóczi megjelenik hamaros,
kiadja az utatok.*

(Minden sor után: Hoj! Hoj!)

A vörösváriak is igyekeztek menteni az életüket, bújtak, ahova csak tudtak. Egyesek az erdőbe, mások az „ördöglyukba”.² Nem mindenkinek sikerült azonban elbújni. Az akkori idők anyakönyvei megőrizték az elesettek neveit:

¹ Asztalos Miklós-Pethő Sándor: A magyar nemzet története ősidőktől napjainkig. Bp., 1934. Dante Kiadó

² barlang a Zsíros-hegy oldalában

1704. II. 15. Georg Freimiller. Golyótalalat érte.
1704. II. 15. Adam Glaser. Vörösváron temették el.
1704. II. 15. Johann Wid-Röhr. Vörösváron temették el.
1704. II. 15. Georg Mittenegger. Felkelők ölték meg. Vörösvártól nem messze, Csaba felé temették el.
1704. III. 12. Konrad Langholt. Felkelők ölték meg. Vörösváron temették el.
1704. III. 21. Stefan Lehrhardt. Felkelők Ölték meg. Budán temették el.
1704. III. 25. Lorenz Semel. Budán temették el.
1704. III. 26. Georg Fenniger. Felkelők ölték meg. Budán temették el.
1704. III. 26. Georg Mathes. Felkelők ölték meg. Vörösvártól nem messze halt meg.
1704. III. 26. Koloman Fless. Óbudán, Újlakon temették el.
1705. szeptember 7-én kaszálás közben portyázók ölték meg Sebastian Mirket, a 28 éves Bernátot és a 22 éves Johann Cziglert.

Lehet, hogy még több vörösvárit is megöltek, ugyanis „...azokban a háborús időkben a lázadók elvették a mi kis vagyonunkat, az alattvalók közül sokan életüket veszítették, a többiek... pusztán életüket tudták megmenteni.”¹

A kurucokat 1704 tavaszán az osztrákok (Heister) kiszorítják a Dunántúlról.

De nemcsak a háborúskodások keserítik az óbudai hegyvidék lakóit, hanem az első évtized végén bekövetkezett kegyetlen időjárás is. Erről így tájékoztat Pethő Gergely krónikája:

„Az 1709. esztendő szomorúan virradt a szegény, sokat szenvedett népre. Az emberek között lévő sok és nagy háborúságot és nyomorúságot az Ég is nagyon szaporította mind halhatatlan nagy hideggel, mind sok és nagy havak iszonyatosságával, melynek mind a kettőnek mását az emberek oly könnyen nem látták, nem hallották.

A többi közt elterjedt, hogy amiatt az égi madarak, hollók, varjúk, csókák és apró madarak a fákról fagyva hullottak. Magyarországon is a hideg a szőlőknek és diófáknak igen ártott. Továbbá ebben az évben és a következő esztendőben nagy döghalál kezd uralkodni.”

Az 1711-ben Csobánkán készült összeírás panaszkodik: „...kevés a mezőgazdaságilag hasznosítható terület, mert a vörösváriak és a szántóiak elvették. (A Placskától a Garancs hegyig terjedő földeket.) Egyik oldalon a vörösváriak 300 hold szántót és 100 napi szőlőt ... vettek el a lázadás kezdetekor és erőszakkal magukévá tették, mégpedig azért, mert Vattaynak a lázadaskor nem volt senki kéznél, aki erre ügyelt volna.”²

Különösen Agner úr, a Vörösváron lakó hadbiztos bánt nagyon rosszul a szerbekkel. (Wattay Rákóczi pártján volt.)³

1712-ben (a szatmári béke után) 14000 német telepedett le Magyarországon. Ezek már mind rábeszélés és hívás nélkül jöttek, mert hazájukban ebben az évben nagyon rossz volt a termés.

Ezek a betelepülők nagyon szegények voltak.⁴ Galgóczy Károly a következőket írta Vörösvárról:

¹ Egyházi anyakönyvek: 1693-1766. I. kötet

² Pml. Instantiae pol. 1714

³ Walper Ferenc könyvéből: Csobánka 1998

⁴ Marlók István: Német kalendárium 1986

A gazdasági-szociális viszonyok nem lehettek valami jók Vörösváron, mert 1701-bennéhány paraszt továbkköltözött.

„...30 vörösvári lakos szándékozik a következő évben továbkköltözni.”¹ Ugyanott olvashatjuk: „...Nemrég, 5 hónappal ezelőtt, 14 sváb költözött Nagykovácsiba.” Ezek az első nagykovácsi betelepülők Vörösvárról érkeztek.²

1729-ben egy második hullámban is költöztek el Vörösvárról. Eszterházy József, Vörövár és az elpusztult Szár község földesura 1729 augusztusában elkezdte ...betelepíteni „puszta Szárt egy örök időkre szóló contract-tal,”³ hogy azok ott – „hűséges és engedelmes alattvalókként viselkedjenek, mint Vörösvár községben.”⁴ Szár község megalapításáról Szekeresné Burghardt Klára tanárnő és falukutató a következő ismeretekkel szolgál:

Galántai Eszterházy József gróf 1727-ben szerezte meg Franz Krapff bécsi bárótól a tatai uradalmat, és a királyi donációt⁵ is megkapta rá. Német telepeseket akart a birodalomból, ezért toborzóit elküldte egészen a Rajnáig. Még nem érkeztek meg az első telepések a Rajna és a Majna vidékéről, amikor a gróf 1729-ben szári puszta birtokát elkezdte vörösvári (szintén az ő birtokához tartozott) német telepésekkel benépesíteni.

Szár ezek szerint másodlagos település. A vörösvári betelepülők után további németek érkeztek Elzász-Lotaringiából, Würzburg és Bamberg környékéről.⁶

Nem ismerünk minden vörösvárit, aki továbkköltözött Szárra, de a következő nevek közül a legtöbb megtalálható az 1746-47-es szári összeírásban:

Jacobus Macher, szül. 1725. III. 24. 30 éves 1755-ben. Szülei házasságkötése: 1718. Feleség: Anna, Maria 33 éves. Gyerekek: Michael Walz (11), Josephus Macher (3), a feleség anyja (özvegy): Anna Maria Laubin (74).

Jacobus Fesler, szül. 1732. VII. 12. 25 éves 1757-ben. Szülei házasságkötése: 1726. Feleség: Anna, Maria 21 éves. Gyerek: Franciscus Michael (1).

Antonius Wiest, szül. 1710. V. 5. 51 éves 1761-ben. Szülei házasságkötése: 1697. Feleség: Cunegundis, 24 éves. Gyerekek: Simon (16), Magdalena (14), Catharina (12), Christina (9), Matthias (5), Margaritta (3).

Josephus Haas, szül. 1720. III. 8. 37 éves 1757-ben. Feleség: Ursula, 34 éves. Gyerekek: Andreas (9), Stephanus (7), Theresia (4), Franciscus (1).

Georgius Allmon, szül. 1724. XII. 16. 33 éves 1757-ben. Feleség: Catharina, 27 éves. Gyerekek: Martinus (10), Anna Eva (2). Zsellér: Eva Wayssih (46) és gyermeke Joannes Raab (23).

Simon Macher, szül. 1728. X. 2. 28 éves 1756-ban. Szülei házasságkötése: 1718. Feleség: Rosalia, 28 éves. Gyerekek: Georgius (4), Maria Anna (2) Szolga: Michael Riess (15), Francisca Erethin (11).

Thomas Hasenfratz, szül. 1714. XII. 17. 43 éves 1757-ben. Szülei házasságkötése: 1710. Feleség: Eva, 42 éves. Gyerekek: Josephus (15), Barbara (13), Jacobus (11).

Johannes Hartman, szül. 1728. VI. 16. 33 éves 1761-ben. Feleség: Victoria Anges, 26 éves. Gyerekek: Magdalena (9), Elisabetha (7), Maria (4), Catharina (2). Özvegy: Cunegundis Doschin (46), gyermeke: Francisca (5).

¹⁻³ Marlók István: Német kalendárium

⁴ szerződés

⁵ adományozás

⁶ „Örök időkre érvényes szerződéssel kezdték el 1729-ben puszta Szárt betelepíteni.” (OL. Htt.: Lt. Urbéri táblák. C. 2932. Szár község.)

Matthias Hasenfratz, szül. 1712. IX. 4. 44 éves 1764-ben. Feleség: Margaritta, 32 éves. Gyerekek: Maria (12), Joannes (11), Jakobus (8), Stephanus (6), Josephus (3), Sebastianus (1).

„1708. december 10-én kapták meg a budai ágostonosok (ma ferences kolostor és templom) Eszterházy Pál nádortól Szentiván birtokát adományként. Ugyanakkor azonban, 1708. május 15-én Brankovich János Pál gróf is megkapta a nádortól ugyanazt a birtokot. De a vörösvári uradalom is, amely ekkoriban a pesti dominikánusok jelzálogi haszonbirtokában volt, igényt tartott a még lakatlan Szentivánra. Így aztán jogvita keletkezett, és civakodások voltak vörösvár lakóival. Erre aztán Brankovich János Pál gróf 1719. augusztus 26-án az ágostonosok javára lemondott Szentiván birtokáról. 1750-ben Szentiván birtoka ismételt nádori adományozás útján nádasi Tersztyánszky Jánosé lett. Az ágostonos rend kárpótlásként 5700 aranyat kapott.”¹

A lakosság számának alakulása a XVIII. században

1698: 72 telepes²

1700: 90 telepes³

1701: 67 telepes⁴ „Inde 30 Incolae sequenti awstate abire tendunt.”⁵

1704: 11 halott „occisus rebellibus”⁶ (lázadás okából)

1701: 10 halott „in peste mortui”⁷ (pestisben elhunytak)

1726: 78 hospes és házas zsellér⁸

1729: több család átköltözött Szárra

1730: 113 hospes, zsellérek nélkül⁹

1745: 924 katolikus¹⁰

1775: 1475 katolikus és 24 zsidó^{11,12}

¹ Marlok István apátplébános: Szentiván község keletkezése a budai hegyvidéken

² PmL CP II 22

³ PmL CP II 29

⁴ PmL CP II 31

⁵ Marlok István: Német kalendárium 1986. „Innen 30 lakos eltávozni törekszik”

⁶ PmL Instantiae pol. 1714.

⁷ PmL CP II 93

⁸ Kätner

⁹ PmL CP II 136

¹⁰ Conscription 1745

¹¹ PmL CC III 1

¹² Marlok István: Adalékok Pilis megye török utáni településtörténetéhez. Székesfehérvár 1977.

Vörösvár és környékének földesurai 1728-ban

Csobánka:	Wattay család
Nagykovácsi:	Wattay család
Borosjenő:	a budai apácák
Csaba:	a budai apácák
Solymár:	Wattay család
Szántó:	M. Plocssléger
Szentiván:	a budai ágostonos rend
Vörösvár:	Eszterházy József
Üröm:	a budai apácák

A helységek száma Pilis megyében

1715: 38
1728: 41
1744: 44
1760: 46

Parasztors az úrbérrendezés előtt

A XVIII. században, illetve annak is az első felében beszélhetünk a parasztság felemelkedéséről: az évszázados pusztítások következtében korábban nagyrészt elnéptelenedett s elvadult tájon ezekben az években külföldről és az ország más vidékeiről ide települő parasztcsaládok tízezrei jutnak új otthonhoz, az általuk eke alá fogott föld kiterjedése pedig néhány évtized elforgása alatt megsokszorozódik. Feudális szolgáltatásokat egyelőre elenyésző mértékben kell magukra vállalniok, mert a földesurak jóideig messzemenően óvakodtak túlságos követelésekkel elriasztani, továbbvándorlásra bírni frissen szerzett jobbágyaikat, akiknek a munkája nélkül sohasem alakíthatnák hasznos hajtó jószágokká lakatlan pusztaságaikat és ingoványait.

A jobbágyi szolgáltatás maximumát, ha igénybe is veszik a földesurak, túllépni óvakodnak, mert félő, hogy mértéktelenségük veszélyes ellenszegülést váltana ki, másrészt jobbágyaik túlságos megterhelése önnön közvetlen érdekeiket is sértené.¹

Az 1700-as évek elején a vörösvári telepések nagyon nehéz körülmények között éltek. Az erdőirtás nehéz éve, a házépítés gondja, a gyermekek s az egész család élelmének előteremtése, szerszámok beszerzése rettenetes felelősséggel nehezedett a családra. Bizonyára sok álmatlan éjszakája volt akkoriban a családfőknek. Mindenesetre legfőbb gondjuk a feltört föld bevetése búzával, mert a kenyérgond volt a legszorongatóbb. Ezért van az, hogy – a pilisi hegyek közé zárt falvak új telepesei elége elhanyagolták az árpa termesztését. Ez alól csupán Borosjenő és Vörösvár kivétel. Borosjenő 1699-ben 49 és 1703-ban 97 pozsonyi mérő búzát vetett, árpát pedig alig kevesebbet, 1699-ben 40 és 1703-ban 84 pozsonyi mérő árpát.

¹ Spira György: Parasztors Pest megyében. PmL.: Urb. Jkv. 1814:22. Bp., 1965. (Pest megye múltjából) 203-242. oldal

A vörösváriak 1699-ben 169 és 1703-ban 216 pozsonyi mérő búzát vetettek, árpát pedig 1699-ben 170, 1703-ban pedig 123 pozsonyi mérőt. A többi környező község 1699-ben egyáltalán nem vetett árpát, de 1703-ra már valamennyien rájöttek ennek fontosságára és bőven vetettek árpát is.¹

A szűkös földecskájukon ekkoriban – a letelepedés első éveiben – elsősorban kenyérgabonát vetettek. Később ez az arány természetesen megváltozott. Növekedett a termőterület, mert mindenki arra törekedett, hogy erdőirtással minél több termőterülethez jusson. (Ekkor még mindenki akkor a területet művelhetett, amekkorát bírt.) A növekvő szántóterület magával hozta az igavonó állatok számának növekedését is.

Vörösvári adózók állatállománya 1699-ben és 1703-ban

	1696-ban	1699-ben	1703-ban
Igás ökör	67	64	131
Hámos ló	15	25	39
Fejős tehén	122	120	142
Egyéb, m. borjú	83	20	84
Ló, csikó	1	-	-
Juh, kecske	-	-	30
Sertés	139	-	57 ²
+ 59 malac			

Megkezdődik és általánossá válik a sertéstartás. Így növekednie kellett az árpavetésnek is.

A megérkezésükkor telepített szőlők 1703-ra már 34 akó bort eredményeztek a vörösváriaknak.³

Bél Mátyás 1737-ben megjelent munkájában a pilisi járást nagyon szegénynek és néptelennek mondja: „Hitványabb községeket sehol sem láttam az országban, mint itt.”⁴ Ez a megállapítás bizonyára túlzás, amennyiben az 1696-ban készült Beschreibung szerinti vetőállományuk és állatállományuk ennek ellentmond. Egyébként is a német telepések híresek voltak szorgalmukról, rendszeretükről és tisztaságukról.

Egy századdal később Galgóczy Károly: pest-Pilis és Solt törvényesen egyesült vármegye monographiája c. munkájában 1876-ban a következőket írja: „Különösen a német községek tűnnek ki rendezettségükkel: Zsámbék, Nagykovácsi, Solmár, Vörösvár stb.” (207. oldal.)

A jobbágygazdálkodás lényege: a földesurak a jobbágnak telket adtak (sessio) használatra. Egy portán egy ökörrel művelhető jobbágytelket értettek, ez volt az adóegység, amelyre lakóház, s köréje kert került. Ezenkívül szántóföld és rét tartozott a telekhez (egész, fél vagy negyed portához arányosan.)

¹⁻³ Pest megye múltjából. Bp., 1965. (Kosáry Domokos: Pest megye a kuruckorban.) Adózók vetése... statisztika

⁴ Bél Mátyás pap és tanár Pozsonyban igazgató

A telkek idők folyamán összezsugorodtak (öröklés, esetleg több részre osztás). A legelőt nem osztották fel, az urasággal közösen használták. (Ebből sok jó nem származott, örökös panasz lett a következménye).

A jobbágyság

A föld Magyarországon a Szent Korona tulajdona volt. A király mint megkoronázott uralkodó a hozzá hűségeseznek hűbértanokat adományozott, amely elidegeníthetetlen, oszthatatlan és öröklődő családi birtok lett. Ha a hűbértanokos örökös nélkül hunyt el, akkor a felszabadult birtok visszaszállt a koronára és a király ismét elajándékozhatta. Az idők folyamán Vörösvár is váltogatta földesurait. (Csáky Lászlótól Karátsonyi/Keglevich Imréig).

Az uradalom rendelkezhetett az emberek fölött, akik a területén laktak. Alattvalói, jobbágysai voltak, akik a föld- és telekhasználatért adóval tartoztak a földesúrnak pénz, termények és munka (robot) formájában, ahogyan azt az urbárium előírta.

Ezt a hagyományos paraszti függőséget enyhíteni próbálták az újbetelepülőknek tett engedményekkel. Mentés éveket ígértek a parasztnak, amikor is mentesültek az uradalmi szolgálatoktól és beszolgáltatásoktól. Ezenkívül eladhatták házaikat és udvaraikat, valamint szabadon költözhetnek. A parasztnak teljes felszabadításáról azonban mégsem lehetett szó. Ez kiderül az urbáriumban leírt rendelkezésekből, melyek előírták, hogy az adómentes évek letelte után mennyi beszolgáltatást és robotot kellett teljesíteniük a parasztnak. Erdő nem járt a telekhez, makkoltatáshoz külön megegyezés kellett. Mindennek fejében a jobbágy pénzbeli és természetbeni szolgáltatásokkal tartozott az uraságnak. A jobbágy a robotmunka kötelezettségét az uraság majorsági földjén végezte, melynek termése a földesúr tulajdona volt. Akik fizetésért dolgoztak a majorsági földeken, azok béresek voltak.

A fogat nélküli házasságoknak Vörösváron például évente 18 napot, háztulajdon nélkülieknek pedig 12 napot kellett teljesíteniük. A parasztnak esetében a munkanapok száma a megművelt telek nagyságától függött. Ugyanúgy mint a beszolgáltatandó termények és az uradalomnak járó illetmények nagysága, ez is a teleklistában volt lefektetve.

Az egyes földesurak esetében természetesen igen különböző mértékűek voltak a paraszti jogok és kötelezések, sőt a toborzók ígéreteit sem tartották be mindig. Már 1722-23-ban megpróbált a pozsonyi országgyűlés fellépni az ilyenfajta önkényeskedések ellen, mikor is az egyes megyei hivataloknak megadta a jogot, hogy eljárjanak a földesurak ellen, akik kihasználják alattvalóikat.

Ez volt az oka annak, hogy 1767. január 23-án Bécsben kiadták az új, Terézia-féle urbáriumot. Feladata az volt, hogy csökkentse a parasztnak terheit és szabályozza a földesúrhoz való viszonyukat. A parasztnak súlyos robotkötelezettségeit is csökkentette.

Időközben megnövekedett Vörösvár község lakóinak a száma

Magyarázat:

Frau = feleség

Knecht = (uradalmi) szolga, cseléd

Stieffsöhne = mostohafiúk

Dienstmägde = cselédlányok

Stieffschwester = mostohahúg

Witwe = özvegy nő
 Seine Tochter = az ő lánya
 Herr = úr
 Adelige = nemes
 Kätner = Zsellér
 Adoptivkind = fogadott gyerek
 Kinder = gyerekek
 Dienstmagd = szolgálólány
 Kind = gyerek
 Großvater = nagyapa
 Stiefsohn = mostohafiú
 Witwer = özvegy férfi
 Eheschließung = házasságkötés
 Postmeister = postamester
 Knechte = szolgák
 Stiefkinder = mostohagyerekek
 Geb. = szül.
 Bierbrauer = serfőző

Familie	Alter (Jahre)	Familie	Alter (Jahre)
Adam Joss	63	Adam Poczheim	33
Frau: Katharina	46	Frau: Margarete	30
Kindre: Simon	16	Kind: Martin	9
Johann	11	Knecht: Krisztian Kovács	22
Barbara	22	Dienstmagt: Katharina Hasenfracz	15
Anna Maria	14		
Adam Stainbrunner	69	Adam Weißkircher	24
Frau: Magdalena	48	Frau: Brigitta	25
Kinder: Martin	10	Kinder: Ferdinand	4
Elisabeth	8	Katharina	2
Adam Weißkircher senior	58	Andreas Karl	48
Frau: Margarete	50	Frau: Barbara	50
Kinder: Katharina	21	Kinder: Maria	20
Anna Maria	19	Sybilla	10
Knecht: Johann Comp	14	Andreas Neuprant	39
Andreas Gießler	35	Frau: Anna Maria	31
Frau:	31	Kinder: Johann	8
Kinder: Matthias	13	Tibor	3
Lenard	8	Anna Maria	4
Johann	5	Knecht: Adam Linsenpolz	17
Andreas Moszer Briefträger	26	Andreas Gocsvár	38
Frau: Justina	24	Frau: Johanna	35
Kind: Anton	3		

Familie	Alter (Jahre)	Familie	Alter (Jahre)
Andreas Essel	24	Andreas Filer	34
Frau: Ursula	24	Frau: Eva	32
Kind: Barbara	1	Kind: Maria	2
		Knecht: Josef Veiner	16
Anton Szudics	54		
Frau: Anna Margareta	53	Anton Bayer Schmit	48
Kinder: Josef	22	Frau: Anna Maria	48
Matthias	14	Kinder: Johann, Michael	20
Michael	9	Apollonia	18
Eva	20	Anna Maria	13
Anna Maria	6		
Anton Viest	37	Anton Blankenhorn	42
Frau: Maria Magdalena	32	Frau: Anna Maria	37
Kinder: Simon	9	Kind: Veronika	12
Magdalena	6		
Katharina	3	Andreas Strobig	41
		Frau: Anna Maria	40
		Knecht: Johann Michael Peller	18
Augustin Neuprant	41		
Frau: Anastasia Hebl	39	Bartholomäus Gilliger	52
Kinder: Elisabeth	13	Frau: Katharina	48
Franziska	10	Kinder: Johann	17
Anna Maria	7	Michael	15
Margareta	2	Anna Maria	20
		Eleonora	13
Andreas Fessler	43		
Frau: Katharina	34	Bartholomäus Schmit	30
Kinder: Georg	17	Frau: Anna Maria	27
Jakob	15	Kind: Franz	8
Josef	6		
Karl Pauer	40	Kasper Praun	30
Frau: Barbara	39	Frau: Barbara	39
Kinder: Lorenz	14	Stiefsöhne: Michael Sonntag	8
Josef	11	Paul Sonntag	9
		Kinder: Anna	4
		Eva	2
Kasper Fischer	34	Mutter: Anna	56
Frau: Elisabeth	29	Anna Maria filia	17
Kinder: Stefan	10		
Barbara	10	Kasper Sauer	33
Knecht: Ignaz Godvac	20	Frau: Anna	32
Dienstmagd: Elisabeth Patk	16	Kinder: Ignaz	12
		Georg	5
		Franziska	15
		Großvater: Georg Sauer	88

Familie	Alter (Jahre)	Familie	Alter (Jahre)
Kasper Spielberger	30	Kasper Viest	43
Frau: Anna	37	Frau: Anna	42
Kinder: Martin	4	Kinder: Lorenz	19
Elisabeth	9	Jakob	10
Knecht: Franz Hueber	17	Maria	24
Dienstmagd: Klara Hueber	15	Anastasia	16
		Margarete	13
		Theresia	6
Konrad Fischer	56		
Frau: Barbara	59	Kristian Andresz	40
Kind: Johann	8	Frau: Maria, Ursula	36
Knecht: Andreas Cipencromer	17	Kinder: Adam	11
		Martin	9
Kristian Nik	52	Sebastian	2
Frau: Anna Maria	34	Katharina	5
Kinder: Michael	18	Maria	3
Martin	16	Knecht: Georg Dröer	19
Stefan	14	Dienstmägde: Sophie Volff	20
Johann	9	Magdalena Szudik	15
Dienstmagd: Theresia Erlig	19		
		Konrad Oberlender	72
		Frau: Magdalena	73
Kristian Koszek	43	Konrad Fleiss	53
Frau: Katharina	41	Frau: Anna	52
Kinder: Johann Martin	18	Kind: Barbara	24
Katharina	16		
Josef	5	Christoph Moszer	80
Maria	9	Frau: Katharina	68
Aegidius (Egyed) Kemper	37	Franz Fessel	43
Frau: Justinia	38	Frau: Katherina	30
Kinder: Sebastian	6	Kinder: Julianna	12
Gertrud	4	Magdalena	9
		Anna Maria	5
		Knecht: Josef Teibler	18
		Dienstmagd: Klara Pinder	24
Franz Grosz	34	Franz Hueber	38
Frau: Rosalia	33	Frau: Maria	45
Kinder: Matthias	12	Kinder: Matthias	15
Johann	9	Anton	12
Maria	13	Margarete	9
Friedrich Spiegelberger	87		
Frau: Barbara	78		

Familie	Alter (Jahre)	Familie	Alter (Jahre)
Gephardus Moszer	36	Georg Pörniger	70
Frau: Anna Maria	34	Frau: Magdalena	48
Kinder: Adam	9	Kinder: Anastasia	16
Anton	4	Gertrud	14
Eva	6	Knecht: Adreas?	
Knechte: Martin Aman	24		
Josef Bok	21	Georg Groß	42
		Frau: Maria	32
Georg Grieb	43	Kinder: Matthias	17
Frau: Kristina	30	Georg	15
Kinder: Josef	3	Martin	5
Johanna	21	Katharina	3
Anna Maria	18		
Elisaberth	8	Anna Maria Steiner	54
		Philipp Erhart	10
Georg Ritter	42		
Frau: Katharina	50	Georg Podemik	39
Kinder: Theresia	16	Frau: Rosina	36
Katherina	13	Kind: Anton	5
		Knecht: Henrich Seliig	13
Georg Scheider	60		
Frau: Theresia	53	Gregor Strobelperger	21
Maria Getsler	23	Frau: Anna Maria	20
Jakob Fötter	60?		
Frau: Anna Sauer	50	Jakob Gajerhass	33
Kinder: Matthias	19	Frau: Theresia	29
Josef	14	Kind: Anna Maria	6
Anna Maria	14		
Margarethe	18	Jakob Hlmschlanger junior	26
Barbara	7	Frau: Elisabeth	25
Magdalena	4	Kind: Andreas	3
Jakob Halmschlager senior	49		
Frau: Regina	58	Jakob Hassenfranz	24
Kinder: Matthias	23	Frau: Maria	48
Paul	14	Kind: Anna Maria	1
Josef	9		
Andreas	5	Jakob Koch	33
Ursula	16	Frau: Barbara	32
		Kinder: Johann	12
		Martin	9
Jakob Hortvig	40		
Frau: Barbara	48	Jakob Merk	62
Kinder: Ursula	18	Frau: Johanna	53
Sophie	15	Kinder: Johann	18
		Paul	13
		Georg	10
		Theresia	20

Familie	Alter (Jahre)	Familie	Alter (Jahre)
Jakob Manhercz	41	Jakob Scheller	52
Frau: Elisabeth	35	Frau: Maria Scheider	46
Kinder: Martin	11	Kinder: Anastasia	17
Andreas	13	Magdalena	12
Johann, Georg	8	Knecht: Jakob Paumgart	29
Josef	3		
Margarethe	10	Johann Adam Hesserle	34
		Frau: Margarethe	35
		Kind: Gotfrid	7
		Rosalia	41
Jakob Lieber	39		
Frau: Katherina	42	Johann Peller	69
Kind: Georg	4	Frau: Ursula	67
Stiefsohn: Johann Constaczer	25	Kind: Josef	22
Stiefschwester:		Knecht: Johann	18
Rosina Constanczer	13	Dienstmagd: Klara	22
Knecht: Michael Lang	21		
		Johann Moszer	25
Johann Bencz	41	Frau: Maria	24
Frau: Anna	40		
Kinder: Johann	7	Johann Stoberpelger	52
Maria	4	Frau: Maria Magdalena	49
		Kind: Johann Michael	20
Johann Izac	35	Dienstmägde: Theresia Sponerger	28
Frau: Franziska	33	Elisabeth Mahr	62
Kinder: Anna Maria	10		
Kasper	6	Johann Grusz	25
Josef	4	Frau: Maria	28
Jakob	1	Kinder: Martin	3
		Johann	1
Johann Kossek	29	Knecht: Christian Jek	15
Frau: Maria Elisabeth	26	Dienstmagd: Ursula Sindler	18
Kinder: Josef	8		
Anna Maria	6	Johann Neuprant	30
Theresia	4	Frau: Magdalena	29
Knecht: Josef Koch	18	Kind: Franziska	4
Dienstmagd:			
Margarethe Gastman	20	Johann Kész	30
		Frau: Eva	39
Johann Venczel	28	Kinder: Anna Maria	14
Frau: Maria	24	Katharina	10
Kind: Maria	1	Magdalena	7
Dienstmagd: Rosalia Krup	20	Johann	5
Johann Englerhart	32		
Frau: Maria	30		
Kind: Johann	10		

Familie	Alter (Jahre)	Familie	Alter (Jahre)
Johann Scheller	30	Johann Grieb senior	76
Frau: Magdalena	26	Frau: Barbara	58
Kind: Johann	3	Kind: Simon	15
Knecht: Albert Strait	16		
Dienstmagd: Eva Csudics	14	Johann Cigler	23
		Frau: Regina	21
Johann Grieb junior	26		
Frau: Anna Maria	25	Johann Anton Baitler	27
Kind: Justina	2	Frau: Rosalia	25
		Kind: Josef	1
Johann Nik	43		
Frau: Anna	42	Georg Johann Braun	26
Kinder: Johann Michael	14	Frau: Theresia Richolm	24
Georg	12	Kinder: Johann	1
Josef	2	Theresia	2
Anna	15	Knecht: Johann Richolm	13
Maria	5	Dienstmagd: Anna Daun	54
Johann Georg Graff	38		
Frau: Magdalena	33	Johann Georg Peller	46
Kinder: Johann	9	Frau: Theresia	38
Josef	6	Kinder: Adam	17
Michael	4	Simon	16
Simon	3	Matthias	12
Georg	2	Johann Michael	1
Witwer: Michael Graff	62	Eva	13
Johann Georg Moszer	41		
Frau: Anna Maria	22	Johann Georg Koszeg	34
Kind: Jakob	9	Frau: Barbara Andrez	34
Knecht: Johann Szik	23	Kinder: Sebastian	11
Dienstmagd:		Josef	9
Apollonia Schneider	16	Barbara	3
Johann Georg Rosz	23		
Frau: Eva	21	Johann Georg Kess	39
Kind:	1	Frau: Katherina	40
		Kinder: Martin	15
		Franz	9
		Theresia	13
		Anna Maria	11
Johann Georg Rebholcz	40		
Frau: Rosina	40	Johann Georg Brajer	36
Kinder: Anna Maria	13	Frau: Barbara	35
Apollonia	11	Kinder: Simon	14
Franziska	9	Barbara	9
		Anna Maria	2

Familie	Alter (Jahre)	Familie	Alter (Jahre)
Josef Bok	36	Josef Fricz	26
Frau: Anna Maria	23	Frau: Barbara	24
Kinder: Barbara	13	Kind: Ursula	1
Anna Maria	10		
Katharina Echter Witwe	52		
Josef Gechter	32	Josef Sponperger	32
Frau: Anna Maria	31	Frau Katharina	24
Kinder: Johann	6	Kinder: Josef	2
Elisabeth	10	Michael	1
Margarete	3		
Josef Schlegl	46	Josef Rebholcz	33
Frau: Maria	45	Frau: Ursula	31
Kinder: Matthäus	15	Kinder: Johann	8
Anna Maria	22	Ferdinand	6
Maria Barbara	13	Katharina	2
Dienstmagd: Maria Nehm	14		
Josef Kaiffer	46	Josef Fichel	30
Frau: Magdalena	44	Frau: Barbara	36
Kinder: Martin	19	Kinder: Michael	13
Elisabeth	17	Kinder: Johann Stiefsohn	30
Anna	13	Magdalena Stiefschwester	15
Ursula	12	id. Theresia	10
		Maria Stiefschwester	6
Josef Kuth	37	Josef Poczner	33
Frau: Maria	26	Frau: Helene	25
Kinder: Michael	13	Kind: Simon	4
Katharina	11	Anna Maria Koch Witwe	50
Margarethe Schauer	21		
Josef Szeilig	54	Josef Locher	28
Frau: Katherina	56	Frau: Barbara	23
Josef Sauer	52	Josef Srech	26
Frau: Magdalena	44	Frau: Katharina Haber	26
Kinder: Lorenz	16	Kind: Josef	4
Theresia	21		
Elisabeth	19	Josef Vagner	39
Barbara	15	Frau: Barbara	40
Anna Maria	11	Kinder: Andreas	16
Magdalena	4	Johann Georg	12
		Josef	6

Familie	Alter (Jahre)	Familie	Alter (Jahre)
Josef Sutics	24	Josef Hamburger	24
Frau: Elisabeth	22	Frau: Theresia Mirk	22
Kind: Johann	1	Kind: Josef 14. VIII. 1747	1
<hr/>		J. Hamburger 1746. XI. 22-én érkezett.	
Josef Templer	29	Apja: Josef Hamburger, anyja: Eva	
Frau: Maria	25	Feslerin. J. Hamburger 1721. VI. 29-én	
Kinder: Josef	1	született Weiczen-ben. (Feketeerdő)	
Anna Maria	4	<hr/>	
<hr/>		Leopold Pauer	30
Josef Essl	49	Frau: Margarete	24
Frau: Maria Hauser	42	Kind: Matthias	3
Kinder: Michael	23	Knecht: Fidelis Volfgang	19
Josef	9	<hr/>	
Theresia	21	Leopold Veger	20
Maria	14	Frau: Julianna	22
<hr/>		Kinder: Johann	4
Leopold Morner	32	Franz	2
Frau: Maria	40	<hr/>	
Kinder: Barbara	4	Lorenz Lausch	30
Anna Maria Bernhard	15	Frau: Eva	36
Maria	2	Knecht: Peter Volff	30
<hr/>		<hr/>	
Lorenz Flaiss	50	Lorenz Mauterer	36
Frau: Anna Maria	48	Frau: Rosina Streit	40
Kinder: Elisabeth	18	Eheschließung: 31. I. 1747.	
Magdalena	13	<hr/>	
<hr/>		Lorenz Koszek	39
Lorenz Murner	28	Frau: Elisabeth	38
Frau: Elisabeth	27	Kinder: Josef	9
Kind: Magdalena	3	Maria	11
Knecht: Johann Parth	13	Barbara	2
<hr/>		<hr/>	
Moses Beller Witwer	70	Ludwig Volff	40
Knecht: Martin Beler	15	Frau: Margarete	46
Dienstmagd: Ursula Slinder	20	Dienstmagd: Maria Prais	17
<hr/>		<hr/>	
Martin Hossenfracz	24	Markus Sauter	62
Frau: Barbara	22	Frau: Regina	60
<hr/>		Kinder: Lorenz	18
Martin Miereisz	26	Elisabeth	21
Frau: Katheriana	25	<hr/>	
Konrad Mereisz Witwer	69	Martin Lonkenhorn	48
Dienstmagd:		Frau: Ursula	40
Elisabeth Szudics	16	Kinder: Josef	15
<hr/>		Konrad	13
		Theresia	12
		<hr/>	

Familie	Alter (Jahre)	Familie	Alter (Jahre)
Martin Rebholcz	62	Martin Ifflinger	42
Frau: Anna Maria	42	Frau: Maria	38
Magdalena Boch	24	Kinder: Matthias	14
Elisabeth Koch	2	Michael	5
		Rosalia	18
Martin Rothsveichler	46	Margarete	7
Frau: Barbara	39	Katherina	5
Kinder: Johann	12		
Georg	5	Martin Nik	43
Eva	3	Frau: Maria	42
Dienstmagd: Margarete Svorcz 15		Kinder: Josef	16
		Georg	8
Martin Kepler	38	Elisabeth	12
Frau: Ursula	34	Maria	10
Kinder: Vilibald	12		
Ignaz	9	Martin Rotenmel	32
Katherina	5	Frau: Barbara	30
		Kinder: Johann	11
Martin Kromer	32	Martin	2
Frau: Katharina	32	Margarete	14
Kinder: Katharina	8	Anna Eva	4
Jakob	3		
		Michael Baloh	47
Martin Kemper	39	Frau: Katherina	26
Frau: Barbara	40	Dienstmagd: Maria Braun	16
Kinder: Martin	8		
Johann	10	Matthias Hacker	30
Stiefsohn: Johann Dombach	16	Frau: Susanna	28
		Kinder: Johann	1
Matthias Halmsloger	26	Susanna	8
Frau: Johanna	24	Maria	6
Kind: Johann	2	Knecht: Johann Jok	14
Matthias Mintler	35	Matthias Elchsont	26
Frau: Barbara	28	Frau: Anna Maria	24
Kinder: Elisabeth	5		
Maria	1	Matthias Stekl	38
Stiefschwester: Eva Horn	17	Frau: Ursula	40
Regina Homer	14	Kinder: Christian	6
		Anna Maria	11
Matthias Viest	25	Ursula	1
Frau: Maria	24	Knecht: Johann Kirchner	15

Familie	Alter (Jahre)	Familie	Alter (Jahre)
Matthias Vaisz	50	Matthias Volff	35
Frau: Barbara	40	Frau: Elisabeth	35
Kinder: Anton	14	Kinder: Tiburtius	6
Johann Georg	12	Georg	4
Josef	8	Katherina	18
Magdalena	18	Rosalia	14
		Knecht: Nikolaus Kromer	22
Matthias Vaiser	46	Johann Bernhard	50
Frau: Eva	40	Dienstmagd: Magdalena Pernhol	21
Kind: Matthias	18		
		Michael Kess (22. IX. 1714.)	32
Michael Andress	77	Frau: Anna Scheller	30
Frau: Maria	74	Eheschließung: 9. XI. 1734.	
		Kinder: Adam	1
Michael Pressl	26	Katherina	12
Frau: Katherina	24	Maria	2
Kinder: Josef	3	Knecht: Georg Bács	14
Theresia	6	Dienstmägde: Barbara Sauer	19
Rosa Eleoch	10	Katherina Szolnlaiffer	20
Mutter: Regina Pressl	50		
		Michael Fiehl	33
Michael Volff	33	Frau: Barbara	31
Frau: Johanna	32	Knecht: Lorenz Viest	21
Kinder: Adam	9	Dienstmagd: Anna Nick	13
Tiburtius	7		
Maria	17	Meinhard Bencz	60
Maria Perger	30	Frau: Maria	58
		Kinder: Lorenz	25
Michael Gechter	46	Meinhard	9
Frau: Voltpurga	40	Magdalena	18
Kinder: Simon	13		
Johann Georg	6	Nikolaus Bader	46
Michael	1	Frau: Anna Maria	30
Margarete	4	Kinder: Josef	14
Barbara Hauser	68	Magdalena	17
		Margarete	9
Nikolaus Schlegl	47	Anna Maria	1
Frau: Katherina	39		
Kinder: Ignaz	16	Nikolaus Kromer	32
Lorenz	14	Frau: Magdalena	33
Magdalena	8	Kinder: Nikolaus	2
		Elisabeth	9
Paul Krup	28	Vater: Johann Bernhard	52
Frau: Katherina	24	Seine Tochter: Justinia	20
Kind: Andreas	2		

Familie	Alter (Jahre)	Familie	Alter (Jahre)
Paul Taibler	48	Adelige Paul Barbács	38
Postmesiter		Frau: Franziska	29
Frau: Elisabeth Volf	38	Johann Knor Pistor	62
Kind: Theresia	24	Magdalena	38
Herr Josef Deifler	38	Elisabeth	1
Knechte: Jakob Braun	21	Knecht: Josef Bajer	40
Georg Béber	20	Johann Holt	24
Anton Kort	16	Dienstmagd: Rosalia Biber	20
Dienstmagd: Eva Schlatter	21		
Peter Andress	36	Rochus Karl	46
Frau: Elisabeth	36	Frau: Maria	37
Kinder: Josef	12	Kinder: Anton	7
Johann	6	Margarete	10
Barbara	11	Barbara	3
Helene	3		
Sebastian Kossmon	46	Sebastian Stelczer	44
Frau: Johanna	48	Frau: Barbara	42
Kinder: Ludwig	8	Kinder: Barbara	14
Anna Maria	9	Susanna	12
Stiefkinder: Johann Ruess	21	Elisabeth	10
Josef Ruess	19	Anna	5
Jakob Ruess	12		
Barbara Ruess	16	Stefan Horner	78
		Frau: Elisabeth	77
Sebastian Herbst	42	Stefan Scheller	50
Frau: Gertrud	32	Frau: Maria	41
Kinder: Elisabeth	8	Kinder: Anton	20
Maria	4	Katherina	15
		Knecht: Simon	13
Stefan Nick	62	Dienstmägde: Barbara Briklin	19
Frau: -		Maria Briklin	15
Kinder: Johann	20		
Szabina	22	Stefan Rotvaichler	40
		Frau: Katherina	56
Stefan Strobelberger	34	Kátner: Katherina Mindler	56
Frau: Maria Barbara	39		
Kind: Kasper	8	Simon Fischer	59
		Frau: Maria	66
Simon Hueber	40	Kinder: Anna Maria	22
Frau: Elisabeth	51	Anastasia	19
Kinder: Elisabeth	19	Knecht: Lorenz Kársfán	
Margarete	14		

Familie	Alter (Jahre)	Familie	Alter (Jahre)
Simon Hassenfratz	65	Eva Ziegler geb. Stegel Witwe	54
Frau: Anna Maria	53	Kinder: Adam	21
Kinder: Johann	18	Johann	14
Theresia	13	Mandalene	19
		Theresia	12
Simon Hassenfracz	30		
Frau: Ursula	44	Tiburtius Isau	48
Stiefkinder:		Frau: Maria	48
Sebastian Richolm	16	Kinder: Lorenz	20
Matthias Richolm	14	Anton	12
Johann Richolm	12	Katherina	17
Theresia Richolm	20	Barbara	14
Katherina Richolm	10		
Thomas Sponperger	57	Thomas Vainek	40
Frau: Anna	45	Frau: Katherina	27
Kinder: Kasper	13	Kinder: Franz	13
Katherina	4	Martin	5
Barbara Sponberger	10	Magdalena	14
Adoptivkind: Katherina Saist	13	Marianna	12
Wilhelm Eichert	66	Josef Pindert	48
Frau: Katherina	66	Frau: Katherina	50
Martin Verner	44	Kinder: Stefan	20
Frau: Agathe	39	Johann	13
Kinder: Rosina	17	Magdalena	12
Anna Maria	9	Katherina	6
Michael Vipler	22	Peter Liczert	36
Frau: Barbara	40	Frau: Maria	50
Kinder: Johann Gruber	12	Knecht: Sebastian Stráb	20
Theresia Gruber	10	Anton Rath Bierbrauer	40
Georg Staugler Müller	30	Frau: Anna Maria	36
Frau: Eva	31	Kind: Franziska	8
Johann Gyurkó	48	Dienstmagd: Apollonia Paur	30
Frau: Magdalena	46	Josef Vaixer ad viridem arborem	
Kind: Anton	11	hospes ¹	33
Knecht: Martin Csizinger	40	Frau: Elisabeth	24
		Kinder: Josef	4
		Sebastian	1
		Knecht: Johann Golgola	60
		Dienstmägde: Magdalene Vorgeler	29
		Mathilde	17

¹ telepes

Legújabb kor. A polgárság kialakulása

Mária Terézia és az urbárium

A földesurak, hogy majorsági árutermelésből eredő jövedelmeiket növeljék, egyre magasabbra emelték jobbágyaik kötelező szolgálatait. Ennek következtében a földesúri kizsákmányolás terhei egyre elviselhetlenebbekké váltak számukra.

Hiába hó a század végére az úrbéresek összességének jobbágytelki állománya, az egyes úrbéresekre jutó jobbágytelki állomány szakadatlanul csökken. A jobbágyfiak nemzedékről nemzedékre mind kisebb részekre kénytelenek osztani maguk között apáik földjét, egész telkes jobbágyokból fél vagy negyed telkesek, vagy éppen nyolcad telkesek lesznek, és ennek következménye, hogy mind több azoknak az úrbéreseknek a száma, akik zsellérsorba süllyednek.

Mégis voltak földesurak, akik belátásból vagy kényszerből az irtványföldeket bérföldekként az úrbéreseknek engedik át. A Majtényiek vörösvári jobbágyai 1817-ben szintén bérlőivé lesznek azoknak a határukbeli maradványföldeknek, amelyeket az uraság négy évvel korábban megkísérelt ugyan a majorsághoz csatolni, utóbb azonban királyi közbelépésre kénytelen volt mégis visszaadni jobbágyainak.

Ennek előzménye, hogy a vörösvári és solymári jobbágyok 1814-ben azt a panaszt terjesztették a vármegye elé, hogy „...a földesuraság a régi contractualis tractamentumot¹ megváltoztatni kívánván, még minek előtte az e tárgyban megindított urberialis per felvételét és béfejeztetett volna, nem tsak a remanentialis és irtás földeket, hanem a réteknek egyrészét és más egyéb haszonvételeit a községtől elvette, ahonnan következett, hogy minden ház-helyes jobbágyoknak minden szolgáltatásai után még tsak magnak való gabonája sem maradt.”²

A panasz (elég soká került a király elé) mégis megtette a hatását, mert a következő évben megjött a rendelet, hogy Majtényi Károly adja vissza a jobbágyoknak a maradványföldjeiket és az irtásföldeket is, és csak akkor tarthatja meg az uraság ezeket a földeket, ha bizonyítani tudja, hogy azok korábban a majorsága területéhez tartoztak. Még két év telt el, de mégis visszakapták a jobbágyok a maradványföldjeiket.

Az ilyen maradványföldeknek bérletkénti használata nemcsak azért előnyös a jobbágyokra nézve, mert némileg kiegyenlíthették telki állományuk fogyatékait, hanem azért is, mert általában mérsékelt terhek viselésével járt, mint a rendes telki állomány hasznélvezete. A tökiek például az uraság részére a maradványföldek birtoklása fejében mindössze ötöddézmát tartoztak adni azok terméséből, a vörösváriak heteddézmát és 2 ezüstforintot, vagy negyeddézmát. Ez utóbbi már kirívóan magasnak számított.

„Szorgalmi” földek is maradtak az úrbéresek kezében. Van ahol a földesurak elvették ezeket a birtokosaiktól, de a nagyobbik hányada a parasztok birtokában maradt. Sajnos Vörösvár, Solymár és Szántó földesurai elvették ezeket az irtványföldeket. Lakóik panasszal éltek emiatt.

¹ Szerződés

² Spira György: A Pest megyei parasztság 1848 előtti rétegződéséhez. PmL. Urb. jkv. 1817.: 2625, 1815, 2880

A szorgalmi földek másik csoportjának, a szőlőknek sokkal nagyobb a jelentőségük az előbbieknél. A parasztek a megműveletlen majorsági területek feltörése és beültetése által tesznek szert ezekre a szorgalmi földekre. Ezekben az időkben szinte valamennyi birtokukba kerülő irtásföldet szőlővel ültették be. (Ahol a szőlő egyáltalában képes gyökeret eresztetni). Hogy miért tették ezt, arra két magyarázat van. Az egyik az, hogy a szőlőművelés, ha nagyobb fáradsággal jár is, nagyobb hasznot is hajt és kisebb földesúri szolgáltatásokkal jár, mint az egyéb jobbágykézre adott majorsági parcellák. A szőlők után gazdáik sokszor csak a termés 1/9, 1/8, 1/7 részével adóztak a földesuraiknak.¹

A másik kézenfekvő ok, amely miatt a parasztek minél több szőlőt igyekeztek telepíteni, hogy az egyszer már beültetett szőlőkertekből földesuraik sokkal nehezebben becsültethetik meg őket a későbbiekben, mint bármely más birtokrészükből, mert a jog szerint a szőlőföldek elvételeire csak egészen kivételes esetekben kerülhet sor, s ha mégis adódik ilyen eset, akkor a földesúr teljes mértékben „igaz becsü” szerint köteles kárpótolni a szőlősgazdát a szőlőjében általa addig eszközölt beruházásokért és munkabefektetésért.²

A XVIII. század folyamán és a XIX. század elején Vörösvárott is felbukkannak a majorsági földekre költöző parasztcsaládok (1813).³

A földesurak és parasztek közötti viszály hosszú ideig tartott. A túlzott követelések közé tartozott a túl sok roboton kívül többek között a hagyatéki vagy leltári és megosztási díjak az alattvalók vagyonából, a tized behajtása az örökségként kapott, elcserélt vagy eladott dolgok után, a tolltized és az alattvalók libáinak megkopasztása, a kvártélypénzek, a tyúk- és sarlópénz, a cédula- és préspénz, valamint a kilenced és tized behajtására kiküldött személyek ellátása stb. Ehhez jöttek még az uradalmi tisztviselők és alkalmazottak legkülönfélébb zsarolásai és zaklatásai. (7. pont) Ezért nem csoda, hogy az alattvalók részéről nemritkán felkelésekre került sor a földesurak ellen, annál is inkább, mivel az uradalmi beszolgáltatásokon kívül, még a megyei és állami adókat is le kellett róniuk, mert a nemesség (vagyis a földesurak) Magyarországon mindenféle adóteher alól mentesült. Ők egyedül képezték az államot, de azt egyedül a nép, nem pedig a nemes adófizetők tartották fenn.

Tersztyánszky József halála (1769) után Vörösvár község Keseleökeő Majtényi Károly családjának birtokába került. Solymár és Szentiván is Majtényi Károly tulajdona volt. Azon kívül még 40 falu. Az urbárium elkészítésekor a földesúr csak a falu belsejében levő telkeket és a réteket mérette fel.

Muslay Gábor mint ügyvivő vezetésével az esküdtek mint a falu képviselői és két uradalmi tisztviselő, mint a földesúr, id. Majtényi Károly, képviselői írásba foglalták a legfontosabb pontokat. Vörösvár a harmadik kategóriába tartozott. Az uradalomnak volt Vörösváron egy majorsági udvara.

Majtényi Károly végrendelet nélkül halt meg. Özvegye, Ebeczky Anna, még halála előtt felosztotta a férfi- és női örökösök között a más helyeken levő ingatlanokat és egyéb vagyoni értékeket. A solymári és szentiváni birtokokra vonatkozólag elrendelte, hogy ezek a 210.225 forint adóssággal megterhelt birtokok addig felügyelet alatt maradjanak, amíg az adósságot saját megtakarításból ki nem tudják fizetni. A megbízott intéző köteles volt az elszámolásokat negyedévenként az örökösöknek bemutatni.

¹ PmL.: Urb. jkv. 1830: 3970.

² Szabó István: A jobbágy birtoklása az örökös jobbágyságkorában. Bp., 1947, 46-49. l.

³ PmL. Urb. jkv. 1836: 121.

Amíg az adósságot ki nem fizették, nem vehették át az örökségnek ezt a részét és nem rendelkezettek annak jövedelmével sem. Csak azután oszthatták fel egymás között igazságosan, miután a birtok tehermentes lett. Az anyai intés sajnos mit sem használt, az örökösök vérre menően harcoltak egymással. A megbízott intézőt el akarták távolítani és rendelkezéseit egyszerűen figyelmen kívül hagyni. Így például feltartóztatták az eladásra szánt búzával megrakott szekeret.

Az örökösök közötti ellenségeskedés addig fajult, hogy a megyei előjáróság súlyos intézkedések kilátásba helyezésével figyelmeztette őket a megbékélésre.

1796-ban felosztották az örökséget. Solymárt Majtényi Luci, Vörösvárt pedig ifjabb Majtényi Károly kapta meg. A Majtényiak közötti örökségi viszálykodások azért említésre méltóak, mert Solymáron a megosztás után, a XIX. század elején, egy majorságot építettek. Addig ugyanis az idősebb Majtényi alatt, Solymár és Vörösvár közösen igazgatott birtok volt, csak Vörösváron volt majorsági udvar.¹

A Tersztyánszky családnak nem volt levéltára. A Majtényi család levéltára kevés információt nyújt a vörösvári mezőgazdaságról.

A vörösvári majorsági jobbágyok és zsellérek sorsáról és számáról keveset tudunk. Annyit mégis sikerült megtudni, hogy Vörösvárra 1813-ban negyven majorsági zsellér költözött.²

A Majtényiak idején nemcsak irtvány- és tartalék földeket vettek el, hanem a közös legelőkről is kiszorították a jobbágyokat. 1826-ban a vörösvári és solymári parasztok panaszt tettek, hogy a földesúr akadályozza őket a közös legelők használatában. Csak a földesúr szarvasmarhái legelhetek rajtuk. A megye utasította Muslay Imrét, a helyettes szolgabíró, hogy hívja össze az úriszéket és az vizsgálja meg az úrbéri szerződés alapján, vagy egyéb módon, hogy a panaszok elintézését nyerjenek. Muslay, az akkori szokás szerint csak három év múlva reagált a panaszokra.

Miután az úriszék ülésének következménye nem lett, a megye felszólította Muslayit, hogy két napon belül hívja össze az úriszéket. Végre 1832-ben jelentették, hogy a földesúr a megyei ügyész jelenlétében megtartotta az úriszék ülését a közös legelő ügyében.

A legelőterületek összeszűkülése miatt a XVIII. század végén és a XIX. század elején az állatlományban nagyfokú csökkenés állt be. Egyébként a parasztság helyzete a XIX. század első felében fokozatosan romlik, s csak azok a jobbágyok kivételek, ahol csupán egy örökös marad, s így a birtok nem hullik darabokra. Vannak aztán kedvező fekvésű falvak, amelyek zöldség- és főzelékféléket termesztenek, s szállítanak a fővárosba, vagy fajborok termesztésével foglalkoznak. A parasztságot a fokozatos lesüllyedéstől csak az menthette volna meg, ha a föld népe megszabadulhatott volna a feudális terhektől, és egymaga élvezhette volna embertelenül nehéz munkájának valamennyi gyümölcsét.³

„Hogy véget vessen az alattvalók földesurak által történő kizsákmányolásának, Mária Terézia császárnő és királynő 1767. január 23-án kibocsátotta az úgynevezett Urbáriumot, melynek feladata az volt, hogy a jövőben megvédje az alattvalókat az önkényeskedésektől és a túlzott követelésektől.

¹ Solymár. Chronik einer schwäbischen Grossgemeinde im Ofner Bergland. Ettligen, 1986

² PmL.: Urb. jkv. 1826: 121.

³ PmL. Urb. jkv. 1826: 121.

Az urbárium bevezetését az ország egyes községeiben megelőzte a „Novem Puncta Examinis”, az ún. „Kilencpontos vizsgálat.” Ennek a vizsgálatnak az volt a célja, hogy pontos képet adjon az országban uralkodó valós helyzetről. Hogy az urbáriumi vizsgálatot minél zökkenőmentesebben és gyorsabban el tudják végezni, minden községnek egy kilenc pontból álló kérdőívet küldtek ki.”¹ Az urbárium államilag előírt, kötelező érvényű szerződési szöveg minta volt, amely egyrészt az egész ország nagy részére nézve egységesen megállapított szerződési rendelkezéseket tartalmazott, másrészt viszont megengedte, hogy bizonyos esetekben a helyi viszonyoknak megfelelő kiegészítéseket, ill. a földesúr és az alattvalók között létrejött külön megállapodásokat foglaljanak bele. Kilenc pontra van felosztva, a pontok pedig bekezdésekre. Az egyes pontok a következőkről szólnak:

- az első pont: a telkek meghatározásáról;
- a második pont: az alattvalók beneficiumairól (vagyis jogairól);
- a harmadik pont: az alattvalók robotjáról és szolgálatairól;
- a negyedik pont: a beszolgáltatásokról és egyéb adókiutésekről;
- az ötödik pont: a kilencedről és a bányajogról;
- a hatodik pont: a földesurak jogairól és jogosítványairól;
- a hetedik pont: a megszüntetendő és a jövőben kerülendő kihágásokról;
- a nyolcadik pont: arról, ami meg van tiltva az alattvalóknak és az ezekért járó büntetésekről;
- a kilencedik pont: arról, ami a belső ügyek közé tartozik.

Vörösvár urbárium (1770. április 2.)

Első pont

1/I. Ebben a Vörösvár községben igazságosnak elismertetik, hogy egy egész telek vagy egész parasztbirtok belső házhelyéhez, beleértve az udvart, a kertet és a csűrnek való helyet is, a föld olyan nagy legyen, hogy két pozsonyi mérő búzát lehessen bele vetni.

1/II. Külső fölből minden egész telekhez vagy minden egész parasztbirtokhoz harmincnégy hold szántóföld, minden egyes holdat két pozsonyi mérőre számítva, aztán huszonnyolc kaszás rét, amit évente kétszer szoktak kaszálni, méressék ki.

1/III. Ahol azonban a szántók vagy rétek fenti mennyiségéből hiányozna, ott a hiányt úgy kell kiegyenlíteni, hogy egy hold szántó helyett egy kaszás rétet, és egy kaszás rét helyett egy hold szántót kell adni, amely szántó helyet kimért rétet, vagy a hiányzó rét helyett adott szántókat, úgy mint a hiányzó belső házhely helyett adott szántót vagy rétet az alattvalók mindenképpen szabadon használhassák és annak használatában semmiféle módon ne akadályoztassanak.

Második pont

2/III. Az alattvalók kapjanak legelőt az állataik számára.

2/IV. Ahol erdőségek vannak, ott az alattvaló a lehullott vagy más fából összegyűjtheti a tűzifáját, ahol azonban nincs ilyen száraz, szél által letört fa, ott megengedtetik neki, hogy zöld, de nem termő fából gyűjtse össze a tűzifát, de csak is saját szükségletei kielégítésére. Élő fát tűzifának vagy építőanyagának csak a földesúr engedélyével szabad kivágni.

¹ Paul Flach: Vaskút. München, 1983. 102. oldal

Harmadik pont: Robot és szolgálat

3/I. Minden egész telekkel rendelkező köteles minden héten egy napot napfelkeltétől napnyugtáig, beleértve az oda-és visszautat is, kivéve azonban az igásállatok etetésére és itatására fordított órákat, két igásállattal, saját kocsival, a szántáskor azonban négy igásállattal, saját boronával és ekével szolgálni. Ha azonban egy alattvaló a négy saját igásállat hiányában a szántást a fent leírt módon nem tudná elvégezni, akkor az ilyen alattvaló fogjon be egy mássikkal együtt és az egy napot két nap alatt végezze el, de az ilyen nehéz munkát minden szántási időszakban csak egyszer legyen köteles elvégezni.

3/V. A szénakaszálás és az aratás idején úgy a kézi mint az igás robotot kétszer lehet megkövetelni, de azt más heteken le kell számítani. Ha kétszer követelik meg a robotot, akkor azt úgy kell elrendezni, hogy az egész telkes paraszt legfeljebb egy nap igás és két nap kézi robotot végezzen; és mivel egy fél telkes paraszt hetente csak egy fél nap igás vagy egy egész nap kézi robotra, egy negyed telkes paraszt viszont csak egy negyed nap igás vagy egy fél nap kézi robotra van kötelezve, így az ilyen parasztot csak a heti kötelezettségével arányosan lehet a robot megkésztetésére kötelezni, ami ugyanígy értelmezendő a nyolcad telkes parasztra is. A zsellérek azonban semmikor sem kötelezhetők a fent leírt robot megkésztetésére.

3/VIII. Minden házas zsellér köteles a földesúrnak évente 18 napon át, a házatlan pedig 12 napon át kézi robotot végezni. Továbbá mivel ezen helységben egy és más zsellérnek saját földje van, de ennek nagysága nem éri el az egynyolcad telkét, az ilyen telek után a kilencedet csak természetben kell beszolgáltatni, az egyéb beszolgáltatások és szolgálatok tekintetében az ilyeneket azonban házas zselléreknek kell tekinteni és tartani.

Negyedik pont: A beszolgáltatásokról és egyéb adókievetésekről

4/I. Minden házas alattvaló és zsellér kivétel nélkül köteles a földesúrnak évente kétszer, mégpedig Szent György és Szent Mihály napján egy arany adót fizetni, ezzel szemben minden házatlan zsellér mentesül ezen adó befizetése alól.

4/II. Minden egész telkes paraszt köteles a földesúrnak évente beszolgáltatni: két tyúkot, két kappant, tizenkét tojást, egy fél véka zsírt, ugyanígy ehhez mérten igazságosan a fél, negyed és nyolcad telek után.

4/III. Minden harminc egész telek után egy évben összesen egy borjút vagy ahelyett 1 forint 30 krajcárt kell leadni.

Ötödik pont: A kilencedről

5/I. A föld minden terméséből, úgymint az abban az évben született bárányokból, gidákból és méhcsaládokból minden alattvalónak természetben kell beszolgáltatni a kilencedet, amit azonban sem pénzben, sem más dologban nem lehet megkövetelni tőle.

Ahol azonban a fent nevezett bárányok, gidák vagy méhcsaládok száma nem éri el a kilencet, ott minden bárány helyett négy krajcárt kell beszolgáltatni a földesúrnak (gida = 3 krajcár, méhcsalád = 6 krajcár).

5/III. Ha az olyan földeket, melyek után a kilencedet már egyszer beszolgáltatták, másodszor is bevetik ugyanabban az évben még termést hozó maggal, akkor abból és annak terméséből sem a kilencedet, sem a tizedet nem kell már beszolgáltatni, ugyanúgy mint a hiányzó rétek és házhelyek helyett a telekhez kiosztott földek után sem szabad megkövetelni a kilencedet.

5/VI. Ahol a borból beszolgáltatják a kilencedet, ott azt, ugyanúgy mint bármi más termésnél, pontosan, túlméretezés vagy ráadás nélkül kell megtenni, és a kilencednél nem szabad más mércét használni csak a 32 mérőre számított pozsonyi akót.

Hatodik pont

6/III. A vadászat, madárfogás és halászat az alattvalóknak szigorúan tilos.

Hetedik pont

7/III. A dohány, méz, viasz, zsír, len, kender és más hasonló termények szabad eladását a földesúr semmilyen módon nem akadályozhatja meg.

7/V. Az alattvaló szabadon választhatja meg, hogy melyik malomban őrölteti meg a gabonáját.

7/VIII. A tolltized és kopasztás törvényellenes szokása megszüntetik.

7/IX. A szalma beszédése az urasági szőlők kötözéséhez leállíttatik.

7/X. Az urasági szőlőcsöszök fizetése elállíttatik.

7/XI. A végrehajtásra kiküldött urasági emberek (a csatlósok és vadászok is) napidíjának készpénzben való kifizetése és azok eltartatása teljesen megszüntetik.

7/XIII. A kvártélyozási pénz, a huszároké is, leállíttatik.

7/XIV. A kimustrált állatokat a mészárszékben ki kell mérni és az alattvalók vásárolhassák meg.

7/XVI. A tyúk-, sarló-és préspénz megszüntetik.

7/XVIII. Minden más elképzelhető, a fenti pontokban meg nem nevezett természetbeni beszolgáltatás leállíttatik és megszüntetik.

Nyolcadik pont

8/III. Ha az alattvalót igazságosan meg kell büntetni, büntetése egy, két vagy három napi ingyenes kétkezi munka legyen.

(A további pontok a különböző büntetésekről szólnak.)

8/XII. Senki alattvalónak nem szabad fegyvert vagy vadászkutyákat tartani.

Kilencedik pont

A bíró tisztére az uradalom három embert javasol, akik közül aztán a község egyet kiválaszt. A jegyzőket és az esküdteket a község választja.

Az alattvalók panaszaiikkal először a földesúrhoz forduljanak, ha ott nem szolgáltatik nekik igazság, akkor fordulhatnak a megyéhez.

Ennyit az urbárium azon pontjai közül, amelyek a robotról, a kilencedről és más beszoigáltatásokról szóló legfontosabb rendelkezéseket tartalmazzák és az alattvalóknak a földesúrral szembeni ilyen irányú kötelezettségeit szabályozzák.

A fenti robot-és beszoigáltatási kötelezettségeken kívül az alattvalók tizeddel tartoztak az illetékes egyházi hivatalnak is, amit a mai egyházadó elődjének tekinthetünk.

A vörösvári urbáriumot a megye nevében Muslay Gabriel (Gábor) alispán és a pilisi járási esküdt Setith (Setét) Wolfgang írta alá.

1770. évi összeírás urbáriumi tabellák. Vörösvár

(ide jön a táblázat)

A táblázatban szereplő nevek mai helyesírással

Táblázat fejléce

1. Keresztnév és vezetéknél
2. A telek nagysága
3. A telek tulajdonsága: belső – külső föld
 - 3.a Pozsonyi mérő
 - 3.b Hold szántó
 - 3.c Kaszás rét
4. Évi robot
 - 4.a Igás robot
 - 4.b Vagy ahelyett kézi robot
 - 4.c Nap
5. Kilenced
6. Adó és beszoigáltatás
 - 6.a Adó (Florin = aranyforint)
 - 6.b Tüzifa (öl)
 - 6.c Dohány (font)
 - 6.d Zsír (fél)
 - 6.e Kappan
 - 6.f Tyúk
 - 6.g Tojás
7. Hiányzó belső föld vagy rét helyett kapott kárpótlás kilencedtől mentes, hold

Telkes jobbágy

1. oldalon

Martin Hosenfroc

Andreas Bibiczhosler
Georg Pergler
Mathias Pily
Gregor Fesler
Martin Mirk
Joan Sigl
Michl Khes
Andreas Frajdl
Joseph Ród
Michael Stelin
Andreas Krupp
Caspar Holumslager
Anton Majer
Cristian Stekl
Anton Higler
Joan Najpron
Andreas Ajsnkromer
Mathias Hukker
Cristian Holbsloger
Jakob Lieber
Joan Mirk
Gregor Snoblperger
Martin Kozek
Joan Hosnfroc

2. oldalon

Mathias Klain

Andreas Fissel
Caspar Spiglperger
Froncz Pelczer
Conrod Long
Michl Ettl
Joan Serer
Joan Isak
Joseph Fetter
Paul Mirk
Gerog Kropp
Anton Seller
Joan Ventzll
Anton Stroperger

Georg Hosek
Mathias Lutz
Sebastian Hirbsz
Mathias Mindler
Joseph Kichter
Michl Nik
Joseph Polczner
Simon Prajer
Joan Kremzer
Leopold Ezl

3. oldalon

Andreas Holmsloger

Martin Kajpher
Stephen Penz
Georg Monhort
Lorintz Pencz
Georg Nik
Anton Vajsz
Michl Pilinger
Joan Josz
Martin Amon
Michl Kromer
Joan Czigler
Mathias Woll
Lorintz Morner
Mathias Woltz
Martin Merajz
Georg Prajer
Partl Smid
Caspar Sauer
Joseph Hamburger
Henrik Her
Martin Poczam
Michl Hunsz
Joan Wingelmon
Georg Praun

4. oldalon

Michl Keszter

Paul Holmsloger
Ludvik Kasmon
Cristian Andras
Joseph Gujth
Joseph Groff
Anton Isak
Lorintz Saur
Michl Fill

Caspar Praun
Joseph Fricz
Joan Czigler
Georg Krosz
Jakob Viesz
Sebastian Reimholt
Michl Mecziger
Joseph Fill
Ignati Saur
Georg Constanter
Joan Seller
Joan Groob
Adam Peller
Simon Wola
Martin Cvidle
Fabian Krajzl

5. oldalon

Martin Jolinger

Mathias Oltzon
Martin Monhert
Michl Groff
Adam Czigler
Mathias Peller
Caspar Spomperger
Lorintz Sauter
Joseph Nik
Georg Groff
Peter Tidrik
Joseph Vajsz
Joan Mozer
Jacob Koch
Joseph Prezl
Simon Peller
Joseph Srek
Matajsz Fetter
Froncz Hubens

Házaz zsellérek

Martin Mauter

Joan Weller
Joseph Cvidle
Peter Plind
Anton Podomek
Ignati Keszler
Joan Alberger
Gaspar Mily
Joan Moris

Ventzll Simon
Lorintz Stull
Joan Kirch
Michl Szudics
Michl Putsain
Georg Mirk
Joan Krstain
Andreas Monhert
Georg Trum
Georg Vajsz
Mathias Stollt
Lenart Nell
Martin Gebler
Mathias Templ
Gaspar Kromer

Házatlan zsellérek

Caspar Holmsloger

Martin Ondreas
Joan Kooch

Az urbárium zárószövege (latinból fordítva)

Alulírottak fentiek hitelül elismerjük, hogy a császári és királyi instrukció mértéke szerint az előirt összeírást egyénről egyénre elvégeztük és ebből a telkeknek, nemkülönben a robotoknak és szolgáltatásoknak összesítését kidolgoztuk, amelyeket az előbb említett tabellában minden hiány és javítás nélkül a rubrikák szerint bevezettünk, ily módon ezt a tabellát a tisztelt megye egyetemének urbáriumába alázatosan bevezettük.

Colonusok (telepesek)	118
zsellér	24
háztalan zsellér	3

aláírások ua.

1770. márc. 20-án Pest-Pilis és Solt törvényileg egyesített vármegyék általános ülésében, melyet pest szabad kir. városában tartottak, ez a jelen községi urbárium a csatolt tabellával együtt, mely a kegyes királyi rendelet értelmében készült, ebben az általános megyegyűlésben kiadatott

Laczkovits György az említett nemes vármegye esküdt aljegyzője által sk.

Az úrbérrendezés során 1770-ben készített összeírások az alábbi adatokat tartalmazták az úrbéresekről:

Vörösvárott 1770-ben

23/32 telke volt	1 családnak
17/32 telke volt	1 családnak
16/32 telke volt	41 családnak
15/32 telke volt	33 családnak
9/32 telke volt	1 családnak
8/32 telke volt	20 családnak
4/32 telke volt	21 családnak

Összesen: 118 család

Telkes jobbágyok száma: 118 család

Házasszellérek száma: 24 család

Házatlan zsellérek száma: 3 család

Telkes jobbágyok telkeinek száma: 47 3/32

Egy egész telek tartozékai: 28 hold szántó és 10 kaszás rét

Úrbéres földek összterülete 1770-ben: 1798 hold szántó, 292 kaszás rét

Az 1827. VII. t. c. értelmében 1828-ban készített összeírás az úrbéresekről:

Vörösvárott 1828-ban

Telkes jobbágy: 124 család

Házasszellér: 142 család

Házatlan zsellér: 66 család

Telkes jobbágyok telkeinek száma: 48 3/4

Egy egész telek tartozékai:

28 hold szántó és 10 kaszás rét

Úrbéres földek összterülete: 1473 hold szántó, 366 kaszás rét

Az úrbéres népesség nem azonos a parasztsággal: több is, meg kevesebb is annál. Több, amennyiben úrbéres jogviszonyban áll, s ennek megfelelően az uraságnak úrbéres szolgáltatásokkal tartozik mindenki, aki úrbéres földterületen él, tehát pl. az olyan falusi iparos is, aki akár csak lakást bérel valamely úrbéres földre települt jobbágytól vagy zsellértől. És kevesebb annyiban, hogy a parasztok egy része nem úrbéres, hanem majorsági földön él (s mivel a majorsági jobbágyok és az urasági cselédek sem a szó szoros értelmében vett úrbéres szolgáltatásoknak, sem állami adóknak nincsenek alávetve), ők az összeírásokban nem szerepelnek.

Két vers a vörösvári vidékről

Részletek Manhertz Márton Határjárás c. verséből

Az Aranyhegyi hozza magával

Rózsika forrástól a Paprikást,

Mely összegyűjti a környék vizét

És még sok minden mást.
E nyiszlett erecske nagy viharban
Rombolva, tombolva örültté válik:
Mi útjába akad, híd és egyebek
Habjai közt, sodrában szétmállik.

Nem volt az távolság,
Kinek Placskában volt szőleje,
Vagy a Dörfl-Äckerben
Pár lépésnyi széles földje.
De nem volt távol a Szállás dülő,
S a Großweiher sem.
Hogy sokszor naponta kétszer is megjárták,
Akkor még nem tűnt fel nekem sem.

Kinek nem volt Garancson
Vagy Placskában szőleje,
S a Sima dülőben bármily kicsi is,
De szántóföldje,
Az előtte és utána is
A nagyparasztnál bérben arat.
Lánya pedig száz évig – bármily szép volt,
Pártában maradt.

A hajnali harangszó
A határ felett ha elszállt,
A kaszáló-kapáló paraszt
Kalaplevéve ez időre megállt.
Reggelihez, ebédhez
Halk fohász után, ha hozzáfogott
Evés után, s ivás előtt
Egy loccsintással a Földistennek áldozott.

Manhertz Márton: Pilisi elégia

Híres kútja volt határunknak a Placska
és a Garancs
Szomjas vándornak ott megállni
szinte parancs.
Ott áztatták, taposták a régi szárított sást,
Szőlőt kötözni akkortájt nem is használtak
mást.

Naplemente előtt, úgy este felé,
Bárhonnan jött, útját vette arrafelé.
Fáradt testét megegyszer megpihentette,
Majd szerszámát, batyúját hátára vetette.

Hol van ma már a Garancsi-ház?
Mely századok óta a környékre vigyáz.

*Gyűjtöttek ott kilencedet, tizedet,
De maguknak legtöbbször csak keveset.
Volt a Placska kút mellett egy százéves híd,
Melynek örökkévalóságában mindenki hitt.
A sok beton, vas meg kő, gondolták:
csak nem mulandó,
Mint sok minden, ez is hiú ábránd volt.*

*Elmúlásához nem kellett nagy árvíz,
Elég volt a csendesen folyó kis forrásvíz.
Egyszer csak féltérdre ereszkedett,
S e tájnak nem kapocsa, de választója lett.*

Említésre méltó események és adatok a XVIII. és XIX. században

1712. Nezőrián Flórián apát a pilisi (P. szentkereszt) kolostort romjaiból újjáépíti. A birtoka bevezetés megejtésére a magyar királyi kamara Scharfensteini Zennig György, Kristófot bízza meg. Ezen nov. 13-án többek közt megjelent Vörösvár község bírása és esküdtjei.

1715-ben a megyében: 76,55%
magyar nemzetiségű: 9,67%
szlovák nemzetiségű: 6,32%
szerb-horvát nemzetiségű: 7,47%
Ebben az évben ált már (a mai 5 tó partján) a Solymárról Vörösvárra vezető út mellett a „Grünbaum” (Zöldfa) nevű vendéglő.

1716-ban a dica¹ egység 38 forint. Az utóbbinak megfelelt 2 ökör, vagy 3 fejős tehén, vagy 5 nem fejős tehén, vagy 8 hároméves borjú, vagy 5 ló, vagy 30 juh, vagy 40 kecske, vagy 56 pozsonyi mérő búza stb.

1 magyar forint értéke ekkor: 100 dénár

Vásárlóérték:

2 font kenyér: 5 krajcár

(1 font = 0,56 kg.)

1 font hús: 5 krajcár

1 meszely bor: 5 krajcár

(1 meszely = 0,35 liter)

10 tojás: 5 krajcár

1 kacska: 11 és ½ krajcár

1 meszely liszt: 2 krajcár

1 font só: 9 krajcár

1 meszely ecet: 10 krajcár

1 porció zab: 6 krajcár

(1 porció: kb. 4 kg)

1 porció széna: 3 és ½ krajcár

1733-ban a pilisi járás 20 uradalma 354 226 forint jövedelemmel szerepel a tisztújítás alkalmával. Ebből a vörösvári uradalomé 14 000 forint.²

¹ Török pénzegység

² Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye története

1715-20-as népszámlálást a Bereg megyei küldöttek végezték. A népesedési rész általában megbízható, e a gazdasági állapotra vonatkozó rész elég szegényes. A megye ebben az időben még nem heverte ki a hosszú török uralom nyűgét és a kuruc mozgalmak pusztításait. A határ még 1720-ban sem volt telkekre osztva. Mindenki ott és annyit szántott fel, ahol akart és amennyi munkakedve és munkaereje volt.

1720-ban a Weindorf Borosjenőre és Boron (Borony, Böröny) Ó-Csobánkára változtatta nevét.

1733-ban a vörösvári tanító jövedelme évi 30 forint + 24 pozsonyi mérő búza (13 q)

Szolgáltatások: kántorizálás, harangozás, temetés stb. A temetés 25 dénár. Összes bevétele ebben az időben kb. 60 forint és 20 ½ dénár.

1727-ben nagyon gyenge a termés és gabonaínség lépett fel.

1733-ban Vörösvárott 41 keresztelésre 13 temetés esik, viszont Solymáron 32 születésre 33 halál esik. Lehet, hogy az 1739-es pestis, amely már 1733-ban pusztította Budát és Pestet, már ekkor elérte Solymárt. Jordánszky Elek: A magyarországi kegyhelyek története (1836) c. művében így ír: „A múlt században, jelesen az 1733. évben, midőn a döghalál Budát, Pestet és azoknak környékét súlyosan emésztené...”

1749-ben Mária Terézia rendeletére elkészül Szarvascsárda és Vörösvár között a makadám út, az úgynevezett „posta út”.

1752-ben megindul az utasokat szállító delizsánsz postakocsi (1888-ig).

1751. aug. 4-én Mária Terézia és férje látogatást tett Budán és Pesten. Vörösvárott is megállt.

1770-ben 1 pár liba 42 krajcár, 1 pár tyúk 15 krajcár. Ácsok, kőművesek napi bére 20-27 krajcár.

175-ben 1475 katolikus és 24 zsidó él Vörösvárott.¹ 1776-ban országos pestis járvány és marhavész pusztított. 1867-ben Ferenc József feleségével Budára menet Vörösvárott is megállt. Június 8-án Budán magyar királlyá koronázták. 1860-tól solymáron, Nagykovácsin és Vörösvárott már cserépre is építkeznek.

1866. május 28-án a szokatlan erős fagytól az évi termés majdnem teljes egészében tönkrement, sőt a következő évben megint kései fagy pusztított. E két esztendő gazdasági következményeit egy évtizedig sem heverte ki egészen a lakosság.

1867-ben gróf Karátsonyi Guidó a legtöbb adót fizető a környéken.

1868. december 5-én Ferenc József szentesíti az 1868. XXXVIII. Törvénycikket, a népiskolai törvényt. Általános tankötelezettséget vezet be 6-12 éves korig, intézkedik a községi népoktatási intézetek felállításáról, az iskolák állami felügyeletéről, kimondja, hogy „minden növendék anyanyelvén nyerje az oktatást.” 1870-ben Vörösvár lakossága:

¹ Galgóczy Károly: Pest-Pilis-Solt törvényesen egyesült megye monographiája. Bp., 1876.

2533, területe: 3397 kat. Hold (1600) 1875-ben 1 orvos (dr. Lux József), 1 állatorvos, 2 szülésznő, 1 gyógyszerész van Vörösvárott. Ekkor még működik a postaállomás.²

Vörösvár a fejlődés nehéz útján

Galgóczy Károly 1877-ben az alábbiakat írja Vörösvárról:

„A határ kiterjedése 3397 katasztrális hold. Buda felé délkeletre tág völgy nyílik, nyugatról és északkeletről magas hegyek emelkednek. Különben az egész hegyes, völgyes és halmos, 4/14 részben homokos, 3/14-ben fehér, 6/14-ben fekete ritka agyagos, 1/4-ben sűrűbb fekete föld. – A tagosítás 1863-ban történt. Azóta a földművelésben előmenetel észlelhető. A gazdálkodás a háromnyomásos ugaros rend szerint folyik, rendes és szorgalmas trágyázással. – Közlegelő van. Ez, az urasági erdőtől kiindulva, a község határán körülmenő, s kisebb-nagyobb emelkedésű hegylánczolatot képez. A legeltetésre nézve nincs arányosítási szabály. A szarvasmarha állomány 250 db szép magyar és svájci faj. A sertés részint hegyes orrú, kisfülű, részint hosszú és konyfűlű. Hajdan, míg a vasút nem lépett a közúti közlekedés helyébe, kitartó csontos és gyors futó lovakat tartott a község lakossága, mert a bécsi úton nagyban gyakorlotta a gyors fuvarosságot. Most úgyszólván a lótenyésztés áll a legalantabb fokon, a lovak község- és kőhordás által csaknem kivétel nélkül el levén rontva. Különben csődört bikákat és kanokat a község maga tart.

Semmiféle szántóföldi termék nem terem a határban oly mértékben, hogy azt pénzhozó jövedelmi forrásnak nevezni lehetne, sőt az a helybeli lakosság belszükségére is gyakran kevés. Legfeljebb kukoriczából, krumpliból vesznek be némelyek csekély pénzt. Fő jövedelemforrás: a szőlőművelés és gyümölcsstermelés. Ez mindenik jókarban van. Nemcsak saját határán van a községnek szőlője, hanem a szomszéd garanci pusztát is, mely egészen szőlő, a vörösváriak bírják. A bor mellett a friss szőlőeladás sem megvetendő. Tagosításkor két hold föld hasított ki községi faiskolának, de ez futóhomok, s csak akácz neveltetik rajta. Még a tagosítás előtt beültetett 197 hold akácz most már szép erdő.

Napszámos a különféle gazdasági munkához mindig kapható. Közép férfi napszámber kosztal = 60 krajcár, koszt nélkül 1 forinttól 1 forint 20 krajcárig. Cseléd helyből kevés kerül, hanem többnyire a közeli szlovák és magyar községekből fogadtatik. Ezek elég drágák. Egy erős férfi cseléd bére (évi) 150 forintig (élelmezéssel) felmegyen. Ennek oka főképp a jószággal bánó cselédttől kívánt kemény munka. – A mezőrendőrség jókarban van.

Van a községben 8 különféle mesterember, számos szatócs a kis boltos a zsidóság között, mely közül sokan a vidéket is házaló kereskedéssel bejárják.

Birtok adás-vevés a szőlőknél gyakori, telekbirtokoknál igen ritka. Vevők kizárólag helybeliek. Zsidó földbirtokos még nincs. A lakosság a határ megművelését minden tekintetben meggyőzi, sőt a lakosság a szomszéd piliscsabai, tinnyei és csobánkai határokon is bírnak apróbb bérletekkel.

Garancs pusztá 3/4 része homokos, 1/4 része kavicsos agyag. Kizárólag szőlőtermő az egész. Tulajdonképpen Csobánkához tartozik, azonban régóta a vörösváriak bírják az egészet, s már a szőlődézsmá váltság megtörténvén, egészen nevükre is van telekkönyvezve.

² PmL. CC. III. 1.

A község berendezettsége szabályos és csinos. A főután végighaladó államút mindkét oldalán emelkednek a többnyire vagyonos telkes gazdák csinos házai. Ezzel párhuzamosan megy a többi utca, melyek szintén a lehetőségig szabályosak, s nem túlságos, de mind elég szélesek. A házak eleje nincs ugyan kiültetve fákkal, de azok hátulját többnyire akácza csoportok fedezik, melyek szerencsétlenség esetén tűzterjedés ellen is oltatul szolgálnak. Az épületek legtöbbször 2-3 szoba, kamara, istálló, pincze és több helyen présházból áll. Építési rendszabály már régóta áll fenn. Csak engedély mellett lehet építkezni. A cserepes házak szaporodnak, s a régi épületek is újra fedéskor többnyire cseréptetővel láttatnak el. Derék emeletes nagy fogadó van (a mai Mendi udvar mélyén. Szerző), s gyógyszerár már régóta.

1877-ben 2561 lakosból 4 ágost, 4 helvét és 300 zsidó (Ez a szám bizonyára erősen túlzott. Szerző).

A zsidóknak ekkor már zsinagógájuk van.”¹

1794-ben Törökországba kinevezett angolkövet Vörösvárott utazott keresztül, természetesen postakocsin. A kíséretében levő dr. James Dalloway, a követség káplánja feljegyezte útiélményeit „Utazás Londonból Konstantinápolyba 60 nap alatt” címen.

A postakocsi útja: Bécs-Győr-Ács-Komárom-Neszmély-Nyergesújfalu-Dorog-Varsovár (Vörösvár)-Buda-Pest.

Dorog után így ír: „Néhány mérfölddel távolabb Varsováron (Vörösváron) egy processziót figyelhettünk meg, amely a község mindkét nembeli lakosságának minden korosztályából állt össze, számszerint több mint kétszáz emberből. A körmenetet 3 fiú vezette, akik a feszületet és a falu védőszentjének képével díszített zászlót vitték; a menet élén a gyermekek haladtak, utánuk a férfiak és asszonyok. Valamennyien himnuszokat énekeltek a köztük haladó kántor irányítása mellett. A pap a templomban várt rájuk, hogy együtt imádkozzanak esőért, mivel már hat hete szárazság sújtotta a vidéket.

Ruházkozásukban egyöntetű gondosság és tetszőség nyilatkozott meg. A férfiak barna szövetszövetből készült kabátot viseltek, kék selyem sujtással, hosszú nadrágot és nagyon széles, puha kalapot, mint amilyenek Van Dyck festményein láthatók. Az asszonyokon rövid szoknya volt, piros bőrből készült félcipő, és a hátukra lelógó hajfonataikat szalagcsokorral kötötték meg. Az egész jelenet jellemző volt a népre, melynek megnyerő modora, mértéktartó természetesség még olyan országok népeinél is ritkaság, ahol kifinomult szokások vannak.”²

1769-ben meghalt Tersztyánszék József. Halála után idősebb Majtényi Károly lett a földesúr.

Közbiztonság

A XVIII. század vége felé a közbiztonság gyenge lábon állt, legalább is a bécsi főútvonalon, az úgynevezett „postaúton”. A postaút nem követte a régi „római út” vonalát, de az Aquincum-Solymár-Vörösvár vonalat sem, hanem a kettő között velük párhuzamosan vezetett Szarvascsárda helységtől Vörösvár irányába. Ezt az utat a rendszeresen előforduló rablások, lopások miatt katonaság őrizte. A leggyakoribb eset az volt, hogy az úton haladó járművekről

¹ Galgóczy Károly: Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye monographiája. Bp., 1877

² Budayné Mosonyi Klára: Dorogról dorogiaknak. Bp., 1969/71.

a kívülről felerősített csomagokat lelopták. Az út „bátorságossá” tételéről sok szó esett a megyei közgyűléseken, és ezzel együtt az utat őrző katonaság ellátásáról.³

1792-ben Somogyi Antal, a haladó gondolkodásáról ismert táblabíró únyi-tinnyi közbirtokos sürgette a bécsi úton állandóvá vált lopások ügyében a vármegye erélyesebb fellépését. A különféle csavargók különösen éjjelente rendszeresen vágta le a kocsikról a ládákat. A megye válasza az volt, hogy tetemes költség nélkül ezekben az ügyekben többet nem tehetnek.¹

Ez a „lopás-divat” még a XX. század elején is szokásos volt Vörösvárott. A mai ABC áruház táján a bécsi út a község irányában erősen lejtős. Ezt használták fel a tolvajok arra, hogy míg a kocsis az áruval megrakott kocsi lovaival, illetve azok fékezésével voltak elfoglalva, a kocsi hátuljáról lelopták az áruval megrakott ládákat és kosarakat. Ezeket a ládákat s kosarakat az út menti temetőbe cipelték, s egyes bedőlt kriptákba rejtették. (Dr. Lux József öt község körzeti orvosának tönkrement kriptája még az 1930-as években is látható volt) Az árut aztán éjjel vagy másnap szállították el a tolvajok.

Az 1770-es urbárium Vörösvár, Borosjenő, Szántó, Csaba és solymár határait harmadosztályúnak, Üröm és Csobánka határait másodosztályúnak és Szentiván határait negyedosztályúnak minősítette.

Statisztikai adatok a betelepülés korából

Az adózó családok Vörösvárott 1696-tól 1760-ig²

1696	66 család	1717	46 család
1699	72 család	1728	75 család
1701	82 család	1744	138 család
1703	72 család	1760	143 család

Vörösvár népességi nyilvántartása 1715-ben³

Háztartások száma:

Jobbágy:	46
Zsellér:	1
Összesen:	47

Nemzetiségi hovatartozás:

Magyar:	2
Német:	45
Összesen:	47

Vörösvári adózók állatállománya⁴

	1699-ben	1703-ban
Igás ökör	64	131

³ Közbiztonság a XVIII. században. Kiss Ákos: Tinnye és Uny története a XVIII. sz.-ban., 539. old. – PML – VMKJ. 1791: 569. sz.

¹ Közbiztonság a XVIII. században. Kiss Ákos: Tinnye és Uny története a XVIII. sz.-ban., 540. oldal. PmL – VMKJ. 1792: 388. sz.

² Pest megye múltjából. Bp., 1965. (Kosáry Domokos: Pest megye a kuruckorban.)

³ Ugyanaz

⁴ Pest megye múltjából. Bp., 1965. (Kosáry Domokos: Pest megye a kuruckorban)

Hámos ló	25	39
Fejős tehén	120	142
Egyéb m.	20	84
juh, kecske		30
sertés		57

Az adózók vetése és szőlője¹
(Vetés pozsonyi mérőben)

	1699-ben	1703-ban
Búza	169	216
Árpa	170	123
Köles	9	-
Zab		152
Bor		34 akó

Vörösvár népességi nyilvántartása 1715-ben²

Szántóföld	- köblös
Irtványföld	187 köblös
Rét	35 és ½ kaszás
Szőlő	14 és ½ kaszás
Korcsmából	25 forint

Malomból, mészárszékből, iparból és
Kereskedelemből még nem volt bevétel.

Ez a statisztika 1820-ra a következőképpen módosul:

Szántóföld 430 köblös, irtványföld már nincs, 73 és ½ kaszás rét, 39 kapás szőlő és 60 forint bevétel kocsmából.

Vörösvár népességi nyilvántartása 1720-ban³

Jobbágháztartások száma:	68
Zsellérháztartások száma:	1
Összes háztartások száma:	69
Valamennyi német nemzetiségű	

Népszámlálás 1784-87-ben⁴

205 ház, 259 család, 1361 lakos, 700 férfi, 646 nő. (A nem egyező adat a távollevők, illetve az idegenek száma miatt van.)

A férfiak közül⁵

Pap	1
Nemes	4
Tisztviselő	1
Polgár	4
Paraszt	120
Polg. és par. örököse	135

¹ Pest megye múltjából. Bp., 1965. (Kosáry Domokos: Pest megye a kuruckorban)

^{2, 3} Magyar Stat. Közlöny Új Folyam. XII. kötet. Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában 1720-21. Bp., 1896.

⁴ Központi Statisztikai Hivatal könyvtára. Az első Magyarországi népszámlálás. 1784-87. Bp., 1960.

⁵ Központi Statisztikai Hivatal könyvtára. Az első Magyarországi népszámlálás. 1784-87. Bp., 1960.

Zsellér	113
Egyéb	45
Szabadságolt katona	-
1-12 éves	134
13-17 éves	57
Összesen:	614

A nem egyező adatok a távollévők, illetve az idegenek száma miatt van.

Vörösvár és a környező községek birtokosai¹

Borosjenő: Kamarabirtok
 Csaba: Kamarabirtok
 Csobánka: Vattay család birtoka
 Kövácsi: Vattay család birtoka
 Óbuda mezőváros: Kamarabirtok
 Solymár: Majtényi Károly birtoka
 Szántó: Kamarabirtok
 Szent-Iván: Majtényi Károly birtoka
 Üröm: Kamarabirtok
 Vörösvár: Majtényi Károly birtoka

A budai hegyvidéke leválasztották a veszprémi egyházmegyéről és az újonnan megalapított székesfehérvári püspökséghez csatolták.

1783-ban jelent meg a „József-féle országfelmérés” (a Bécsi Hadilevéltárból).

Ezen a térképen a következő községek találhatóak:

Vörösvár: „Meglehető helység, két falazott temploma van, amellet egy papgazdasága, azután postája és vendéglője.” (Zöldfa)

Szent-Ivány: „Közepes nagyságú helység kőből épült vendéglővel és templommal.”

Solymár: „Két falazott templom.”

Csobánka: „Kis helység két templommal.”

Szántó: „Közepes helység, egy temploma van papgazdasággal és kis kastéllyal.”

Csaba: „Meglehető helység, szolid temploma van, amellet papgazdasága és vendéglője.”

(A térkép másolata a könyvtárban, az eredetije pedig a plébánián található Pilisvörösváron.)

Fontos hírek az 1700-as évek elejéről

A török idő után még sokáig láthatók voltak Borony (Csobánka) templomának romjai. Ugyanígy Jászfalu, Szentiván (Ivánfelde) és Szántó templom romjai. Garancs falu (nem tévesztendő össze Garancs pusztával) Árpád-kori templom romjait Vörösvár német telepesei 1725 táján termelték ki házak építésére.

Az újonnan betelepült budavidéki németek nem ismerve eléggé a középkori határokat, az elnéptelenedett egykori magyar falvak területeiért szívósan harcoltak; különösen Vörösvár németjei küzdöttek a szomszédaikkal határaikon.²

¹ Központi Statisztikai Hivatal könyvtára. Az első Magyarországi népszámlálás. 1784-87. Bp., 1960.

² Kiss Ákos: Tinnye és Uny története a XVIII. században

Kolerajárvány

1831/32-ben kolerajárvány pusztít Pest megyében. A kolera mint betegség 1831. VI. 13-án tűnt fel kelet felől. Állítólag a tiszai szállítók hurcolták be az országba.

Június 30-án a megye intézkedik. Az egyes vidékeket és személyeket elkülönítik. Az érintkezések meggátolását rendelték el. Ha valahol a vész felütötte a fejét, azt azonnal elzárták a külvilágtól. Őrséget állítottak a megye határára. Sajnos az utasok nem respektálták. Ezért Piliscsabán az őrséget puskákkal erősítették meg.

A katonák és a katonatisztek sem tisztelték az őrséget. Kardcsapásokkal és erőszakkal hatoltak át az őrségen. Mivel a bécsi postaút forgalmas volt, a piliscsabai útzár fontos szerepet játszott. A határt itt Esztergom felé Simonsits János tinnyi birtokos, a későbbi alispán lezáratta.

A kolerás falvakat a katonaság zárta körül. Idegen utasok gyakran 10 napi zárlat alá kerültek. Pólya József, a pilisi járás orvosa és Schav Maximilián nem sok sikerrel működtek. Annál nagyobb és eredményesebb munkát végzett Saphir és Frankenstein Ignác nevű orvos. Itt tevékenykedett Óbudáról dr. Ábel József és Csabáról Balogh László. A kolera ezen a vidéken 1831. július 25-e után terjedt el és pusztított.

Az első betegek Csabáról és Biáról kerültek ki.

A megyében 116 községben 19 381 egyén betegedett meg és 9452 egyén halt meg.¹

Megkezdődött a magyarosítás

A magyarosítás 1790-től a magas szintű politika ügye volt. Décsy Sámuel orvos mondta ki először: „...hogyan a magyar nyelvet az egész országban el kell terjeszteni, mert ahogy minden francia tud franciául, úgy Magyarország minden lakójának is bírnia kell a magyar nyelvet. Az egyház és az iskola észrevétlenül magyarosítani fogja Magyarországon idegen nyelvű lakóit. Mert amíg ez nincs így, addig sem természetes, sem erkölcsi, sem pedig polgári létünkben nem leszünk boldogok.” (Pannóniai Főnix)

Ezekben a mondatokban Magyarországnak szinte egész 145-ig terjedő programja benne van.²

Ugyanannak a könyvnek a 94. oldalán ez olvasható: „Aki Magyarországon feljebb akart jutni, annak egy magyarul hangzó névvel vagy a magyarság melletti hitvallással kellett bizonyosságot tennie igazi magyarságáról, csak akkor voltak ugyanolyan feljebbjutási esélyei, mint a született magyarnak.”

Szégyen volt nem a magyar fajtához tartozni. Az éretlen siheder és a serdülő lány szégyellte német szüleit, szégyellte anyanyelvét is.

A budai magyar polgárlázadás egyik németellenes kitörése így szólt:

*„...nem kell nekünk itt német,
ki akarjuk országunkból űzni őket,*

¹ Kiss Ákos: Tinnye és Uny története a XVIII. században

² A bánáti Fehéregyház város krónikája. Salzburg, 1980

nem bírjuk el már tovább őket.”
(Chipenwerger német költőtől)

Egyedülálló álláspontot képviselt ebben a kérdésben Széchenyi, Aki a nemzeti eszme megvalósításának legfontosabb eszközét az anyagi jólét és a műveltség emelésében látta, és 1848. november 27-én tartott híres akadémiai beszédében nyomatékosan óvott az erőszakos magyarosítástól:

„...óvakodjanak honfitársaim, hogy a túlbuzgó magyarosítással a más hazai nemzetiségeket elidegenítve a német és szláv vasfazékhoz üssék a magyar cserépedényt, mert hamar törött cserép lesz a magyar.”

Figyelmeztetése azonban süket fülekre talált. A nemesség sok képviselője a nemzetiségek mielőbbi beolvasztását követelte. A liberális magyar nemesség az 1844. évi II. törvényben saját nyelvét akarta állami nyelvvé tenni, de csak a magyar nyelvet akarta elismerni és a szintiszta nemzetiségi területek igazságszolgáltatására, közigazgatására, iskoláira és egyházaira is rá akarta kényszeríteni.

A törvény a következőket mondja ki: „...az ország határain belül található iskolákban az oktatás nyelve a magyar legyen.” A 9. törvénycikk hiánytalan végrehajtása nem jelentett volna mást, mint a nemzetiségek teljes iskolarendszerének magyarosítását, vagyis nemzetiségek nyelvén történő oktatás teljes felszámolását.¹

Magyarországon 1848-ig latin volt a közigazgatási nyelv, és amellet minden nyelv egyenrangú volt. Minden népnek megvolt a természetes szabadsága az iskolában, a templomban és a községben. Azután Bécs a latin helyett a német közigazgatási nyelvet vezette be. Ezzel eltemették a középkort, de a Bach-féle túlbuzgóság ellenállást váltott ki a magyarságból, mert veszélyben érezte magát.²

Válaszút a szabadságharc előtt

A német polgárság válaszút előtt állt: vagy csatlakozik a magyar polgári-nemzeti mozgalomhoz, melynek eredménye az önálló nemzeti piac és azzal együtt az ő saját előbbre jutása lett volna, de ugyanakkor előreláthatólag nemzetiségének feladásához és magyarosodásához vezetett volna, vagy pedig megpróbálja a Habsburgokra támaszkodva, a magyarokkal szembeszélve és Ausztriától függve felépíteni a saját létét és nemzeti mozgalmát.

A magas beosztású osztrák hivatalnokok, katonák és kereskedők letelepedésével a napóleoni háborúk után jelentősen megnövekedett pesti és budai lakosság a reformkorban gyorsan magyarosodott. Budának a XIX. század 40-es éveinek végén 30 000 német és 7500 magyar lakosa volt. A magyarosodás lassabb volt az ország szélein fekvő nemzetiségi városokban, a német falvak előtt pedig megállt.

A magyarosítás Vörösváron is érezhető és tapasztalható volt már a századforduló előtt is. A jegyző és a hivatalnokok magyarok voltak, akik nem beszéltek németül, így a német lakoságnak magyarul kellett velük beszélnie. Csak a bíró, a kisbíró, az altiszt és az esküdtek tudtak a néppel beszélgetni.

¹ Bellér Béla: Válaszúton a német polgárság Budapest, 1981

² Müller-Guttenbrunn, Adam: Istenek alkonya. Lipcse, 1910

A járási elöljáróság már 1885-ben dicsérettel illette Pilisvörösvár községet, mert az itteni iskola mutatta fel a legjobb eredményeket a magyar nyelv tanításában. Ekkoriban az iskolában nagyon elhanyagolták a német nyelvet. A képviselő-testületi üléseket magyarul tartották, csak a végén magyarázták el a fontosabb határozatokat németül is.

Mindazonáltal a vörösváriak a szabadságharc előtt erőteljesen a magyar oldalon álltak, mert a szabadságharctól remélték mindenekelőtt a jobbágyok a bilincseiktől való megszabadulást.

1848-49 a budai hegyvidéken

„A magyar szabadságharc a magyarországi németekben is emelkedett érzéseket keltett. Ha kevés ismeretük is maradt fenn azokból az időkből, de megőrizték azt a tudatot, hogy a nagyapáink is a 48-as szabadságharc oldalán álltak, részt vettek a harcban és védték azt a földet, melyet műveltek és megszerettek. Történelmi események ugyan nem játszódtak le Vörösvárott és a környező községekben, mégis sok mindent kellett az itt élő lakosságnak átélnie és elszenvednie. Környékünkön mind császári, mind orosz csapatok táboroztak. Sokukat a házakba szállásoltak be. Így a lakosság gyakran volt kitéve a katonák önkényeskedésének.”¹

Pilisszentiván községben azt mesélték, hogy az ellenség a gyerekeket megöli. Ezért sokan elbújtatták a gyerekeket. Volt, aki burgonyaverembe dugta őket, mások a padlásra. Özvegy Eisenkrammer Györgyné, született Marlok Anna mesélte a következőt: anyám és az ő anyja hazafelé tartottak a földről, mikor sok katonával találkoztak. Hallották, amint az egyik császári katona azt mondja, hogy „ezt a falut már az első háznál fel kellett volna gyújtani, amikor bevonultunk.” A katonák az udvarban felállították a főzőüstöket és főztek. Az embereknek le kellett adniok, amijük volt. Ebből lett volna az ebéd. – De még mielőtt kész lett volna az ebéd, trombitáltak. Erre fellökték az üstöket és elvágattak.

Nagyanyám nagyapja mesélte (mondja Marlok Anna), hogy ő beteg volt abban az időben és ágyban feküdt. De hajánál fogva kihúzták az ágyból és előfogatot követeltek. Neki is mennie kellett a katonákkal, s csak 8 nap múlva jött haza.

Azt is mesélte Marlok Anna a nagyapjáról, hogy kaszával és vasvillával mentek Bia felé, mert úgy hallották, hogy ott osztrák csapatok vannak. Átkeltek a hegyen és Nagykovácsi felé meneteltek. Mire odaértek, már valamennyien részegek voltak. Ugyanis az útra bort is vittek magukkal, hogy bátorságot kapjanak. Egy ideig ide-oda dülöngéltek, majd azt mondták, hogy vége a háborúnak, s így hazamehetnek. (Az elbeszélés 1940. XII. 28-ról való.)

Brucknek Antal (75 éves vörösvári lakos) elmondása szerint (1938. január), nagyanyja mesélte azt, hogy átmentek Vörösváron az osztrákok, és nekik 2 tisztnek kellett szállást adniok. Az egyik tiszt megkérdezte nagyanyámat, hogy az osztrákokkal tart-e vagy a magyarokkal? Erre a másik tiszt így szólt: „Hogy kérdezhetsz ilyet ettől az asszonytól? Ha azt mondja, az osztrákokkal, hogy lehet azt tudni, hogy igaz-e?”

Az Őr-hegy neve a 48-as szabadságharc idejéből származik. Ekkor egy nagy farönköt ástak be a hegy tetején a földbe és bekenték szurokkal. Ezt kellett volna meggyújtani, ha valahonnan ellenség közeledik. A nagy lángot még a fővárosban is látták volna. Azóta hívják ezt a hegyet Strázsa-hegynek (ma Őr-hegynek).

¹ Bonomi, 1943 I. o.

Budakeszin sok halottja volt a falunak, mert nagy csata dűlt a környékén. A halottakat elásták egy nagy sírba. „Az én gyerekkoromban ezekkel a fejekkel mindenféle helytelen játékot űztek a cigányok – mesélte 1935-ben Német Mária öreg cigányasszony. A fejeket elvitték a prés-házba, s amikor a szűret idején megjöttek a falusi szőlősgazdák, a csontfejekbe gyertyát állítottak és meggyújtották, hogy megijedjenek a budakesziek.

Thaller István solymári lakos mesélte 1936-ban: „Nem tudom, hogy magyar sereg volt-e vagy osztrák, de azt tudom, hogy a szabadságharcidején állatokat rekviráltak. Az egyik katona bekiáltott a portára, hogy adjanak előfogatot. Az asszony kikiabált, hogy nincsenek itthon a lovak. De a másik katona a kert mögötti utcán ment és meglátta a kertben a lovakat. Így aztán el is vitte őket.”

A borosjenői plébánost elvitték az ulánusok, mert a templomban túl erős szavakat mondott az osztrákokra. A bíró összeszedte az elöljáróságot és elmentek az osztrák táborba, ahol a papjukat őrizték. Kérésükre és könyörgésükre aztán szabadon engedték a plébánost. Még 3 évig élt ezután. (Mesélte Budakalászon 1936-ban Sedlak Rupert, 88 éves korában.)

Özvegy Thaller Józsefné, született Weisshaar Mária mesélte 1936-ban Szentiván községben: „Egy asszonya három lányát félelmében bezárta a szekrénybe, ő pedig elbűjt a kertben. Itt nézte végig, hogy az osztrákok hogyan ütöttek le egy ökröt és hogyan sütötték meg. Három napig voltak ott az osztrákok.”¹

A német nemzetiségnek az 1848-49-es szabadságharcban és az azt követő osztrák önkényuralomban betöltött szerepe bizonyos mértékig közismert.

Vezető személyiségekről maradtak fenn anekdoták, mint például arról, mikor Damjanich zászlóaljának svábjaival beszélgetett.

Damjanich és a svábok

A szabadságharc idején Damjanich János egyszer meglátogatta harcba induló katonáit.

Amikor megszemlélte a csapatait, látta, hogy az egyik században csupa szőke hajú, bajusz nélküli katona van. Odament hozzájuk és megkérdezte: „Ugye, ti svábok vagytok?” „Igenis, tábornok úr, svábok vagyunk, de magyar svábok!” – felelte a kapitány.

Igaz, hogy a német polgárság és az egész német nemzetiség a magyarság híve volt és a dualizmus idején mellette állt az osztrák önkényuralom elleni harcban, mégis ellenszenvet váltott ki belőlük az erőszakos magyarosítás.

1848-49- és a nagy fordulat. A magyar forradalom

A magyar ipar és kereskedelem lendületes fejlődése, a nemzeti gazdaság és államiság kiépítése az egész hivatalrendszerrel együtt, a városiasodás, a németek és magyarok közötti társadalmi érintkezés kiszélesedése és elmélyülése szükségszerűen a természetes asszimiláció irányába mutatott.

¹ Bonomi: 1848/49 imOfner Bergland. Sonderausdruck aus den deutschen Forschungen in Ungarn. VIII. Jahrgang. 1943. Heft 1.

Ehhez hozzásegített az országban végbemenő reformok iránti lelkesedés is. Németjeink (így a vörösváriak is) a magyarok oldalán látták a jövőjüket, őket is elérte a forradalom heve és beléptek az önkéntes honvédcsoportokba, hogy megvédjék az alighogy kivívott szabadságot.

1848. március 15-én kitört a magyar forradalom amely Vörösváron is új korszakot vezetett be.

Kossuth Lajos és pártja tulajdonképpen már 1847-ben a nemesi előjogok korlátozását követelte, a törvény előtti egyenlőséget, a jobbágyságmegszüntetését, a parlamenti népképviselő bevezetését stb. Mindezek a követelések 1848-ban egycsapásra beteljesültek. Az egyház is lemondott az addig neki járó tizedről. Ezenkívül a forradalom minden eredménye, a föld is, amelyet eddig csak bizonyos beszolgáltatások fejében művelhettek és használhattak, a jobbágyok korlátlan tulajdonába került.

Ettől kezdve az addigi jobbágyok szabad polgárok lettek, mentesek a terhes robottól, a házbértől (amit árendának hívtak) és minden földesúri beszolgáltatástól, amit mind ez ideig teljesíteniük kellett. Most már kizárólag ők voltak az urak az egykor lepusztult földön, amelyen őseik tudomásukkal és szorgalmukkal virágzó életet teremtettek.

A jobbágyság megszüntetése után az uradalom birtokában már csak az a föld maradt, amit addig még nem osztottak fel a jobbágyok között, hanem az uradalom saját kezelésében művelt meg. Ilyen uradalmi földből Vörösváron viszonylag kevés volt, de még így is 950 katasztrális holdat tett ki (1920-as adat).

A jobbágyfelszabadító törvények hatása a leverett szabadságharc után is fennmaradt. A földesurat azonban az állam kárpótolta veszteségeiért. Saját földje a tulajdonában maradt, ahova azelőtt a jobbágyok jártak robotolni.¹

A nemzetőrség

A budai hegyvidék egyes községei is küldtek katonákat a Nemzetőrségbe (gyalogosokat):
Borosjenő 60, Csaba 125, Csobánka 143, Nagykovácsi 83, Vörösvár 182, Solymár 117, Szántó 4, Szentiván 20, Üröm 52 embert.²

1848-ban egy osztrák csapat rövid időre megszállta Vörösvárt. Jöttük hírére alakosság egy része elmenekült a községből és az osztrákok itt-tartózkodása végéig a határ nyugati részén emelkedő Zsíros-hegy oldalában levő Ördög-lyuk nevű barlangban húzta meg magát.

Görgey Artur 1849 elején Győr-Felsőgalla-Dorog irányában vonul vissza Buda felé. Január 4-én Görgey hat dandára Tétény-Sóskút-Tárnok-Budaörs-Óbuda-Nagykovácsi-Vörösvár-Szentendre vonalán állt.³

1849. január 5-én Windischgrätz osztrák seregei elfoglalják az ország fővárosát, miközben Görgey seregei Vác irányában menetelnek, hogy kikerüljék a magyar sereg bekerítését.

Olyan nagy szomorúság honolt mindenfelé – jegyzi fel egy szemtanú – mintha temetésre készültünk volna.

¹ Gergely A.-Szász Z.: Kiegyezés után. Gondolat, 1978

² Galgóczy Károly: Pest-Pilis és Solt törvényesen egyesült megye monographiája. Bp., 1876. 225. oldal

³ Sugár István: A budai vár és ostroma

Windischgrätz így jelent a császárnak: „A legmélyebb tisztelettel jelentem Felségednek, hogy ma délben Budát és Pestet minden kardesapás nélkül elfoglaltam...”

Megindul a gazdasági fejlődés

Postajárat

A legelső Bécs és Buda közötti postajárat már Mátyáskirály idejében megvolt. Ez bizonyára lovas posta volt. Az első kocsipostát is Mátyás király teremti meg Magyarországon. Ezeket a kocsijáratokat mind a király, mind pedig Mátyás udvarába tartó külföldi követek is használják. Ennek a járatnak minden 5-6 mérföldjére¹ esik egy etetőállomás. Az út felén, Győrben pedig lovat váltottak. Ez a postaút még nem Vörösváron, hanem Kocs² falun keresztül vezetett Bécsbe.³

Zsigmond király idejében az utak rossz állapotára panaszkodnak: „Útjaink rosszak voltak: Budáról Esztergomig 2 napba telt az út. A fatengelyű nagy szekerek a rossz utak miatt léptenyomon összetörték.”⁴

Zsigmond utóda, Albert 1439. évi dekrétuma megállapítja, hogy ez „bizonyos idővel ezelőtt” is megvolt (itt a postautakra céloz).

A török veszedelem hírére Bécs és Buda között már 1523-tól kezdve hetenként egyszer közlekedő, rendes postajárat volt.

I. Ferdinánd Habsburg császár Bécs és Pozsony között az országgyűlésidejére rendszeres postajáratot létesített. Ilyen postajáratokat különösen háború idején létesítettek. Ami Mohács mezején történt, azt a királyné már másnap megtudta Budán.

Rákóczi postajárata utasokat is szállított. Galgóczy Károlytól tudjuk, hogy 1690-ben Vörösvárott már van postamester Huszár István személyében.

Az 1718-as postatérképen jól látható Budáról (Ofen) kiinduló postajárat vonala, mely Weresvar (Vörösvár) és Doroh (Dorog) érintésével vezet a Duna mellett Győr, illetve Bécs felé.

1745-ben a győri Házi és Úti új Kalendárium ”Rendi az Magyarországi és Erdélyi Postáknak” cím alatt az alábbi útvonalat is megtaláljuk:

„Béts-Fissmény-Német-óvár-Jarendorf-Moson-Öttövény-Győr-Gönyű-Komárom-Neszmély-Nyerges-újfalu-Dorog-Veresvár-Buda”.

1749-ben hivatalosan is megnyílt Bécs és Buda között a „Kaiserstraße-n⁵ a postajárat. Ezt a fő közlekedési utat Budáról Vörösváron át Bécsbe Mária Terézia építtette 1749-ben.

1752-ben (szept. 18.) megjelennek az úgynevezett delizsánsz járatok a Buda-Bécs közti postaúton. Bécs-Pozsony vonalon naponta, Bécs-Buda közt pedig hetenként egyszer közlekedtek.

¹ 1 német mérföld: 7,5 km

² Tata mellett fekvő Kocs faluban készültek Mátyás király kocsijai

³ Heinz Lajos: A magyar posta története

⁴ Zsigmond lengyel király utazásai. 232. oldal

Heinz Lajos: A magyar posta története

⁵ Császárut

1790. január 28-án II. József császár elrendelte, hogy a magyar szentkoronát vigyék vissza a magyar fővárosba. Február 20-án II. József meghalt. A koronát február 21-én hozták haza Bécsből. A menet élén Richardus Humel (Hummel) vörösvári postamester haladt mint kurir.

Részletes tudósítást hagy hátra egy XVIII. századbeli „újságcsináló” Ferenc császár 1792. évi utazásáról, amikor koronázásra jön Budára. Ebben a menetben részt vettek: „Sok Postalegények és Posta-tisztek lóháton, fő Postamester, Hercegi Pár hintóban, néhány bétsi és Magyar-Országai Posta Mesterek ismét lovon; a Királyi hintó, s követték azt egynéhány magyar Testőrök...”¹

...A királyi hintóban ülnek: hátul jobb kéz felől a királyné.

Postajáratok a XVIII. század végén és a XIX. század elején

Az 1784-es kalendáriumban a postaállomások Bécs és Buda között az alábbiak: Wien-Jahrendorf-Wieselburg-Hochstrass-Raab-Gönyü-Komorn-Nesmühl (Neszmély)-Neudorf (Nyergesújfalu)-Dorvah (Dorog)-Vörösvár-Ofen (Buda).

1790-ben vagyis D. Richardus Humel postamestersége idején az alábbi postajárat volt érvényben:

Bécs-Schwechat-fischament-Regelbrun-Ovarinum-Köpcsény-Rajka-Mosonium-Ötevény-Jaurinum-Gönyü-Ács-Comaromium-Neszmély-Nyerges-Újfalu-Dörög-Vörösvár-Buda.

A postamesterek és levélhordók működésének szabályzásáról szóló királyi rendeletet először 1692. VIII. 21-én olvasták fel.

A kocsiposta igazgatósága 1825-ben megindította a bécs-győr-budai úton a gyorskocsijáratokat. Eleinte hetenként háromszor indult Bécsből, illetve Budáról a postahintó, később azonban már naponként közlekedett. A budai gyorskocsi este 7-kor indult Bécsből, s harmadnap éjszaka 1 órakor ért Budára.

A postajáratok tarifája és menetrendje a minden évben megjelenő kalendáriumban volt megtalálható.

1832-ben Bécsből Budáig 12 forint 20 kr.

1839-ben Bécsből Budáig 14 forint 54 kr.

1843-ban Budától Bécsig 15 forint 41 kr. volt a tarifa.²

A vasút

A gőzgép feltalálásával és a vasút megépítésével a postavonalak és postaállomások sokat veszítettek jelentőségükből. Angliában 1825-ben építették az első vasútvonalat, Ausztriában 1837-ben, Pest és Vác között pedig 1846-ban.

1895. november 17. fontos nap volt Vörösvár történetében. Ezen a napon adták át a forgalomnak a Budapest-Esztergom vasútvonalat. A vasútvonal megépítéséről már több mint húsz éve beszéltek. Végre mégis elkészült. Az Esztergomi Közlöny ezt írta szeptemberi számában:

¹ Antalffy Gyula: Így utaztunk hajdanában. Panoráma. 1975., 278-279. oldal

² Antalffy Gyula: Így utaztunk hajdanában. Panoráma. 1975., 278-279. oldal

„Az Esztergom-Budapest vasútvonal, a mi vasútunk terve, új, Isten tudja hányadik kiadását érte meg. Már olyan régóta várunk a vasútra és olyan sokszor reméltük, hogy mégis létrejön, de reményünk mindig meghiúsult, úgyhogy a vasút már hosszabb ideje csupán jámbor óhajaink közé tartozott, amiket ugyan nem adunk fel, de amelyek megvalósulásában már hinni sem merünk.”¹

A vasút megépítésére „Esztergom Almásfüzitői Gőzmozdonyvontatású Helyérdekű” néven részvénytársaság alakult. A részvénytőke 2 480 500 koronát tett ki. A kivitelező vállalatok a következők voltak: Karl Neuschloß és fiai, Friedrich Horschitz és a torinói Giovanni Masaglia építőmunkásaival.

A vasút közelebb hozta Vörösvárt a fővároshoz. Ez jó foglalkoztatási lehetőségeket jelentett a lakosok számára és elősegítette az ipari és gyári munkásság fejlődését. A századfordulótól kezdve a Vörösváron bányászott barnaszenet is vasúton szállították Budapestre.

Csaba és Vörösvár között 1 km hosszú alagutat építettek. Az alagút építésekor - sajnos - három olasz munkás szerencsétlenség következtében elhunyt. Az alagutat 1894-ben építették.

Az első vonat 1895. november 17-én haladt át Vörösváron és Óbudáig ment. A vonatot minden állomáson lelkes emberek fogadták, akik – ha volt bátorságuk hozzá - a következő állomásig ingyen utazhattak.

A gyerekek azonban, akik akkoriban felszálltak rá, féltek, úgyhogy a vezető megállt és a síró gyerekeket kiszállította az Őr-hegynél. A gyerekek aztán gyalog mentek haza.

1896. május 1-jétől már Császárfürdőig lehetett utazni. 1896. november 3-án a vonatok már Budapest Nyugati pályaudvar végállomásig jártak. A kezdeti időkben naponta 12 személyvonat közlekedett a négy sínpáron.

A 7/1900. XII. 15-i képviselő-testületi jegyzőkönyvből:

„Tárgysorozat (többek között): A vasúti részvénytársaság részére fizetendő 31 000 koron törlesztés ügyében.

Határozat

Tekintettel arra, hogy 1893. I. 19-én tartott közgyűlésen elvállalt kötelezettség alapján a község tartozása az idáig lejárt részletekben és késedelmi kamatokban közel 13 000 koronára emelkedett, a község magára nézve a Budapest-Esztergom-Almásfüzitő helyi érdekű vasút részvénytársaság által felajánlott és az elvállalt kötelezettségnél kevésbé terhes, azt az egyezséget tartja legelőnyösebbnek, mely szerint a Budapest-Esztergomi vasút végleges építési engedélyének kiadásától, vagy 1894. évi február hó 15-től kezdve fizetendő évi 1650 korona és a lejárt részletek késedelmi kamata helyett 1901. évi február 15-től kezdődőleg minden február 15. napján még 49 évig 2062 korona 50 fillért tartozik fizetni, miért is felhatalmazza a körjegyzőt és a községi bírót, hogy a község képviselőiben a községnek az idézett határozat alapján fennálló kötelezettsége teljesítésére nézve Budapest-Esztergom-Almásfüzitő helyi érdekű vasút részvénytársasággal oly egyezséget köthessenek, mely szerint a község kötelezett szolgáltatás fejében – leszámítva a már fizetett első részletet – még 49 éven át 19010. évi feb-

¹ Közlekedési Múzeum Bp., 997/86

ruár hó 15-től kezdve minden évnek ugyanazon napján 2062 korona 50 fillért tartozik a Budapest-Esztergom-Almásfüzitői helyiérdekű vasút részvénytársaságnak fizetni, feljogosította a nevezett társaságot, hogy ezen követelési jogát bárkire oly joghatállyal átruházhassa, hogy a község az évi járandókat a mindenkori jogosítottoknak lesz köteles fizetni.”

5/1901. XII. 21-i képviselő-testületi ülésen az alábbi határozat született: „A vasúthoz egy 4 méter széles gyalogút kihasítandó.”

A vasút, s az általa a fővárossal való könnyebb összeköttetés a községre és annak fejlődésére igen nagy átalakító hatással volt.

Érdemes lett gyümölcsöt, szőlőt termelni (miután a század végén a filoxéra tönkretette a nemes szőlőfajtákat, már csak novát és otellót termeltek), kis zsákokban kőport szállítani. A gyümölcsöt, szőlőt az őstermelők elsősorban az újpesti piacra szállították.

Bádognánban tejet, vászonban, kosarakban vaját, túrót s egyéb tejterméket szállítottak a városba. Később kialakul a nagyobb vállalkozók csoportja (Blind János, Schreck József stb.), akik nagyban, vasúti kocsikban szállították a vörösvári hegyek kőporát.

Sok zsellérnek biztosította a „sóderbánya” vagy kőporbánya akkoriban a megélhetést. Volt olyan, aki maga termelte ki és adta el a szállítóknak a kőport, a sódert, az agyagot, a piktortéglát, s volt, aki bér munkát vállalt a kisebb-nagyobb vállalkozóknál. Olyan is volt, aki vagonrakással kereste meg a mindennapi kenyerét.

A vasútvonalat építő olasz munkások közül többen az építkezés befejezése után nem mentek haza, hanem itt maradtak Vörösváron, megnősültek és családot alapítottak. (Ilyen volt többek közt De Nardini és a Laky család.)

A Budapestvidéki Kőszénbánya az 1900-as évek elején már jó minőségű barnaszén termelt. Ennek a szállítása is vasúton történt.

A vasút mindenképpen hozzájárult a község lakóinak jobb megélhetéséhez. Megindult a kereskedelem Vörösvár és a főváros között.

A vasút lehetőséget biztosított a község lakóinak, hogy gyermekeiket a fővárosban közép- és felsőiskolákban taníttathassák.

Ferenc József Vörösváron

Miután Ferenc József király és császár 1896-ban Budapesten felavatta az első földalatti vasutat, Piliscsabára utazott és megtekintette az új katonai tábor.

Délután visszament Budapestre. Útközben megállt a vörösvári község háza előtt. A falu apraja-nagyja ünnepélyesen fogadta a császárt. Hasenfratz Márton, a község bírója rövid beszédet tartott.

Az üdvözlés után megkérdezte a császár: „Mi újság Vörösváron? Minden rendben van?” „Igenis fenség, minden rendben van, csak túl nagy a hőség, minden kiég. Eső kellene.” „Sajnálom, de esőt nem tudok adni, nem vagyok Isten.” – válaszolta a császár és tovább indult a főváros irányába.

Az egész falu megharagudott a buta bíróra. Eső helyett inkább valami értékeset kellett volna kérnie, mondták az emberek. Ettől kezdve a vörösváriak Hasenfratz Mártont „dummer Bauer”-nak (buta paraszt) nevezték. Tumbau lett a gúnyneve. A következő évben új bírót választottak, Müller Jánost.

A fenti esemény szájról szájra járt és minden vörösvári ember ismeri.

Népességi adatok 1900-ban¹

Terület	4220 kat. Hold
Lakosság	3659 fő
Külföldi honos	33 fő
Külföldön van	7 fő
Összesen:	3659 + 40 fő

Nőtlen (hajadon)	2030
Házias	1449
Özvegy	180
Elvált	-
Összesen:	3659

Magyar	290
Német	3319
Szlovák	31
Román	-
Rutén	-
Horvát	1
Szerb	1
Egyéb	17
Összesen:	3659

Férfi	1785
Nő	1874
Összesen:	3659

6 év alatt	710
6-11 éves	548
12-14 éves	224
15-19 éves	334
20-39 éves	969
40-59 éves	623
60 felett	252
Összesen:	3659

Római katolikus	3545
Görög katolikus	-
Görög keleti	1
Evangélikus	11
Református	21

¹ Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 1. kötet

Izraelita	172
Összesen:	3659

Pesty Frigyes kéziratos helynévtárából

Vörösvár falunak a leírásakor Eckhardt Géza főjegyző és Peller bíró az alábbiakat írja 1864. január 2-án:

«1680-ban már plébániája volt(Vörösvárnak). (Téves megállapítás. A helyes dátum: 1692. Szerző)

A nép bajor és német honból származik. Csak németül beszélnek. Hegységei közül bámulatos a magányos Strázsa-hegy. Tavai csak nagyobb esőzés idején vannak: Nagy-Waiher (nagyító) és Kis-Waiher (kistó, később ennek Szent János-tó lett a neve).

1865. december 20-án Eckhardt Géza és Halmschlager József bíró az alábbiakat írja: A nép Bajor és Württemberg honból származik. Csupán németül beszélnek. Köztudomásból, hagyományból, írott vagy nyomtatott emlékekből a község eredetéről, értelméről semmi sem tudatik.

Folyói nincsenek, patakja van. Erdei nincsenek. Szántóföldjei többnyire homokos összetételűek, a „Rothe Kreuz” dűlőben évenként jó termés van.»¹

Vörösvár lakossága 1869-től 1910-ig

1869	1880	1890	1900	1910
2533	2668	3048	3654	5578

1910. évi népszámlálás szerint Pilisvörösvár községben:

magyar	1111
német	4268
szlovák	83
román	34
rutén	1
horvát	49
szerb	4
egyéb	34
magyarul tud	3664
római katolikus	5230
görögkeleti	7
görög katolikus	14
református	83
evangélikus	48
unitárius	1
izraelita	201
Összesen	5584

Ebből 6 fő katona

¹ Pest-Pilis-Solt vármegye és kiegészítések. Szentendre, 1984

Filoxéra

Az 1880 körüli években Vörösvárt nagy veszély fenyegette: a filoxéra. A legtöbb és legjobb szőlő akkoriban Garancson és a Placskában volt. Ezek a szőlőkertek olyanértékesek voltak, hogy a vörösváriak még ma is emlékeznek a mondásra: „Nemigen reménykedhetnek a férjhezmenésben az olyan lányok, akiknek nincs szőlőjük a Garancson vagy a Placskában.”

Az Ór-hegy alatt, a Kálvária-hegy mellett, a Zöldárokban, a nagykovácsi hegyen a Pluti-hegyen, az öreg szőlőkben, a Weiher-ültetvényben és a Zöldfa szőlőkben telepített szőlők is nagyon híresek voltak. A határnak több mint a fele szőlőültetvény volt, ami meghatározta a lakosság életformáját és gazdasági lapajait. A filoxéra megjelenése és elterjedése egész Magyarországon válságba juttatta a szőlő- és borgazdaságot.

Dr. Málnai már 1880. július 13-án felfedezte a filoxérát. Szőlővessző eladásával foglalkozott, így láthatta, hogy a betegség milyen gyorsan terjed. 1889-ben már Pest megye 92 falujában voltak fertőzöttek a szőlőültetvények.

A betegség a parasztokat itt is, mint mindenhol, készületlenül érte. A szőlősgazdáknak tehetetlenül kellett nézniük, hogy szőlőkertjeik, megélhetésük fő forrása két év alatt ugarrá válik.

Vörösváron is létrehoztak egy szőlővesszőiskolát (2 kat. Holt). Néhány év múlva új szőlővesszőhajtásokat szereztek be különböző vesszőiskolákból. Sajnos ezek többnyire otelló és nova fajtából voltak.

A szőlővesszők teljes pusztulása a vörösvári lakosokat súlyosan érintette, de mégsem olyan nagymértékben, mint más vidékek lakosságát, mert ebben az időben indult meg a vörösvári bányában a szénbányászat, valamint a közeli főváros iparosodása, ami az itt lakóknak jó kereseti lehetőséget biztosított.

A pilisvörösvári kőszénbánya története

1896-ban egy belga tőkecsoporthatárát nyitott Szentiván községben. Hamarosan kiderült, hogy a szénmező átnyúlik Vörösvár határába. Ezért elhatározták, hogy Vörösvárott is nyitnak bányát. 1903-ban megkezdték az ikerakna¹ mélyítését a község déli részén, s a belga tröszt vezérigazgató neve után elnevezték Lipót aknáknak. Mindkét aknát futóhomokon át 210 m mélyre fúrták. Az I. sz. akna 210 méteres szintjéről 200 m alapvágat után ereszkét mélyítettek 246 méteres szintre. Ezen folyt a szállítás. Ugyanúgy a II. sz. aknától is mélyítettek egy ereszkét (az I. sz. aknával párhuzamosan) a 246 méteres szintre szellőztetés céljából.

Az I. sz. ereszke alsó szintjéről jobbra 60 méterre főszállító vágatot fúrtak. Miután elegendő szénmennyiséget itt nem tudtak kitermelni, 1913-ban erről az alapvágatról több ereszkét mélyítettek a 265 méteres szinten levő széntelepre.

Ebben az időben a nagy kiterjedésű vágatokból már 2500-3000 liter víz fakadt percenként. Ezért a meglévő 800 lóerős erőtelepet bővíteni kellett. 1913-ban egy 2500 lóerős erőtelepet szereltek fel. 1913-14-ben a szállítás az I. sz. ereszkénél nehézségbe ütközött, ezért a I. sz.

¹ akna: mélységi vágat

akna alá hajtották a főszállítóvágatot. Az aknát a 246 méteres szintről alulról felfelé építették meg a 210 méteres szintre. Elkészülte után az I. sz. ereszke és a 210-es szint kikapcsolódott a szállításból, csak a főszivattyú állomás maradt meg, melynek teljesítménye percenkénti 11 ezer liter volt. A bányavíz akkor már elérte a percenkénti 4000 litert.

Amikor kitört a világháború, több szénre volt szükség. Ekkor az aknától délnyugatra kb. 600 méterre lejtaknát mélyítettek, melyen keresztül megközelítették a szőlők és rét alatti széntelepeket. A II. sz. akna ekkor 170 méteres szintről szállított. Innen egy ereszkével egy 185 méteres szintről a 197 méteres szinten levő széntelepeket fejtették. Tekintettel arra, hogy a két ereszkén történő szállítás nehézségekkel járt, 1914-ben szállítóvágatot hajtottak a II. sz. aknához, és a 170 méteres szintet megszüntették.

Később a 197 méteres szinten megcsappant a szénvagyon, s ezért nagyobb feltárásokat végeztek a 246 méteres szinten. 1920-ban a 246 méteres szint többtermelése megkívánta a II. sz. akna 246 m-es szintre való lemélyítését. Ekkor készült el a 246 m-es szinten a főszállítóvágat, hogy átvegye a felső szint termelését. A bányavíz ekkor már elérte a percenkénti 5500 litert.

A villamos energiát biztosítani kellett, ezért tartaléknak még felszereltek egy 3000 lóerős gépegységet. Ekkor alakult meg a Buda vidéki Villamossági Rt., mely a bányától kapta az energiát és ennek köszönhetően Pilisvörösvár és környéke az 1923-as villamosítást. (Megjegyzendő, hogy a bánya vezetősége már 6-8 évvel előbb felajánlotta a község villamosítását, de az akkori képviselő-testület leszavazta azt.)

Megélhetési szempontból sokat jelentett, hogy a bánya a község sok emberének, ill. családjának biztosította a mindennapi kenyeret. A bánya fuvarozási lehetőséget is biztosított. A bányafát 25 éven át a falusiak fuvarozták a környéken lévő téglagyárakba és a szenet is ők szállították, nem szólva a 25-30 kupecről, akik Budapesten kereskedtek a szénrel.

1935-ben brikettgyár épült, mely napi 12-15 vagon jó minőségű brikettet gyártott.

Azok a földtulajdonosok, akiknek a földjét, szőlőjét a bánya igénybe vette, szerződést kötöttek a bányával. Minden kitermelt tonna szén után 30 fillér járt nekik. Ebből a szénfillérekből kitellett az összes adójuk, sőt bizonyos összeget kézhez is kaptak. 1935 után a bánya már nem fejlődött, sőt 1940. december 1-jén le is állt. A leállást kétféleképpen magyarázták. Egyesek szerint a bánya kimerülőben van, s a termelés már nem rentábilis (a víz kiszivattyúzása többbe került volna, mint a benne levő szénvagyon), mások szerint a belga érdekeltségű bánya nem akart a II. világháborúban olyan országnak termelni, mely Belgiummal hadiállapotban állt.

A pilisvörösvári kőszénbánya (Budapest-vidéki Kőszénbánya Rt.) belga vezetéssel indult, de később magyar szakemberek váltották fel őket (bár a bánya mindvégig belga érdekeltségű volt és maradt). A vájárok 30%-a salgótarjáni, 30%-a dorogi, tokodi, 15%-a Horvátországból, 10%-a Erdélyből jött, 10%-a olyan vörösvári, akik előzőleg a szentiváni bányában lettek vájárok és 5%-a vándorbányász volt.

Ez az arány 1910 után megváltozott, mert addig a községben lakó csillésekből is lettek vájárok és segédvájárok. Ekkor a föld alatti dolgozók 50%-a vörösvári volt már. Sőt már lőmester és elővájár is volt köztük. A világháború kitörése előtt és alatt nagyon sokan jöttek a Habsburg Birodalomkörnyező országaiból. Már 1910-ben 675 fő volt a bányatelep lakóinak a szá-

ma. Ebből 514 magyar 50 német, 26 szlovák, 34 román, 46 horvát, 3 szerb és 2 egyéb nemzetiségű volt. Ezeknek a családfői valamennyien a bányában dolgoztak.

A külszíni dolgozók 90%-a a faluból verbuválódott. Kőművesek, ácsok, asztalosok és egyéb szakemberek már az 1800-as évek végén részt vettek az akna mélyítésében és az egyéb építkezésekben.

1914-ben az I. világháború kitörésekor megalakult a 129. sz. bányamunkás zászlóalj. Ettől az időtől kezdve katonai fegyelmet vezettek be a bányában. Igazolatlan mulasztásért 6 óra kurta-vas járt, többszöri előfordulás után kikötés, parancsmegtagadás esetén frontra küldés. A besorozott katonák a háború alatt felmentést kaptak, ha a bánya dolgozói voltak és nem volt fegyversejtésük.

1915-től már 100-120 orosz és 25-30 szerb hadifogoly is dolgozott a bányában.

Az 1918-as őszirozsás forradalom kitörésekor a bányászság leszerelte a csendőrséget és megalakította a karhatalmat, mely a Tanácsköztársaság megalakulásáig működött. 1919. május 1-jét felvonulással ünnepelték meg. A bányatelepről végigvonultak a Fő úton a Kelemen féle vendéglő elé. Itt ünnepelték meg május 1-jét. Ezen megjelent Várnai Zseni költőnő és elszavalta „Katona fiamhoz” című versét.

A bányászokból már az I. világháború folyamán harcias munkástábor alakult. Már 1914-ben a 8 órás munkanapért küzdöttek. 1915-ben a kukoricakenyér miatt, 1917-ben pedig a jobb élelmiszerellátásért sztrájkoltak. Az utóbbit a bosnyák katonasággal verték le, illetve szerelték le. 1918-ban békemenet vonult Budapestre, de ezt Hűvösvölgyben feltartóztatták.

Képviselő-testületi jegyzőkönyvek

1/1897. VI. 4.

Jelen vannak: Baross Pál, Manhertz István, Fetter Márton, Hasenfratz Márton, Scheller János, Schreck Mátyás, Neubrandt József, Spiegelberger Mátyás, Peller Márton, Halmschlager Mihály, Tagscherer Márton, Fetter Jakab, Kamerer György, Iflinger Mátyás, Angeli Márton, Herbst János, Hasenfratz Gáspár és dr. Lux József.
Eckhardt Géza körjegyző, Müller János községi bíró.

Tárgysorozat:

Építkezési bizottság újjáalakítása.

Útjelzők felállítása címtáblákkal: 1. Csobánka felé, 2. Pilisszántó felé, 3. Soymár felé, 4. Szentiván felé, 5. Községháza felé.

Utcai lámpák felállítása: 1. Községháza elé, 2. Hóman úr előtt,¹ 3. A patika sarkán, 4. A Szántói út mellett, 5. A temető előtt,² 6. Az országútról a solymári út sarkára, a híd mellett.

A vasútállomáshoz vezető út építésének és fenntartásának költségeinek megállapítása.

56/1897. VIII. 7.

Tárgy: Szőlőcsöszök felfogadása

¹ A mai művelődési ház helyén állt „Kelemen” korcsma előtt

² A Solymári utca két oldalán volt a temető

Elsandt Márton kapja a Schuhnägel dűlöt, Szauer Márton kapja a Gelsenwaiher és Grünbaum dűlöt, Münster Mátyás kapja a Sandäcker dűlöt, Heer Márton, Lieber János kapják az Alter Weingarten dűlöt, Tagscherer Mátyás kapja a Güngraben dűlöt, Braun Márton kapja a Wachtberg dűlöt, Fáth Mátyás kapja a Schaflerhof dűlöt, Szauer Lőrinc kapja a Garancsi és Csobánkai szőlőket.

Minden szőlőcsősz 20 forintot kap.

Szauer István, Mauterer György és Spanberger József hegyesterek 25 forintot kapnak.

1/1898. I. 27.

Határozat:

„Az új községháza megtartatik; ellenben az öreg községháza nagy szótöbbséggel nyilvános árverésen és a legtöbbet ígérőnek eladandó...”

41. sz. telekkönyvi betét A/1., 2., 3. sorszámom felvett 475/1. helyrajzi szám 153. házszámú ház, udvar 434 négyszögöllel és kert 125 négyszögöllel egy darabban 2000 forint kikiáltási ár: Szavazás eredménye: 19 mellette, 8 ellene.¹

7/1898. VIII. 7.

Határozat

A garancsi és csobánkai *elpusztult szőleinkben* 2-2 dűlőben egy csősz legyen elhelyezve. Bér: 18 forint.

11/1898.

A szeptember 21-i országos vásárt lépfene és az izraeliták hosszú napja miatt nem lehetett megtartani.

Elrendelik, hogy Schreck János asztalos háza elé egy utcai lámpát állítsanak. A lámpa esti meggyújtásának elmulasztása esetén a lámpagyújtogató első ízben 50 krajcárt, második ízben 1 forintot fizet. Harmadízben elbocsátás jár.

7/1899. IV. 21.

Közdülő útnak felvételük Vörösvárról Szt. Ivánra vezető út 1. számmal jelölve 477 méter hosszban és Vörösvárról Solymárra vezető út 1624 méter hosszúságban 2. számmal jelölve.

2/1900. II. 10.

Jegyzőkönyv

Felvételű Vörösvár község hivatali helyiségében 1900. évi február 10-én a községi képviselő-testület által tartott rendkívüli tárgyalás alkalmával.

Jelenlevők: Müller János községi bíró elnöklete alatt. Eckhardt Géza körjegyző, Piltzinger Márton, helyettes bíró, Halmschlager Mihály, Iflinger Mátyás (294)², Hasenfratz Gáspár, Peller Márton, Tagscherer Márton, Manhertz István, Müller György, Steckl János esküdtek, Peller Márton pénztárnok, Weißer János ellenőr, Peller Jakab közgyám, Kammerer György, Spiegelberger Mátyás, Schreck Mihály, Wiest Márton, Neubrand József, Hasenfratz Márton (94), Steckl József (210), Breier András, Hollauer Mátyás, Peller Xavér, Müller János (334), Iflinger Mátyás (323) Mirk János (344), Herbst János és Vasvári Mór községi képviselők.

Tárgysorozat: (többek közt)

¹ 1895-ig ez az öreg épület volt a községháza. 1895-ben a községi képviselő-testület az új községházába költözött, mely az 1700-as évek elejétől postaház, majd 200 éven át vendégfogadó volt. 1898-ban Hinora Adolf vette meg. 1905-től ez lett a híres Hinora vendéglő. 1928-ban sztrájtanya

² 1900-ban még nem utcák szerint vannak a házszámok

IV. Községi helynév és utcák elnevezése.

V. Hirdetés és dobolás.

VI. A magyarosodás ügyében és a korcsmárosok végett beérkezett különféle rendeletek felolvasása.

VII. A községház előtti tér fásítása.

Határozat:

IV. A testület egyhangúlag és helyeslőleg tudomásul veszi azt, hogy KÖZSÉGÜNK HIVATALOS NEVE EZENTÜL NE VÖRÖSVÁRNAK, HANEM PILISVÖRÖSVÁRNAK NEVEZETESSÉK EL, az utcák pedig a következően neveztetnek el:

1. A temetőtől (a mai ABC áruház, a Ferroglobus és a 7. sz. óvoda területe) a községházáig, illetve az átereszig: *Budai út*. 2. Az áteresztől Csaba felé, a község végéig: *Bécsi út*. 3. *Templom tér* az 1., 2., 3., 4/a., 4/b., 5., 342/a., 342/b házakkal. 4. Az eddigi Sváb utca most *Iskola utca*. 5. Stechl és Kozek úti 7-8. között: *Iskola köz*. 6. Karátsonyi és Plébánia között: *Plébánia köz*. 7. Dumbauer utca az országútra le: *Templom utca*. 8. A jegyző (Exkhardt) mögött (most a könyvtár mögött): *Templom köz*. 9. A Sváb és Új utca között (ma Kossuth u.): *Karátsonyi utca*. 10. Új utcából a Karátsonyi utcába: *Karátsonyi köz*. 11. 31-35.sz. házak: *Temető utca*. 12. 34-57. számig: *Új utca*. 13. *Temető tér* a temető előtt. (A mai Hősök tere.) 14. 58-tól végig az állomásig: *Vasút utca* (ma Nagyvárad u.9. 15. A tó (Szent János-tó) melletti házak felfelé (sínek előtti utolsó utca): *Vár utca*. 16. ék utca helyett: *Erzsébet utca*. (Erzsébet királynéről.) 17 *Anna köz*. 19. 319-288. szám között: *Temető köz*. 20. 327-328. szám között: *Erzsébet köz*. 21. *Vásár tér* (jobbra az iskola körüli, balra a Rendelő körüli rész). 22. Marhacsapás (Trieb) helyett: *Erdő utca*. (dr. Hóman mögött). 23. Husserlnél fel egészen a 95-ig: *Kigyó utca*. 24. Előzsidó utca helyett: *Akácfa-utca*. 26. Szántói út most: *Baross út*. 27. 85-86. szám között: *Szántói köz*. 28. 149-151. szám között: *Mező utca*. 29. *Csobánkai út*: a községházától lefelé az utolsó házig. 30. 157., 158., 161., 161/a., 162., 163. számú házak: *Török utca*. 31. Oha utca helyett most: *Zöldfa utca*. 32. 185-186. szám között: *Kert utca*. 33. Nicker Gasse helyett: *István utca*. 34. 234-235. szám között: *István köz*. 35. Káposzta utca helyett: *Rózsa utca*. 36. A *Diófa utca* megmaradt. 37. A *Vágóhid utca* megmaradt. 38. A *Pacsirta utca* megmaradt. 39. *Pásztor utca* megmaradt.

V. A különféle rendeletek és hirdetések tartalma először magyarul, aztán németül közlendő a közönséggel.

VI. Különféle rendeletek a korcsmárosokkal közöltettek.

VII. A községház előtti tér jóminőségű fákkal beültethető.

E jegyzőkönyv hitelesítésére felkért képviselő tagok: Peller Xavér, Breier András, Hollauer Mátyás és Wiest Márton előtt felolvasván, német anyanyelvükön megmagyaráztatott, jóváhagyólag aláíratott.

Kmf.

Eckhardt Géza sk.

Körjegyző, jegyzőkönyvvezető

Müller János sk. Bíró

Hollauer Mátyás sk.

Peller Xavér sk.

Breier András sk.

Wiest Márton sk.

V/1911. V. 6.

11. Elkészült a járványkórház s szükséges egy ápoló felfogadása.

12. Községi bíró előadja, hogy az állami iskola építése folytán a faiskolát (mely eddig a Templom téren az iskolakertben volt), a Kővágóhíd mellé helyezik.

16. Schön Jánosné (aki már 30 éve a községi szülésznő), fizetését 240 koronára emeli fel, mert a község és a lakosság teljes megelégedésére működik.

17. A község képviselőtestülete az iskolaszék által lett javaslatot egyhangúlag elfogadja, s az óvodát a Blind ház melletti telekre fogja építeni.¹ Az új emeletes 12 tantermes állami iskola az 1911-1912-es tanévre elkészült valamint a Blind ház fölötti területen az I. számú óvoda is kész lett.

I/1912. január 2.

Javadalmazás:

Kisbírók (Mirk Mátyás, Wohl Péter) fejenként évi 298 korona.

Mezőőrök (Wieszt Márton, GillingerJakab) fejenként évi 320 korona.

Éjjeliőr és sírásó (Fresz Péter, Schuck János) évi 200 és 159 korona.

Hegymesterek:

Sandäcker dűlőben (Scheller Márton) évi 400 korona.

Kalvarienberg dűlőben (Gechter Gy. Ströbelberger I. 240 korona.

Kovácsberg dűlőben (Blind András) évi 240 korona.

Garancsi dűlőben (Kohlhoffer M. Fáth Ferenc) évi 220 korona.

Lámpagyújtogató (özv. Banai Istvánné) + lakás évi 50 korona.

Közüvágóhíd tisztítása (Schreck Ferenc) évi 70 korona.

Kodusbíró (Treifer János) évi 60 korona.

III/1912. V. 11.

A község háza udvarán több istálló állt hasznavehetetlenül.² Javasolják átalakításukat vásárcsarnokká.

VII. X. 26.

Eckhardt körjegyző javasolja az öreg iskola (Blind-féle parasztház) lebontását és helyébe építsenek az iskolaszolgának lakást. A képviselőtestület a javaslatot elutasítja, helyette inkább az öreg iskola megjavítását javasolja.

VIII/1912. XI. 7.

A képviselőtestület egyhangúlag elhatározza, hogy az építendő állami óvodák részére átengedi a Vásár tér melletti és a temető előtti két telket. (Részletezve az „Iskolaügy” részben.)

1912. december 5-én Almásy Sándor főszolgabíró jelenlétében a községi előljárósági állásokra a következő képviselőket választják meg:

Bíró: Peller Xavér, pénztárnok: Scheller József, ellenőr: Lieber Márton, közgyám: Schäffer Mátyás.

Esküdtek, másodbíró: Schreck József, Forstner Márton, Kreiszl Mátyás, Izsák Mátyás, Fetter Márton, Herbst János, Krupp János, Peller Márton, Tagscherer József, Iflinger András, Nick István.

Eckhardt Géza körjegyző, Machovich Ferenc képv. sk.,

¹ A Blind-féle hosszú parasztház 3 terme volt az új emeletes iskola felépítéséig a fiúk iskolája. Ez, valamint a Fő úti (jelenleg Völgyi ház) leányiskola 1883-ban egyházi iskolából állami iskola lett

² Még abból az időből, mikor az épület postakocsi-állomás és később vendégfogadó volt

Almásy Sándor főszolgabíró sk. Angeli Márton sk.

XI/1912. december 30.

A képviselőtestület az alábbi tisztségekre a következőket választja meg:

Kisbíró: Wohl Péter és Stehli István. Évi járandóság: 320 korona.

Sírásó: Fresz Péter. Évi járandóság: 200 korona.

Éjjeliőr: Schuck János. Évi járandóság: 200 korona.

Mezőőr: Wieszt Márton, Piltzinger Jakab. Évi járandóság: 330 korona.

Hegymesterek: Sandäcker dülő Peller Márton 420 korona, Kalvarienberg dülő: Gechter Gy., Stróbelberger I. 240 korona. Kovácsberg dülő Haluk József 260 korona.

Pusztagarancs dülő Kohlhoffer M., Fáth F., 220 korona. Kísérőnek: Steckl Antal, 1-1 útért 1 korona 60 fillér, fuvar esetén 3 korona térítést kap.

Lámpagyújtogató: özv. Banai Istvánné, évi díj 50 korona.

Közbiztonsági tisztítása: Nedrováczki Pál, évi díj: 70 korona.

Koldusbíró: Treier János, évi díj: 60 korona.

Bikának alomszállítás: Peller Mátyás, vasútállomásra 1 út 2 korona, falun kívülre, 1 fuvarért: 7 korona.

Az I. világháború és következményei

1914. június 28-án dördültek el Sarajevóban a lövések, amelyek nem csak a trónörökös Ferenc Ferdinánd és felesége életét követelték. A I. világháború kezdetét jelentették, amelyre a részvevő államok közül egyik sem volt felkészülve. Miután a politikai helyzet a trónörökös meggyilkolása után egyre éleesebb lett, július 31-én a monarchia elrendelte az általános mozgósítást abban a hiszemben, hogy „Szerbia nekünk csak a reggelink.” – ahogy azt akkoriban mondták

Heteken át mentek a virágokkal díszített katonavonatok a szerbiai front felé. „A szerb reggeli”, ahogy eleinte képzelték, hamarosan véres háborúvá fejlődött, amely egyre több különböző áldozatot követelt. Négy hosszú év után számunkra mégis túl szomorú vereséggel végződött.¹

A háború következményei hamarosan megmutatkoztak. A sok száz és ezer behívott katona hiányzott a családból mint kenyérkereső, s így az eddig eltartott felségek és gyermekek vették át a hiányzó kenyérkereső munkáját.

Már a háború kitörése utáni hónapokban az árak olyan rohamosan emelkedtek, hogy augusztus 10-én rendkívüli közgyűlést hívott össze a vörösvári elöljáróság egyetlen témakör megtárgyalására: „Hogyan védekezzen a község éhínség esetén?” A lisztárak hirtelen megemelkedtek. Az I/1915. III. 7-én tartott közgyűlésen a képviselő-testület megállapítja, hogy „...már számos család van a községben, akik már hetek óta a liszt hiánya miatt nem eszik a kenyeret.”

1917. VI. 6-éi közgyűlési jegyzőkönyv szerint a pomázi járás főszolgabírájának 4815. sz. utasítása alapján a község katonaságot köteles elhelyezni az iskolában, valamint az óvodai épületekben.

A községben vérhasjárvány tör ki. Erről az időről Erdős Mátyásné (Szántói út 47.) így emlékezik meg: «Először a vérhasjárvány miatt, később a bosnyák katonák beszállásolása miatt nem volt az iskolában és óvodában tanítás. A bosnyák katonáktól félni kellett, s nem volt

¹ Flach P.: Waschkut. München., 1983

ajánlatos éjjel az utcára menni. A bosnyák katonák beszállásolása előtt sokan haltak meg vérhasban. A betegek ápolására járványkórházat építettek a Vágóhid mellett. Míg ez elkészült, a „Papi földeken” barakkokat állítottak fel, s azokban helyezték el a betegeket. A bátyám is akkor halt meg. A halottakat „stráfkocsi”-val vitték a temetőbe. A betegek elszállítása után az egész lakást fertőtlenítették. Akkoriban nagyon sokan haltak meg. Mauterer Jánost (Bajcsy u. 15.), aki 1909-ben született szintén el akarták vinni, de ő megszökött és elbújt a WC-ben, s így nem találták meg. Szerencsésen túlélte a veszélyt. – Mindezeket anyám mesélte el nekem.»

Az 1917-es vérhasjárvány költségei meghaladták a 73 ezer koronát.

A pénzromlás olyan nagymérvű volt, hogy míg pl. A kisbíró jövedelme 1912-ben 320 korona, 1917-ben 1000 korona, addig a háború végére ennek már tízszeresére emelkedett. Akik ebben az időben pénzüket takarékbba rakták, azok a háború végére a pénzükért egy „skatulya gyufát sem kaptak.”

Az 1918 őszén kitört „őszirózsás forradalom” után a katonák otthagyták a frontokat és hazatértek. S miután a hadügyminiszter „nem akart katonákat látni”, a hazatért katonák fegyvereiket eldobálták vagy leadták. Az ország szabad prédája maradt a környező országoknak.

A hosszú háború alatt sok vörösvári halt meg a harctereken. Anyák, hadiözvegyek és hadiárvaik siratják szeretteiket, akiket már hiába várnak, soha többé nem jönnek haza, de még az is kérdéses, hogy van-e kereszt sírhantjuk felett a nagy orosz pusztaságon az Isonzó partjain.

Az I. világháború hősi halottai

Altbäcker István
Altbäcker János
Altbäcker János
Balogh Sándor
Blau Julius
Blind János
Botzheim János
Botzheim József
Botzheim József
Braun József
Csernyi Vencel
Davidovits Zsigmond
Dékányi Adolf
Denk Jakab
Eszl József
Fáth István
Fetter György
Fetter István
Fetter János
Fetter Lőrinc
Fischer András
Fritz Antal
Györgyi Gyula
Halmschlager György

Halmschlager Márton
Hasenfratz Márton
Hasenfratz Mátyás
Hau János
Iflinger Mátyás
Jelinek Mátyás
Jung Sebő
Juraschek József
Keppler Jakab
Kimmel József
Klimets János
Koch Péter
Kominek Viktor
Kozek János
Kozek Márton
Kozek Márton
Krupp György
Krupp István
Krupp János
Krupp József
Krupp Márton
Lieber János
Manheim Dezső
Manhertz György
Manhertz Márton
Manhertz Márton
Manherzt Mátyás
Manherzt Mátyás
Mindler Mátyás
Mirk János
Mirk Mátyás
Morer János
Murner János
Nick András
Nick István
Nick János
Nick Mátyás
Papp Sándor
Peller György
Peller János
Peller Márton
Peller Mátáys
Peller Xavér
Pfeiffer György
Pfeiffer István
Pfeiffer Jakab
Piltzinger Péter
Preszl György
Rádler János
Sallay Lajos

Schäffer József
Schäffer Mihály
Scheller István
Scheller Márton
Schreck György
Schreck József
Schreck Márton
Schreck Mihály
Spiegelberger Jakab
Spiegelberger Jakab
Spiegelberger Márton
Spiegelberger Mátyás
Spiegelberger Mihály
Steckl József
Steckl Mátyás
Stróbelberger János
Szabados József
Szauer Antal
Szauer István
Szauer János
Thoma István
Timár Ferenc
Wieszt Ferenc
Wittmann István
Wohl Péter
Ziegler János

Vörösvárott meghalt 14 bosnyák katona közül négynek ismerjük a nevét: Muzsán Trgo, Hrros, Husein, Csecsó Szulejmán és Mesics Sucsir.

Képviselő-testületi jegyzőkönyvek

1913. III. 7-én felkéri gróf Karátsonyi Jenőt, mint a római katolikus egyház kegyurát, hogy járuljon hozzá az új harang beszerzési költségeihez.

Megállapítja a képviselő-testület, hogy az utolsó 2 esztendő nagyon rossz év volt.

V/1915. X. 29.

14. pont. Dr. Lux József körorvos elhalálozásának bejelentésére Angeli Márton esperes plébános méltatta a halott munkásságát:

„Tisztelt Képviselő-testület!

Körjegyző úr bejelentéséhez a magam részéről is hozzájárulok, de kijelentem, hogy ezt kevésnek tartom egy olyan férfiú emlékének megtiszteltetésére, aki 38 évig működött községünkben, mint körorvos, de kinek működése visszanyúlik az 1873-iki kolerajárvány idejéig, amikor mint solymári községi orvos naponként feljött és önfeláldozó tevékenységet fejtett ki a kolerajárvány betegeinek gondozásában. De eltekintve ettől hálátlanságnak tartanám, ha annak emlékét, ki nemcsak 5 községnek volt orvosa, hanem hosszabb ideig még a vasútnak és a kőszénbányának orvosi teendőit is végezte, nem iktatná be dicsérőleg és elismerőleg legalább az a község, mely legtovább és leghatékonyabban élvezte orvosi segítségét. Azért tisztelt kép-

viselő-testület, bátor vagyok indítványozni, hogy dr. Lux József, volt körorvosnak 38 évi itteni orvosi tevékenységét hálás elismeréssel örökítsük meg jegyzőkönyvünkben, annyival inkább, mert közvetlen tanúi voltunk annak a sok fáradságnak, kellemetlenségnek, nem ritkán nélkülözésnek és szenvedésnek, mely terhes és sok irányú hivatalával együtt járt.

Legyen neki könnyű a föld, mely utóbbi időben oly sok tövist és rögöt hozott útjába, s legyen édes a pihenése annak, kinek hosszú pályája alatt oly sokszor nem volt nyugodt nappala és éjszakája.

Ezek után tisztelettel kérem a községi képviselő-testületet, mondja ki határozatban, hogy Lux József körorvosunk halálát sajnálattal fogadjuk és emlékét, működésének elismerő méltatása mellett jegyzőkönyvileg megörökítjük.”

Határozat:

„Pilisvörösvár község képviselő-testülete egyhangúlag határozza, hogy dr. Lux József elhalt körorvos emlékét hálás elismeréssel megörökíti és Angeli Márton esperesplébános úr szavait egész terjedelmükben jegyzőkönyvünkbe iktatjuk.

Peller Xavér bíró

Eckhardt Géza körjegyző

Podolay Ervin jegyzőkönyvvezető

Angeli Márton képv.

Dr. Weinek Gusztáv orvos képv.

1916-ban Hinora Adolfné vendéglőt és szállodát nyit.

1917-ben az iskolában katonaság nyert elhelyezést.

V/1917. VII. 28.

Határozat:

„Fetter Jánosné szül. Schreck Mária pilisvörösvári lakos, okleveles bába Pilisvörösvár községben egyhangúlag megválasztott szülésznőnek elismertetik és kinyilvánítatik azzal, hogy nevezett az előírt hivatali eskü letétele után a községi szülésznői gyakorlat folytatására és a vele kapcsolatos javadalom élvezetére jogosult.”

1917. VIII. hónaptól vérhasjárvány van a községben.

1917. szeptember 6-i közgyűlésen vesz részt először Neisz Ferenc, mint helyettes körjegyző. X. 9-én, már mint körjegyző szerepel.

Jegyzőkönyv

Felvétetett 1918. XI. 28-án

Véghatározat:

„A község közönségének mai közgyűlése az egyhangúlag hozott jelen véghatározattal kijelenti, hogy Pilisvörösvár község hajlandó egész területének villamos árammal való ellátása érdekében a Budapest vidéki Kőszénbánya Rt.-vel oly irányú megállapodást létesíteni, hogy nevezett vállalat nemcsak villamos áramot szolgáltatssa, hanem egyben a szükséges villamos világítási vezeték is létesítse: mi okból a képviselő-testület a kereskedelmi kormányhatóság az irányú hathatós támogatását kéri úgy anyagi, mint erkölcsi tekintetben.

Utasíttatik az előjáróság, hogy a bányavállalattal ebben az ügyben lépjen érintkezésbe¹ (Bányaigazgató ebben az időben Engel Ármin.)

1919. III. 19-én a községházán munkástanács ülést tartottak. Ezen Balassa Mihály, a Magyarországi Tanítók Szakszervezete pilisvörösvári csoportjának elnöke felolvasta a III. 17-én tartott ülésük jegyzőkönyvét. (Részletesebben az Iskolaügy címnél!)

1919. III. 27-én ülést tartott munkástanács kimondja, hogy élelmiszert a községből kivinni szigorúan tilos. A nemzetőrök kötelessége a kivinni szándékolt élelmiszer elkobzása és maximális áron történő árusítása. Különösen a kofák ellenőrizendők, mert azok a pilisszántói és pilisszentkereszti lakosoktól összevásárolják a tojást, tejet, túrót stb. és különféle piacokon drágábban eladják. A tejet csak 3 koronáért szabad eladni, ill. megvásárolni.

A lakás nélküliek számára az üresen és használatlanul álló lakások rekvirálására Löffler Gyula, Dejső Vincze és Ludvig választatnak meg.

Jegyzőkönyv

Felvétel 1919. április 3-án a munkás-, katona- és paraszttanács ülésén.

Az ülés elején a burgonya és rézgalic elosztásának kérdésével foglalkoztak, majd később drágasági pótlék megállapításával. A marhahús kilóját 24 koronában, a hajvágást 2 koronában, a borotválás díját 1 koronában állapítják meg.

Eljárnak a szesztilalmat megszegők ellen. A munkástanács szükségesnek tartaná, ha a jelenlegi nemzetőrség helyett a helybeli vörös őrség venné át a helyi szolgálatot.

A járási Direktórium megválasztására Mannheim Lajost és Herbst Jánost, az egyházi tárgyak leltározására Schreck Jánost, Spiegelberger Márton és Mostyenan Józsefet küldik ki.

Jegyzőkönyv

Felvétel 1919. április 11-én a forradalmi kormányzótanács XXVI. sz. rendelete alapján választott munkástanács megalakulása alkalmával.

Neisz Ferenc bevezető szavai után Gecze György választási biztos közli, hogy az idegen illetőségű bányamunkások nem fogadják el a megválasztásokat, mert a község lakói bizalmatlanok irántuk.

A tanács az alábbi intézőbizottságot választotta meg:

Elnök: Stehli István.

Alelnök: Oberle Márton.

Pénztárnok: Krausz Sándor.

A járási tanácsba Kosek Jánost, Ábele Károlyt és Spiegelberger Mártont választották meg.

Jegyzőkönyv

Felvétel 1919. április 22. napján a munkástanács ülésén. Ezen az eddigieken kívül Dejső Vince, Papp Gyula és Ludvig János is jelen van. Stehli István elnök az április 11-i jegyzőkönyvet magyar nyelven történt felolvasása után németül is megmagyarázta. Majd a petróleum elosztása körül támadt félreértéseket megmagyarázta és helyreigazította. Felolvasta a Járá-

¹ A község csak 1923-ban kapott villamos áramot

si Direktórium 2950/918. sz. táviratát, mely szerint a törpe- és kisbirtokosok megnyugtatóan dók, mivel vagyonuk sértetlen és a templomok érintetlenek maradnak.

Az elnök ismerteti a Járási Direktórium 2986/1919. sz. rendeletét a vallásoktatás tárgyában. „A Munkástanács utasítja a Direktóriumot, tegyen előterjesztést aziránt, hogy a folyó tanév végéig a vallást az állami iskola helyiségében taníthassák a lelkészek az iskolai szüneti napokon. *Indokok:* A községi lakosság mintegy 90%-a katolikus lévén, ily helyiség rövid időn belül nem biztosítható, ahol a nagyszámú gyermekek taníthatók volnának.”

A tanácsköztársaság és következményei Vörösváron

Már négy éve dúlt az I. világháború. Sok ezren haltak meg ezalatt a négy év alatt. Egyre nagyobb lett az elkeseredés, a pénz értéktelen volt, az üzletek amúgy is üresek voltak. Mindenki tisztában volt már azzal, hogy a győzelem elpártolt tőlük. A front összeomlott és a katonák tömegesen özönlettek haza. Az emberek fülébe jutott az orosz forradalom híre. Egykori hadifoglyok és a frontról hazatérő katonák hozták a hírt.

1918. október utolsó napjaiban az izgalom a tetőfokára hágott. A front felé tartó katonavonatokat megállították a budapesti munkások. A katonák őszirózsát tűztek a sapkájukra. Ezért nevezik ezt a forradalmat őszirózsásnak. „Le a háborúval, éljen a béke, éljen a forradalom!” – hallatszott mindenütt az utcákon.

Mi történt időközben Vörösváron?

A bányászok 1918 előtt nem voltak tagjai a szakszervezeteknek. A háború okozta nyomor azonban arra kényszerítette őket, hogy illegális csoportot hozzanak létre. Ekkor jelent meg a „Bányamunkások” c. bányászlap. A szakszervezeti mozgalom tulajdonképpen ennek a lapnak a hatására jött létre. Szervezői Dejcő Vince, a központi gépház vezetője, Papp Gyula iszapoló mester és Mannheim Lajos bádogos voltak.

„Dejcő Vince már itt dolgozott az Irma aknán, ahol egy 60 méteres létrán kellett fel- és lemászni. Az akna kigyulladt és be kellett zárni. Később Dejcő a központban dolgozott a gépeknél. A mellette lévő helyiségben dolgozott Ludwig József baloldali szocialista.

Dejcőt 1914-ben sztrájkszervezésért elbocsátották. 1919-ben beválasztották a haditanácsba és a pomázi sorozóbizottság elnöke lett. 1944-ben a nyilaskeresztesek elhurcolták, de sikerült megszöknie.¹

A vörösvári bányászok 1917-ben sztrájkba léptek. Az élelmiszer-fejadag emelését és javítását, valamint a fizetések 20%-os emelését követelték. Másnap egy bosnyák katonából álló század vette körül a bányatelepet. A bányászok az erdőbe menekültek. Néhány nap múlva Peyer Károly szociáldemokrata képviselő, a bányászok vezetője, tárgyalásra hívta őket. Ezen az ülésen Peyer megígérte, hogy teljesítik a követeléseket, és hogy a sztrájk miatt senkinek sem lesz bántódása, de másnap vegye fel mindenki újra a munkát. Ezt meg is tették, de a követelések közül egy sem teljesült, ezenkívül 28 bányász megkapta a behívóját. 1918 márciusában alapították meg a bányászok szakszervezetét.

Elnök: Gecze György bányász

Jegyző: Papp Gyula iszapoló mester

Tagok: többek között Mannheim Lajos.

¹ Dunamente, 1959. I. 31.

Gecze Györgyöt a Kommün után megkínózták és bezárták. Egy szovjet állampolgár ellenében azonban szabadon bocsátották. Később elméjében megzavarodott.²

Az élelmiszerellátás a háború vége felé már nagyon rossz volt. A bányászok örültek, ha zsíros kenyeret vihettek a munkába. Sztrájkhoz nem volt erejük.

A munkások nyomora újra és újra megjelenik Ady verseiben:

*„Duhaj kedvek Eldorádója,
Száz tivornyás hely, ne bomolj.
Csitt, most valahol, tán Újpesten
Húsz esztendő legénynek vackán
Álmodik a nyomor.*

*Tiszta ágyat és tiszta asszonyt
Álmodik s vígan felkacag,
Kicsit több bért, egy jó tál ételt,
Foltatlan ruhát, tisztességet
S emberibb szavakat.*

*Kevesebb vért a köhögésnél,
És a munkánál több erőt,
S hogy ne kellessen megjelenni
Legalább tíz-húsz esztendőig
Az Úr színe előtt.”*

A bányászok állandó kapcsolatban maradtak a parancsnokkal, akinek a bányatelepen volt a székhelye. Szimpatizált a bányászokkal és tájékoztatta őket arról, ami kül- és belföldön történt. Így tudták meg az orosz forradalom és az itteni őszirózsás forradalom előkészületeinek hírét. A bányászokkal szimpatizáló parancsnokot hamarosan leváltották és helyét egy bizonyos Schwarz foglalta el.

Ekkor már a hazaszállingózó frontkatonák is hírt hoztak a frontok összeomlásáról.

Október 31-én reggel értesültek a bányászok Schwarz katonai parancsnoktól, hogy Pesten kitört a forradalom, s a pesti nép hatalmas tömegekben előzönlötte az utcákat.

Ekkor megszólaltatták a telepen a szirénákat. Rövid idő alatt összegyülekeztek a bányászok és családtagjaik. Mindnyájan érezték, hogy rendkívüli esemény történt. A szakszervezeti vezetők közölték, hogy Pesten kitört a forradalom, s ennek megünneplésére a szakszervezeti helyiségben (a mai kultúrház helyén állt, a Kelemen-féle vendéglőben) ünnepséget tartanak. A bányaudvaron volt a gyülekező s innen zenekarral vonultak a községen át. Mindenki örült, hogy vége a háborúnak és a szenvedésnek.

A két temető közti Solymár utcán vonult a tömeg, amikor megtudták, hogy megölték gróf Tisza Istvánt. A csendőrlaktanya előtt (ma a Takarékszövetkezet és a Büfé közti terület) kakastollasok álltak,¹ de már ők sem viseltek rangjelzést.

² Komárom megyei Dolgozók Lapja, 1959. I. 10.

¹ kakastollasok: csendőrök

A községházán nemzetiszínű zászló volt kitűzve, benne a koronás címer. A tömeg követelte a címer, illetve a korona eltüntetését. Pillanatok alatt létrát hoztak, hogy leszedjék a zászló és kivágják a koronát. A községháza ablakán ekkor kihajolt a főjegyző és kérte a létrán állót, hogy ne tegye tönkre a zászlót, mert nincsen több. Egyelőre hajtogassák össze úgy a zászlót, hogy a koronát ne lehessen látni, s tűzzék meg gombostűvel. Ő majd az ünnepség után kivágja a koronát. Ezt a felvonulók elfogadták és tovább vonultak a szakszervezeti helyiség felé. Itt zsúfolásig megtelt a terem.

Papp Gyula ismertette a pesti eseményeket, majd elénekelték a marseillaise-t. Ettől a naptól kezdve ismét visszatért a 8 órát munkaidő.

1919. március 21-én megalakult a Magyar Tanácsköztársaság. Ennek a megünneplése ismét a szakszervezeti helyiségben történt. A nagygyűlés késő estig tartott. Itt választották meg a munkástanács tagjait.

Tanácsstagok a 133 nap alatt

A bányász Munkás-katonatanács tagjai:

Elnök: Gecze György

Alelnök: Papp Gyula

Tagjai: Ludvig Rezső, kőműves

Peller György, bányász

Mostyénán József

A Direktórium 3 tagból állt:

Stehli István

Schreck József

Herbst János

A község Munkás-katonatanács tagjai:

Elnök: Herbst János

Tagjai: Schreck József

Schreck András

Wohl Péterné

Schreck János

Stehli István

Dejő Vince

Ludvig Mórné

A Direktórium és a Munkás-katonatanácsok a felsőbb, utasítások szerint vezették a község, illetve a kőszénbánya ügyeit. Zavaró incidensek nem fordultak elő, csupán egy alkalommal, épen a Munkás-katonatanácsok megválasztásakor, amikor is a módosabb gazdák nem voltak megelégedve a megválasztottakkal és a parasztkaszinóban összegyülekezve külön listát állítottak össze. Mivel többszöri felszólításra sem voltak hajlandók tervükről lemondani, Gecze György egy Piliscsabáról lehívott vörös őrszakasszal oszlatta szét őket.

Az 1 napos ludovikás mozgolódás alatt Birner Lajos, a vörösőrség parancsnoka fegyveres készenlétet rendelt el. A bányamunkások szirénajelzésre léptek volna fegyveres szolgálatba. Erre azonban nem került sor.

Mi történt az iskolában a 133 nap alatt?

Balczer Adolf igazgató gyomorbetegsége miatt betegszabadságra ment, illetve kórházba vount. Titkos szavazással Pécsi Józsefet választották meg igazgatónak és Lacza Józsefet titkárnak, illetve helyettes igazgatónak.

Az iskola részt vett a május 1-jei ünnepélyen, ahol Sinka Erzsébet tanítónő tartotta a beszédet, Tischner (vagy Tirscher) Irma pedig az iskola nevében piros szalagot kötött a zászlóra. Emiatt mindkettőjüket a Tanácsköztársaság bukása után elbocsátották állásukból.

A felvonuláson a tanulók kartonból készített piros gombot hordtak a gomblyukukban.

Rosner Antal bekerült a minisztériumba, s emiatt lemondta a kántori állást. A helyét Kozek János zenész foglalta el.

Az iskolában a Tanácsköztársaság ideje alatt hitoktatás nem folyt, illetve a hitoktatásra a tanításmentes napokra kaptak engedélyt.

A tanácsköztársaság bukása

A Tanácsköztársaság nem tudott sokáig hatalmon maradni. Miután a román haderő augusztusban bevonult Budapestre, lemondott a Tanácsköztársaság kormánya. A hatalom visszakerült a régi uralkodó osztály kezébe.

A vörösvári Direktórium és a Munkás-katonatanácsok több tagja menekülni voltak kénytelenek. Geceze, Papp, Egri és Mannheim a pilisi hegyeken át Nyergesújfalu felé menekült. Itt átkeltek a Dunán. Néhány hónapig Csehszlovákiában bujkáltak, de munkakönyvük nem lévén, munkát nem kaptak, s így az éhség visszakergette őket. Itthon aztán letartóztatták őket.

Pilisvörösváron 1919. augusztus 15-én ült össze a régi községi előljáróság.

A község képviselő-testülete bizalmat szavazott az új községi előljáróságnak.

A román csapatok sok zaklatásnak tették ki a község lakóit. Mindennap jöttek gabonát és száraz takarmányt rekvirálni. A faluban megkezdődött a forradalmi bizottságokban tevékenykedett elvtársak letartóztatása.

Az iskolában ismét a magyar lett az oktatás kizárólagos nyelve, és a német nyelvet csak heti két órában oktatták tantárgyként. Ez nem volt elég ahhoz, hogy a gyerekek német anyanyelvükön kifogástalanul megtanuljanak írni és olvasni.

Különösen az volt sajnálatos, hogy a magyar hatóságok több tanárt és tanárnőt elbocsátottak, többek között Pécsy Józsefet és feleségét is. Sinka Erzsébetet és Rosner Antal kántort sem vették vissza.

1919. november 16-án Horthy Miklós admirális szegeden megalakított Nemzeti Hadseregével bevonult Budapestre, hogy rendet teremtsen.

Néhány hónappal később Magyarország történelmének legnagyobb megaláztatását szenvedte el. Magyarország és a győztes hatalmak 1920. június 4-én a trianoni kastélyban aláírták a bé-

keszerződést. A szerződés kimondta, hogy Magyarországnak területe kétharmadáról le kell mondania Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia és Ausztria javára.

A román megszálló csapatok okozta költségek még sokáig nagy gondot okoztak a lakosoknak. A megszállás nyomait ma is lehet látni a Kálvárián. A lövészárkok még sokáig fognak emlékeztetni azokra a fájdalmas időkre.

Pogromok, zavargások, ítéletek

A fővárosban lejátszódó zavargásoknak Pest megyei követői is akadtak: Pilisvörösvárott és Tinnyén. A pilisvörösvári eset jegyzőkönyvét közvetlenül az események után 1919. augusztus 14-én vették fel, amiben Baum Jakab pilisvörösvári rabbi, pilisvörösvári lakos, mondta el a történeteket: „Aug. 8-án este fél tíz óra tájban lakásom ablakán egy nagy darab kő repült be. Erre megrémültem, s családommal a szomszédságban lakó Blau Zsigmondné nevű asszonyhoz menekültem. Onnan néztem végig, hogy lakásomat teljesen kifosztották... Ezenkívül mintegy 50 családot raboltak ki, akik mind elmenekültek vörösvárról. Sokakat közülük súlyosan bántalmaztak, férfiakat, nőket s gyermekeket egyaránt. Az előadottakat megerősíti Ehrenfeld Zsigmond itteni fakereskedő, aki előadja, hogy ellenállásról szó sem lehetett.”

Az elmondottakat támasztotta alá az a panasz is, amit a Pesti Izraelita Hitközség 1919. október hó 16-án a hadügyminisztériumnak beküldött: „Pilisvörösváron aug. 8-án kirabolták a zsidókat. Gyulai Vilmost ezen felül elverték. A lakosság azt mondta, hogy 6 óra pogrom és szabad rablás engedélyeztetett nekik. Ugyanakkor teljesen kifosztották Weisz Ede kereskedőt is. Midőn a csendőrséghez fordult segítségért, az őrsparancsnok elutasította.”¹

„1919. október 29-én a Budapesti II. Külső Kerületi Karhatalmi nyomozócsoport jelentette a parancsnokságnak: A napokban a bányászok egy csoportja román katonai segítséggel lefegyverezte a csendőrséget és tetteleg is bántalmazta a csendőröket. Hasenfratz nevű tartalékos hadnagyot, népőrségi parancsnokot és három népőrt szintén bántalmaztak. Midőn az elmenekült, utána üzenték, hogy agyon fogják verni. Hogy az itteni bányavidéken a törvényes rend és ezzel együtt az élet és vagyonbiztonság helyreállítható legyen, feltétlenül szükséges volna megfelelő számú fegyveres hatalom kirendelése.”²

„Kiket tartóztattak le Pilisvörösvárott – azt nem tudni, - mert a neveket tartalmazó jelentés eddig nem került elő. A pilisszántói adatoknál szerepel többek között ifj. Bilik Gergely, aki a kömmün alatt a pilisvörösvári gazdák közé lőtt.”³

„Pilisvörösváron még ennél is tovább mentek... a csendőrőrs nem a legmegbízhatóbb. Ezt igazolja, hogy december hó 26-án Pilisvörösváron, az ifjómunkások által rendezett mulatságon, a csendőrőrs egyes tagjai (például Sziláki vagy Sziráki János csendőrőrmester) ittás állapotban a munkásokkal együtt azinternacio9nálét énekelték.”⁴

„A váci börtön iratai között tallható a Pestvidéki törvényszék 1920. november 6-án kelt ítélete a Vizsgálati Foglyok Törzskönyve 933. sz. alatt nyilvántartott Mannheim Lajos anyagában. Mannheim Lajos bűne izgatás volt... vétkes négyrendbeli izgatás büntetésében, melyeket mint munkástanácsi tag úgy követett el, hogy Pilisvörösvárott:

a) 1919. évi március 23-án a diktatúra megalakulása alkalmával tartott népgyűlésen nyilvánosan szóval, nagyszámú hallgatóság jelenlétében azon kijelentése által, hogy most már min-

¹⁻³ Pásztor Mihály: A fehérterror néhány jelensége. Pest m. 1919/20

⁴ Pásztor Mihály A fehérterror néhány jelensége. Pest m. 1919/20

denkinek kommunistának kell lennie, ha élni akar. Idáig kiuzsorázhatták a tőkések a munkásokat, most az megszűnt, mindenki egyforma és a grófok és nagyurak, akik eddig nem dolgoztak, nem fognak továbbra is jólétben élni...

b) 1919. évi május havában a Kelemen-féle munkásotthonban tartott pártgyűlésen nyilvánosan szóval, nagyszámú hallgatóság jelenlétében tett azon kijelentése által, hogy a gazdák és a virilisek nem dolgoznak, csak a munkások bőrén élőködnek. Ilyen embereket nem kell megtérni a faluban...

c) ugyanebben az időben a Kelemen-féle munkásotthonban tartott pártgyűlésen... tett kijelentése által, hogy az olyan ellenforradalmárokat, akik a választások eredményét a kommunisták kárára akarták megváltoztatni, fel kellene akasztani,

d) 1919. évi július havában a községházán... 15-20 egyén jelenlétében tett kijelentése által, hogy össze kellene fogni, hogy a hatalmat ki ne adjuk a kezünkől, melyre már újból lesnek a burzsoá elnyomók, minden gabonát be kell jelenteni, ezzel erősítjük a diktatúrát. A munkásosztályt, a proletárságot a polgári, a vagyonos osztály elleni gyűlöletre izgatta, illetve a tulajdonjog intézménye ellen izgatta, amely cselekményét háború idején követte el."

„Mannheim Lajos nem tagadott. Súlyosbító körülménynek szolgált, hogy a tanúk vallomása szerint Mannheim szerepe vezetőszerp volt a pilisvörösvári bányamunkások között, magatartása fokozottan veszélyes volt. Enyhítő körülmény a büntetlen előélete.”¹ Valamennyi vádlott büntetlen előéletű volt. Mannheim Lajos 4 évi börtönbüntetést kapott.

Az ortodox zsidó hitközség

Az (ortodox) hitközség egyike volt az ország legrégebb hitközségeinek. A múltjára vonatkozó adatok nagyon hiányosak, így inkább csak következtetni lehet a hitközség korára, mintsem azt biztosan tudni. Tény azt, hogy sem az alapítókra, sem az első előljárókra nézve nincsenek pontos adatok. Ellenben tudjuk, hogy kik voltak a hitközség rabbijai és mikor működtek. A hitközség első rabbija, akiről feljegyzések maradtak, Engel Mózes volt, aki az 1740-es években foglalta el állását és körülbelül 50évig állott a hitközség élén. Nagy kabbalista² volt, jesivát³ vezetett, melyet az ország minden részéből látogattak a növendékek. Utódai: Josef Silberg, Josef Löffler, Schönfeld Mózes és Koppstein Simon voltak.

A hitközség hírneves rabbija Baum Jakab volt, aki több mint 50 évig működik a hitközségben. Irodalmi tevékenységet is fejtett ki. „Haus und Schule” és „Talmud⁴ im ungarischen Abgeordnetenhaus” címmel érdekes brossúrát adott ki, az utóbbi a tisztaeszlári pör eseményeivel foglalkozik. A hitközség mintegy kétszáz évvel ezelőtt építette templomát. A templom – éppen ez igazolja régi voltát – mélyebben feküdt a föld színénél és alatta épült a rituális⁵ fürdő. Többször leégett a templom, de mindig újra renoválták. A hitközség egyetlen intézménye a Chevra Kadisa volt.⁶ Évi költségvetése 3000 pengő, melynek egy részét szociális és filantrópikus célokra fordították. A hitközség a múlt század vége felé szépen fejlődött s volt idő, amikor 500-600 (?) lelket számlált. 1919. aug. 8-án a különítmények valósággal feldúlták

¹ Bizonytalan, hogy a munkásotthon épülete még a Kelemen család birtoka volt, vagy Herbst Mihály már megvette az épületet

² kabbalista: a zsidó misztikával foglalkozó

³ jesiva: ('kollégium') zsidó vallási főiskola

⁴ Talmud: ('tanulás') a zsidó vallás törvényeivel foglalkozó mű

⁵ rituális: szertartásos (a vallás előírásainak megfelelő)

⁶ Chevra Kadisa: ('Szent Egylet') jótékonyssággal és főként temetkezéssel foglalkozó zsidó vallási intézmény

a hitközséget. Templomának belső berendezését összerombolták, a nyolc Tórát¹ összeszaggatták, a hitközség tagjait kirabolták, úgyhogy azok menekülni voltak kénytelenek. Sokan örökre elhagyták Pilisvörösvárt. Köztük a rabbi is, Baum Jakab. 1925 óta a hitközség élete kezdett visszatérni a régi kerékvágásba. Tagjai voltak foglalkozás szerint:

1 tanító, 1 katona, 9 kereskedő, 12 munkás, 10 magántisztviselő, 2 iparos és 4 magánzó.

A hitközség anyakönyvi területéhez Piliscsaba, Pilisszentiván, Pilisszántó, Pilisszentkereszt, Pesthidegkút, Solymár és Nagykovácsi községek tartoztak.

A hitközségnek 35 tagja vett részt az I. világháborúban s közülük 6-an estek el.

A hitközség vezetősége (1926):

Baum Jakab rabbi

Billitzer Jenő helyettes rabbi, hitoktató és kántor

Szikla József elnök

Moskovits Ervin alelnök

Weisz Ede pénztárnok

Menczer Ernő jegyző

Weisz Henrik és Stierheim Sami gondnokok

Porgesz Lajos, Lipscher Jakab, Ehrenfeld Zsigmond és Fischer Mór választmányi tagok.²

Képviselő-testületi jegyzőkönyvek az I. világháború után

Jegyzőkönyv

Felvételett Pilisvörösváron 1919. évi augusztus hó 15. napján a községi képviselő-testület rendkívüli közgyűlésén. Jelen van a községi bíró, Schäffler Lőrinc, Neisz Ferenc körjegyző, valamint 28 képviselő-testületi tag és a Köszénbánya részéről Kerék János.

1/kgy. 1919. VIII. 15.

Tárgy: A képviselő-testület működésének újbóli megkezdése. Neisz Ferenc körjegyző örömmel tesz eleget a pomázi járás főszolgabírójának és távirati utasítására újból átveszi a körjegyzői állását. (A továbbiakban a jegyzőkönyvet csak kivonatosan közlöm. (Szerző.): Neisz Ferenc örömmel közli, hogy a Tanácsköztársaság megszűnt, s a jogrend ismét visszaállott. Lelkes szavakkal kéri a képviselő-testületi tagokat (valamint a község lakóit), hogy törekedjenek a törvény, a jog és az igazság visszaállított rendjét megszilárdítani. A jegyző által magyar nyelven elmondottakat német nyelven Angeli Márton esperesplébános tolmácsolta.

Határozat:

Neisz Ferenc körjegyző a számadásokat a direktórium tagoktól azzal vette át, hogy a felmentést az elrendelt vizsgálatok befejezéséig nem adja meg.

Az iskolában elhelyezett bosnyák katonák közül 14 katona halt meg vérhasban. A Solymár utca két oldalán levő temetőben temették el őket. A lakosság sokáig gondozta a sírokat.

1919. őszén román csapatok szállták meg a községet. Míg itt tartózkodtak, a Kálvárián lövészárkokat ástak. Ezek még ma is láthatók.

27/kgy. 1919. XII. 27.

Tárgy: A románok által egy tételben 40 db szarvasmarha és 8 db sertés árának megtérítése.

A körjegyző előadja, hogy a románok 40 db szarvasmarhát és 8 sertést (Jansen Istvántól 7, Kovács Istvántól 1 db) rekviráltak el, de a kárt szenvedett egyéneknek megígérték, hogy álla-

¹ Tóra: ('tanítás') Mózes 5 könyve

² Zsidó Lexikon. Budapest, 1929. 710. old.

taik értékét a község megtéríti. Erről valamint zab, árpa, széna, szalma és egyéb elvett termékekről a kormány fog intézkedni.

1919. december 17-én a takarékpénztár helyét a csendőrség foglalta el. A takarékpénztár a községházán folytatja tevékenységét.

A kéthónapos román megszállás alatt a lakosság nagyon sokat szenvedett az állandósult rekviálás miatt (az aprójószágot is összefogdosták, valamint élelmiszert is követeltek) küldöttség ment a gazdák részéről Romanelli olasz ezredeshez, aki ezután kiharcolta a román megszállókat a községből.

Az 1920-as népszámlálás adatai:

A község területe	4221 kat. Hold.
Lakosok száma	6069
Közülük külföldi	5
Férfiak	3002
Nők	3067
Nem házasok	3247
Házások	2501
Özvegyek	315
Törvényesen elvált	6
<i>Anyanyelv:</i>	
Magyar	1231
Német	4526
Szlovén	133
Román	43
Horvát	21
Szerb	6
Egyéb	109
<hr/>	
Összesen:	6069
Magyarul beszél	4339
Írni-olvasni tud	4542
<i>Vallás:</i>	
Római katolikus	5781
Görög katolikus	19
Református	81
Evangélikus	62
Görögkeleti	39
Unitárius	1
Izraelita	85
Egyéb	1
<hr/>	
Összesen:	6069

Az 1920. július 20-i ülés jegyzőkönyve

(kivonat)

A községi tanács nem javasolja a jelenleg Ambrus Antal tulajdonában lévő gyógyszertár tulajdonjogának átadását Kálmán Mór (a Krebesz-féle patika jelenlegi bérlője) számára. Indok-

lás: ha a két patika egy kézben lenne, úgy a község lakossága a gyógyszerész üzleti érdekeinek volna kiszolgáltatva. Másrészt a Tanácsköztársaság alatti helytelen magatartása miatt a működése ellen a községlakossága bizalmatlanul viseltetik.

1920. VII. 1-jétől megszűnik Pilisvörösvár és Pilisszentiván községek ügyeinek közös intézése. Pilisszentiván ügyeit az oda kihelyezett II. segédjegyző, Unger Mátvás önállóan intézi.

Mannheim Fülöptől az italmérési engedélyt a pénzügyi hatóság elvenni javasolja a Tanácsköztársaság alatti helytelen magatartása miatt.

Iflinger Mátvás I. segédjegyző VII. 12-én meghalt. 1878-tól, azaz 42 évig volt szolgálatban. Helyébe *Kesselbauer Károly* lett a segédjegyző.

Sztrájk Pilisvörösváron

A szénbányászat helyzetét meghatározta, hogy a Tanácsköztársaság leverése után kialakult szénkonjunktúra már 1923-ban véget ért, s a bányavállalatok értékesítési nehézségekkel küzdöttek.

A pilisvörösvári kőszénbánya a világháború első évére 1,5 millió mázsa termelést ért el. A termelés növekedése azonban nem jelentette a bányászok életszínvonalának emelkedését. A magas árak, az indokolatlan elbocsátások, az önkényeskedések és az alacsony bérek miatt 1928. november 23-án sztrájkba léptek a bányászok.

Ezen a napon a pomázi járás főszolgabírája a következő táviratot adta fel: (részlet) „...jelentem, hogy Pilisvörösváron a Budapestvidéki Kőszénbányánál a mai napon a munkások bérmozgalmat indítottak és sztrájkba léptek. Békéltető tárgyalásokat a helyszínen személyesen vezettem. Kilátás van a békés megegyezésre. A községben rend és nyugalom van.”¹

Bányászsztrájk

A sztrájkoló bányászok követelései a következők voltak:

- Engedjék el a telepen lakó bányászoknak a lakfenntartási illetéket, a községben lakó bányászoknak pedig adjanak lakbérpótlékot.
- Részesítsék a bányászokat díjmentes szénjárandóságban.
- A 8 órán felüli munkáért 25%-os pótlékot igényelnek.
- A 40 filléres órabérnek 8%-os felemelését kérik.
- Karácsonyi segélyt igényelnek.

„A vezérigazgató kijelentette, hogy hajlandó kifizetni a karácsonyi segélyt, de a lakbérpótlék és a szénjárandóság felemelésére irányuló kérést nem teljesíti.”²

Ezek a kívánságok azért merültek fel, mert amikor a bányatelepeken áttértek a készpénzbérezésre, a Budapestvidéki Kőszénbánya Igazgatóság – a Magyar Általános Kőszénbányától eltérően – magasabb bért fizetett azon a címen, hogy nem adnak ingyen lakást, fűtést és világítást. Azóta a bérekben eltolódás állt elő és a pilisvörösvári vajúrók napi átlagos keresete 40 fillérral szállott a tatabányai keresetek alá, s amellettt fizetniük kell a szénjárandóságért s a lakásért,

¹ Kelt: 1928. XI. 23. PmL. Alispáni iratok 2254/1932.

² Népszava 1928. december 2-i száma

míg a tatabányai munkások magasabb kereset mellett díjmentesen élvezik a lakást, fűtést, világítást.

A belga érdekeltségű Budapestvidéki Kőszénbánya Társulat már régebben elzárkózott az elől, hogy megadja a lakbérpótlékot, a természetbeni lakást, természetbeni szénjárandóságot, s azt ígérte, hogy ezek helyett inkább nagyobb béreket ad majd. Ámde négy év óta a bányamunkások nem kaptak semmiféle bérjavítást, sőt ennél a társaságnál a munkások keresete műszakonként 40 fillérrel alacsonyabb, mint az átlagos bányászkereset.

December elején a bánya vezérigazgatója miután Pilisvörösvárott tárgyalta a bányamunkás szövetség képviselőivel, az alábbi ajánlatot tette: A munka felvétele esetén hajlandó az igazgatóság a karácsonyi segély folyósítására és – hogy a kibontakozást előmozdítsa - visszavonja az eddigi felmondásokat. Azonkívül ígéretet tett arra vonatkozólag, hogy esetről esetre megvizsgálja a munkások bérbeosztását és a sérelmeket orvosolja.

„Szombaton reggel nagy élénkség volt Pilisvörösváron. A sztrájkoló bányamunkások sűrű sorokban vonultak a Hinora-féle vendéglő felé, amelynek udvarán kb. 1000 bányász gyűlt össze, hogy a vezérigazgató legújabb válaszát meghallgassa, s állást foglaljon a sztrájk ügyében.

Az igazgatóság válaszát 4 bányász fogadta el, 917 az elutasítása mellett döntött.¹

December 19-én a politikai rendőrség az alábbiakban jelenti, hogy az igazgatóság miért nem siet a sztrájk megszüntetésére: „Liposits műszaki igazgató egy bizalmi emberünkkel beszélgetve – hangzik a jelentés – a következőképpen vázolta a helyzetet: A Lipót-akna, amelyben 1100 munkás dolgozik, már régóta nem jövedelmez. Erre effektíve ráfizetünk. Nem igen hagszunk, hogy ott a munka megállt.”²

Karácsony előtti napokban már sztrájkőrők is akadtak. Ez az asszonyok munkája volt, akik nem tudtak gyermekeiknek megfelelő táplálékot nyújtani. (Összesen kilencen vették fel a munkát. A fenntartásnak a sztrájk alatt is működni kellett. Szivattyúk, stb.)

S közben közeledett a tél, s vele együtt a hideg. Sok bányászcsalád fűtőanyag nélkül várta a nagy hideget, a gyerekek pedig kenyérért sírtak.

„Még ma sem értem – emlékezett vissza Posztós József – hogyan is bírtuk ki azt a 7 hetes sztrájkot. Éhezve, fázva, de mindig reménykedve, hogy ügyünket győzelemre visszük.”

Peller György bányász, aki Pilisvörösvárott született és a sztrájk idején még csak 20 éves volt, azt a feladatot kapta, hogy a sztrájkoló bányászok részére élelmet gyűjtsön. Amit összegyűjtött azt lovas kocsin a sztrájkanyára vitte, a Hinora vendéglőbe.³

Révai József a visszaemlékezésében a segítőköt sorolja fel: „Herbst János, Guth József, Schreck János, Halbauer János és Müller bácsi (Fő út 38.) és sokan mások hitelbe szolgáltattak ki minket (amit a bányakonsum megtagadott).

¹ Népszava 1928. december 2-i száma

² Vigh Károly: Pilisvörösvári bányászsztrájk. Pest megyei TIT, Pest megyei Könyvtár Bányaiipari Dolgozók Szakszervezete. Bp., 1978. 12. old.

³ A mai ruházati bolt

Müller bácsi rendelkezésünkre bocsátotta a lovait és a kocsiját és maga járt elől jó példával az élelem összeszedésével. Hitelt adott még Fetter István és Fetter György hentes is. De érkezett pénz és élelem Pécsről, Tatabányáról és Salgótarjánból is.”¹

Háromhetes hiábavaló várakozás után december 11-én Pilisvörösvár és Pilisszentiván népe elkeseredett lépésre határozta el magát. Közel 2000 bányász, feleség és gyermek megindult Budapest felé, hogy lássa a főváros népe az ő nyomorúságukat és felébressze a kormány felelősségét.

Asszonyok lépkednek a sereg élén. Munkásasszonyok, bányászok asszonyai. Sápadt arcukról a nélkülözés tükröződik. Ruhájuk kopott, elhasznált. Szemereg az eső és sok anya gyermekével együtt dagasztja a sarat. Többen botra támaszkodva jönnek.

Az ürömi állomásnál a budapesti rendőrség várja őket Andréka Károly főkapitányhelyetttel.

Közben megérkezik a pilisvörösvári csendőrség is a bányakapitányság autóján. A csendőrség elállja az utat, így a menet is megáll.

A rendőrség képviselője közölte a bányászokkal, hogy nem mehetnek tovább, de egy 15-20 tagú küldöttséget bevisznek a parlamentbe.

Közben Vass József miniszterelnök-helyettes fogadta a küldöttséget. A következőképpen szólt hozzájuk:

„A kérdéssel foglalkoztam és tájékozott vagyok a helyzetről. Szeretnők, ha Pilisvörösvár bányászai még Karácsony előtt munkába lépnének, mert különben teljesen elszegényednek. Minden meg fog történni, hogy méltányos, jogos és emberileg teljesíthető eredményre jussanak a tárgyalások.”²

Mikor a küldöttség visszaérkezett az óbudai vámhoz (velük volt Kéthly Anna és Esztergályos János szociáldemokrata képviselő), közölték, hogy mit végeztek. Vert sereg módjára indult vissza az éhségmenet Pilisvörösvárra.

A budapesti éhségfelvonulás után a kormányzat, a bányavállalat, a szakszervezeti vezetés egyaránt azt remélte, hogy a pilisvörösvári bányászok beszüntetik a sztrájkot.

De nem így történt. A sztrájk tovább folytatódott, mert a munkások nem hittek az ígéretekben.

Tekintettel arra, hogy a sztrájk hetedikhetében az egész országra kiterjedő bányászsztrájk fenyegetett, a bányaaigazgatóság mégis hajlott a megegyezésre.

A Népszava 1929. január 15. száma közli a népjóléti minisztériumban lefolytatott tárgyaláson megszületett megegyezés nyolcpontos határozatát:

1. Az igazgatóság engedélyezi a karácsonyi segélyt.
2. Azoknak a bányamunkásoknak, akiket az igazgatóság vasárnapra berendel, a rendes munkadíjon kívül 50%-os pótdíjat ad.

¹ Révai József visszaemlékezése

² Pilisvörösvári bányászsztrájk i.m. 17. old.

3. Azok a bányamunkások, akik az igazgatóság beleegyezésével önként jelentkeznek vasárnapi munkára, az igazgatóságtól 25%-os pótdíjat kapnak.
4. Az igazgatóság azokba a lakásokba, ahol a villany nincs bevezetve, bevezeti azt.
5. A pilisszentiváni bányászok előleget kapnak.
6. A lakbérpótlék és a szénjárandóság ügyében április 1-jétől a tatabányai rendszert vezetik be.
7. A csapatcsillések és a segédvájárok keresetére vonatkozóan a vezérigazgató ígéretet tett, hogy a tatabányai rendszer alapján állapítják meg ezek munkabérét.
8. Az ipari munkások keresetére vonatkozóan különtárgyalások indulnak meg.

Az egyezményt január 20-án ismertették meg a vörösvári bányászokkal. Bár a bányai igazgatóság ígéretet tett (Dréhr államtitkár jelenlétében), hogy a sztrájk miatt senkit sem fognak elbocsátani, mégis a munka felvétele utáni hetekben, hónapokban folyamatosan 170 bányamunkásnak mondtak fel. Természetesen elsősorban a sztrájk vezetőit bocsátották el. Peller György elmondta, hogy a sztrájk után kénytelen volt sírásónak beállni. Mártai János a börtönt is megjárta, sokan visszatértek a paraszti munkához vagy mint gyári munkás helyezkedtek el a fővárosban, de voltak kivándorlók is. Ezek elsősorban Franciaországba mentek, s itt is bányászként dolgoztak.

Az 1940-ben bezárt bánya munkásai egyrészt Dorogon, másrészt a budapesti gyárakban kerestek és találtak munkát, mások viszont a szentiváni bányában dolgoztak tovább a nyugdíjazásig. A pilisszentiváni bánya 1969. december 31-ig termelt.

Bányászsors és konszolidáció

A kolónia

A Budapestvidéki Kőszénbánya Rt. első lakásépítkezése a Csobánkai úton történt. Ezt az épületet „Alsó kolóniának” nevezték. A „Bányakonzum” is itt működött 1904-től 1908-ig. A konzum 1908-tól a Szent János-tó mellett nyitott élelmiszerraktárt, mely egészen a bánya bezárásáig működött. A következő építkezés az ún. „Öreg kolónia” volt, majd végül az „Új kolóniát” építették meg.

Az „Öreg kolónia” és az „Új kolónia” épületei úgy készültek, hogy 4 lakást alakítottak ki benne. 2 lakás az egyik utcára, a másik 2 lakás pedig a másik utcára nyílt. Lakásonként 2 szoba, konyha, előszoba, mellékhelyiségek jutottak, valamint udvar és kert.

A két kolónia rendjéért a tőrmester volt a felelős. Tapasztalatom szerint igen nagy rend uralkodott mindkét kolóniában (Szerző). Akkoriban minden utca kétoldalán fasorok biztosították a jó levegőt. Az ivóvizet utcai kerekeskutak biztosították, de volt minden kertben vízcsap, ahonnan a kertet lehetett locsolni. Ez a víz bányavíz volt, tehát ivásra alkalmatlan.

A szemetet és a fekáliát központilag szedték össze.

A bányatelepnek volt tenispályája, valamint altiszti kaszinója (benne 2000 kötetes könyvtár), két légényszállása és 1930-tól állandó jellegű kápolnája. (Szent Borbála tiszteletére szentelték fel.) 1974-ben lett önálló plébánia. Fából készült haranglába az udvaron áll.

Baleset az Erzsébet-aknában

„A pilisi hegyek mélyéből élve került elő kilenc eltemetett bányász, akiket a beomlás 4 napig elzárt a külvilágtól. Most kórházi ágaiknál – ahol kipihenik a halállal találkozás szörnyű emlékét, egy ország figyelme és öröme virraszt.

Ők valószínűleg sohasem fognak tudni hűen beszámolni arról, ami velük a rettenetes nyolcvanöt óra alatt történt. Nehéz is volna elmondani, mi volt ez a négynapos semmi: kétszáz-negyvenhat méterre a föld színe alatt, mintegy sírboltban. Se étel, se ital, végül már fény se, levegő se... már órájuk sem mutatta az időt, mely összefolyt körülöttük egyetlen megszakítás nélküli éjszakába. De egymást okosan felváltva, a halál sötétségében tágra nyílt szemmel várták vissza az életet.

Míg ez a történet a föld alatt, ugyanez az erő, az összetartás hősies ereje indul el a föld felett, hogy megszabadítsa őket. Az a másik kis csapat bányász, akik egymást folytonosan felváltva törték a triászkozövetet, az omlott betont, a dagadt iszapföldet, hogy eljussanak talán már nem is élő társaikért, hanem csak holttesteikért, ez megint annak az emberi léleknek a dicsérete, mely nemcsak a munka hasznából, hanem végzetes összeroppanásából is tiszta szívvel és önfeláldozással tudja kivenni részt. A magyarországi munkásság történetének legszebb lapjai közé iktathatja azt a négy napot, amikor az Erzsébet-aknában lent tizenegy ember volt eltemetve, fönt pedig maroknyi munkáscsapat ásta, túrta magát feléjük a megváltó étellel...”¹ írja a Pesti Hírlap.

Utolsó pillanatban

Utolsó pillanatban a megfulladás elől ragadtak ki kilenc élő bányászt a pilisi haláltárnából.

Az Erzsébet-aknai bányakatasztrófa tizenegy áldozata közül kilencet megmentett a bányászok és a mentést végző mérnökök csodával határos és hősies erőfeszítése. Nyolcvannégy órai gyilkos iramú munka után szombatról vasárnapra virradó éjszaka, néhány perccel éjfél előtt a mentőcsapat elérte azt a helyet, ahol az élve eltemetett bányászok tartózkodtak, és éjfél után mind a kilencen fent voltak ismét a szabad ég alatt.

A megmentettek:

Albrecht Vencel, Drevenka Pál, Maráczai István, Marlok István, Patta Ottó, Richolm János, Szlávik Mihály, Szücs János, Trizna Gáspár.

Besendorfert és Csernit nem találták meg.

Ezek ketten az iszaplavina betöréséhez egészen közel tartózkodtak. Életben maradásukhoz alig volt remény. Valamennyi életben talált bányászt még az éjszaka folyamán az Új Szent János kórházba vitték a mentők. Mindnyájan egészségesek. Az utolsó percek történetét Malatinszky János, a mentőcsapat egyik tagja, aki elől dolgozott, így mondta el: «Tizenegy órákor még javában dolgoztunk. Nem is álmodtuk, hogy már csak néhány méterre vagyunk a fiúktól. A szikkadó iszap és a benne összegyűlt mindenféle törmelék nagyon megnehezítette a munkát. Csattogtak a balták, a fűrész és a csákány szünet nélkül dolgozott. Lábunk alatt csobogva folyt a víz, és ebben a zajban csak akkor állt be néhány pillanatnyi szünet, mikor végre megközelítettük az 5-ös pálya fékkamráját. Ez a rendes vágattól eltérően egy nagyobb föld alatti üreg 8-10 méter hosszú és kb. 4-5 méter széles. Mielőtt az üreget elzáró utolsó torlaszt is lebontottuk, rövid szünetet tartottunk, hogy jelzőkopogtatást adjunk. Ekkor, jóformán még el

¹ Pesti Hírlap 1933. július 4-i száma

sem hangzott a kopogás, azonnal megérkezett a válasz, közvetlen közelből. Dermedt csendben álltunk egy pillanatig. Itt vannak – suttogta valaki a hátam mögött, s a következő percben átsűrődő gyenge hangot hallottunk: „Segítség!... Segítség!...”

A hang pontosan a fékkamra irányából jött. Erre aztán neki az iszapnak! Olyan munkát, amilyen ekkor következett, még nem látott ember. Három vagy négy perc alatt átszakítottuk az utolsó falat, ami még utunkban állt. Mikor az utolsó torlasz is leomlott, feltárult előttünk az üreg. A lyuk mögött vaksötétség volt és teljesen elhasznált folytott levegő áramlott felénk. Kezünkben kialudt a lámpa, de nem törődtünk akkor már semmivel. Előre rohantunk a sötétben. – „Itt vagyunk!” – hallottam Maráczi hangját. Hátul valaki lámpát gyújtott és a hirtelen fellobbanó világosságban megláttuk őket. Egyikük egy üres csillében feküdt, egy másik a vizes földön, de a legtöbben már ott álltak összeverődve az üreg bejáratánál.»

Vakán Károly: „Mikor láttuk, hogy megvannak, hamar összeszámoltuk őket. Örültünk, hogy egyszerre kilencen kerültek elő. Kérdezni sem kellett, tudtuk mindnyájan, hogy ki az a kettő, aki nincs közöttük. Akiknek a baltáját, meg lámpását már előbb megtaláltuk, ott ahol a vízbe-törés történt. Azok szegények...” Nem tudta befejezni a mondatot. Hangja elcsuklott, csak a kezével mutatta, hogy alig van már remény.

Fent Trizna Ágoston aknásszal találkoztunk, aki Trizna Gáspár testvérbátyja. Szerdán utolsó-nak hagyta el a menekülők közül az aknát. Még mindig a viszontlátás hatása alatt áll. Trizna Ágoston a katasztrófa utáni első 50 órát egyhuzamban dolgozta végig és fanatikus hittel bízta újabb és újabb rohamra társait.

A titáni küzdelemnyomai még ma is meglátszanak rajta. Arca sápadt, szeme beeset, izmos, vállas alakján, mozdulatain még érezni lehet, hogy ez a 33 éves férfi olyanteljesítményt vitt véghez, amelyre alig van példa. A mentés napjai alatt szót sem lehetett kivenni belőle. Most szívesen beszél. Szerényen háritja el magától a dicséretet. „A szivattyúknak köszönhetünk mindent.” – mondja. „Én fél tizenegykor búcsúztam el öcsémektől odalent. Ez körülbelül 800 méternyire volt az Erzsébet-akna lejárataától. Innen felülvizsgálatokra indultam a különböző vágatokba. Mikor a detonáció történt, a telefonnál álltam, a lifthez közel. A tárnán vad szélroham söpört végig, a lámpám kialudt és távolból hatalmas dübörgés rázta meg a földet. Meggyújtottam egy rongyot és így megállapítottam, hogy a légnyomás melyik vágat felől rohant szembe velem. Ekkor Bélus munkavezetővel azonnal arrafelé rohantunk, hogy a legközelebbi helyekről kimentsük az embereket. Mindenfelől a liftekhez rohantak az emberek. Mi ketten tovább rohantunk befelé a tárnába. Ekkor már mindent elárasztott a víz. Tudtuk mindketten, hogy az életünkkel játszunk. A víz rohamosan emelkedett, előbb derékig, aztán már nyakig ért, végül úszni kellett. Tizenhárom fokos vízben! Ha a szivattyúk csak 5-10 percet késnek, vagy valamelyik elromlik, mindketten elpusztultunk volna. A gépüzemnek köszönhetjük a megmenekülésünket. A nagy teljesítményű szivattyúk kifogástalanul működtek, a víz egyre kevesebb lett. Így értük el azt a helyet, ahonnan már nem lehetett tovább jutni.”¹

Kilenc bányász elmondja csodálatos menekülését

Szlávik Mihály: „Szerdán reggel hat órakor indultam a bányába. Csillás vagyok, az volt a dolgom, hogy a kötőpályán a féket kezeljem. Dél felé gyanús zörgést hallottam, s a levegő hirtelen megsűrűsödött. Első gondolatom: szólni a többieknek! Szaladtam a pajtásaimhoz. Először hármat találtam meg, később heten voltunk, végül egy siklófék alatt kilencen. Akkor

¹ Új Nemzedék 1933. július 4-i számából

már tudtuk, hogy szegény Besendorfer Feri és Cserni sohasem jut fel élve a felszínre. A föld megindult, a víz zuhogott, mi a fék alatt vártuk, hogy elmúljon a veszedelem.

Aztán elindultunk. Mehettünk talán 120 métert. Találtunk egy ajtót, ami be volt szorulva. Utat csináltunk a víznek. Aztán egy siklóra jutottunk, de akkor már mindnyájan nagyon ki voltunk merülve, ezért leültünk pihenni.

Az volt a baj, hogy mindenünket elvitte a víz, nem volt elemózsiánk. Mondtam a pajtásaimnak, feküdjünk le aludni. Nem is tudom, mennyit aludtunk. Felébredés után megint dolgoztunk. Utat csináltunk, és közben imádkoztunk.”

- Éhesek voltak? – „Nem éreztük. Sokat gondoltunk a szabadulásra. Összetartottunk mindnyájan, elkeseredve nem volt senki. Tudtuk, hogy fent dolgoznak a megmentésünkön, nem hagynak elpusztulni a pajtásaink. Az nagyon szomorú volt, hogy a pihenőnél mindenki a családjáról beszélt. Szülők, feleség, gyerekek...”

Az elemekkel való négynapos küzdelmüket tömondattban intézi el Szlávik Miska: „Elaludt a lámpánk. Nem tudtuk mikor van nappal, mikor éjszaka. Nem láttuk az óránkat. Sem. Azt sem tudtuk, mennyi ideje vagyunk lent.

Egyszerre csak azt mondja Patta Ottó: „Pajtások, jön a mentőcsapat! Valaki nevetve válaszolt: Bárcsak jöjné! De a hír igaz volt.”

Így menekült meg kilenc bányász az Erzsébet-akna mélyéből. 1933. július 4-én mentették meg őket. A mentőakciót Muttnyánszky Ádám főmérnök irányította. A mentőosztag vezetői: Malmossy Mihály bányakapitány és Trizna Ágoston. A kilenc bányászt az Új szent János kórházban ápolták.

Községünk mezőgazdasága a két világháború között

A két világháború között az önálló birtokos, valamint a mezőgazdaságban és kertészetben dolgozó férfiak és nők száma az eltartottakkal együtt megközelíti az 1000-et.

A földtulajdon megoszlása: 5 kat. Holdig a lakosság 50%-a rendelkezett földtulajdonnal, 5-15 holdig a parasztság 40%-a és 15-25 kat. Holdig a parasztság 10%-a.

Az összes földterület, mely a parasztság tulajdonát képezte kb. 1800-2000 kat. Holdból állott. Ezenkívül ide számíthatjuk még a volt „Úrbéresek és zsellérek Közbirtokossága” címen kb. 450 kat. Hold kopár területet és 120 kat. Hold régi és újonnan telepített erdőt. Ez a terület 570 úrbéres között oszlott meg. A parasztság egy részének tulajdonát képező területen nyitott kőszénbányát a századfordulón a Budapestvidéki Kőszénbánya Rt. (Ennek részvénytöbbsége mint ismeretes, belga tulajdonban volt. Ez a szénbánya a kitermelt szén után 2%-ot fizetett a földtulajdonosoknak földjeik után. Ezt félévenként az aranykorona-jövedelem figyelembevétel után osztották fel a „Közbirtokossági Pénztár”-on keresztül. Ez egész komoly jövedelmet biztosított a bánya területén földtulajdonnal rendelkező parasztságnak.

Ebben az időben került sor a kat. Hold utáni tiszta aranykorona-jövedelem emelt megállapítására. (1944 karácsonyán is még érvényben volt.) Ez a felemelt aranykorona-jövedelem 1940 után (ekkor szűnt meg a bánya) komoly megterhelést jelentett, mert a felemelt aranykorona-jövedelem után kellett a közterheket (adó stb.) viselni.

A közbirtokosoknak kőpor- és dolomitbányája is volt. Itt tavasztól ősig 30-40 család dolgozott. (Nagyapám mellett itt tanultam meg, milyen nehéz a rosta. Szerző.) A földtulajdonosoknak ebből is volt jövedelme.

A nagybirtokos gróf Karátsonyi Jenő halála után (1933. okt. 21.) már csak az általa adoptált Karátsonyi (Keglevich) Imre rendelkezett nagyobb mennyiségű földdel. (Karátsonyi, Keglevich Imre nagybátyja volt.) A grófnak kb. 500 hold szántó és ugyanannyi erdő tulajdona volt. A szántóterület nagy részét még 1932-ben gróf Karátsonyi Jenő felparcelláztatta. Ezek a háztelkek hamarosan gazdára is találtak és megindulhatott a házépítés. Ezt a területet 1945-ig Karátsonyi ligetnek nevezték.

A község parasztsága a két háború között állattenyésztéssel és gyümölcsstermesztéssel, valamint szőlészettel foglalkozott. A községben 4-500 szarvasmarha és 2-3 törzskönyvezett apaállat volt. A község tejellátása biztosítva volt, sőt a tej (vaj, túró, tejfel stb.) egy részét a fővárosba szállították. A grófnak kb. 60-100 szarvasmarhája volt. Majorsága a mai gimnázium területén, a majorsági cselédek háza a Kápolna utca elején volt.

A II. világháború alatt a mezőgazdasági termelés, valamint az állattenyésztés hanyatlásnak indult. A mezőgazdasággal foglalkozók egy része a gyenge terméseredmények és megélhetésük biztosítása végett az iparban helyezkedett el. Az állatállomány a harmadára csökkent. A közép- és kisparasztok a magas aranykoronajövedelem-érték miatt nehezen tudtak adókötelettségüknek eleget tenni. Ugyanilyen nehéz helyzetben voltak a grófi cselédek is. A nincstelen vagy kevés földdel rendelkezők részesművelést vállaltak a két háború között.

Hogy az őrbéres gazdaközösség mikortól tevékenykedett, nem tudjuk, de rendelkezésre áll az alábbi irat megszüntetéséről.

„Pest m. Tanács VB III. Igazgatási Osztálya.

Szám: 91-P.-1/1952. III.

Tárgy: Úrbéres Gazdaközösség (Pilisvörösvár) nyilvántartásból törlése.

Közlevéltár Vezetőjének!

Helyben

Feljegyzés végett közlöm, hogy a Belügyminisztérium L.9154-2(1) 1952. IV. 9. BM sz. rendeletével fent nevezett egyesület nyilvántartásból való törlését rendelte el, mert egyesületi működését önként beszüntette.

Budapest, 1952. február 15.

Sokoray előadó”

„Vörösvárnak a lélekszámhoz képest igen kicsi a határa: 4221 katasztrális holdat (2429 hektár) tesz ki, ez azt jelenti, hogy egy négyzetkilométerre 1930-ban 321,7 ember jutott. Ebből a kis határból egy jelentős rész még a korábbi földesúr, Karátsonyi Jenő gróf birtokában volt (1920-ban 950 kat. Holt).

A lakosság foglalkozás szerinti megoszlása igen sokrétű. A paraszti lakosság a kitelepítés előtti években erősen megfogyatkozott, miközben az ipari és bányamunkások száma ugrásszerűen megnőtt. A mezőgazdaságilag művelhető terület nagy részét a közeli jó fővárosi piacnak köszönhetően szőlő- és gyümölcsstermesztésre használják.

Az ipari munkások többségét a budapesti peremkerületek fémfeldolgozó ipara foglalkoztatja. A vörösvári szénbánya (Budapestviédki Kőszénbánya Rt.) dolgozói mindenféle nemzetből verbuválódtak össze. Sok bányamunkás azokban a lakásokban lakott, amelyeket a bánya vezetősége építtetett a számukra. Az önálló kézműves iparnak is sok képviselője volt Vörösváron. A kereskedelem sem volt lebecsülendő foglalkozási ág. Súrolóport árultak a fővárosban jó pénzért. Ezenkívül samottot adtak el a porcelángyáraknak, homokot az öntödéknek, piktortéglát a festőknek az alapozáshoz, és nem utolsósorban gyümölcsel, zöldséggel, tejjel és más mezőgazdasági termékkel is kereskedtek. A kereskedelem tehát a vörösváriak fontos kereseti forrása volt.”¹

Néhány év alatt nemcsak a meghitt petróleumlámpák tűntek el szinte teljesen, hanem az átalás a gazdaság minden ágára jótékony hatást tett. A mindennapi élet és a gazdaság minden területének javára és haladására szolgált.

1927. január 1-jén az 1925/XXXV. Törvény értelmében megszűnt a korona mint pénznem, és helyette bevezették a pengőt. Átváltáskor 12 500 korona ért egy pengőt.

Az akkori főjegyző, Neisz Ferenc javaslatára az előjáróság elhatározta, hogy a régi utcaneveket új, a kor szellemének megfelelő utcanevekkel cseréli fel.

A megmaradt régi utcanevek mellett a következő újak kerültek bevezetésre:

Gróf Karátszonyi utca:	Petőfi Sándor utca+
Hunyadi János utca:	Apponi tér
Rákóczi utca: +	Madách utca+
Baross Endre út:	Marczibányi köz
Vitéz utca:	Attila utca+
Horthy Miklós út:	Hómann Bálint utca
Mátyás király utca:+	Pozsonyi utca+
Hősök tér:+	Wattay köz ²

Képviselő-testületi jegyzőkönyvek

Felvétetett 1920. évi szept. 26. napján.

Tárgy: Pomáz község határozata a nemzetiségek mozgalmaira vonatkozólag.

Határozat:

Pilisvörösvár község képviselő-testülete egyhangúlag hozzájárul Pomáz község határozatához és tiltakozik minden olyan kísérlet ellen, amely ezeréves szent hazánk egységét, békéjét, népeinek egymás iránti testvéri szeretetét és a magyar hazához való hűségét és ragaszkodását megingatni akarná. Ragaszkodik hozzá és követeli, hogy a községben levő tanintézetekben úgy mint eddig volt, a tanítás nyelve magyar legyen, hogy gyermekeink a sokat szenvedett és megtépett hazánk, közös édesanyánk nyelvét szívben és lélekben teljesen elsajátítsák, hazánkat szeretni annak édes nyelvén megtanulják. (Szerző véleménye: A magyar hazát a nemzetiségek nyelvén is lehetett volna szeretni.)

Angeli Márton esperesplébános, képviselő-testületi tag lelkes szavakban ajánlja a határozat elfogadását.

¹ Eisenbrunner: Pilisvörösvár – egy német nagyközség a budai hegyvidéken

² A kereszttel megjelölt utcanevek még ma is érvényesek

Községi tisztviselők 1921-ben

Községi főjegyző: Neisz Ferenc, adóügyi jegyző: Kesselbauer Károly, községi adótiszt: Peller János, községi írnok és végrehajtó: Sátor Gyula, községi irodavezető: Noszák Márta, körorvos: dr. Réthy Zoltán.

56 kgy./1922.

Fetter Jánosné községi szülésznő részére 1922. július 1-jétől a 240 korona járandóságát (tízszeresére, azaz) 2400 koronára emeli. Dr. Weinek Gusztáv egy második szülésznői állás megszervezését javasolja. (A körállatorvos ebben az időben Beregi Albert.)

1923. I. 30-án a képviselő-testület a községi tisztviselők részére fejenként 12 800korona beszerzési segélyt szavaz meg, illetve a családtagok részére fejenként 3200 koronát.

1923. V. 3-án a „Segítő Szűz Mária” gyógyszertár jogosítványát néhai Ambrus Antalról Szabó Eszter okl. gyógyszerészre ruházták át.

1923. V. 3-án Saponics Milán lómészárszék felállítására kap engedélyt.

34 kgy./1924.

A képviselő-testület az elemi iskola gondokságával egybehangzóan kéri Pécsyné Reich Vilma B. listára helyezett tanítónő visszahelyezését.

1924. december 30-án meghalt Angeli Márton esperesplébános.

5 kgy./1924.

Főjegyző felolvassa Kozek János (zenész) beadott kérelmét, melyben járandóságát végkielégítésképpen megállapítani és kifizetni kéri.

Előadja, hogy a kérelmezőt 191. évben az ügynevezett tanácsköztársaság ideje alatt hívták meg a község katolikus hívei a kántori teendők végzésére, mivel a volt kántor (Rosner Antal) az egyházközségnél a kántori teendőket nem teljesítette. Ő (Kozek János) a megbízást elfogadta és teljesítette (1924. nov. 15-ig). Egyúttal élvezte a kántori javadalmakat ezen időkig, amikor őt a székesfehérvári megyés püspök úr, mint nem okleveles, nem képesített és meg nem erősített kántori állásából minden felmondás és kárpótlás nélkül azonnal elbocsátotta. (Kérésének nem adtak helyet.)

21 kgy./1925.

Kralovichné Kullmann Jolán, aki a községben magán polgári fiú- és leányiskolát tart fenn, orvosi lakás céljára felajánlja lakóházát. (Elutasítva.)

31 kgy./1925.

A „Segítő Szűz Mária” gyógyszerár jogosítványa Szabó Eszterről Schafári Gyula okl. gyógyszerészre száll. – 1925. X. 30-án közadakozásból megteremtik a templomi villanyvilágítást.

15 kgy./1926.

A képviselő-testület kárpótlást szavazott meg azoknak a kisbirtokosoknak, akikről a román megszállás alatt állatokat, gabonafélét vagy élelmet vettek el rekvirálás címen.

1925. X. 27-i jelentés a párbér megállapításáról: 1799: Plébános javadalma 112 forint, 33 ½ pozsonyi mérő, 33 ½ pozsonyi mérő zab, 18 öl tűzifa, 40 forint dézsmaváltság.

Kántortanító: Évi 100 forint készpénz, 30 pozsonyi mérő, 6 öl tűzifa.

1805: Plébános javadalma 112 forint, 33 ½ mérő, 33 ½ mérő zab, 18 öl tűzifa, 50 forint dézsmaváltság.

Kántortanító: 18 pozsonyi mérő, 5 öl tűzifa, 5-6 akó bor orgonálásért és 50 forint készpénz.

1817: Plébános javadalma 120 forint, stólamegváltás 150 forint, a többi marad az 1805-ös szerint. Egyéb: 42 forint fuvarok váltsága címen, 18 forint káplántartás címen és a papi földek szántása természetben.

Kántortanító: 100 forint készpénzben. Zsellértől 3 forint párbér, új házastól 2 forint.

1829-ben a plébános javadalma: 112 forint párbér megváltás címen 80 pár után, 35 13/16 pozsonyi mérő, 35 13/16 pozsonyi mérő zab, 18 öl tűzifa + 1 forint 50 krajcár páronként.

Kántortanító: 30 budi mérő, 6 öl tűzifa, 20-30 akó bor szüretkor, 150 forint készpénz és 18 krajcár minden pár után.

1924-től egyházi kiadásokra a község háztartásában:

Plébánosnak: 1400 aranykorona + 15 q zab és 72 m³ tűzifa.

Kántornak: 550 aranykorona + 15 q búza és 12 m³ tűzifa.

Harangozónak: 600 aranykorona és havi 2 q búza.

1926-tól a plébános párbér címén évenként és páronként 3 aranykoronát, a kántor pedig 1 ½ aranykoronát kap.

1925-től benzintöltő állomás van a községben Halbauer János tulajdonában.

1927. I. 26-án már pengőben írják a zárszámadást (1926-tól a pengő a fizetőeszköz).

1928. V. 3-án rögzítik a zenészek szerződéses fellépési idejét: 1. Újév, Feltámadás, Húsvét, Hősök napja (május utolsó vasárnapja), Pünkösöd, Kisbúcsú, Úrnap, Úrnapot követő vasárnap, Nagybúcsú, Mindszentek, Karácsony.

1928. VI. 22-én a község megveszi az Erzsébet utcai (ma Puskin utca) Pfeiffer házat. Ára 22 400 pengő. A ház tulajdonosai: Pfeiffer Mária (Peller Istvánné), Pfeiffer Katalin (Botzheim Józsefné) és Pfeiffer Anna (Peller Mártonné).

Elöljáróság 1928-ban

Neisz Ferenc főjegyző, Kesselbauer Károly adóügyi jegyző, Csomor István községi aljegyző, Juth Henrik adóügyi aljegyző, Jobák Endre irodakezelő, Szathmáry Zoltán adótiszt, Smaroglay Zoltán adótiszt, Kerék Andor díjnok, dr. Réthy Zoltán körorvos, Guth György kisbíró, Oberle Márton kisbíró, dr. Fazekad Miklós körállatorvos.

10 kgy./1946. kig./1929.

Az iskola (úgynevezett leányiskola) és óvoda építésére 11, az orvosi lakás építésére 3 és a ravatalozó építésére is 3 ajánlattevő volt. Az építést Schön Mátyás építőmester kapta.

1929-ben megalakult a Stefánia Szövetség vörösvári fiókja. Helye az István utcában. Vezetője dr. Réthy Zoltán körorvos. Az iskola és az óvoda 1929-ben, az orvosi lakás, valamint a bécsi út bazaltköves burkolása 1930-ban készült el.

A Hősök szobrát a Bécsi út mellől a IV. sz. óvoda elé helyezik.

1930. III. 31. óta működik az Adelman-féle strandfürdő 25x10 méteres medencével és 50 kabinnal (a Cigány-tó helyén).

1930. VIII. 8-án Trkala Tamás engedélyt kér és kap Pilisszántó-Pilisvörösvár-Budapest útvonalon autóbuszjárat indítására.

Az állami út kövezési (bazaltkockával) és csatornázási munkálatai 1930-ban befejeződtek. A község házával szemben megvásárolt Scheierli-féle házat a község lebontotta, mert benyúlt a lekanyarított új útszakasz közepéig. Scheierliék a mai vasbolt mellett kaptak új telket és házu-kért egy bizonyos összeget.

1828 végén és 1930 elején diftérijajrvány volt a községben.

1932. III. 11-én gróf Karátsonyi Jenő parcellázási engedélyt kér és kap. A gróf 1933 októberében meghalt. Temetése október 24-én Solymáron volt (21-én halt meg).

1932. II. 17-én ez a szöveg szerepel a képviselő-testületi jegyzőkönyvben:... „Iskolánk kibővítése már 3 évvel ezelőtt megtörtént... de berendezni nem tudtuk. Két tanterem 1931-től 1933-ig egyházi szolgálatra szolgált, a templomot ugyanis 1 méterrel magasították, s domború tetőzettel látták el. Míg az elkészült, az egymásba nyitható 2 tanteremben tartották a misét. Templomszentelés: november 29-én volt.”

1932. XII. 27.

A 945. sz. „Patrona Hungariae” cserkészcsapat részére a képviselő-testület 100 pengő támogatást adott, hogy részt vehessenek az 1933-as gödöllői Jamboreen.

74 kgy. 3321. kig./1935.

Ettől kezdve már új utcanevek szerepelnek, s a házzszámok is utcák szerint növekednek (1-től.)

1. Fő út
2. Piliscsabai u.
3. Várkert u.
4. Szent János u.
5. Vásár tér
6. Kápolna u.
7. Kálvária u.
8. Gróf Karátsonyi u.
9. Petőfi Sándor u.
10. Akácfa u.
11. Szőlőkert u.
12. Major u.
13. Hunyadi u.
14. Csobánkai u.
15. Zöldfa u.
16. Község ház köz
17. Apponyi tér
18. Szent István u.
19. Szent Flórián u.
20. Postakert u.
21. Mária Terézia u.
22. Törökkút u.
23. Postakert köz
24. Újvilág u.

25. Rákóczi u.
26. Madách u.
27. Mező u.
28. Diófa u.
29. Baross út
30. Majtényi u.
31. Vágóhíd köz
32. Szent László u.
33. Árpád u.
34. Mária u.
35. Kolozsvári u.
36. Akácfa köz
37. Rózsa u.
38. vásár u.
39. Szent Erzsébet u.
40. Szent Erzsébet köz
41. Angeli köz
42. Iflinger köz
43. Peller köz
44. Eckhardt köz
45. Templom köz
46. Marcibányi köz
47. Schäffer köz
48. Prohászka Ottokár u.
49. Szent Margit u.
50. Solymári u.
51. Pálos u.
52. Vitéz u.
53. Attila u.
54. Templom tér
55. Horthy Miklós út
56. Szent Imre u.
57. Szegfű u.
58. Hóman Bálint u.
59. Fürdő u.
60. Mátyáskirály u.
61. Pozsonyi u.
62. Pozsonyi köz
63. Vasút u.
64. Vasút köz
65. Forrás u.
66. Határ u.
67. Wattay köz
68. Hősök tere
69. Állomás u.
70. Állomás köz

1935. IV. 28. A község telket vásárol a Baross Endre úton sportpálya létesítésére. Baross Endre, gazdasági főtanácsos, országgyűlési képviselő 5000 pengő támogatást eszközöl ki az építkezéshez.

1936-ban a két elemi iskola 22 tanteremmel, igazgatói lakással, 2 igazgatói irodával és 2 tanácsteremmel rendelkezik.

1938. XI. 8-án Garancspuszta (vagy puszta Garancs) átcsatolása Pilisvörösvárhoz az alábbi dűlőket érinti:

1. Garancs – Szállásberg
2. Garancs – Mukalloch
3. Garancs – Brühlhut
4. Garancs – Postriegel
5. Garancs - Rundberg
6. Garancs – Alter Aussatz
7. Garancs – Langer vagy Großer Hut

Serédi Sándor állomásfőnök

(A hercegprímás fivére ebben az évben eltávozik Vörösvárról. – Amikor az „Aranyvonat” a Szent Jobbal a vasútállomáson a nyáron áthaladt, még ő volt az állomásfőnök.) A helyi Mátyás király kiscserkészcsapat tisztelgett a Szent Jobb előtt.

1938. XI. 24-én

Ohmüllner Márton plébános, képviselő-testületi ülésen javasolja dr. Hóman Bálint díszpolgárrá avatását a község kulturális intézményeinek fejlesztéséért. Az oklevél átadása a községháza termében történt (1938. XII. 5.).

Indoklás: Néhai szülei községünkben voltak földbirtokosok. Hóman Bálint egy ideig itt lakott a mai kultúrház helyén, egy rövid ideig együtt járt Herbst Miska bácsival a vörösvári iskolába. A nyarakat gyakran itt töltötte a nagyszüleinél. – A 175 000 pengő költséggel épült polgári iskola létesítése kizárólag az ő érdeme. Az építkezéshez tekintélyes államsegélyt és kedvező 12 évi kamatmentes kölcsönt biztosított. (Részletesebben az Iskolaügynél.)

1. kgy./3501. kig./1938.

Pusztagarancs Vörösvárhoz csatolásával az alábbi részek is vörösvárhoz kerültek: Klein-Garancs, Klisza, Ravne Schune, Cziribar, Matzkova dolina, Cziribarer Rotgründer, Alt Platschkovatz, Platschkovatzer, Rotgründer, Bei dem santoer Weg, Male Tala, Garancs Szálláspuszta, Platschkovatz.

1939. VIII. 21.

Ohmüllner Márton pápai kamarás távozása. Székesfehérvári spirituális rektorává nevezték ki. Helyébe Gáger József érkezik Biáról.

1939. VIII. 21-én

Hortobágyi Gyula javaslatára kifüggesztik a községházán vitéz Mátrahegyi János szobrász által adományozott keresztet.

1941-ben

A község lakóinak száma: 8500

Családok száma: 2920

Házak száma: 1714

A német kisebbség számának csökkenése az idők folyamán

A lakosok száma:

1830 : 1980	-
1869 : 2533	-
1880 : 2668	97% német
1900 : 3654	90,7% német
1920 : 6069	74,6% német
1930 : 7815	60,4% német

Ezekből a számokból világosan látszik, hogy a lakosság számának növekedésével a németek részaránya csökkent. Habár a németek számát sokszor erősen kétségbe vonják, mégis elgondolkodtatóak. Évről évre egyre több más nyelvű ipari és bányamunkás költözött a faluba, így az egykor tiszta német község fokozatosan vegyes nyelvűvé vált. Ez a jelenség a kitelepítés előtti utolsó években az egész budai hegyvidéken megfigyelhető volt.

A következő szám adatok megerősítik ezt a tényt: 1900-ban Vörösváron még 800 paraszt volt és csak 242 ipari munkás. Tíz évvel később 836 paraszt van és már 1030 ipari munkás. Az 1945 előtti utolsó három és fél évtizedben ez a fejlődési irány még határozottabbá vált:

német:	4725
magyar:	2939*
szlovák:	105
román:	6
horvát:	15
szerb:	8
egyéb:	17

összesen: 7815

*Többségük, 1713 lakosból 1501, a bányatelepen lakott.

Vallás szerint ugyanabban az évben a következő megoszlás mutatkozik:

római katolikus:	7232
görög katolikus:	21
református:	279
evangélikus:	139
görögkeleti:	15
izraelita	117
egyéb:	12

összesen: 7815

A házak száma 1941-ben éppen 269-cel volt több, mint tíz évvel ezelőtt és 821-gyel több, mint a századfordulón.

Általános keresztmetszet Pilisvörösvárról 1931-ben

Általános adatok

Terület: 4221 katasztrális hold, melyből a községé: 7 kat. Hold

Szántó: 2300

Rét: 245

Legelő: 720

Erdő: 362

Szőlő: 247

Kert: 30

Nádas: 22

Terméketlen: 295

(Erdőbirtok: gróf Karátsonyi Jenő hitbizományos uradalma.)

(Cser, tölgy)

Termények; rozs: átlag 5 q

Tengeri: 10 q

és gyümölcs

Vasútállomány: helyben

Szállás: Herbst Mihály, Hinora Adolf, Kozek József, Fetter István vendéglőjében.

Posta, táviró, telefon, csendőrség és választókerület: helyben.

Törvényszék, Járásbíróság, Telekkönyvi Hivatal, Pénzügyi Igazgatóság, Országos Társadalombiztosítási Intézet, Mezőgazdasági Kamara, Ipari és Kereskedelmi Kamara, Pénzügyi igazgatás: Budapesten.

Főszolgabíró: Pomázon, Adóhivatal: Szentendrén, Pénzügyi megbízott: Budafokon.

Hatóságok, intézmények:

Községi elöljáróság: Telefon: 4.

Főjegyző: Neisz Ferenc

Nagybecskerekén nyert jegyzői oklevelet 1905-ben. Vörösvárra Csobánkáról került 1917. szept. 16-án.

Adóügyi jegyző: Kesselbauer Károly.

Közigazgatási aljegyző: Csomor István.

Adóügyi aljegyző: Juth Henrik.

Községi bíró: Braun János, 1915 óta önálló gazda, képv. Testületi tag, a község főbírója 1926 óta, isk. széki gondnok, az egyház tanácstagja és pénztárosa és a templom gondnoka.

Törvénybíró: Mirk Mátyás.

Pénztáros: Breier János.

Postamester: Bátori Sigray István. 1897 óta aktív. Vörösvárra 1919-ben nevezték ki.

Állomásfőnök: Serédi Sándor.

Királyi útmester: Böszörményi Sándor. Vösvárott 1919 óta, 14 hónapi frontszolgálat után került állásba.

Egyházak

Római katolikus egyház

Plébános: dr. Szentiványi Róbert egyetemi magántanár.

Hitoktatók: Bokor József, Németh Gyula, majd Furtner Mátyás.

Kántor: Vass Márton.

Fiókegyházak evangélikus, református és ágostoni hitvallású, evangélikus. 1924-ben Sigray István és Tirschner Frigyes bányafőmérnök alapították. Templomot 1931-32-ben az Árpád utca végén építettek. Telket gróf Karátsonyi Jenő, építési hozzájárulást a Köszénbánya adott.

Ortodox Izraelita Hitközség

Elnök: Szikla József.

Rabbi: Baum Jakab.

Hitoktató: Bilitzer Jenő. Az 1700-as évek elején alakult a hitközség. Galgóczy Károly azt írja, hogy 1877-ben már van zsinagógájuk.

Állami polgári fiú és leányiskola

Igazgató: Karlovich Gyuláné, szül. Kullman Jolán.

Tanárok: Demeter Konrádné, Vavrekne Berzenkovits Paula, Mihók Béla, Zimányi Ernő, Kováts Izabella, Zsigárdy Gizella, Bartók Anna. Később Koczás Sándor lett az igazgató. 1933-ban már Szele Terézia és Zolnay Aladár is a tantestület tagja.

Állami elemi iskola

Igazgató: Réti Géza.

Tanítók: Benicz Gizella, Breier Mária, Domonits Anna, Holczer János, Jakob Gizella, Jakob Lajos, Jakob Lajosné (Balczer Mária), Kass Erzsébet, Kesselbauer Károlyné, Matsata Vera, Mészáros Jolán, Nagy László, Pásztor Jánosné, Prekopa Ilona, Réti Gézáné, Koritsánszky Ferenc, Reznek Jolán, Stein Frigyesné, Sorger Vilmosné, Szentkereszt János, Szalay Zsigmond, Stein Frigyes, Szax Zoltánné, Szlovák Margit, Zimányi Ernőné. Később jött: Gyenes Lajos, Koltay János, Györfyné Bóné Vilma, Vass Erzsébet, Nagy Piroska, Pásztorné Berky Brigitta.

Állami óvoda: Christophori Erzsébet, Kiss Ákosné, Lajos Ilona, Milován Ágnes. Később: Lányiné Pataky Ilona.

Közegészségügy

Községi orvos: dr. Réthy Zoltán.

Bányaorvos: dr. Szabó Árpád.

Magánorvosok: dr. Jurkovits Margit, dr. Nussbaum László, dr. Schick József.

Fogorvos: dr. Sinkovich Margit.

Körállatorvos: Bodnár Béla

Gyógyszertár a Segítő Szűz Máriához. Tulajdonos: Safáry Gyula.a

Gyógyszertár a Szentháromságához. Tulajdonos: özv. Krebesz Lászlóné, bérlő: Kálmán Mór gyógyszerész.

Szülésznők: Löfler Jánosné, Marton Ferencné és Fetter Jánosné.

Budapestvidéki Köszénbánya gyógyszertára. Gondnok: Moizer Miklós.

Ügyvéd: dr. Sumári Sándor.

Egyesülete:

Pilisvörösvári és Vidéke Ált. Ipartestület.

Elnök: Schön Mátyás okl. építőmester.

Pilisvörösvári Iparos, Olvasó és Dalkör.

Elnök: Schön Mátyás.

Katolikus Polgári Olvasókör.
Elnök: dr. Szentiványi Róbert.

Magyar Nemzeti Szövetség vidéki köre.
Elnök: Serédi Sándor.

Levente Egyesület.
Elnök: Hrusztek Ernő ny. százados.
Főoktató:: Jakob Lajos tanító.
Oktatók: Ballay József és Zoltán Gyula.

Polgári Lövészegylet.
Elnök: Neisz Ferenc főjegyző.

Pilisvörösvári Sport Egyesület.
Elnök: Jakob Lajos tanító.

Budapestvidéki Kőszénbánya Sport Klubja.
Elnök: Toponárszky Pál h. bányaig.

Társadalmi egyesületek.
Pilisvörösvári Bányaal alkalmazottak Köre
Elnök: Toponárszky Pál.
Pilisvörösvári nemzeti társaskör
Elnök: Neisz Ferenc főjegyző.
Stefánia Szövetség
Elnök: Liposits Jánosné.

Pilisvörösvári Önkéntes Tűzoltóegyesület.
Elnöke: Neisz Ferenc.

Pilisvörösvári temetkezési egyesület.
Elnöke: Huber Mátyás asztalosmester.

Pénzügyintézetek, iparvállalatok

Pilisvörösvár és Vidéke Takarékpénztár Rt.

Elnöke: 1910 óta dr. Lugmayer József. 1885-ben alakult Vörösvári Takarékpénztár és Hitelszövetkezet néven.

Budapestvidéki Kőszénbánya Rt.

Igazgató: Liposits János.

Mérnöki kar: Kuzen Antal és Toponárszky Pál igazgató főmérnökök, Tirscher Frigyes, Szabó Ernő, Mutnyánszky Ádám főmérnökök, Kovács Sándor, Horváth József mérnökök, Hrusztek Ernő bányaintéző, Kürthy Ernő és Torma István titkárok, Menczer Ernő főraktáros. Társaságok vezetője: Kiss Pál. Bányamesterek: Nagy Ferenc, és Varga István.

Vörösvári Dolomitipar Rt.

Cement-tégla, Cserép és Betonáru Gyár.

1924-ben alakult. Alapítója: dr. Groh József gyárigazgató.

Üzemvezető: Zsembery Gyula.

Gróf Karátsonyi-féle hitbizományi uradalom vezetője: Koller Ferenc főintéző.

Betűrendes címtár

Akkumulátorjavító: Pál József és társa.

Asztalosok: Huber Mátyás, Stirheim Samu, Schön Antal, Kovács Imre, Schreck János.

Autótulajdonosok: Budapestvidéki Kőszénbánya Rt. 2 személy- és 2 teherautó, Halbauer János 1 teherautó, Ziegler Mihály 1 teherautó.

Ácsok: Vörösvári Márton, Feldhoffer József, Mantes János és Wohl Péter.

Bádogos: Fekete Ferenc.

Benzinkutas: Hlabauer János.

Biztosítási ügynök: Pál József, Link János.

Bognárok: Wipfelhauser Gyula, GrüllJános, Hasenfratz György, Hasenfratz Mihály.

Borkereskedő: Halbauer János.

Borbélyok és fodrászok:

Bindscheid István, Gloser Károly, Gröschl Ferenc, Mauterer János, Mauterer József, Marner Márton, Láber Sándorné fodrász, Richolm Péter, Scheller Ferenc, Scheller János.

Cipészek:

Báder József, Bellovits Ferenc, Bellovits Lajos, Bruckner Mihály, Beil Lajos, Geier Mihály, Guth István, Halbauer György, Halbauer József, Hasenfratz Márton, Huj János, Márton Ferenc, Ruppel Antal, Széga János, Vidmár Viktor, Wentzel Mátyás, Wentzel Mihály, Baksa György, Huj György, Linck János, Merkl Antal.

Cukorkereskedők:

Merkl Jakabné, Müller Jánosné, Niedermüller Manó, Ott Antalné.

Cukrász: Schnitzel Pál, Müller Jánosné.

Dohánytőzsdések (Trafikosok):

Kopp János, Petrik József, Tóth Lukács, Zink Antal.

Cséplógép-tulajdonosok:

Balog Gyula, gróf Karátsonyi Gyula. Traktor: gróf Karátsonyi uradalom.

Drogéria és bazáraru: Mostyenán Józsefné.

Elektromos és rádiókészülék: Pál József.

Építőmester: Schön Mátyás.

Fakereskedő: Ehrenfeld Zsigmond. Fatelepe 1897 óta van.

Kárpitos és fényező: Salczer Ignác.

Fényképész: Bencze Imréné.

Hentes és mészáros:

Altbäcker Márton, Fetter István, Krupp György, Peller István, Schäffer Lőrinc, Fetter György, Fetter Mátyás, Klencsák János, Müller József, Saponits Milán lómészáros.

Kádár: Rómer Ferenc.

Kávémérés: Stierheim Sámuelné

Kefekötő: Bizzinger Antal.

Kerékpárkölcsonzó és –javító: Vakán Sándor, Wippelhauser Gyula.

Korcsmárosok:

Blind József, Nick György, ifj. Peller Márton, Schäffer Mihály, Bartl Jakab, Braun Márton, Denk Jakab, Fetter István, Hau Mártonné, Herbst Mihály, Hinora Adolf, Kozek József, Manhertz György, id. Peller Márton, Peller Mátyás, Petrik József, Peller György, Krausz Sándor, Scheierli György, Schweininger József, Gábeli József, ifj. Adelman János, Szaum Ferenc.

Kéményseprő: özv. Sallay Lajosné. ü. v. Unterreiner Péter.

Kereskedők:

Ifj. Ábele Károlyné, Appel Ferenc, Balogh Gyula, Balogh Sarolta, Blinc János, Breier János, Fetter Mártonné, Guth József, Halbauer János, Hefler Károly, Krammer János, Lieber Márton, özv. Menczinger Jánosné, Müller Mátyás, Nick Katalin, Paul Márton, Peller Jakab, özv. Peller Istgánné, Schäffer Mártonné, Scheller Márton, Schwartz Gyula, Steckl Mátyás, Szontágh János.

Kovácsok:

Denk Jakab, Gábeli József, Gábeli József, Scheierli György (Denk Jakab apja 1879-ben alapította a műhelyt. Scheierli ősei pedig már a postakocsi idejében is itt patkolták a lovakat.) Schweininger József, ifj. Krausz Sándor.

Kőművesek:

Nick János, Mauterer Márton, Fritz Mátyás, Kammerer Gáspár, Mauterer János, Miereisz János.

Kőporszállítók:

Peller János, Schreck János, Szontagh János, Wieszt János, Schreck József, Blind János, Tagscherer János, Braun János, Hasenfratz András, Herbst János, Herbst György, Iflinger Mátyás, Krupp István, Müller Márton, Papp József.

Kötött cipőkészítő: Link József.

Lakatosok: GuthMárton, Niedermüller Manó, Piltzinger János, Szabó Péter.

Malom (daráló): Manhertz Mihály és Szabó Károly.

Mozgóképszínház (mozi)tulajdonos: Niedermüller Manó.

Marhabizományos: Ziegler János.

Órások: Neubrandt József és Wippelhauser András.

Papucsosok: id. Bruckner Sándor, ifj. Bruckner Sándor, Kammerer Gáspárné, Lieber Jánosné, Link József, Wieszt János, Wieszt Mátyás.

Pékek: ifj. Ábele Károly, Szaksz Károly, Steckl Márton, Bauknecht Lőrincné, Manhertz Márton, Nick János, Szabó József, Spanberger Béla, Steckl Mátyás, Schäffer János, Schreck István, Ultzinger Mihályné, Weber József, Kaiser József, Müller József.

Rőföskereskedők:

Bruckner János, Jelinek Józsefné, Klostermayer János, Maszler Lipót, Parraghy György, Reisz Mór, Schwartz Mór, Schreiber Manó.

Sörraktáros: Manhertz Mihály és Krupp Mátyás.

Szabók (férfi):

Roszics Lázár, Botzheim Jakab, Breier Márton, Hujj András, Ruppel János, Scheller József, Manhertz Jakab.

Szijjgyártók: Kopp János, Bindscheid József, Mirk István.

Szikvízgyáros: Manhertz István, Breier János, Müller József, Strack József, Peller Márton, Manhertz Ferenc.

Szitás: Puskás Gyula.

Szobafestők és mázolóok: Schlegl József, Schwartz József és Weisz Henrik.

Vaskereskedő: Niedermüller Manó.

Vitézek: Ballay József, Kovács István, Petrosényi Ferenc, dr. Szűcs Elemér, Vörösvári Márton, Vörösvári József, Zoltán Gyula, Ambró N.

Új katolikus káplán:

Furtner Mátyás.

Új hitoktatók: Makk Ferenc és Mihalovits Margit.

Postamester: Parragi György.

Csendőrszakasz-parancsnok:

Csaba Ákos alhadnagy.

Őrsparancsnok: Lakatos Sámuel tiszthelyettes.

Tűzoltóparancsnok: Szathmáry Zoltán.

Változások még 1931-33 között:

Irodatisztek: Szathmáry Zoltán, Péli József és Jobák Endre.

Törvénybíró: Fetter Márton.

Pénztáros: Krammer János.

Képviselőtestület:

Virilisek: Liposits János, Kuzén Antal, Tirscher Frigyes, Toponárszky Pál, Koller Ferenc, Muttnyánszky Ádám, dr. Szentiványi Róbert, dr. Szabó Árpád, ifj. Peller Márton, Bruckner György, Manhertz Mihály, Peller János, Halbauer János, Fetter István, Mirk Lőrinc, Peller György, Manhertz György, Wippelhauser János, Fetter István, Steckl Mátyás.

Választott képviselők:

Schreck János, Ziegler János, Peller János, ifj. Krupp Mátyás, Petrozsényi Ferenc, Peller Márton, Nick István, Kozek János, Huber Mátyás, Szauter János, ifj. Wohl Péter, Manhertz János, Serédi Sándor, Herbst János, Schön Mátyás, Peller János, Manhertz Mátyás, Vörösvári Márton.

Pilisvörösvári római kat. Olvasókör: Furtner Mátyás káplán.

Korcsmárosok: Gábeli Márton, Manhertz János, Manhertz Mihály.

Strandfürdőtulajdonos:

Ádelmann János.

Varrónőknél kimaradt: Maszler Lipótné, özv. Papp Sándorné, Piehl Jánosné, özv. Lencz Lajosné és Blau Frigyesné.

Pamutkötők: Bruckner József és Fetter József.

Vendéglősöknél kimaradt Schäffer Mihály és a Bányakonzum élelemtáránál Gábeli János. Egyéb kimaradt vendéglősök: Gábeli Márton, Manhertz János és Manhertz Mihály.¹

Iskolaügy

Biztos, hogy ősünk a megérkezés utáni időszakban nem értek rá mindjárt az iskolaüggyel foglalkozni.

Először is le kellett telepedniük és éppen elég teendőjük volt a mindennapi kenyér előteremtésével. Akkoriban igény sem volt rá. Így aztán az iskolaügy helyzete egyáltalán nem volt rózsásnak nevezhető. Itt-ott talán megkísérelték, de egységes szervezésről még szó sem lehetett.²

Vörösvár első tanítói és tanítónői

1713-ban Streber Terézia volt a Ludi magistra, vagyis az iskolamester.

¹ Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Általános Ismertetője és címtára. Bp., 1931. 136-173. old.

² Sitten und Brauche der Deutschen. Von Karl Kraushaar, Verlag u. Druck. 1932. Baden bei Wien

1732-ben Godfried Kernhoffer Homobon élt itt mint orgonista és iskolamester.

1717-ben a vörösvári tanító (iskolamester) egyidejűleg jegyző is volt. Fizetése heti egy krajcár volt minden írni és olvasni tanuló gyerek után. Aki csak olvasni akart megtanulni, annak csak a felét kellett fizetnie.

1848-ban Füller Ádám volt a vörösvári tanító. Az ő tanítósága idején 160 fiú és 169 lány volt beíratva.

Érthetetlen azonban, hogy a beíratott tanulók száma 1851-ben miért csökkent 237-re. Csak 126 fiú és 111 lány volt beíratva.³

III. Károly 1733-ban megszervezte a „Cassa Parochorum” (lelkésszépítő) intézményét azzal a céllal, hogy országshoz új templomokat, paplakokat, iskolákat építsenek, illetve a régieket karbantartsák. Az uralkodó arra kötelezte a főpapokat, hogy a Cassa parochorumba jelentős összegeket fizessenek be.

A bécsi udvar a két Ratio Educationist¹, valamint az országgyűlések népoktatási és szakoktatási törekvéseit egészen 1848-ig akadályozta.

Az elemi iskolák első összeírása 1770/71-ben volt. Ekkor Magyarország területén 4 ezer községben volt elemi iskolai tanító. Ez azt jelenti, hogy az ország iskoláinak kb. a felében volt tanító. A tanító jelenléte nem jelentette egyúttal az iskola fennállását is. A tanító ebben az időben egyszemélyben kántor és sekrestyés, legtöbbször pedig jegyző is volt. (Néhol a harangozás is az ő feladata volt.) Volt ahol a templom takarítása, sőt a toronyóra kezelése is az ő feladata volt. A felügyeletet a földesúr és a plébános végezte. A tanító részére telket, esetleg házat vagy lakásépítésre építőanyagot a földesúr adta, a jövedelmet viszont a falu lakossága adta össze. A megélhetéshez ez a legtöbb faluban kevés volt. Általában egy egésztelkes jobbágy 1757-ben 25 dénárt és 118 mérő búza párbért fizetett a tantónak. Összes jövedelme kb. 30-40 forint egy évre (1733-ban). Ezért kénytelen volt gazdasági munkával is foglalkozni.

A tanítás legtöbbször a tanító szűk lakásában történt. Tizenöt-nél több gyermek nem nagyon fért a „tanterembe”.

A tanítási anyagot az egyház szabta meg. Legfőbb tantárgy a hittan és az olvasás volt. Az írás tanítása nem volt általánosan elterjedt. Az írás tanítását csak többlet tandíj esetében végezték. A számtan tanítása az átlagos falusi iskolákban csak kivételes esetekben fordult elő. A tanítás a lakosság anyanyelvén történt.

A tananyag alakulása a tanítók képzettségétől függött. Tanítóképzés nem volt. Voltak a tanítók között olyanok is, akik éppen csak írni-olvasni tudtak (mesteremberek, kiszolgált katonák stb.).

A munkával, úrdolgával megterhelt nép gyermekeit nem szívesen küldte a gyakorlati hasznot alig adó iskolába. Innen ered, hogy sok volt a tanítvány nélküli tanító. A parasztság a gyerme-

³ Schematismus venerabilis (Ieri Diocesis Alba-Regalensis pro Anno a Christo nato 1848)

¹ Oktatás szabályozó rendeletek összessége

keit inkább a mezei munkában hasznosította. Egyébként is a tanítási idő csak novembertől márciusig tartott.

„Az 1797-es Ratio Educationis elvben állami felügyelet alá helyezte az iskolákat és elrendelte, hogy minden faluban egy tanerős iskolát létesítsenek. Ugyanakkor úgynevezett normál (minta) iskolákat állítottak fel, amelyek a tanítóképzés célját is szolgálták. 1780-ban II. József utasította a megyéket, hogy ahol még nincs, ott szervezzenek iskolát. Ezek a rendelkezések azonban csak papíron maradtak, a megyék általában nem siettek a végrehajtásban.”²

Iskolai felszerelés alig volt. Legtöbb helyen: „se pad, se asztal, semmi sincs.” Fiúk, lányok korra való tekintet nélkül mind egy szobába zsúfolódtak. „A zsúfoltságra jellemző egy Stich Gy. Nevű solymári tanító által elmondott történet: A gyerek, mire a padok tetején kifelé igyekezett, bepisilt, s így már nem kellett kimennie.”³

„A XVIII. században a felvilágosodás eszméi sem az iskolák, sem az olvasmányok, sem az egyházi prédikációk révén nem jutottak el a magyarországi parasztsághoz.”⁴

Az 1848. II. tc.-nek a tannyelvre vonatkozó rendelkezése kimondja, hogy az ország határain belül a tanítási nyelv a magyar nyelv legyen. Ha e rendelkezés 9. paragrafusát végrehajtották volna, akkor az egész országban megszűnt volna a nemzetiségi nyelvű oktatás.

Viszont az 1868. évi iskolaügyi törvény kulturális vívmány volt. Hatására fokozatosan emelkedett a beiskolázott tankötelesek száma, nőtt a szakképzett tanítók száma, szaporodtak a tantermek és iskolák, valamint csökkent az írástudatlanság. Ugyanakkor azt is kimondta, hogy minden növendék anyanyelvén nyerje az oktatást, sőt azt is, hogy mindenütt olyan tanítót alkalmazzanak, aki a községben divatozó nyelven tanítani képes.

Az általános tankötelezettség és a magyarosítási kísérletek

A XIX. század elején még sok ellenállás mutatkozott a tankötelezettség ellen. A következő felhívás is ezt bizonyítja:

„Felhívás az iskolába járásra és küldésre.

Hivatása iránti érzelmei, józan értelme és jó szíve által vezéreltetve minden tanító meg fogja lelteni a legjobb útját-módját annak, hogy egyes buta, gonosz és konokul ellenálló szülőket arra ösztönözzön, hogy gyerekeiket minden nap elküldjék az iskolába és azok szívesen is járjanak oda: a lekipásztor, sőt maga a földesúr is és minden valamire való hivatalnok segítségére lesz ebben, különösen hogy megszűnt az iskolapénz és –fa, nincs már kifogás, ehhez járul még leginkább a jószándékú bánásmód és buzgó kioktatás, a gyerekek valódi képzése, ha megvan az akarat, akkor mindezt a nehézséget le lehet győzni. És a szép tanári hivatalt illendően és jóindulatúan ellátni. Buta és gonosz kifogásnak itt helye nincs.”

A magyar királyi helytartótanács 1863. II. 17-én kelt és a tankerületi főigazgatósághoz intézett rendeletében következőképpen szabályozta az érdemjegyeket:

Viseletből: 1: példás, 2: dicséretes, 3: törvényszerű, 4: kevésbé törvényszerű, 5: nem törvényszerű.

² Ravasz János: A magyarországi köznevelés vázlatos története a XVIII. század első felében. (1711-1760)

³ Solymár. Chronik einer schwäbischen Grossgemeinde im ofner Bergland. 1986. 2. Auflage.

⁴ Benda Kálmán: A felvilágosodás és a paraszti műveltség a XVIII. századi Magyarországon, Valóság. 1976. 54-61. old.

Figyelemből: 1: feszült, 2: kellő, 3: változó, 4: szórakozott.

Szorgalomból: 1: ernyedetlen, 2: kellő, 3: hanyatló, 4: csekély, 5: semmi.

Előmenetel: 1: kitűnő, 2: jeles, 3: jó, 4: elégséges, 5: elégtelen, 6: rossz.

1868-ban bevezették a 6. életévtől a 12. életévig terjedő általános tankötelezettséget. Az oktatás nyelvét Vörösváron az iskolaszék és az egyházközség határozta meg. Az 1867-es kiegyezésnek köszönhetően ismét biztosították az anyanyelven történő oktatást. Ebben az évben beküldte I. Ferenc József császár a magyar nemzetet és koronáztatta meg magát és Erzsébetet Budán. Az ország közigazgatása átkerült Bécsből Budára. Ezen engedmények után a magyarok és a nemzetiségek között jó viszony alakult ki.

Az érem másik oldala az volt, hogy a jól megfizetett tanítók a községben az államot és a magyarságot testesítették meg. Az I. világháború után a trianoni szerződés 56. és 59. pontjában ugyan ismét megerősítették a kisebbségek jogait, de a következő kormányok nem tartották tiszteletben őket.

Mikor 1907-ben hatályba lépett az Apponyi-féle iskolarendelet, eldőlt a nemzetiségek önállóságának sorsa. A nacionalista politikusok, az új magyar értelmiség és a sajtó, akik már régóta követelték a nemzetiségek beolvasztását és a magyar nyelvnek az iskolában történő bevezetését, elérték céljukat. Az addig egyházi iskolákat állami igazgatás alá helyezték (állami népi iskolák). Az oktatás nyelve a magyar lett és a németet (ugyanúgy, mint a többi nemzetiségi nyelvet is) csak idegen nyelvként lehetett oktatni. Az óvodában továbbra is csak magyarul beszéltek.

Ez volt az az időszak, amikor a vörösvári gyerekeket (akik addig nem tanultak meg magyarul) Tinnyére, Tökre és Esztergomba küldték, hogy megtanuljanak magyarul.

Vörösvár legrégibb iskolaépületei

A XIX. században a község megvásárolta a Blind-féle házat és iskolának rendezte be. Mikor 1923 szeptemberében beírták az első osztályba, még állt a régi iskola. Az én iskoláskoromban ebben az épületben tárolták a tűzifát és a szenet.

A Blind-féle házat 1928-ban lebontották és annak helyén építették fel 1929-30-ban az úgynevezett leányiskolát. A Blind-féle ház egy három helyiségből álló hosszú parasztház volt. 192-ig idejártak a fiúk.

A Blind-féle házban levő régi iskola előtt nagy kert volt, amit iskolakertnek használtak. Itt tanulták a gyerekek a kertművelést. Faiskola is volt ebben a kertben. (A vörös Schreck mesélt nekem erről, amikor még élt.)

Azt is tőle hallottam, hogy volt ebben a kertben egy viharágyú, amivel akkor lőttek, ha nagy zivatar volt. A lövéssel szétkergették a felhőket.

A régi Leányiskola

A XIX. században a régi Leányiskola a Fő úton állt, ahol ma a Wippenhauser/Völgyi és a Müller/Blahó-féle ház áll. Az épület akkoriban U alakú volt.

A Leányiskola és környéke

Az iskolaépület jobb szárnya ma Wippelhauserné/Völgyiné, bal szárnya pedig Müllerné/Blahóné tulajdonában van. Az iskolaépület mindkét szárnyát természetesen már átépítették. De a régi iskola egy kis része még ma is látható a Völgyi-féle udvarban.

Nincsenek pontos adataink arról, hogy az új emeletes iskola 1911-ben vagy csak 1912-ben fogadta először az iskolásokat. De mint azt a következő fényképek is bizonyítják, az első osztályok már vegyes osztályok voltak.

Állami iskolák és óvodák kötelező szervezése

1880-ban Pesthidegkúton, 1883-ban Vörösvárott és 1885-ben Nagykovácsiban és Szántón történt.

Kisdédóvó kötelező felállítása:

Az első magyar óvodát „Angyalkert” néven Budán Brunswik Teréz szervezte.

1885-ben, Vörösvárott, 1891-ben Pesthidegkúton, 1891-ben Solymáron, 1894-ben Nagykovácsiban, 1903-ban Pilisborosjenőn működött óvoda.

Ürömön róm. kat. óvoda működött.

Az iskolák és óvodák XX. századi helyi története a képviselő-testületi jegyzőkönyvek alapján

II./1911. II. 16-i jegyzőkönyv

4. pont. „Állami iskola és óvoda építési tervei és költségvetései:

Eckhardt Géza körjegyző jelenti, hogy a képviselő-testület 1910. évi dec. hó 14-én IX. 30. kgy. szám alatt hozott határozata folytán az előjáróság az ügy sürgösségére való tekintettel az építendő állami iskola és állami óvoda terveit a költségvetésekkel együtt elkészítette – bemutattván azokat – előadja, hogy a költségvetések szerint az építés összes költségei 166 552 korona 19 fillérre rúgnak, mely összegből a község terhére 103 743 korona 38 fillér, a királyi kincstár terhére 62 808 korona 91 fillér esik. Kéri a képviselő-testületet, hogy a bemutatott terveket hagyja jóvá. A képviselő-testület a terveket egyhangúlag jóváhagyja.”

IV./1911. márc. 25. jegyzőkönyv

„Eckhardt Géza körjegyző javasolja, hogy az iskola, az igazgatói lakás és az óvodai építési munkálatokat Kosik Ferenc és Leindörfer Nándor párkányi vállalkozók kapják, mert az ajánlatok között ezeké a legolcsóbb.”

V./1911. május 6-i jegyzőkönyv

17. pont. „A községi képviselő-testület az iskolaszék által tett javaslatot egyhangúlag elfogadja és az óvodát a Blind-féle ház melletti telekre fogja építtetni.”

16. pont. „Az állami iskola építkezése miatt, az ezen a területen volt faiskolát, illetve iskolakertet a közvágóhid mellé telepítik.” Az új állami iskola egy óvoda az 1911/12. évben felépült. Balczer Adolf iskolaigazgató beköltözött családjával az igazgatói lakásba.

VI./1912. VII. 18. képviselő-testületi jegyzőkönyv

A 12 tantermes iskola kicsinek bizonyult, új tanterem felállítására kér engedélyt az iskola-gondnokság.

Amíg a új állami iskola építési munkálatai folytak, addig a tanulók a községháza földszinti termeibe, a Fő úti „leányiskola” termeibe, illetve a Templom téren álló Blind-féle ház 3 termébe jártak iskolába.

VIII./1912. XI. 7-i képviselő-testületi jegyzőkönyv

„Eckhardt Géza körjegyző felolvassa a helybéli állami elemi iskolai gondnokságnak 175/1912. sz. átiratát, melyben ismételten megkeresi az előljáróságot, miszerint hasson oda a képviselő-testületnél, hogy az óvodák állandó elhelyezése ügyében kiadott 4496/910. sz. miniszteri rendeletnek megfelelő határozatot hozzon.

Mint hogy pedig a községben még igen sok óvodaköteles van, kiket a fennálló házaknál elhelyezett 3 óvoda túlszűfolttsága miatt már nem lehetett az óvodába felvenni, egy negyedik óvoda elhelyezésére megfelelő bérhelyiség nem kapható, a gondnokság arra kéri az előljáróságot, hogy a negyedik óvoda szervezését azáltal tegye lehetővé, hogy annak elhelyezésére a községházán levő földszinti üres helyiségeket, melyekben az új iskola felépülte előtt az állami iskola három osztálya volt elhelyezve, engedje át óvodai célokra, hogy addig is, míg az óvodák építési ügye dűlőre jut, az összes óvókötelesek óvodába járhassanak.

Határozat

A képviselő-testület egyhangúlag elhatározza, hogy az építendő állami óvodák részére átengedi a Vásár tér mellett (ma Wipelhauser ház, közvetlenül a kultúrház mögött) és a temető előtti (ma Hősök tere) kútnál levő, a község tulajdonát képező két telket és beleegyezését adja, hogy azon telkek a királyi kincstárra átírassanak azzal a kikötéssel, hogy csakis óvodai célokra használhatók fel...

Mindezek folytán és tekintettel arra, hogy a község közmunkában már erejénél többet áldozott tanügyi célokra, a képviselő-testület kéri a miniszter urat, kegyeskedjék az új óvodákat saját tárcájának terhére felépíttetni. A gondnokság által kért helyiségeket a községháza földszintjén 500 korona házbérért óvodai célokra átengedi addig, míg építkezés által az óvodák állandó elhelyezésére megoldást talál. Egyben utasítja az előljáróságot, hogy a fenti házbért a helyiségek rendbehozására fordítsa.

Óvodák

A századforduló idején 3 óvoda működött (bérleti elhelyezéssel) a községben. Az elsőt 1885-ben, a másodikat 1896-ban, a harmadikat 1906-ban szervezték. Feltételezések és idős emberek visszaemlékezése alapján az alábbi helyeken működhettek:

- A Fő úton, a volt Schreck asztalos kertjében. (Ez ma a kisiparosok székháza.)
- A István utcában (ma is óvodaként működik).
- Az új községháza földszintjén.

Jáki Lajosné, Gechter Ferencné, Guth János és Sáponits Milánné (Kálvária u., Táncsics u., Fő út és Iskola köz) vörösvári lakosok, akik már betöltötték 90. életévüket, egyöntetűen vallják, hogy a mai 1. sz. óvoda és a Templom téri „Fiúiskola” között, a mai „Leányiskola” helyén egy Blind nevű ember parasztháza volt, s a fiúk az ebben kialakított iskolában, illetve osztá-

lyokba jártak. A lányok pedig a Fő úton (a mai Takarékpénztárral szemben) bérbé vett épületbe jártak iskolába. Jáki Lajosné (Balczer Mária) tanárnő, valamint Gechter Ferencné és Saponits Milánné is ebbe a Fő úti leányiskolába jártak.

Az 1914-18-as világháború sok családapát és nagytestvért ragadott el, s így gyakran az iskolás gyerekeknek kellett átvenni a családfenntartás gondját. – Részben a bosnyák katonák beszállásolása, részben a vérhasjárvány komoly gondot okozott a községnek.

A tantestület tagjai 1919-ben:

Igazgató: Balczer Adolf

Tanítók: Lacza József, Fischerné Sinka Erzsébet, Györgyné Bertalan Lujza, Sátor Gyuláné, Varga Izabella, Szánthó Erzsébet, özv. Sch. Depiny Irma, Szentes Gizella, Tischner Mária, Fetzler Gitta, Pécsi József, Pécsi Józsefné, szül. Reichl Vilma, Sorgerné Gálik Mária, Moravcsik Angéla, Sátor Gyula és Rosner Antal kántortanító.

Balczer Adolf igazgató betegségére való tekintettel tavasz kezdetén kórházba vonult.

Jegyzőkönyv

„Felvétellett Pilisvörösvárott 1919. III. 19-én a Munkástanács ülésén. Jelen voltak a tantestület összes tagjai, a helybeli szociáldemokrata párt, valamint ah helybeli munkástanács képviselői.

Balassa Mihály elnök elvtárs az ülést megnyitja.

Fadgyas elvtárs a helybeli szociáldemokrata párt bizalmi embere támogatást, szeretetet biztosít a tantestület részére.

Veisz Lajos elvtárs előadja, hogy mivel az iskolai gondnokság a lelkiismeretes, helyes munkálkodásnak, továbbá a tanítók és szülők közti bensőséges viszonynak és megértésnek akadály volt – mint ilyet többé megtartani nem szabad, azért indítványozza, hogy az eddigi gondnokságot a tantestület felettes hatóságnak többé ne ismerje el. A munkástanács saját kebeléből válasszon iskolaügyi bizottságot, melyben a tanítóságot legalább három taggal képviseltesse magát.

Tantestület az előadó javaslatát magáévá teszi és kimondja, hogy a helybeli munkástanáccsal érintkezésbe lép az iskolaügyi bizottság megalakítása céljából és saját kebeléből titkos szavazás eredményeképpen Rosner Antal, Lacza József és özv. Smaraglay Ferencné elvtársakat választja meg bizalminak.

Mivel az eddigi értelemben vett igazgatói állás teljesen feleslegesen és az iskola belső életére káros, javasolja az iskolai igazgatóság megszüntetését és elhatározni – mivel a munkálkodásától úgyis betegszabadságon levő igazgató – sok elfoglaltsága miatt egészségének jobb helyreállítása végett pihenhessen és az új hasznos tevékenységét jó egészségének helyreállítása után megkezdhesse.

Szabályszerű választással a tantestület az iskolai adminisztráció végzésével Rosner Antalt, az iskola felügyelői teendőik ellátására Pécsy József elvtársakat nagy szótöbbséggel választotta meg.

Mivel pedig a vallás magánügy, a tantestület a szociális elvek alapján magánügybe beleavatkozni nem akarván, a vallástanítást az iskola keretéből kikapcsolja, elhatározza, hogy oly bi-

zonyítványt, melyben a vallástan tantárgyként szerepel, nem ír alá. Azonban a munkástanács a szülők kérésére vallásoktatás céljaira, előadáson kívüli időben a vallástant tanulni óhajtók részére tantermet hajlandó kölcsönözni. A vallástan órákat sem politikai, sem nemzetiségi izgatás céljára használni tilos. A tantestület szabályos szavazás útján nagy többséggel a vallás-tanítás kiküszöbölése és a fentiek értelmében határozott.

Aláírók:

Lacza József jegyző, Balassa Mihály elnök, Krajnik István, Hitter Károly, Egri István, Stehli István (munkástanács tagok), Fadgyas János, Papp Gyula, Gáspár Vilmos, Mannheim Lajos, Wiehl János, Gecze György a szociáldemokrata párt részéről, Fischerné Sinka Erzsébet, Györgyné Bertalan Lujza, Sátor Gyuláné, Varga Izabella, Szántó Erzsébet, özv. Sch. Depiny Irma, Szentes Gizella, Tischner Mária, Fetzler Gitta, Pécsi József, Pécsi Józsefné, Moravcsik Angela, Sátor Gyula és Rosner Antal a pedagógus szakszervezet részéről.”

Részlet az 1919. évi augusztus 15. napján tartott rendkívüli közgyűlésről.

1/kgy. 1919. „... Előadó jegyző (Neisz Ferenc) örömmel közli az előadott rendelkezést, amellyel a kommunista rémuralom megszűnt, a jogrend újból visszaállott és lelkes szavakkal hívja fel a képviselő-testületi tagokat és a község lakóit, hogy a leghazafiasabb érülettel törekedjenek a törvény, a jog és igazság rendjét megszilárdítani, s amellet mindvégig a vallás és a haza követelményei szerint élni.”

A későbbi képviselőtestületi jegyzőkönyvek nem közlik azoknak a pedagógusoknak a nevét, akiket a Tanácsköztársaság idején tanúsított baloldali magatartásuk miatt elbocsátottak.

Az 1922. aug. 23-án tartott képviselőtestületi ülésen

„a képviselő-testület kimondja, hogy az iskolák és óvodák nagy szünidei kitakarítását megtagadja, s azt nem foganatosítja, mert a község érdemes tanítóit, B. listára helyezték, s azokat a község kérelme ellenére sem helyezték vissza, az újonnan kinevezendők részére pedig lakás nem biztosítható, s így a meglévő tanerőkkel rendszeres tanítás nem lesz folytatható.”

Az elbocsátott nevelők 1925-ig nem kerültek vissza az iskolába. Később azonban néhányan visszanyerték állásukat.

A B. listázás okai: Sinka Erzsébet beszédet mondott a Tanácsköztársaság idején, Tischner Mária vörös szalagot kötött egy ünnepségen a zászlóra. A Pécsy család és Rosner Antal kompromittálták magukat a kommün idején.

Tantestületi és osztályképeken azonban megállapítható, hogy néhány B. listázott pedagógust a későbbiek folyamán visszahelyeztek állásukba.

48 kgy/4631. kig. 1927. XII. 2.

Tárgy: Állami elemi iskolaépület fejlesztése.

Határozat:

A képviselő-testület egyhangúlag kimondja, hogy a községünkben levő állami elemi iskola-épületnek tantermekkel és helyiségekkel való kibővítését szükségesnek és elődázhatatlannak tartja, miért is kimondja, hogy a jelenlegi épülethez a bemutatott ideiglenes terveknek megfelelőleg a terület szerint kiadandó számú tantermet, szolgálakást és egyéb szükséges helyiségeket épít egy új egyemeletes épületben központi fűtéssel és vízvezetékekkel felszerelve, kimondja, hogy az építési költségek fedezésére, a község terhére az építési költségek 30%-át megszavazza, s a többi 70% erejéig pedig államsegélyt kér.

A 30%-os községi terhet törlesztéses kölcsönből fedezi, kimondja, hogy a 70%-os államsegéllyel szemben az emelendő új épületet a telekkel együtt az államkincstár tulajdonába bocsátja, s azt a nevére könyvezteti.

1928. III. 29. 19 kgy/1480. kig. 1928

Főjegyző jelenti, hogy a járási főszolgabíró úr közölte a községi előjárósággal, hogy a Vallás- és Közoktatásügyi miniszter Pilisvörösvár községben állami óvoda építését engedélyezte a következő feltételek mellett:

- Az állam 24 ezer pengőt ad, vissza nem fizetendő segélyképpen a községnek.

- A község tartozik 800 négyszögöl területe felajánlani díjmentesen, emellett az építkezést vállalni, nevezetesen 2 tantermes óvodát, valamint óvónői lakást (2 szoba, konyha, kamra és mellékhelyiségek) építeni, játszóteret biztosítani, kutat létesíteni és végül az óvoda berendezését is eszközölni.

Ha az államtól adott összegből az építkezés kiadása fedezetet nem nyerne, azon esetben – miután az építkezés tulajdonképpen 40 ezer pengőbe kerül – a hiányzó 16 ezer pengő különbözetet a község az államtól kölcsön alakjában igényelheti, amely kölcsönt kamatmentesen, esetleg nagyon méltányos kamat megfizetése mellett kaphatja meg. A község köteles erre vonatkozólag 8 napon belül határozatilag nyilatkozni, a tervezett építkezés tervét, költségvetését bemutatni és a terület nagyságát is jelezni.

Előadó (Neisz Ferenc főjegyző) javaslatát egyhangúlag elfogadják. A község a régi temető (Solymári utca két oldalán) üresen álló területéből a szükséges 800 négyszögöles területű részt, vagy a Vásár tér melletti üres telekből a szükséges 800 négyszögölt építés céljára azonnal igénybe veheti.

(Végül a Vásár teret elvetették és a régi temető helyét jelölték ki óvod építésére. Szerző.)

1928. X. 6. 6 kgy/4367. kig. 1928

„Tárgy: Állami elemi népiskola és állami óvoda építése.

Határozat: A képviselő-testület egyhangú lelkesedéssel és köszönettel kimondja, hogy a jelenlegi iskolaépületet, az iskolai telek középső részét elfoglaló szolgaklás lebontása után (ez az úgynevezett Blind ház, mely már az 1800-as években is iskolai célokat szolgált. Szerző), tíz tanteremmel és szertári helyiséggel, s új szolgaklással kibővíti.

Kimondja, hogy ezen építkezésnek 135 ezer pengőre tehető költségeiből 95 ezer pengő államsegélyen felüli különbözeti összegét a község terhére elvállalja.

Kimondja továbbá, hogy a község és a kolónia (bányatelep) között fekvő köztérből és a régebben felhagyott temetőkertből a kijelölt helyen kihalandó 600 négyszögöles telken új, állami épületet emel, azt bekeríti, azon kutat létesít, s az óvoda építkezési költségeknek a 24 ezer pengő állami segélyen felüli részét a község terhére elvállalja. Kimondja továbbá, hogy úgy az iskolabővítési, mint az óvoda építési munkálatokat sürgősen megkezdi és a tervezési munkálatokkal Vojtká József okl. építészmérnök, tanár budapesti lakost ezennel megbízza, azon feltételek alatt, hogy a tervezési költségvetési építkezés ellenőrzési, leszámolási az egész épület átadásáig terjedő összes munkálatokért a vállalati összeg 3,6%-át számítja fel.

Ezzel kapcsolatban utasítja a közgyűlés az előjáróságot, hogy a nevezett tervezővel történt megállapodást foglalja írásba s azt a képviselő-testületnek jelentse be. Kimondja, hogy az építkezési munkákat szabályszerű versenytárgyalás útján a közszállítási szabályzat rendelkezéseinek megfelelően a kir. áll. Építészeti hivattal egyetértésben a legelőnyösebb ajánlatevő vállalkozónak ítéli oda, s ugyancsak az állami építészeti hivatal ellenőrzésével bonyolítja le.

Mindazonáltal már most kiköti, hogy a vállalkozó – vismajor esetet kivéve – helybeli iparosokat és munkásokat köteles elsőbbségben részesíteni. Kimondja, hogy az építkezési munkákat teljesen szilárd anyagból, kőből és téglából, tehát vályogtéglá szigorú mellőzésével fogatosítja és pedig oly időben, hogy az iskola- és óvodaépület 1929. évi szeptember hó elején a község által megfelelően bebutorozva és taneszközökkel felszerelve rendeltetésének átadható legyen.”

(Az indoklásban 1086 tanuló és 22 tanerő szerepel. Szerző.)

1929. I. 15. 4 kgy./97. kig. 1929. (Vázlatosan)

Az iskola és óvoda építési terveit a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium jóváhagyta. 11 pályázat érkezett az iskola és óvoda versenytárgyalására. Február 26-án Schön Mátyás építésmester kapta az építési megbízatást. Költségvetése: 162 253 pengő. Szerződés kötés 1929. május 23-án történt.

1928. II. 29-én újra tárgyalja a képviselő-testület a Pfeiffer ház megvételét. Kezdetben orvoslakás céljára akarták megvenni, de végül is iskola céljára vették meg. A Pfeiffer ház tulajdonosai: Peller Istvánné, (Pfeiffer Mária), Botzheim Józsefné (Pfeiffer Katalin), Peller Mártonné (Pfeiffer Anna). A képviselő-testület 27:5 arányban a ház megvétele mellett dönt. A ház telekkönyvi adatai: 182. telekkönyvi betét 179. helyrajzi szám. 2 ház 521 négyszögöl. Házsám: Puskin u. 8. Az utca régi nevei: Pék utca, Erzsébet utca, ma: Puskin utca.

1928. VI. 22. 30 kgy./1946. kig. 1928

Az Erzsébet utcai (Puskin u. 8.) Pfeiffer házat iskolai célokra a község 22 ezer pengőért megveszi.

1928. szept. 11. A VKM 95 ezer pengő segélyt adott iskolabővítéshez és 24 ezer pengőt az új óvoda építéséhez (Hősök terén).

1928. IX. 21. 41 kgy./1733. kig. 1928

Ezen a képviselő-testületi ülésen arról is szó volt, hogy míg elkészül a polgári iúkola őj épülete, addig az Erzsébet utcai Pfeiffer házban működhetne a polgári iskola.

1929. január 17-én a 11 ajánlatot tevő építész között Schön Mátyás is ott van. 1929. február 26-án Schön Mátyást bízzák meg a kivitelezéssel.

1929. VI. 22. 56 kgy./97. kig. 1929

Neisz Ferenc főjegyző javasolja, hogy a iskola házmesterének lakása fölé is tanterem épüljön. Ezen az ülésen már a pótmunkákról tárgyalnak.

1930-ban felépül a Templom téri Fiúiskolával szemben – a volt Blind ház (ill. a volt régi iskola) helyén az épület lebontása után az új „Leányiskola”.

1930. X. 20-án a képviselő-testület sajnálattal állapítja meg, hogy az új iskola és óvoda teljes bebutorozását egyelőre nem tudják elvégezni.

Az állami elemi iskola tanári kara 1931-ben:

Igazgató: Réti Géza.

Tanítók: Benich Gizella, Breier Mária, Domonits Anna, Holczer János, Jakob (Jáki) Gizella, Jakob (Jáki) Lajos, Jakob (Jáki) Lajosné, Kas Erzsébet, Kesselbauer Károlyné, Matsata Vera, Mészáros Zoltán, Nagy László, Pásztor Jánosné, Prekopa Ilona, Réti Gézáné, Koritsánszky Ferenc, Reznek Jolán, Stein Frigyesné, Stein Frigyes, Sorger Vilmosné, Szentkereszti János, Szalay Zsigmond, Szax Zoltánné, Szlovák Margit, Zimányi Ernőné.

Óvónők: Christophory Erzsébet, Kis Ákosné, Lajos Ilona és Milován Ágnes.

Az 1932. II. 17-én felvett képviselő testületi jegyzőkönyvben a következő szöveg szerepel: „...Iskolánk kibővítése már 3 évvel ezelőtt megtörtént... de berendezni nem tudtuk.” Ez azt jelentheti, hogy az új iskola már 1929. év végére elkészülhetett.

A tanulók száma ekkor: 1312.

1933. okt. végén felszabadult a templomi célra átengedett egymásba nyíló 2 tanterem, s az iskola teljes bebútorozása is megtörtént.

1936-ban a két elemi iskola 22 tanteremmel, igazgatói lakással, 2 tanácsteremmel és 2 igazgatói irodával rendelkezik.

1937. III. 10-én kijelölik a polgári iskola helyét a 632/1. helyrajzi számú telekből a 632. hrsz.-mal jelölt 1170 négyszögöl területi ingatlant.

1938. IV. 11-i képviselő-testületi jegyzőkönyv

Tárgy: Az elemi iskolai tanítási nyelvre vonatkozó 11.000/1935. M. E. sz. kormányhatósági rendelet.

Határozat:

A felolvasott és megmagyarázott 11.000/1935. M. E. sz. rendelet tudomásul vétele mellett Ohmüller Márton (plébános) képviselő-testületi tag javaslatát teljes egészében magunkévá téve egyhangúlag kimondjuk, hogy Pilisvörösvár községben a nyelvi kisebbséghez tartozó elemi iskolai tanulóknak a fenti rendeletben megszabott egységes oktatást nem kívánjuk – hanem az eddigi és jelenlegi magyar nyelvű tanítási rendszernek változatlan meghagyását kívánjuk; a német nyelv oktatásával, ami a község nyelvi kisebbségéhez tartozó lakosságnak érdekeit teljesen kielégíti.

Ebből kifolyólag kérjük a Nagyméltóságú Vallás- és Közoktatásügyi miniszter urat, hogy községünket a rendeletben foglalt kisebbségi egységes rendszerű oktatás végrehajtása alól felmenteni s elemi népiskolánkban az eddigi tanítási rendszert változatlanul továbbra is meghagyni, illetve engedélyezni méltóztassék.

Indoklás:

Községünknek a fővároshoz való közelsége csaknem egészében ipari és kereskedelmi jellege a német kisebbséghez számítandó (56%) lakosságunknak a magyar nyelv állandó használatában tanúsított készsége – gyermekeink jövőjének a magyar nyelv tökéletes bírása által való biztosítása – községünk fejlődésének jól átgondolt érdeke teszik kötelezővé azt, hogy községünk elemi népiskolái a kisebbségi nyelvű tanítás kötelezettsége alól mentesíttessenek és az eddigi tanítási rendszer változatlanul meghagyassék.

A jelenlegi tanítási rendszerben minden tanuló elsajátítja a német írást, olvasást és a német nyelv használatát, ami a jövőben annyira fontos, több nyelvtudás szempontjából jövő nemzedékünknek létérdekű előnye. A rendelet végrehajtása esetén viszont a kizárólag magyar tan nyelvű osztályokba járó tanulóink ezen előnytől elesnek. (Az állásfoglalást megkapta dr. Hóman Bálint kultuszminiszter.)

Polgári fiú- és leányiskola

49 kgy./4195. kig. 1927

„Tárgy: Állami polgári iskola szervezése

Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter 61628/1927. VI. ü. o. sz. Pilisvörösvári községben az 1927. évi XII. t. c. paragrafusa alapján folyó év szeptember hó 1-től kezdő hatállyal fokozatosan 4-4 osztályúvá fejlesztendő magyar tanítás-nyelvű állami polgári fiú- és leányiskolát szervezek a község képviselő-testületének 1927. évi január 26-án 4. kgy. és 1927. évi január 23. napján 28. kgy. számok alatt hozott véghatározatában foglaltaknak az alábbiak értelmében való elfogadásával. Köteles e szerint a község saját költségén

- az állami polgári fiú- és leányiskola mindenkori a törvény és egészségügyi követelményeknek megfelelő ideiglenes, majd végleges elhelyezéséről gondoskodni.

- a végleges elhelyezés céljaira emelendő épületet, illetőleg az iskola számára alkalmas, központi fűtésű, a község tulajdonát képező két ingatlan közül a Vallás- és közoktatásügyi Minisztérium által kijelölendő és az 1000 négyszögölet meghaladó területet adni, és arra az iskolát mielőbb, de legkésőbb 4 év alatt itteni részről jóváhagyott tervek szerint felépíteni.

- a gazdasági gyakorlati oktatás céljaira 2 kat. holdnyi művelésre alkalmas, az iskolától legfeljebb 1 ½ km-nyire fekvő gazdasági területet adni.

- mind az iskola telkét, épületét és tartozékait, mind pedig gazdasági területét tulajdonjoggal a kir. kincstárnak átadni és e jog bekebelezése iránt intézkedni.

- az iskola első teljes bebútorozásáról és tanfelszereléséről köteles gondoskodni.

- az iskola dologi kiadásainak teljesítéséről köteles gondoskodni. A dologi kiadások alatt értendő az épületek és tartozékainak jó karbantartása, tűzkár elleni biztosítása, fűtése, világítása, valamint az iskola fenntartásával járó egyéb dologi természetű kiadások. A tan személyzet és a szolga illetményei a kir. kincstárat terhelik. Az építési költségekre számításba vett államsegélyt csak abban az esetben engedélyezhetem, ha erre megfelelő fedezettel rendelkezni fogok és ha a község hitelt érdemlően igazolni fogja, hogy segélyre valóban rászorul. Az iskola fenntartási költségeinek az állami kincstár és a község közönsége közötti megosztására vonatkozóan ez a rendelet és az ennek kiegészítésül szolgáló fentebb említett s a fentiek értelmében elfogadott képviselő-testületi határozatok az irányadók, mely határozatok a jelen rendeletben foglaltaknak elfogadására vonatkozó újabb s ide bemutatandó jogerős képviselő-testületi határozattal együtt törvényhatósági bizottságilag való megerősítése után záradékolásuk végett 3-3 példányban a kir. Tanfelügyelő úr által ide felterjesztendők. Felhívom a kir. Tanfelügyelő urat, hogy mindezekről a község közönségét értesítse, az átadandó ingatlanra a kincstár tulajdonjogának bekebelezése iránt intézkedjék, az építkezést szorgalmazza, s általában a község kötelezettségeinek teljesítését ellenőrizze a beszerzett tárgyak leltározásáról, s a leltároknak évről évre való felterjesztéséről gondoskodjék. Felhívom végül a kir. Tanfelügyelő urat, hogy az iskola zavartalan működésének biztosítása érdekében a maga részéről mindent kövessen el, intézkedéseinek eredményét jelentse ide.

Budapest, 1927. X. 8. A miniszter helyett: Dr. Szücs István sk. h. államtitkár. A másolat hitelesül: Fehérváry óvónő.”

A határozatot a képv. Test. Elfogadja, ha z államsegélyt megkapja. (Az iskola magánjelleggel 1924 óta, Állami Polgári fiú- és leányiskola címen 1927. szept. óta működik. Önálló épülete nem volt. Szerző.)

Koczás Sándor, az iskola igazgatója így emlékezik 1934-ben a polgári iskola elmúlt 10 évére:

„Iskolánkat községünk egyik lelkes hölgye, iskolánknak jelenleg is rendes tanára Kralovichné Kullmann Jolán alapította 1924-ben. (Érettségi vizsgálatot Budapesten az Andrássy úti leánygimnáziumban tett, a tanárnői diplomáját a Pázmány Péter Tudományegyetemen 1915-ben szerezte. Tanárnői működését Budapesten kezdte, majd 1924-ben magánpolgári iskolát nyitott Pilisvörösvárott.) Tanulók létszáma 11 fiú és 10 leány volt. Három évig volt magániskola, majd 1927. IX. 1-jétől az I. és II. osztály államosítást nyert. 1929-től a teljesen államosított polg. isk. igazgatója lett.

Sok nehéz küzdelem után jutott el iskolánk a mai (1934) teljes kifejlődéséhez, amikor is – a vegyes osztályok megszűntével – az 1932/33. tanéven megnyílt mind a négy fiú- és négy leányosztálya. A magániskola tulajdonosnőjének szervező munkája után az állam és a község további jóakarátú támogatása tette lehetővé, hogy a Pilis-hegyvidék 10 községének, amely 30 000 lelket számlál, ma állami polgári fiú- és leányiskolája van.

Belső tartalom: lüktető élet és lelkes munka. Sajnos külső dísszel, megfelelő épülettel a gazdasági viszonyok miatt még ma sem rendelkezik iskolánk. A magánpolgárit Kralovichné saját házában (Táncsics u. 3.) kezdte.”

A polgári iskola évkönyveiből

„Az iskola az 1926/27. tanévben egy eredetileg is iskolának épített bérelt helyiségbe költözött át, mert a IV. osztály megnyitásával az előbbi bérlet kevés volt. Igazgatói lakás, szertárak, tanári értekező a régi bérletben maradtak.
(Régi bérlet: Új utca 557. Új bérlet: Kígyó u. 27.)

Az új tanévben az iskola vegyes iskola lett, mert a VKM a fiú- és leánytanulók együttes tanítását engedélyezte. Az iskola tanulóinak száma a rossz gazdasági viszonyok ellenére állandó emelkedést mutat:

1924/25: 11 fiú és 10 lány
1925/26: 30 fiú és 22 lány
1926/27: 43 fiú és 33 lány
rendes tanuló iratkozott be.”¹

Tanári személyzet 1926-ban: Kralovichné Kullmann Jolánigazgató, Kárpáti Ernő tanár, Feigl Margit tanár, Jakobné Balczér Mária óraadó, Kralovich Gyula óraadó, Rosner Antal (kántortanító) óraadó, Nagy Ipoly rk. hitoktató.

1924/25-ben, vagyis a polgári iskola megindulásának évében Pilisvörösvárról az iskola statisztikai lapja szerint 156 tanuló jár Budapest valamelyik polgári iskolájába. Az, hogy a vörösvári magánpolgáriiba csak 21 tanuló iratkozott be, annak az az oka, hogy az iskola hivatalos engedélyezése erősen megkésett. – Az indulás évében az alábbiak tanítottak a magánpolgári iskolában: (1924/25) Kralovichné Kullmann Jolán igazgató, Feigl Margit rendes tanár, Kralovich Gyula rajztanító, Török István rk. hitoktató, Dr. Réthy Zoltán iskolaorvos.

Az új állami polgári iskola szervezésének gondolata először a 49 kgy./4195. kig. 1927-es képviselő-testületi jegyzőkönyvben szerepel. A jegyzőkönyv szerint 1927. szeptember 1-jétől a községi képviselő-testület megfelelő ideiglenes, majd végleges elhelyezést biztosít a létszámában állandóan fejlődő polg. iskola osztályai számára.

¹ Polg. isk. évkönyv 1926. szept. 28.

1927. január 6-án Pilisvörösvár képviselő-testülete egyhangúlag hozzájárul, hogy Pilisvörösvárott állami polgári fiú- és leányiskola épüljön.

1926/27-es tanévben már a Kígyó u. 275. sz. házba járnak az I. és II. osztályos tanulók. (Én 1927. szept. 1-jén iratkoztam be itt I. osztályba. Szerző.)

„1934. május 6-án ünnepelte a polgári iskola 10 éves fennállását. Ennek az emléknek a marandóvá tétele céljából az iskola az átépített templom részére színes üvegablak ajándékozását vette tervbe. Ennek érdekében 1933. december 2-án és 3-án műsoros estét rendeztek a Herbst-féle nagyteremben. Mind a két estén zsúfolt nézőtér előtt szerepeltek az iskola növendékei.

Előadásunk jövedelméből, 420 pengő értékben beszerzett templomablak szent Ágostont ábrázolja püspöki díszben, könyvvel a kezében. Alatta ez a felírás áll: „Szent Ágoston püspök egyháztanító tiszteletére felajánlotta az állami polgári iskola – fennállásának 10. évében. 1934.” A mindenkinek tetsző és művészi kivitelű ablak Zsellér Imre üvegfestő cégét dicséri.

Ezután a szoroson vett iskolai műsoros előadásunk után a község határán túlmenő társadalmi eseménnyé vált a rk. Oltáregyesülettel együtt tartott zászlószentelési ünnepélyünk, miután azon országos méltóságok is megjelentek.

Nagy kitüntetés érte iskolánkat, mert zászlónk megszentelését és a főpapi misét Főmagasságú dr. Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás végezte. Az iskola, illetve a plébánia előtt gróf Karátszonyi/Keglevich Imre, majd dr. réthy Zoltánné, Braun Jánosné, a polgári iskola nevében Kralovich Gyuláné és végül Verbai Józsefné köszöntötte a hercegprímást az Oltáregylet nevében.

A zászlóanya tisztségét. Dr. Hóman Bálintné vállalta, aki férjének, kultuszminiszterünknek társaságában jelent meg körünkben.

Ragyogó, napsütéses, meleg nap köszöntött a községre május 6-án. A lélekiemelően szép, különöségben fényes és mégis bensőséges ünnep a vendégek fogadásával kezdődött a felállított diadalkapunál. A minisztert és felségét Ney Géza megyei és Neisz Ferenc főjegyző, valamint Koczkás Sándor igazgató fogadták. Péch Judit IV. osztályos tanuló fehér rózsacsokrot nyújtott át a zászlóanyának.

Dr. Hóman Bálint megköszönte az üdvözléseket és kijelentette, hogy örömmel jött „haza”, miután a múltban sokat időzött Pilisvörösvárott.

A hercegprímás fél 10-kor főpapi misét mondott német és magyar nyelvű szentbeszéddel. A mise után megtörtént a zászlóavatás és a zászló megszentelése. A zászlóanya felkötötte a szalagot. A műsoros ünnepélyen Koczkás Sándor igazgató méltatta a nap jelenségét. Ezután a hercegprímás beszédet mondott. A zászlószögek beverése után Neisz Ferenc főjegyző és Koczkás Sándor igazgató a küldöttségekkel és a községi vezetőkkel tisztelgő látogatást végeztek a hercegprímásnál és a kultuszminiszternél.

A már felsoroltakon, valamint a helyi vezetőségen és a több ezer főnyi közönségen kívül még a következő előkelőségek jelentek meg:

Dr. Erdélyi Lóránt alispán neje,

Dr. Leidenfrost királyi főigazgató,

Deák Gyula nyugalmazott felügyelő-igazgató, mint az OPITE képviselője,

Dr. Baross Endre gazdasági főtanácsos, földbirtokos és neje,
Dr. Hamvas Endre prímási titkár,
Hufnágel Ferenc és Esti Pál pápai kamarások,
v. Terbócz Miklós miniszteri titkár,
Scheuer Róbert, a kerület képviselője,
Dr. Zboray Géza főszolgabíró,
Zsarnóczay János gazdasági tanácsos,
Kotzó Árpád és Koczkás József plébánosok
és Szabó Lajos lazarista atya.

Feledhetetlen volt ez a felemelő ünnepség nemcsak az iskola tanárai és növendékei előtt, de Pilisvörösvár egész lakossága, sőt a környező községekből látogatók előtt is.”¹

A felszentelt zászlót a „Jó Pásztor” apácák készítették és 310 pengőbe került. Nemzetiszínű selyem anyaga, amelynek egyik oldalán olaj- és cserfa koszorúban a magyar címer van hímezve, körülötte ez a felírás: „A pilisvörösvári állami polgári fiú- és leányiskola”. A zászló másik oldalán „Magyarország Nagyasszonya könyörögj hazánkért!” felírás olvasható. Zászlószalagunk egyik oldalán: „Az életnek tanulunk!” a másik oldalán: Hóman Bálintné 1934. V. 6.” A felírás. A zászlórúdca 420 szeget vertek be.

A polgári iskolának 1933/34-en az alábbiakból állt a tantestülete:

Igazgató: Koczkás Sándor

Tanárok: Bartók Anna, Czinkovszky Emilia (egész éven át a Kir. Főigazgatóságnál teljesített szolgálatot), Kováts Izabella, Kralovichné KullmannJolán, Mihók Béla, szele Terézia, özv. Szenthéné Begidsán Vilma, Vavrekné Berzenkovits Paula, Zolnay Aladár, Zimányi Ernő, Zsigrády Gizella, Makk Ferenc római katolikus, Boldizsár Bertalan református, Bilitzer Jenő izraelita és Winkler Sámuel evangélikus hitoktató. Hivatalsegéd 1930 óta: Müller János.

Az iskolának jól működő sport- és egyéb egyesületei voltak. Az Ányos Pál irodalmi körnek 1934-től Zimányi Ernő és Zolnay Aladár is tagja már. A 945. sz. Patrona Hungariae cserkészcsapat részben helyi tájakon, részben a Felvidéken és Erdélyben táborozott, de 1933-ban a gödöllői Jamboree-n is részt vett. (Részletesebben a Cserkészlet címnél olvasható. Szerző.) Dr. Sumári Sándor helybeli ügyvéd által a Városi Színházban január 6-án és 7-én rendezett két színdarabjában 8 tanuló is szerepelt.

Az 1934/35-ös tanév tanári karából hiányzik Zolnay Aladár tanár és Boldizsár Bertalan ref. hitoktató. Helyettük új nevek találhatók a tantestületben: Csánky László és Bartalis János tanár (költő). Pusztai (Katona) Sándor káplán (cserkészcsapat vezetője) áthelyezése miatt a csapat vezetését Mihók Béla igazgató, majd 1936-ban Rosner Tibor káplán vette át. Bartalis János költő 2 évig van az iskolánál (lakás: AZ Iskola közben a Saponits-féle mézárszékkal szemben volt), 1938 őszén már ismét Erdélyben van.

Az 1935/36-os esztendőről így számol be az iskola „Értesítője”: „...A Pilishegyvidék közérdekét mindig szívén viselő országgyűlési képviselőnknek, dr. Baross Endre gazdasági főtanácsosnak közbenjárására iskolánk államköltészen a tanári szobát és a szertárt kibővíthette a Puskin u.8. sz. alatti helyiségekben. Egy 10 x 6,5 m-es tantermet, hivatalsegédnek szobakonyha-kamrás lakást és a háztartás tanításához egy konyhát építhetett iskolánk az 1935/36-os tanévben.”

¹ Polgári iskola évkönyveiből merítve

Felépült a pilisvörösvári állami polgári iskola új épülete

1936/37-ben 172 fiú és 100 lány volt a polgári iskola beiratkozott tanulója. Ebben és a következő tanévben Bartalis János költő is a vörösvári polgári iskolában tanít mint rendes tanár. Az iskolaigazgató ebben az évben már Mihók Béla.

„Szent István éve iskolánknak is meghozta az olyan nagyon áhított örömet: 10 év után megszabadultunk a Puskin u. 8. alatti szűk épülettől és megtartottuk örömtől ragyogó arccal bevonulásunkat abba az új hajlékba, mely a mi szegénységünkhöz szokott szemünk előtt a palotánál is gyönyörűbbnek látszik. Az új épület tágas, világos, levegős falai között csak derű és napfény játszik az arcokon, csak csengő kacagás hallatszik... itt valóban megtalálja a második otthonát 320 gyermekünk.”¹

A polgári iskola avatása 1938. december 5-én

Az ünnepélyen jelen voltak: dr. Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter, Fáy István Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánja, Horváth János a Budakörményi járás főszolgabírája, mint a közgyűlés elnöke, gróf Karátsonyi (Keglevich) Imre földbirtokos, Krammer János községi bíró és dr. Szabó Árpád orvos.

Vendégek: Dr. Hóman Bálintné, dr. Baross Endre országgyűlési képviselő, dr. Baross Endréné, dr. Zsarnóczay János m. kir. gazdasági tanácsos, dr. Pálházy Endre, a megye főjegyzője, dr. Hazay Gyula főszolgabíró, dr. Kaposy László alispáni titkár és dr. Varjas László t. szolgabíró.

A polgári iskola új épületét dr. Hóman Bálint miniszter adta át a községnek, illetve Lejtényi Győzőnek, aki 1938. szeptember 1-je óta az iskola kinevezett igazgatója.

Az ünnepségen a fent felsorolt vendégeken kívül jelen volt a község vezetősége, képviselőtestülete és a község lakóinak igen nagy része.

Dr. Hóman Bálint az avatóbeszédében megemlékezett Vörösvárhoz fűzött emlékeiről és kapcsolatairól. (Szülei községünkben voltak földbirtokosok. Nagyszüleinek az úgynevezett Kelenen-féle vendéglője a mai kultúrház helyén állt. Hóman Bálint gyermekkorának nyarait igen gyakran itt töltötte a nagyszülőknél. Egy rövid ideig itt is járt iskolába. Herbst Miska bácsival jóbarátok és osztálytársak voltak. A 175 ezer pengővel épült polgári iskola létesítése kizárólag az ő érdeme. Az iskola építésére komoly összegű államsegélyt és kedvező kamatmentes kölcsönt biztosított. Tiszteletére utcát is neveztek el.)

Svoy Lajos megyéspüspök előtt beszédek hangzottak el a polgári iskolai nevelés fontosságáról.

Az 1938. december 5-én lezajlott ünnepségekről (a polgári iskola új épületének felavatásáról) valamint dr. Hóman Bálint kultuszminiszter Pilisvörösvár díszpolgárává való avatásáról még sokáig beszéltek a község lakói.

Az új iskolában Lejtényi Győző igazgató az alábbi tantestülettel kezdte meg munkáját: Bartók Anna, Csánky László, Csonka József, Greguss Klára, Kováts Izabella, Lökös Gézáné

¹ Polgári iskolai értesítő

Zsigárdy Gizella, Solymosi Sándor, özv. Szenthe Jánosné Begidsán Vilma, dr. Tóth Józsefné Szele Teréz, Zimányi Ernő, Kovács Jenő rk., Nagy László református, Farkas Lajos evangélikus és Bilitzer Jenő izraelita hitoktató.

Említésre méltó Csonka József tanár élménybeszámolója a szádelői (Rozsnyó mellett) cserkésztaborról, a krasznahorkai kirándulás fáradalmairól, az aggteleki cseppkőbarlang csodáiról és a jászói kirándulás élményeiről. A csapat ebben az évben megkapta a régi polgári iskola (Erzsébet u., ma: Puskin u.8.) épület két tantermét cserkészotthonnak (1938).

Idézet a polgári iskolai Évkönyv 1942/43. füzetéből: „...Az elmúlt nyáron Csíkország hegyei közt tanyáztunk. Szent Anna tó, torjai büdösbarlang, Bálványos várának romjai, Csíksolymó lelki kegyelmei és az Olt hús habjai erdélyi élményeink legnevezetesebb állomásai.”

Az 1940-es években, legalább is az első években az iskola még fejlődőképes volt, de 1944-től egyre kevesebb beiratkozott tanulója volt.

1944-ben a német csapatok az iskola előtt tárolták a benzines hordókat. December 24-én az orosz „Raták” ezeket bombázták. Az épület bal oldalát találat érte s ezért az iskola bal oldali részét egy ideig nem lehetett használni.

Az iskola 1948-ig állott fenn, ekkor végzett az utolsó IV. osztály. Az utolsó igazgató Csonka József volt.

Az épület leányiskolai oldalán levő nagycímert a majolikából készült két angyallal az 50-es években egy Sz. bácsi nevezetű ember a tanácselnök megbízásából leverte.

Kulturális élet

A kultúrház múltja

A kultúrház helyén valamikor az 1880-as években a „Kelemen-féle” korcsma állott (az alábbi kép bal oldali épülete). Kelemenék dr. Hóman Bálint (1885-1953) kultuszminiszter anyai nagyszülei voltak.

Dr. Hóman Bálint történész, 1945-ig egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, s 1932-38-ig és 1939-42-ig vallás- és közoktatásügyi miniszter volt. Gyermekkorát Pilisvörösvárott töltötte, ahol Herbst Mihály vendéglős gyermekkori barátja, illetve iskolatársa volt. A Kelemen-féle korcsmát Herbst Miska bácsi vette meg. Az őszirózsás forradalom, a Tanácsköztársaság és a kommün idején már az ő birtokában volt az épület, s a különféle gyűléseket ebben az épületben tartották.

Az épület az 185-ös térképfelvétel szerint 554-es helyrajzi számú telken áll „L” alakban. Rövidebb része 5 ablakkal és egy ajtóval az országúttal párhuzamos, a hosszabbik része az előbbivel derékszögben a Szabadság úttal egyirányú. A Kelemen-féle ház az országút szintjénél alacsonyabban feküdt, s a bejárati ajtóhoz lépcsőn kellett lemenni. (Az országút ekkor még csak makadám út volt, bazaltkocka burkolatot 1929-1930-ban kapott.)

Herbst Mihály vendéglős ezt a Kelemen-féle épületet valószínűleg az I. világháború alatt vagy előtt vásárolta meg. 1919-ben már az ő tulajdona. A vörösvári és szentiváni szakszervezeti

csoporthoz ebben az épületben tartották gyűléseiket. Az alábbi felvételen a május 1-jei felvétel látható, melyen többek között a „Fejtmunkások Pilisszentiváni Csoportja” is részt vett zászlóval.

Herbst Mihály a Kelemen-féle épület lebontása után 1926-ban Adelman Máttyás kőművessel többtermes vendéglőt építtetett, majd 1929-ben Schön Máttyás építész nagytermet épített, színpaddal, az eddigi épület folytatásában, a Szabadság út irányában.

1945 után a vendéglőt államosították. Herbst Mihály halála után fia, (Herbst) Hidas József vezette tovább a vendéglőt, mint állami alkalmazott. (Az épületet 1982-ben bontották le.)

A nemzetiségi kérdés

Az 1868. évi XXXVIII. Törvénycikk 58. paragrafusa kimondta: „Minden növendék anyanyelvén nyerje az oktatást.” Ennek ellenére a kiegyezés után 10 évvel a következő helyzet volt tapasztalható: Egy évtized alatt 365 német nyelvű iskola szűnt meg, s 1880-ban a fővárosban 120 ezer német lakosnak egyetlen német nyelvű iskolája sem volt. A hivatalos kezdeményezésre alapított, a sajtó és a társadalom közép- és felsőrétegei által lelkesen támogatott hivatalnokok és tanítók által vezetett magyarosító társadalmi egyesületek és kampányok elsősorban a magyarországi németeken próbálták ki a durva asszimilációs fegyverek életét.

Ennek ellentétéleként született meg a Tanácsköztársaság 209 494/1919. B. II. VKM. Sz. rendelete. Ez a rendelet a gyermek anyanyelvét tette meg tanítási nyelvvé. Vegyes anyanyelv esetén lehetővé tette a párhuzamos osztályok felállítását.

Az 1923/24-ben kiadott Bethlen-féle 4800/1923. ME. (nemzetiségi rendelet) 40 szülő kérésére lehetővé tette a nemzetiségi nyelv használatát.

Ezt a Klebelsberg-féle nemzetiségi oktatást szabályozó rendelet követte = 110 478/1923. VKM. Ennek meghozatalában szerepet játszott a Nemzetek Szövetségében Magyarországot ért támadások a nemzetiségi oktatás hiánya miatt.

Az első német betelepülők és leszármazottaik évszázadokon át csak németül beszéltek, mert az volt az anyanyelvük. A múlt században a német nyelvű lakosság feltűnően megfigyelhető volt. Egy bizonyos korszakban általános volt nálunk az a felfogás, hogy a nemzetiségi kérdéssel nem kell különösebben foglalkozni. Elég, ha helyes internacionalista nemzetiségpolitikai elveink vannak. Ezek és az idő majd maguktól megoldják a nemzetiségi problémákat. Úgy tűnt, hogy a kérdés ily módon történő megoldását a tények igazolják. Még Kossuthot, Wesselényit és Eötvöst is az az elképzelés vezette, hogy az általános polgári jogok megadása megoldja a nemzetiségi kérdést. Széchenyi, aki a nemzeti eszme megvalósításának legfőbb eszközeként az anyagi jólét és a műveltségi színvonal emelését tartotta, az 1842. november 27-i akadémiai beszédében óva intett az erőszakos magyarosítástól. A liberális magyar nemesség az 1844. II. tc.-kel állami nyelvvé tette a magyar nyelvet, de más nyelvet nem akart elismerni, csak a magyart. Szintiszta nemzetiségi vidékek közigazgatására, bíraskodására, iskoláira, egyházaira egyedüli nyelvként a magyart akarta ráerőszakolni.

Gróf Tisza István az I. világháború idején a következőket mondta a képviselőházban: „Képzeld el képviselőtársak, hogy mi történik akkor, amikor a frontról hazáir egy katona az apjának. Miután az iskolában csak magyarul tanult, magyarul írja meg levelét. De az apa csak németül tud, kénytelen tolmácsot hívni, hogy megértse fia levelét.”

A Tanácsköztársaság egyik vezetőjének véleménye szerint: „Ez az ország klasszikus hazája volt a nemzetiségi elnyomásnak.” A Tanácsköztársaság LXXVII. sz. rendeletének 1. paragrafusa már nyíltan kimondta: „Az elnyomás egyik fajtája a nem magyar anyanyelvűeknek nemzetiségi elnyomása.”

Az erőszakos magyarosítások a két világháború között is folytatódtak. A „drótos tót”, a „bocskoros oláh” és a „büdös sváb” gúnyszavak, a nemzetiségek lebecsülése és a félelem okozta azt, hogy inkább magyarnak vallották magukat a vörösváriak, csak hogy ne csúfolják és gúnyolják őket.

A bányatelep és a falu sportolói, valamint a drukkerok meccs után legtöbbszörre összeverekedtek, s hazafelé beverték az ellenfél házainak ablakait.

A magyarosító kampányhoz a leventemozgalom is hozzájárult. Az oktatók legnagyobb része a bányatelep tisztviselőiből került ki, akik a foglalkozás idején (de sem előtte, sem utána) nem túrték a német beszédet. De nemcsak a leventemozgalom, hanem valamennyi ifjúsági egyesület csak magyar nyelven működött. A diákok továbbtanulására is csak magyar nyelvű lehetőség nyílt.

A bányatelepi tisztviselők kampányt folytattak a bányászok idegen nyelvű neveinek megmagyarosítására. Ilyen kampány folyt az iparosok és a tanítók neveinek megmagyarosítására is. Ennek nyomán a vörösvári némettség elvesztette az értelmiségét és a fennmaradása is veszélybe került.

Csak az I. világháború utáni katonapolitikai vereség mutatta meg, hogy Magyarországon milyen rossz a helyzet. Az inflációt már nem lehetett feltartóztatni, és az újonnan bevezetett pengő sem hozott említésre méltó javulást. Ehhez jött még az 1929. október 29-én Amerikában kitört világgazdasági válság, amely Magyarországra agrárválság formájában terjedt ki.

A búza 100 kilogrammonkénti 33 pengős ára néhány hét alatt 9 pengőre csökkent.

Ez a változás természetesen érezhető volt falvainkban, amelyek a mezőgazdasági terményektől függtek. A pénz értékének rohamos csökkenésével a lakosság életszínvonala egyre mélyebbre süllyedt. A kormány megpróbálta ezt a folyamatot megállítani kiegészítő és különadókkal. De az intézkedések eredménytelenek maradtak. A lakosság nem volt képes több adóterhet elviselni, és az adókat már csak hatósági segítséggel lehetett behajtani.

A magyarországi németek kulturális fellendülése

Pilisvörösváron és az ország többi falvában az I. világháború előtt még nem lehetett politikai pártokról beszélni. A falusiak elve az volt, hogy a politika az urak dolga. Szorgalmas honfitársainknak különben sem volt idejük politizálni, mert egész nap a mezőgazdasági munkával voltak elfoglalva. A pártokról hallani sem akartak.

Az I. világháború után a némettség egyes vezetői elérkezettnek látták az időt, hogy harcoljanak a német nemzetiség jogaiért. Ebben az irányzatban Jakob Bleyer a mérsékeltek közé tartozott. A legfontosabbnak a magyar államhoz való hűséget tartotta. Bleyer azt mondta: „Nem szegjük meg a magyarság iránti hűségünket. Szeretjük német népünket, meg is követelünk számá-

ra minden jogit, de a hazánk mégis Magyarország. Nem hagyjuk el a magyarságot, különösen nem most, amikor nehéz napjait éli.”¹

A cél a német nyelvnek a köznapi életben, az iskolában és a templomban való szabad használat volt.

Az I. világháború után újra megjelentek a német újságok. Nálunk a Volksblatt (népújság) volt a legkedveltebb. 1924-től kezdve Budapesten svábbalokat rendeztek. Az első svábbált 1924-ben a Budai Katolikus Egyesület kistermében tartották. A nagy érdeklődés miatt a svábbalokat 1926-tól a Budai Vigadóban rendezték meg. Különféle német nyelvű tanfolyamokat is szerveztek: olvasási, számolási, állattenyésztési, gyümölcsstermesztési és a modern mezőgazdaságról szóló tanfolyamokat.

Kórusokat és zenekarokat is alapítottak a német falvakban (Mauterer, Ziegler stb.). A kórust 1945-ig az akkori kántor, Vass Márton vezette. Ezekben az egyesületekben politikáról nem beszéltek.

Közép-Magyarországon három politikai csoportosulás volt: egy liberális, egy konzervatív-paraszti és egy szocialista. A harmincas években ezekhez jött még a nyilaskeresztesek pártja. Választáskor az emberek ide-oda ingáztak, de győztesként mindig a kormányzó pártok kerültek ki.

Pilisvörösváron 1930-ban Abt Albin, Scheuer Róbert és Baross Endre jelöltették magukat képviselőnek. Korteseik a kocsmákban is megjelentek és megpróbálták szavazatokat szerezni. Harcuk sokszor egymás ellen irányult.

1930-ban Scheuer Róbertet választották meg és csak 1935-ben lett Baross Endre földbirtokos (411 kat. hold) Vörösvárott képviselő.

De már Baross Endre ellen is volt kritikus hang. „Der eine Kuh hat, wird zwei haben” – (Akinek egy tehene van, annak kettő lesz.) – mondta Baross Endre. Hang a tömegeből: „Und wer zwei hat, dem werden vier weggenommen.” (És akinek kettő van, attól elvesznek négyet.)

A választások szónokai legtöbbször a vendéglők udvarában agitáltak. Ilyenkor mindenki ihatott a képviselőjelölt kontójára. Ezt természetesen ki is használták a „potyát” szeretők. Ezek aztán minden képviselőjelölt egészségére ittak.

Baross Endre földbirtokos, hogy megnyerje a vörösvári választókat, németül mondta el a beszédét (elégé hibásan). A megválasztása után már csak magyarul szólt a vörösváriakhoz.

Az asszimiláció és a magyarosítás

Az I. világháború után kialakult politikai és gazdasági válságot a nemzeti kormányok kihasználták. Ahol csak tudták, zaklatták és zsarolták a német kisebbséget. Minden munkásnak, alkalmazottnak, tanárnak, akik állami intézményeknél, például a postánál, a vasútnál, az iskolákban, a községházán, a bányáknál stb. voltak biztos állásban, ajánlatos (néha kötelező) volt a nevét magyarosítani. Német családi nevét magyarra kellett cserélnie. Ezzel akarta a magyar kormány a németiség kulturális felemelkedését megakadályozni. A cél a teljes asszimiláció volt.

¹ Schwind, 60 old.

Sokan úgy vélték, hogy a világháború és a nehéz gazdasági helyzet mindennek az oka. Mások azt mondták, hogy a természetes asszimilációs folyamat eredménye lesz a teljes asszimiláció.

Az ok, a gyökerek azonban egészen a XIX. századba nyúlnak vissza. A múlt század végén a német polgár választás előtt állt. Két alternatíva közül választhatott: vagy csatlakozik a magyar polgári-nemzeti mozgalomhoz, ebben az esetben viszont egyet kell értenie az asszimilációval, saját nemzetiségének feladásával, vagy pedig a Habsburg-házra támaszkodva a magyarok ellen fordul.

Sok német – értelmiségiek, iparosok, kereskedők – az első lehetőséget választotta. Volt azonban egy harmadik irányzat, amely a magyar nemzet híveit, a magyar nemzeti mozgalmat támogatta – ehhez tartoztak később a parasztok is -, de a nemzetiségek magyarosításával szemben foglalt állást.

A századfordulón a szülők nyáron Esztergomba, Tökre és Tinnyére küldték gyermekeiket, hogy ott megtanuljanak magyarul.

A bányatelep hatása nagyban befolyásolta a nemzetiség létének fennmaradását. A bányászok a Habsburg Birodalom különféle tartományából verbuválódtak. Németül alig néhányan tudtak. Így a „falusiakkal” csak magyarul érintkezettek. Kezdetben ugyan nem, de a 20-as évek vége felé már házasságok születtek a bányatelepiek és a falusiak között. Miután a bányász családfő idegenből jött, a közös nyelv nem német, hanem magyar lett.

Az 1930-as évek táján sorba alakultak a különféle egyesületek. Ilyenek a levente, a cserkész, a Kalot, a szívgárda, a Mária lányok, a Jézus Szíve egyesület, a Move, a Sportkör stb.

A leventemozgalom a katonai előképzést szolgálta, a cserkész az erkölcsi nevelést, a hazaszeretetet és a természet szeretetét szolgálta, a többi egyesület a Move kivételével a vallási nevelést tűzte zászlójára. Jelentős volt még a Stefánia Szövetség és az Ányos Pál irodalmi egyesület.

A II. világháború

A csehszlovák válság

A II. világháborút megelőző háborús hangulat már a csehszlovák válsággal kezdődött, amely 1938 őszén érte el tetőpontját. A nagyhatalmak által cserbenhagyott csehszlovák állam összeomlásával a Horthy Miklós kormányzó által beindított és már régóta képviselt revíziós politika Hitler és Mussolini segítségével meghozta első gyümölcsét.

Először csak a főleg magyarok által lakott észak-magyarországi területek, azaz Dél-Szlovákia került vissza Magyarországhoz, 1939 tavaszán pedig Hitler jóváhagyása nélkül bevonultak a magyar csapatok Kárpátaljára is.

A magyar csapatok 1940-ben Erdély felé, 1941-ben pedig kelet felé vonultak a Szovjetunió ellen.

1941. június 22-én kitört a háború Németország és a Szovjetunió között. Néhány nappal később június 27-én Magyarország is hadba szállt Németország oldalán a Szovjetunió ellen, de nem német nyomásra, hanem saját megfontolásból és szabad akaratából.

Az 1941. évi népszámlálás és a kitelepítés

A népesség száma anyanyelv szerint:

magyar:	3273
német:	4919
szlovák:	136
román:	-
horvát:	9
szerb:	1
szlovén (vend):	3
cigány:	31
egyéb:	20
	<hr/>
	8392

Nem ír, nem olvas: 307

Vallás szerint:

római katolikus:	7893
görög katolikus:	34
református:	262
evangélikus:	97
görögkeleti:	10
izraelita:	78
egyéb:	18
	<hr/>
	8392

Összes férfiak száma: 4114

Összes nők száma: 4278

Összesen: 8392

Az 1941-es népszámlálás alapján mindazokat, akik német nemzetiségűnek vagy német anyanyelvűnek vallották magukat, azokat kollektív büntetésként kiutasították az országból.

Pilisvörösvár és Pilisszentiván községekben nem volt kitelepítés. Szükség volt az ország felépítéséhez a szénre, s ebben a két községen még nagyon sok volt az aktív és nyugdíjas bányász. (Ohmüllner Márton 1938. IV. 11-i beszéde is hozzájárult ehhez.)

A döntő jelentőségű minisztertanácsi ülésen, amelyen Horthy Miklós kormányzó is részt vett, többek között ezt mondta: „Lesülne az arcomról a bőr, ha nem vennék részt ebben a háborúban.” Az 1941. június 28-án kelt levelében ezt írta Hitlernek: „Boldog vagyok, hogy a dicsőséges és győzedelmes német csapatokkal vállalva harcolhatunk ebben a keresztes háborúban, melynek célja a kommunista válsággóc elpusztítása és kultúránk megmentése.” (Sulyok Dezső: A magyar tragédia. Newark, 1954. I. rész, 380-381. old.)

A háborúba való belépés első észrevehető következményei a magyar honvédseregbe történő tömeges behívások voltak. Hogy ezeket a behívásokat németellenes magatartás diktálta-e azért, hogy kíméljék a magyar vért, arra nézve vörösvári viszonylatban nincsenek bizonyítékok.

Bleyert az keserítette el, hogy az 1920-as népszámlálás 551 211 németje az 1930-as népszámláláskor már az összlakosságnak csak 5,5 %-a, vagyis 478 630-ra csökkent. Bleyer nem ismerte el a természetes, gazdasági, társadalmi tényezők által kiváltott asszimilációt és a németiség egész vereségét az erőszakos magyarosítás számlájára írta.

A valóság viszont az volt, hogy a természetes asszimiláció és az erőszakos névmagyarosítás mellett a szülőkkben is volt hiba. Megadták magukat a sorsnak, s egyre kevesebbet beszéltek németül; elhagyták népviseletüket, hagyományos szokásaikat és hovatovább egyre kevesebbet hallatták szavukat anyanyelvük megmentése érdekében.

Egyre több plakát jelent meg: „Beszéljünk magyarul!” felhívással és egyre többször figyelmeztették a vörösváriakat: „Aki magyar kenyeret eszik, az beszéljen magyarul!”

Ezek az idők kedveztek a németiség elismertetésének és ápolásának. De amit Jakob Bleyer jó irányban indított el a megvalósítás felé, balul ütött ki. 1938. november 26-án Basch megalakított a magyarországi németek Népszövetségét (Volksbund).

A Volksbund

A paraszti lakosság és a katolikus egyesületek tagjai nem tudtak megbarátkozni a Volksbunddal. Csak kevesen voltak tagjai a Volksbund-nak ill., a nyilaskeresztes pártnak. Ez utóbbinak a központja az István utcában volt, a Volksbund központja pedig a Rózsa utcában és az Árpád utcában.

De a dolgok rosszabbra fordultak. Azért, hogy az embernek már nem vált hátrányára a német származás, hogy a neki járó jogokkal élhetett, sőt azokat rá is erőszakolták, hamarosan keserű árat kellett fizetni.

Az 1942. február 1-jén ill., 1943. június 1-jén aláírt szerződés lehetővé tette, hogy a német származású fiatal emberek jelentkezzenek a fegyveres SS-be. A jelentkezés eleinte önkéntes

volt, 1944. április 14. után azonban már kényszersorozások voltak. Minden 60 év alatti férfit behívhattak a fegyveres SS alakulataihoz.

Pilisvörösváron kevesen jelentkeztek önként az SS-hez fegyveres szolgálatra. A mintegy 50 fiatalember nevét, akiket végül behívtak az SS-hez fegyveres szolgálatra, a Volksbund adta meg. Sokan önként jelentkeztek a magyar seregbe, mások ebben az időszakban munkát vállaltak az ország különböző részein (építkezésnél a Bakonyban, aratásnál az Alföldön).

A behívottak közül sokan nem tértek vissza.

Az otthon maradottakra szomorú idők köszöntöttek. Az asszonyoknak férjük és fiaik nélkül kellett megbirkózniuk a különféle mezőgazdasági munkákkal. Naponta érkeztek a szomorú hírek: a férj, a fiú meghalt vagy megsebesült a fronton. 1942-43-ban a Szovjetunióban, később Magyarországon, végül a fogságban.

Zsidóüldözés

A legutolsó népszámlálás szerint Pilisvörösváron 117 zsidó lakott. A németiséggel a legjobb barátságban éltek. 1944-ban pünkösdkor a legnagyobb aljasság és tragédia történt velük.

Minden zsidó család megkapta a szörnyű hírt, hogy mennél kevesebb csomaggal jelentkezzen a községháza előtt. Rettenetes jelenetek játszódtak le itt. Síró gyermekek, félelemmel telt felnőttek, zokogó nők és lányok várták borzalmas jövőjüket.

Kocsikra rakták és csendőri kísérettel Budafokra vitték őket. Onnan hajóval szállították őket Pünkösdfürdőre, ahonnan gyalog mentek a budakalászi téglagyárig. Hogy onnan hova hurcolták őket, arról nincsen tudomásunk. Mint ahogy arról sem, hogy melyik koncentrációs táborban fejezték be életüket. Országunk örök szégyene és az akkori kormány soha el nem évülő bűne marad ez.

Baráthné, aki nekem ezt elmesélte, életben maradt. Siklósi (Spiegelberger) Mátyás, aki a községházán dolgozott, mondta meg neki, hogyan tudná megmenteni a gyermekét.

A gyermek ugyanis meg volt keresztelve, mert az apja keresztény volt. Baráthné tudta, hogy Budakalászon az egykori vörösvári káplán most a plébános. Makk Ferenc plébános írással igazolta, hogy a 15 éves gyermek római katolikus vallású. Így aztán hazaengedték a gyermeket, akik Évának hívták.

Később Baráthnének is sikerült megszöknie a téglagyárból. Budapesten és Nagykovácsiban sikerült átvészelnie a kritikus időszakot.

Az üldözöttek közül, akik életben maradtak, a következőket ismerjük: Reinitz család, Porgesz család, Farkas József, Szikla Margit, Feldmann Lajos és az öreg Krausz. Feldmann (később Ács) Lajost a vörösváriak elbújtatták, Szikla Margit pedig éppen nem volt Vörösváron.

Mi történt közben otthon?

Nagy nehézségek árán betakarították a termést, az 1944-es év ugyanis a mezőgazdaság szempontjából igen jó, termékeny év volt. A nők az öregek és a gyerekek segítségével legyőzték a nehézségeket. Az élet, ha fájdalmasan is, de ment tovább.

És a front egyre közeledett. Az evakuálási felszólítás minden kétséget kizáróan tudatta az emberekkel, hogy a front már a főváros előtt van.

Ekkor evakuálták Soroksárt. 14 család került Vörösvárra. A Herbst, a Nick és más vörösvári családok fogadták be őket. A háború után 12 család visszaköltözött, de az Andrusch és a Stegner családok itt maradtak.

De a vörösváriak nem mozdultak. Eisenbrunner a következőket írja erről:

„A kitelepítés nem hagyott nyomot Pilisvörösváron, csak viszonylag kevesen menekültek a Német Szövetségi Köztársaságba. 1944. november 27-én körülbelül 20 evakuált vörösvári család indult el egy szállítmánnyal Németország felé.”¹ Ezek a következő helyeken telepedtek le:

München: Weber János + felesége + 3 gyermek
Widmár István + felesége + 2 gyermek
a Denk család
Lichtenfels: Banai István + felesége + 4 gyermek
Angeli József + felesége + 7 gyermek
Schweininger József + felesége + 2 gyermek
Ziegler Mátyásné
a 17 éves Wohl Borbála
Schreck István + felesége + 1 gyermek
Schreck István édesanyja
Pöttmess: Bruckner József kötő + felesége + adoptált leányuk
Schiller István + felesége + 5 gyermek
Wenczl Mihály még mint katona telepedett le itt
Strullendorf: Schweininger Antal + felesége + 2 gyermek
Schoppenhausen: Kozek György + felesége
Hauser Károly + felesége + 3 gyermek
Zingenbach: Braun Mátyás + felesége „ 1 gyermek (a többi fia még katona volt)
Gröbenzellben laknak: Denk család (a báty Münchenben lakik)
Hochstedtben laknak: Breier, Ziegler és Schweininger család
Öhringenben lakik a Janoschitz család
Altenkunstadtban (Oberfranken) lakik a Schreck, Peller, Angeli és Huy család.²

A vörösváriak 99%-a elutasította az evakuálást és nem akarta elhagyni a hazáját. Azt remélték, hogy mivel büntelenek, az eljövendő nehéz időket könnyebben vészelik majd át a régi, meghitt környezetben, mint a bizonytalan idegenben. Ez a remény erősítette őket és így éltek tovább, miközben küszöbön állt karácsony, az év legszebb ünnepe. A családok, bár a legtöbb hiányos volt, ugyanúgy készültek a szeretet és béke ünnepére, mint minden más évben.

A front eléri községünket

Az 1944-es esztendőben közel került hozzánk a háború. Március 19-én órák hosszat vonultak a Bécsi úton Budapest felé a német csapatok. Tankok és a legénységet szállító teherautók dübörögtek a községen át. A fővárost bombázó angol és amerikai repülők, valamint a szirénák

¹ Eisenbrunner Nr. 2. 9. old.

² Az adatok Josef Angelitől származnak

zaja és félelmet keltő hangja rettegésben tartották a község lakóit. Ezek a repülők Budapest felett a német léghárítás tüzébe kerültek és a pilóták közül sokan itt, a főváros térségében lelték halálukat. (Az angol temető a község déli határában a Bécsi út mellett látható.)

Szerencsére ezek a repülőtémadások sem a községben, sem a lakosságban nem okoztak kárt.

Ezután következett a Horthy Miklós kormányzó által október 15-én bejelentett fegyverszünet, mely azonban nem tartott sokáig, mert a nyilaskeresztes párt a németek segítségével Szálasi Ferenc vezetésével átvette a hatalmat. Ebben az időben már a leventéket is bevetésre készítették elő.

Az iskolákat a német trén foglalta el. Itt rendezték be a kórházat, s a Vásár téri iskolában, illetve az előtte levő téren több száz olaj- és benzinhardót tároltak utánpótlás céljára.

Az orosz felderítő repülők – a Ratak – bizonyára felfedezték az olaj- és benzinhardókat, mert 1944. december 24-én, mise után bombázni kezdték a községet. Bomba hullott a templom elé, a Szegfű utcai Pellényi és Hidas ház területére, a Kápolna u. 23. sz. alatti Manhertz ház udvarára, a Hősök terén a Vakán üzlet elé és a Vásár téri iskola délnyugati sarkára.

A bombázásnak halálos áldozatai is voltak: Magor Margit, Apollónia Márton, Bruckner Márton, Kesselbauer Edit, Krupp Márton, Fekete Ferenc és Fekete Ilona.

A bombázás alatt Guth Márton lakatos Erzszi nevű lánya (özv. Hamvas Andrásné) a Fő úton haladt lefelé, amikor orosz repülők géppuskasorozatot zúdítottak rájuk (két magyar katona volt éppen mellette). A két katona meghalt, őt pedig az iskolai kórházba vitték, mert megsebesült az egyik kézfejen.

15 óra körül jelentek meg az első orosz katonák Pilisszentiván felől. A falut harc nélkül foglalták el, mert a német katonák Pilisszántón át nyugat felé elmenekültek.

Vörösvár pecsétjei

1. SIGILVM OPPIDI VORES Variensis

Az állított ovális vonal gyűrűbe foglalt korirat által határolt mezőben ovális pajzson nyeregtes, cserepezett, rácsos vadetető, ormain egy-egy agancs, az épületen jobbra egy boltozatos nyílás látszik, a pajzsot barokk sisakpalást veszi teljesen körül. 29, 32 mm PmL, Intimata inutilia. 1715. no. 13.

Használatban 1715-1873.

2. C S C S (Gregorius Stroblberger)

A hatszögletű vonal keret által határolt mezőben a cölöphelyen hegyével fel, élével jobbra fordított, lebegő a. ekevas kontúrja, két oldalán egy-egy CS monogram, a bal oldalon az S fordított, a monogramok körül elszórt nap, csillag és holdsarlók. 14, 15 mm. PmL., Rationes perceptuales. 1741/42. II. no. 144.

Használatban 1741-1742.

3. GEMEINDE AMT VÖRÖSVÁR

A fektetett ovális, kettős vonal keret által határolt mezőben három vízszintes sorban a szöveg. 28, 32 mm. PmL., IV. 260-b.

Használatban 1857-1876.

4. GEMEINDE VÖRÖSVÁR

A fektetett ovális vonal keretben a szöveg két vízszintes sorban 23, 38 mm (gumibélyegző). PmL., IV. 366. 1876/2746.

Használatban: 1867-1876.

5. Héber betűs szöveg, elmosódott, olvashatatlan. A gyöngysor és szöveg által határolt kerek mezőben a hexagram (Dávid csillag) kontúrja. 17 mm.

Egyesületi élet Vörösváron

Pilisvörösváron régebben különböző egyesületek működtek. Ezek részben egyházi, részben világi egyesületek voltak. A világiak sport-, kulturális és közhasznú (pl. tűzoltóság) egyesületek voltak.

A levente egyesület

A Levente törvényes intézmény volt, amelyet az 1921. évi LIII. Törvény értelmében hoztak létre.

Minden falu és város köteles volt megalakítani egy helyi levente szervezetet. A cél világos volt: a tömegsport elterjesztése és az ifjúság iskolán kívüli nevelése. Ez azonban csak ürügy volt. A valóságban az ifjúság katonai előkészítéséről volt szó. Ez már 1939 előtt is egyértelmű volt: a leventekiképzés a két világháború között a hagyományos magyar katonaezrednek megfelelő neveléssel akarta az ifjúságot testileg és lelkileg felkészíteni a haza védelmének nemes feladatára.

A leventekötelesek évente legfeljebb 10 hónapig és hetente legfeljebb négy óra hosszát voltak kötelesek részt venni a kiképzésben. A leventekötelezettség a 12. életévtől a befejezett 23. életévig tartott, ill. addig, amíg a fiatal embert tényleges katonai szolgálatra behívták.

Bányaaltiszti kör

Ahol ma a szakmunkástanulókat oktatják, abban az épületben volt régen a bányásziskola és még régebben a bányakaszinó. Ennek az egyesületnek a keretében egy 2-3000 kötetes könyvtár is működött. Az egyesület célja az volt, hogy az általános műveltség színvonalát előadásokkal, felolvasásokkal, táncrendezvényekkel és hasznos, jó könyvek terjesztésével emelje.

Ez az egyesület kulturált szórakozást biztosított a bányászoknak. A barnaszénbányát 1940-ben leállították, így a bányakaszinó is befejezte működését. Még ma is emlékszem a szép táncos estékre, amelyeket a kaszinó épületében rendeztek.

Az önkéntes tűzoltóság

Az egyesületet Györgyi Gyula alapította meg 1908-ban. Ebben Sallai Lajos kéményseprő és Niedermüller Manó lakatos segített neki. Az alapszabályzatot 1910-ben hagyták jóvá.

Az Önkéntes Tűzoltó Egyesület kezdő létszáma kb. 30 fő volt. 1914 és 1918 között nem működött, mert nagyon sok tagját behívták katonának.

A két alapító, Györgyi Gyula és Sallai Lajos az I. világháborúban meghalt. Így az önkéntes tűzoltóság vezetőség nélkül maradt.

Nem tudjuk, hogy a vörösváriak a betelepülés korában szerveztek-e tűzoltó egyesületet, de igen valószínű hogy igen. A szalmatetők miatt bizonyára sok tűzkár volt, ezért biztosan szerveztek tűzoltóságot.

Az Önkéntes tűzoltó egyesület 1919-ben Römer Ferenc kádár és Piltzinger János vezetésével folytatta működését. Sajnos azonban nem sokáig, mert anyagi gondok miatt újra abba kellett hagynia tevékenységét.

1922-ben a Tűzoltó Egyesület nem tudta folytatni működését, így aztán Spiegelberger Márton házának szalmateteje a Fő úton teljesen leéget.

1924-ben újra létrejött az Önkéntes Tűzoltó Egyesület, elnöke Szathmáry Zoltán lett.

Szathmáry Zoltán tűzoltóparancsnok vezetésével a vörösvári önkéntes tűzoltócsapat nagy hírnévre tett szert mint a környék legjobb tűzoltócsapata.

A tűzoltáson kívül más tiszteletbeli funkciókat is betöltött a tűzoltóság: például díszőrséget állt a szent sírnál és rendfenntartást vállalt nagyobb körmenetek és rendezvények alkalmával.

A tűzoltószerszámok azok közé a tárgyak közé tartoztak, amelyekről a község az egyesület létrejöttétől fogva mindig gondoskodott. Az eszközök mindig a község háza udvarán álltak, ahol két ló is állandóan készenlétben állt, hogy tűz esetén azonnal be tudják fogni őket a fecskendő kocsira.

Ha a templom harangja tüzet jelzett (ilyenkor mindig csak a legnagyobb harangot húzták), az emberek vödörrel rohantak a tűzhez és közös erővel segítettek az oltásban. A lakók távolabbi utcákból is jöttek segíteni és önként részt vettek az oltásban.

A tűzoltóság a II. világháború előtt új egyenruhát kapott.

Cserkészek

1912. december 28-án alakult meg Magyarországon az első cserkészcsapat. Ugyanez Pilisvörösvárott 1930 első éveiben történt meg. Szervezőtestülete az Állami fiú- és leánypolgári iskola, száma és neve: 945. sz. „Patrona Hungariae”, első parancsnoka Zolnay Aladár polgári iskolai tanár volt.

A polgári iskola 1937-38. évről szóló „Értesítője” a következőkről tudósít: „Kilenc évi csapatmunka után sikerült a csapatnak 10 napos táborba szállni. Ercsiben ütöttük fel a sátrakat, melyek alatt felejthetetlen napokat töltöttünk.”

A csapat fejlődése az 1933-as „Jamboree”-vel (világcserkész találkozó) kezdődött. Anyagiak hiányában csupán 3 napos részvételre telt. (Csupán ketten vehettek részt a teljes világcserkész találkón.) A 28 résztvevőnek a gödöllői táborban töltött 3 nap felejthetetlen élmény volt és maradt. E táborozást Pilisvörösvár 100 pengős, Pilisszentiván 25 pengős és a Budapestvidéki Kőszénbánya 150 pengős támogatása tette lehetővé. A csapat 1933. szeptember 6-án részt vett a miniszterelnök fogadtatásán a bányában, valamint ott volt gróf

Karátsonyi Jenő október 26-i temetésén Solymáron. Részt vetek még: a Frontharcosok fáklyás felvonulását a hősök emlékművénél, a Szentsír őrségén, a feltámadási körmeneten, 1934. május 6-án, az iskola zászlószentelési ünnepén, 1934. május 10-én, az első áldozók miséjén, 1934. május 7-én, a Hősök napján, 1934. május 31-én, az örnapi körmeneten, október 29-én tartott templomszentelésen és az erre az alkalomra érkezett József főherceg, valamint Svoy Lajos megyéspüspök fogadásán. Ettől az időtől bekapcsolódtak a cserkészportyázásokba és megkezdődtek a nyári táborozások.

Zolnay Aladár után Pusztai Sándor, Mihók Béla, majd Rosner Tibor vezette a csapatot. Az 1937-es tábort már ő, Rosner vezette Ercsiben. Közben Pusztamaróton is volt a csapat táborban. Sajnos szeptember végén újra parancsnok nélkül maradt a csapat, mert Rosner Tibor káplánt elhelyezték Vörösvárról. Helyét Angeli András káplán vette át.

1938. május 1-jén cserkészavatást tartottak, amikor is közös szentáldozás után 30 fiú tette le a cserkészfogadalmat. Így a csapat létszáma 64 fő, akik 8 őrben és 2 rajban éltek cserkészéletüket.

A csapat a község szinte valamennyi társadalmi ünnepén megjelent és részt vett 1938-ban az Eucharisztikus Kongresszus dunai Szentség-hajóskörmenetén. December 16-án karácsonyi ünnepélyt rendeztek.

A polgári iskola Évkönyve az alábbiakról tájékoztat az 1942-43. iskolai évről:

„...Vágyunk teljesült az elmúlt nyáron: Csíkország hegyei között tanyáztunk. Szent Anna tó, torjai bűdösbarlang, Bálványos várának romjai, Csíksomlyó lelki kegyelmei, no meg az Olt hűsítő habjai erdélyi élményeink legnevezetesebb állomásai. Idén ismét Erdélyben, de most a Gyergyói havasok között szeretnénk bolyongani. Három őr dolgozott egész éven át az előírt anyag elvégzésén. Az idősebbek feladata a jeladás és térképolvasás gyakorlása volt, a fiatalabbak lelki előképzést kaptak.

A testi munka sem maradt le a műsorról: kapáltak és kertet műveltek az őrsi tagok, még pedig bérért, hogy saját keresményükkel növeljék a csapat pénzkészletét.” (Kovács Jenő káplán, parancsnok).

Ugyancsak Kovács Jenő parancsnok, rk. káplán számol be az 1940-41. évi Évkönyvében a csapat munkájáról:

„A jólsikerült szádélói tábor után (Rozsnyó mellett) Kárpátalján szemeltünk ki magunknak táborhelyet. Az idő azonban áldozatot kívánt tőlünk is.

Erdély és a Tusnádfürdői tábor kedvéért szívesen lemondunk a tábor örömeiről és megelégedtünk a Tinnyét, Zsámbékot, Bicskét, Alcsútot, Vált és a Velencei tavat útbaejtő négy napos gyalogtúrával. Ezenkívül még több kirándulást is tettünk a környező hegyekbe. A téli elméleti kiképzésnél két szempontot vettünk figyelembe: őrsvezetőképzést házi tanfolyamon, a csapat tagjai részére pedig az előírt próbapontok teljesítését.

A tél kegyetlen volt hozzánk is. Jöttek az akadályok: vonatkorlátozás, tüzelőhiány; kis otthonunk, ahol már kezdtük magunkat jól érezni, összedőlt, benne az évek során át összekuporgatott bútordarabok értéktelen romokká váltak.

A cserkész legjobb nevelője az akadály. Csak azért is élni és fejlődni akarunk. Június 12-én felavattuk a csapat újoncait. A létszám biztató (29 fő). Tekintetünk ismét messze száll, merre keressünk, merre találunk nyári tábort?!”

1946-ban a 945. sz. „Patrona Hungariae” beszüntette a működését.

839. sz. Mátyás Király Cserkészcsapat

A csapat bélyegzőjének tanúsága szerint a megalakulás éve 1934. Az 1934-1937 közötti időre azonban már senki sem emlékszik. Annyi bizonyos, hogy a Templom téri elemi iskola kiscserkészcsapata volt. Az 1937-tel kezdődő évekre így emlékszik vissza Fogarasy-Fetter Mihály, a szerző:

„A jászberényi tanítóképzőt 1936-ban végeztem. Mint a tanítóképző cserkésze részt vettem az 1933-as világjamboree-n. Itt egy életre elköteleztem magam a cserkészérettel. A tanítóképző IV. és V. évfolyama idején a gyakorló iskola kiscserkészcsapatának vezetője lettem. Mindkét év végén táborba vittem a gyerekeket. 1935-ben a Zagyva partján, 1936-ban Mátrafüreden táboroztunk.

Miután 3 évig állás nélkül voltam, időmet leginkább a gyerekek között töltöttem. A bányatelepi pékség mellett akkoriban még létezett a kiserdő. Ugyanakkor egy hatalmas bokorsor is volt a pékség mögött, melynek védelmében játszótér alakult ki az idők folyamán. Itt találkoztam először azokkal a gyerekekkel, akik később a kiscserkészcsapat magvát alkották.

A bányatelepi gyerekek hol a kiserdőben, hol pedig a bokrokkal szegélyezett játszótéren tartózkodtak, ott játszottak. Gyakran jártam ide és figyelni kezdtem őket. Egyik-másik játék közben nem éppen a legfinomabban fejezte ki magát.

Később már középük vegyültem és beszélgetni, játszani kezdtünk. Focimeccseket és játékdélutánokat szerveztünk. Lejártunk a bányatelepi labdarúgópályára is. Egy idő után aztán elfogadtak vezetőjüknek.

A szülők kezdetben furcsállották, hogy állandóan a gyerekek között látnak (mi mást is tehetett volna egy állás nélküli tanító?), aztán elfogadtak, sőt örültek, hogy valaki foglalkozik a gyermekekkel. 1937 tavaszára már csapattá verbuválódott a gyereksereg. Ők lettek a 839. sz. Mátyás király cserkészcsapat első kiscserkészei. És még ugyanazon a nyáron táborba indultunk. Összes felszerelésünket egy kétkerekű taligán toltuk Pilisszántó-Pilisszentkereszten át a dobogókői elágazásig. Innen jobbra felkapaszkodtunk az erdős domboldalra és hamarosan elérkeztünk Bükki pusztára, ahol az erdész jóvoltából tábort építhettünk.

A műsoros karácsonyi ünnep megünneplésére a kiscserkészek leánytestvéreit is bevontuk. Réti Géza iskolaigazgató engedélyével először Mikulás, majd karácsonyi ünnepélyt rendeztünk a Herbst-féle vendéglő nagytermében. Szép bevételünk volt, de ezt eltettük a következő évi táborozásra. A csapat létszáma egyre nagyobb lett és már feltűntek a rajvezetőnek megfelelő 17-18 éves fiatalok is. Örültem a segítségüknek.

Tahi falutól nyugatra a hegyek oldalában 3 nagy barakkot sikerült becserkészni. Megtudtam, hogy ez a reformátusok „Ichtis”-tábora.

Ezeket a barakkokat több nyáron át bérbe vettük és ott tartottuk nyári táborainkat. Földbe épített konyha is rendelkezésre állt. Itt főzte a finom ételeket Gajdár néni, Hidasi néni és Herczeg néni, a három szakácsnőnk. Természetesen fizetés nélkül végezték ezt az áldozatkész munkájukat.

Sok szép kiránduláson vettünk részt. Emlékezetes marad az esztergomi hajókirándulás, valamint gyalogtúra Tahitótfalun keresztül Vácra, s egy másik alkalommal Nagymarosra és Nógrádverőcére. Gyakran jártunk a tahi-híd melletti bekerített Duna-strandra. A napi bevásárlás Tahiban vagy Tahitótfalun történt. A csapatmunkában nagyon sokat segített Hidas György tanár.

1939. II. 1-jén állást kaptam a nyugati határszél közelében. Ezzel el kellett búcsúznom a csapattól. A csapatot Hidas György tanár vezette tovább. Év végén, június elején meglátogattak a vasutas szülők cserkészfiai. Nyáron ismét ott voltam a táborban. Szeptemberben behívtak katonának és ismét csak a nyári táborban találkoztunk. 1942-ben a frontra kerültem, s így végleg elkerültem a csapattól. A háború mindent elsöpört, így a kiscserkészcsapatot is.

A község sporttörténete

Az I. világháború befejezéséig a községen semmiféle sporttevékenység nem folyt. A háború befejezése után, 1921 tavaszán a sportolni vágyó közönség, illetve a községi és bányász ifjúság egyre hangosabban igényelte a sportegyesületek megteremtését és a sportolási feltételek biztosítását. A szervezés munkáját hozzáértő, sportszerető emberek végezték. Ilyenek voltak: Hortobágyi Gyula állomásfőnök, Toponárszky Pál bányamérnök és Kerék János bányatisztviselő. Szervezési munkájuk eredményeként 1921-ben megalakult a „Pilisvörösvári Sportklub”, de egyelőre csak labdarúgó szakosztállyal. A bajnoki küzdelmekben 1922. szeptember 1-jétől vett részt a csapat.

A törzscsapat tagjai a következők voltak: Ivics Lukács, Kovács Ede, Czeglédi József, Bartos István, Kárász István, Medgyesi Albert, Bognár Ferenc, Vass Károly, dr. Szücs Elemér, Szathmáry Zoltán és Kollár Lajos.

A csapat a „Középmagyarországi Labdarúgó Alsövetség” többszörös bajnoka volt.

A labdarúgópályát az országút melletti laposban építették fel a szénbánya segítségével, de legnagyobb részt társadalmi munkával. A mérközéseken mindig több és több szurkoló, érdeklődő jelent meg, de a pálya bekeríthetatlensége miatt a bevétel igen kevés volt. Az egyesület 1929 elején részben az anyagi gondok miatt, részben a községi elöljáróság a sportérettel szembeni passzivitása miatt feloszlott, illetve mint Budapestvidéki Kőszénbánya Sportklub működött tovább.

A község sportegyesület nélkül maradt, mert a BKSC korszerű sportpályát kapott a Kőszénbányától, s a bánya csapata az új pályán rendezte mérközéseit, atlétikai versenyeit, amelyeken megyei viszonylatban is figyelemre méltó eredmények születtek.

A község sportszerető emberei közül Papp József, Gröschl Ferenc és id. Szontag János felfigyeltek az úgynevezett „Új utcai” grundcsapatra s elhatározták, hogy megalakítják a község sportegyesületét és ezek a fiatal grundlabdarúgók fogják képezni a labdarúgócsapatot. Az

elhatározást tett követte, és lelkes szervezőmunka eredményeként 1929 augusztusában megalakították a Pilisvörösvári Sportegyesületet.

Még ebben az évben a községi csapat benevezett a KÖLASZ bajnoki mérkőzéseire. A csapat mindinkább belelendült a bajnoki küzdelmekbe és sorba megnyerte mérkőzéseit. Több ízben bajnokságot nyert és végül is a KÖLASZ 1. osztályú csoportjába került és ott is nagyszerűen megállta a helyét. Nem kisebb csapatot, mint az országos, sőt a nemzetközi sportéletben is ismert olasz túrán járt „Dunakeszi Magyarság”-ot továbbá a Tokodi ÚSC-t, a Dorogi AC-ot, a Szolnoki MÁV-ot és MTE-t, a Váci SE-t és a Váci Reményút győzte le bajnoki mérkőzéseken.

Az akkori csapat tagjai a következők voltak: Weller József, Kővári István, Wieszt János, Sigray Péter, Szauter István, Kővári Lajos, Wieszt Rezső, Spanberger János, Janositz Márton, Spiegelberger József, Vörösvári József, Schuck György, Manhertz Jakab és Fetter György.

A falusi és bányatelepi csapaton kívül működött még a „Pilisvörösvári Ifj. Egyesület” labdarúgó csapata és „Vasas” éven szereplő ifjún munkások csapata. E két csapat inkább barátságos mérkőzéseket játszott. Játékosaik sorából került ki az utánpótlás a bajnokságért küzdő két egyesület csapatai részére.

A PSE (Pilisvörösvári Sportegyesület) kiemelkedő szereplése ellenére súlyos anyagi nehézségekkel küzdött. A pályabevétel még a mérkőzés költségeit sem fedezte, a tagdíj is kevésnek bizonyult, úgyhogy utazásait csak úgy tudta lebonyolítani, ha lelkes tagjai pénzzel is hozzájárultak az utazási költségekhez, a közeli helyekre pedig lovaskocsin tették meg az utat. Általános volt a vélemény, hogy csak egy új bekerített pálya biztosítja az egyesület további fennmaradását. Jáki Lajos, Gröschl Ferenc és Hortobágyi Gyula 1931-től kezdve napirenden tartották a pálya létesítésének gondolatát és állandóan sugalmazták azt a községi előljárásnak. Végre Jáki Lajos és munkatársainak fáradhatatlan munkájának volt köszönhető, hogy az új pálya a Szántói úton elkészült és az ifjúság rendelkezésére állt. A pálya területét és téglakerítését a testnevelési alapból vették. A talajmunka és a lőtér építése társadalmi munkával történt. 1937-től Straub István és Krammer István végezték igen nagy lelkesedéssel és szép eredménnyel az intézői teendőket. A csapat a II. világháború alatt is működött.

Temetkezési egyesület

A Temetkezési Egyesület fizette tagjai temetkezési költségeit. Az alapszabályzat szerint minden tag köteles volt befizetni a pénztárba a megállapított tagdíjat. A befolyt összegekből fedezték a temetés költségeit.

Az egyesületnek volt egy gyászszótlója, amelyet minden temetésen a menet élén vittek.

Fennállásának utolsó időszakában (1945-ig) a Temetkezési Egyesület vezetője Spiegelberger (Sasvári) János volt. Ő intézkedett a temetések ügyében és szedte be az éves tagdíjakat.

A II. világháború előtt, sőt még alatta is, a háznál virrasztottak a halott mellett a temetésig. 1946-tól kezdve mindez már a temető ravatalozójában történik. Miután a pap beszentelte a sírt és elment, az emberek is hazamentek. Manapság a gyászolók addig maradnak a sírnál, amíg a koporsót beássák és elhelyezik a koszorúkat a síron.

Egyházi egyesületek

A legtöbb egyházi egyesületet Ohmüllner Márton plébános alapította meg. A következő egyesületek működtek 1945-ig.

Szívgyárdisták

Jézus Szíve ifjúsági egyesület

Jézus Szíve Katolikus Leánykör

Jézus Szíve Katolikus Legényegylet

Mária Kongregáció

MANSZ = Magyar Katolikus Népszövetség

Oltáregylet

A Szívgyárdisták az elemi iskola tanulóiból kerültek ki.

A parasztlányok és az iparosok leányai a Katolikus Leánykörben az értelmiségi lányok pedig a Mária Kongregációban találták meg a helyüket.

Jézus Szíve Egyesület

A Jézus Szíve Egyesületet Ohmüllner Márton, az akkori vörösvári plébános (1934-1939) alapította. Ez irányú tevékenységét Gáger József folytatta 1945-ig.

Az Oltáregylet vezetője Serédi Sándorné volt. Az egyesület tagjai paraszttasszonyok, ill. magasabb iskolát végzett nők voltak. Ők tartották rendben az oltárterítőket, a ministráns- és a miseruhákat.

Ohmüllner Márton példát mutatott az egész falunak. Teljesen puritán módon élt, ahogy azt egy papnak illik. Az ő plébánosi működése alatt a keresztény élet a legjobb irányban fejlődött. Nagy hatással volt az emberekre és az egész községre. Az új idejében a templom mindig tele volt (fiatalokkal is), és a körmeneteken ezrek vettek részt.

A Szívgyárdát is ő alapította. Az első Jézus Szíve Gárda 1920-ban jött létre a Szegény Iskola-nővérek szegedi kolostorában. Az új szervezet néhány év alatt a legelterjedtebb vallásos gyermekegyesület lett.

1945-ben ez az egyesület is megszűnt.

Ányos Pál Irodalmi Egyesület

A vörösvári irodalmi kör Ányos Pál szerzetesköltő nevét vette fel. A kör vezetője dr. Réthy Zoltán községi orvos volt. Tagjai közt volt Pusztai (Katona) Sándor, Ölbey Irén, Erdélyi József, Bartalis János, Zimányi Ernő és még mások.

Az összejöveteleiket a Puskin u. 8. szám alatt tartották. A kör tagjainak publikációi általában irodalmi folyóiratokban jelentek meg. Majd valamennyi tagnak önálló kötete is megjelent.

1944-ben az Ányos kör helyiségét vandál kezek szétműtötték, a bekeretezett Ányos Pál képet összetörték. A kör 1945 után nem folytatta irodalmi tevékenységét.

A magyarországi németek Volksbundjának (népszövetség) helyi csoportja

Pilisvörösváron kb. 1940-ben alakult meg. Arról viszont nem tudok, hogy Pest-Pilis-Solt, Kiskun vármegye alispánja milyen szám alatt vette tudomásul a helyi csoport megalakítását.

Az alapszabályzat 2. §-a szerint a Volksbund „célja, hogy támogassa és védje a német néphez tartozó magyar állampolgárok kulturális érdekeit a népi élet megnyilvánulásának minden területén, valamint ápolja és erősítse a hazához való hűséget.”

Az alapszabályzat 3. §-a szerint a Volksbund iskolákat, kulturális tanfolyamokat és könyvtárakat rendezhetett be és tarthatott fenn, zenés, énekes, színpadi rendezvényeket valamint népünnepélyeket szervezhetett és tarthatott.

Ezenkívül a 18. §. értelmében helyi csoportot alakíthatott a tagok kívánságára az olyan községekben, ahol a Volksbundnak legalább 20 ottlakó rendes tagja volt. A helyi csoporton belül külön csoportjuk volt a felnőtteknek, ill. a fiataloknak.

A fent leírt engedélyezett szervezések a II. világháború előtti utolsó években ugyan megtörténtek, de a Volksbund nem tudott mély gyökereket eresztetni Vörösváron. A községben és a bányászkolóniában olyan sok jól szervezett és jól működő egyesület volt, hogy a Volksbundnak csak ritkán sikerült ezekből az egyesületekből tagokat magához csálnia. Különösen az egyházi egyesületek voltak jól megszervezve. A Jézus Szíve Leánykör tagjai közül csak egyetlen egy leány lett hűtlen.

A Volksbund a gyűléseit a Krautgasse-ban (Káposzta utca) tartotta Kozek József kocsmájában.

A Volksbund egyes tagjai aztán SS katonák lettek. (Legtöbben elesetek a háborúban.) Mások inkább a magyar hadseregbe jelentkeztek (mint már korábban rámutattunk).

A Fetter család története

Az ősök

1982-ben a következő kéréssel fordultam a marburgi egyetemen működő Európai Etnológiai Intézethez: Cikket írok Pilisvörösvár község történetéről és néprajzáról. Ehhez különböző információkra lenne szükségem. Őseim a württembergi Schrambergből származnak, nem messze a Rajnától. A XVII. század végén vándoroltak ki Magyarországra. Ősapámat Christian Vötternek (vagy Fetternek) hívták. Egészen fiatalon került Magyarországra, ill. Vörösvárra.

Hogy ősapám valóban Schrambergből származott, azt Werner Hacker „Kivándorlók a Felső-Neckar vidékéről Délkelet-Európába a XVIII. században” című könyvéből sikerült megtudnom. A 210. oldalon találtam a következő adatot:

2690. Vetter Christian Schrambergből. „Christian Vötter, der mit seinem Regiment in Ungarn vor 20 Jahren gegen die Türken eingesetzt worden war, ist mit seinem Regiment gleich im ersten Jahr niedergehaut.” (Vötter Krisztiánt, aki ezredével 20 évvel ezelőtt a törökök ellen Magyarországra került bevetésre, ezredével együtt mindjárt az első évben leveretett.) Schram

APr 3:273. A jegyzék jobb oldalán a következő számok szerepelnek: (1689 körül) U (1709. X. 12.)

A marburgi egyetem levelemet Schrambergbe küldte, ahol azt Alfons Brauchle falukutatónak kézbesítették.

Most pedig átadom a szót Alfons Brauchle falukutatónak (volt iskolaigazgatónak Hardtban), aki feldolgozta Schramberg város és Hardt község múltját.

„Fogarasy-Fetter Mihály levele természetesen felkeltette érdeklődésemet mint család- és falukutatónak. Rögtön elővettem a „Schrambergi családok” című irattartómat és az 1667-es évnél ez állt benne: „Christian Vetter, született 1667. november 25-én, Vetter Johann és Magdalena Has fia. Keresztzülei Georg Langenbach és Maria Steiner.”

A további kutatások a következő eredményre vezettek: Hans (Johann) Vetter 1644. január 26-án kötötte meg első házasságát Schrambergben Barbara Künstlerrel (valószínűleg Künzler), aki Hornbergből származott, és mivel Hornberg a württembergi hercegséghez tartozott, evangélikus volt, ami a házassági anyakönyvben fel is van tüntetve. Ekkoriban a vegyes házasságok, nem úgy mint a harmincéves háború idején, igen ritkák voltak. Az volt a szokás, hogy ilyen esetekben a menyasszony felvette új lakóhelyének vallását. A házasságból négy fiú született: Adam, Matthias, Franz és Jakob. Felesége halála után Hans Vetter 1666-ban feleségül vette Magdalena Haast „Höllből”, [ezen a Höll-, Höld- vagy Heldudvar értendő a Schiltach alsó folyásánál, Stab Kath. Tennenbronn.)].

Vetternek ebből a házasságából csak a már említett Christian nevű fia született. A házassági anyakönyvben a család lakóhelyeként „az Einbrandt-on” szerepelt; ezen a „magas vagy hátsó Imbrandt” értendő, amely a várhegy és a Finsterbach patak között volt. Itt ma két gazdaság áll, helyükön az urbáriumban a XIX. századig csak egy udvar szerepel. Hans Friedrich bissingeni és nippenburgi báró, 1648-ban vette birtokba Schramberget, mint záloghűbérbirtokot 33000 guldenért. 1650-ben készült első hivatalos számadásaiban ez áll: „Christian Lamprecht évekkel ezelőtt a Hátsó Imbrandt után évi 14 florint fizetett; de minekutána ezt a teljesen pusztá és vadon fekvő gazdaságot a méltóságos uradalom Hans Vetternek eladta éves kamatozásra 430 florinért, ezért ebből az idén 21 arany és 30 krajcár folyt be.”²

Vetter a következő években is ugyanezt az összeget fizette kamat és lefizetés fejében. Még a legidősebb fiú, Ádám is 17 florin 30 krajcárt fizetett 1696-ban. A számomra hozzáférhető iratok szerint a Vetter család először 1619-ben Matthäus Vetter révén jelenik meg a schrambergi úrbéresek listáján. Nagy valószínűséggel ő lehetett Hans Vetter édesapja.

Miért említik Christian Vettert már 1689-ben schrambergi kivándorlóként, azt megmagyarázza egy megosztási szerződés, amelyet 1709. október 12-én vezettek be az első szerződési jegyzőkönyvbe.

„Schrambergi megosztás. Mivel Christian Vetter már 20 évvel ezelőtt Magyarországra ment, és csak annyi a hír róla, hogy a sereget, amelyben szolgált, mindjárt az elmúlt évben (1689) szétverték a törökök. Mivel azután és mostanáig semmit sem hallottak róla, a hátramaradott testvérei (mostohatestvérek), név szerint Matthias, Adam, Josph és Bartle, a két fiútestvére, aztán Jakob Vetter (ő meghalt), az utódok, Anton Haberstroh és Vetterné Anna két gyermeke, Bartle Langenbacher és Anna Herzog, mostohatestvérek, azonkívül Lisabetha, a hatóságnál

² Brauchle, D'Krüz 5. Beitrage zur Geschichte der Stadt und Raumschaft Schramberg. 5. old.

alázatosan kérelmezték, hogy feloszthassák egymás között árvakönyvbe bejegyzett vagyonát, azzal a kikötéssel, hogy ha bátyjuk, ill. nagybátyjuk Christian Vetter személyesen vagy pedig követ alakjában megérkezne, akkor valamennyien visszaszolgáltatják azt.”³

A vagyon az árvakönyv számítása szerint 37 aranyat és 25 krajcárt tett ki. (Ebből az összegből akkoriban körülbelül öt tehenet lehetett venni.)

„Ezzel az összeggel az elhunyt Christian Haas tennenbronni lakos özvegye tartozik. Ebből 25 krajcár a hivatali járandóság. Így aztán 37 aranyat kell még szétosztani. Ez a hat örökös mindegyikének 6 florin és 10 krajcárt jelent: Matthias Fetternek 6 fl. 10 kr (az ő apja volt Jakob, Christian bátyja!), Anton Haberstrohnak 6 fl 6 kr, Bartle Langenbachernek és Anna Herzognak 6 fl 10 kr, Elisabetha Vetternek 6 fl 10 kr.”⁴ Az örökösök Hans Vetter összes rokonsága és utódai voltak. Ezek szerint Christian Vetter nem az úgynevezett „svábok vonulásának” egyik hullámával érkezett Magyarországra, hanem mint katona harcolt a császári, ill. osztrák seregben a törökök ellen Magyarországon. A törökök elleni egyik ütközetben megsebesült és így maradt Magyarországon. Legkésőbb 1687-1690 között feleségül vett egy Elisabetha nevű nőt, akinek leánykori nevét nem tudjuk, és 1689-ben Vörösváron letelepedett.

Christian Vetter (vagy Vötter) az első németek között volt, akik Magyarországnak a törökök alól való felszabadítása után, itt Vörösváron letelepedtek. Vörösvár első lakónyilvántartó listáján, amely 1696-ban készült, a 66 lakos közül ő szerepel elsőként. Foglalkozása kőműves volt és őt választották a falu első bírójának.

A magyar nyelven megjelent „Adalékok Pilis megye török utáni településtörténetéhez” c. könyvecskében az 1689-es évszámnál a következőket olvashatjuk: „1689-ben Schrambergből jött Vetter Christian, Vörösvárott halt meg 1719. április 24-én 73 éves korában.” Ezek szerint Christian Vetter 1719-ben halt meg 73 éves korában. A valóságban azonban csak 53 éves volt. Vagy a szerző olvasási hibájáról vagy pedig a vörösvári halotti anyakönyv elírásáról lehet szó.

Ahhoz, hogy telepeseket hívhassanak német felségterületről, császári telepítési engedélyre volt szükség, amelyek közül az elsőket, mint említettük, már megírták, ami azt bizonyítja, hogy Christian Vetter az első Magyarországra települt németek egyike volt. Rajta kívül egy postamester (Huszár István) élt itt a családjával, valamint Matthias Hierlemann a családjával, és 1689. július 4-én érkezett négy letelepedési engedéllyel rendelkező paraszt Sváboországból.

A Buda visszafoglalása utáni első összeírásban, amely 1686-ban készült, már 66 betelepülő szerepelt, közülük 64 német és 2 magyar család. A felsorolás a 22 féltelkest és 44 negyedtelkest teljesen összevissza sorolja fel. A sorrendet valószínűleg az érkezés időpontja határozta meg, mert Christian Vetter az első helyen szerepel, pedig csak egy fél telekkel rendelkezett. Más adatokból kiderül, hogy egy fia (Christian, 1695. szept. 4.) és egy lánya (Anna Maria, 1693. február 8.) volt. 1696-ban tehát egy hároméves lánya és egy egyéves fia volt. Christian Vetter nem volt szegény telepes, mert istállójában két ló, két ökör, három tehén, öt borjú, három kecske és két disznó állt. Csak nyolc betelepülőnek volt lova, ebből Franz Schärl hadnagynak három, Vetternek pedig kettő. Vetter tehát a vagyonos telepesek közé tartozott, amire más adatokból is következtetni lehet. Csak egy parasztnak volt több búzája, nyolcnak több rozsa, kettőnek több árpája és csak a hadnagynak volt több zabja, mint Vetternek.

³ Brauchle, D’Krüz 5. 4-8. old.

⁴ Brauchle, D’Krüz 5. 4-8. old.

A Fetterek családfája

A Vötter-Vetter-Fetter család származása:

Az első Vötter/Vetter, akiről tudomásunk van, a napszámos Theuß (Matthäus, Mátyás) volt 1619-ből. Az ő fia volt Johann (Hans, János) Vetter, aki a „Hátsó Imbrand”-on lakott. 1644-ben vette feleségül Barbara (Borbála) Künstlert (Künzler?), aki Honbergből származott. Első felesége halála után Johann Vetter elvette a tennenbronni Magdalena (Magdolna) Haast. Eből a házasságból született Christian Vötter. Christian Vötter gyermekei már Magyarországon jöttek a világra.

1. Christian Vötter, szül. 1667, házasságkötés: kb. 1690, Elisabethtel (?)
2. Vetter Jakab, szül. 1697, házasságkötés: 1720, Sauer Annával
3. Fetter József, szül. 1735, házasságkötés: 1759, Pikler Juliannával
4. Fetter Antal, szül. 1762, házasságkötés: 1786, Gechter Anna Máriával
5. Fetter József, szül. 1794, házasságkötés: 1818, Müller Franciskával
6. Fetter János, szül. 1821, házasságkötés: 1842, Gillinger Teréziával
7. Fetter János, szül. 1852, házasságkötés: 1876, Eszl Annával
8. Fetter János, szül. 1890, házasságkötés: 1916, Schreck Máriával
9. Fetter Mihály, szül. 1917, házasságkötés: 1943, Richtar Ibolyával
Fetter Mihály 1934-ben Fogarasy-ra magyarosította a nevét.
10. Fogarasy Zoltán, szül. 1944, házasságkötés: 1967, Kurz Annával
11. Fogarasy Zsolt, szül. 1968

Christian Vötternek (Vetter) hat gyermeke volt: Anna Mária, szül. 1693. II. 8., Christian, szül. 1695. IX. 4., András, szül. 1701. XI. 20., Jakab, szül. 1697. V. 14., János, szül. 1699. V. 28., Magdolna Mária, szül. 1703. I. 21.

Egy kis családtörténet

Vötter Christian felesége körülbelül 1703-ban halt meg. A rákövetkező évben (1704. május 27-én) Vötter feleségül vette Feninger György özvegyét. Feningert a kurucok ölték meg. Ez a felesége 1715. október 24-én halt meg, utána Vötter Christian újra megnősült. Ez alkalommal, 1718. február 28-án, Widerman Ignác özvegyét vette el. Widermant 1704. május 15-én a kurucok ölték meg. Vötter Christian három felesége Erzsébet, Borbála és Magdolna volt.

Az utolsó Fetter Jánosnak három testvére volt: Márton, Terézia és Anna. Fetter Mártonnak, a község bírójának 14 gyermeke volt. Fetter Jánosnak egy fia, Fetter Teréziának (a férje Gemela János volt) 7 gyermeke és Fetter Annának (a férje Fresz János volt) 3 gyermeke volt.

Fetter Jánosról a következőket írták:

«Fetter János bánya gépfűtő 1890. Pilisvörösvár. 1911-ben Pólába a haditengerészethez vult be. A „Meteor”, „Erzherzog Friedrich” és a „Gamma” csatahajókon szolgált. A világháború kitörése bent érte. 1917. október 9-én aknarobbanás következtében Albánia kikötőjében

hősi halált halt. Egy öthónapos árvát hagyott hátra. 1940-ben fia részt vett a hadműveletekben.»⁵

A halálesetről Wolf főhadnagy az alábbi levelet írta anyámnak, özv. Fetter Jánosnénak:

«Október 24-én kelt levelét megkaptam. Kérésének eleget teszek és tudatom, hogy férje többedmagával járt szerencsétlenül és azonnal meghalt. Férje holmijait összecsomagoltuk és elküldtük a „Szigetvár” hadihajóra, ahonnan Önnek kézbesíteni fogják. A napokban postautalványon 354 koronát fog kapni, mely összeget kiskorú gyermekének gyűjtöttük.

Az adakozók (...olvashatatlan szó) levő tisztak és férjének volt társai.

Mellékelten küldök egy fényképfelvételt, mely a szerencsétlenség helyét ábrázolja.

Egy főhadnagy csinálta és sokszorosította és az Ön gyermeke javára adta el. Innen gyűlt össze 250 korona; a még küldött 104 korona koszorúmegváltásból ered. Használja fel a küldött összeget gyermeke javára belátása szerint.

Feladó:

K. u. K. Hafenskapitanat Schenjin
Wolf főhadnagy sk.»

Apám holttestét a „Szigetvár” hadihajóval Zelenika melletti Melinje-be vitték és 1917. október 11-én itt temették el.

Apám a szerencsétlenség utáni napon, október 10-én kapott volna szabadságot, hogy láthasson engem, de 9-én negyedmagával tengeri aknaszedés közben felrobbant.

Apám halála annyira megviselte anyámat, hogy soha többé nem ment férjhez.

Valamit önmagamról

Hatéves koromig csak németül beszéltem. Csak az iskolában tanultam meg magyarul. Öthónapos koromban veszítettem el édesapámat, aki 1917. október 9-én halt meg az Adriai-tengeren, ahol a tengerészeknél szolgált. Soha nem ismertem és nem is láttam őt. Csak annyit tudok róla, hogy géplakatosként a bányánál állt alkalmazásban.

Édesanyám 1916-tól a község bábaasszonya volt és 6300 szülésnél segédkezett mint szülésznő.

Édesanyám 1976-ban halt meg. Az ő édesanyja 1927-ben, édesapja pedig 1945-ben halt meg. Ifjabb Schreck Mihály 1918-ban Oroszországban hunyt el egy kórházban.

Miután befejeztem az elemi és a polgári iskolát, a Jászberényi Pedagógiai Főiskolán tanultam tovább. Itt magyarosítottam a nevemet, ahogy az akkoriban a tanulás lehetősége végett szokásos volt. Az iskola szelleme is hozzájárult ehhez a lépéshez.

⁵ A Magyar Tüzér: A magyar tüzérség története. Bp., 1938. Kiadó: Reé László Könyvkiadó. Arcképcsarnok. 2. old. Szöveg 3. old.

Tanulmányaim befejezése után három évig munkanélküli voltam. Ez idő alatt a cserkész ifjúsággal foglalkoztam. Megalapítottam a 839. számú Mátyás király cserkészcsapatot.

1939-ben végül sikerült tanári állást kapnom Magyarbükösön, nem messze a határtól. Ez már az Anschluß után volt. Az iskolások összlétszáma 6 fő volt. Október 17-én kaptam meg a katonai behívót.

Katonai szolgálatom:

1939. október 17. – 1941. szeptember 29. Érsekújvártól egészen Szamosújvárig

1942. május 21. – 1943. április 3. Kolozsvártól a Donig és vissza

1944. április 23. – 1945. április 29. Nagyváradtól Tirschenreuthig

1945. április 29. – 1946. március 13. Amerikai hadifogság Németországban, majd Elzász-Lotharingiában

Azután Pilisszentivánon tanítottam, majd 1948-tól 1973-ig Pilisvörösváron. Azután a könyvtárat vezettem, majd létrehoztam egy könyvesboltot és azt vezettem (1983-1988).

Amit származási helyünkről tudni kell

Csak Krisztus után 1100-ban érkeznek az első telepések a mai Schramberg város térségébe. Ennek a kornak néma tanújaként állnak Hohenschramberg várának romjai.

A XIX. századig minden, ami Schrambergben történik, szoros kapcsolatban áll a vár urának történetével. A település fejlődik és 1867-ben városi jogokat kap. Iparváros lett a XVI. századi vásárjogú községből.

Pilisvörösvár néprajza

Házirend

Parasztszólás:

Ha reggel van, felkelünk,

Ha ebéd van, akkor eszünk,

Ha elfogyott, abbahagyjuk,

Ha este van, aludni megyünk.

A német paraszti házirendjét szigorúan szabályozza a szokás, a százéves hagyomány és a megszokás: fiatal és öreg egyaránt lelkiismeretesen betartja. Így tett már az apa, a nagyapa és a dédapa, is, és ez átöröklődik a gyerekekre és azok gyerekeire. Így változik a házimunka és a szántóföldi munka sorrendje a hétköznapi és a pihenés az ünnepnapokon is. Csak az évszakok hoznak bizonyos változatosságot. A tavasszal hosszabbá váló nappalokkal például korábban kelnek az emberek és korábban kezdenek el dolgozni, különösen ha sürgős dolguk van távolabb levő földjeiken. Bizonyos folyamatok azonban szilárd támpontként mindig azonosak maradnak a váltakozásban, ezek képezik úgyszólván a gerincet, amelyhez a paraszti napirend igazodik. Ilyen pontok a reggeli, a tízórai, az ebéd és a vacsora. Étkezéskor keresztet vetnek és sok családban imádkoznak is. Nyáron csak vásár- és ünnepnapokon mennek szentmisére. Télen még sötét éjszaka van, amikor lámpással a kezükben elindulnak – többnyire az asszonyok – a hajnali rorátéra (ájtatosság).

Az asszonyokat Vörösváron 'pázl'-nak, férfiakat pedig 'féitta'-nak nevezik.

A szerelmesek közül a leány kedvesét 'kincsem'-nek, 'fíúm'-nak vagy 'legényem'-nek nevezi. Az 'öregem' elnevezés is használatos. A fiatalember a kedvesét 'kincsecském'-nek vagy 'szerelmem'-nek nevezi. A lány gyakran próbára teszi a fiú szerelmét: egyenként letépkedi egy virág szirmait vagy egy akácágacska leveleit és minden levél után sorban mondja ezeket a szavakat: „szívből szeret”, 'fájdalommal', 'egy kicsit', 'egyáltalán nem szeret'.

Az idősebbek a fiatalabbakat tegezik, míg a fiatalabbak az idősebbeket magázzák (eiz).

A család fejét mindenki, aki a házban lakik, papának vagy úrnak nevezi. Felesége a háziasszony. Ha mindkét tulajdonos szülei a házban laknak, akkor azokat nagypapának, ill. nagymamának hívják.

Az apa, az anya és a gyerekek alkotnak egy családot. Mindig a szülők vannak először talpon. A gazda felébreszti a gyerekeket, a cselédet és a szolgálólányt, akik azonnal az istállóba sietnek fejni, itatni és etetni.

Az öltözködéssel hamar készen vannak, és a háznép mosdása általában a kútnál történik. Ez idő alatt a gazdaasszony megfőzi a reggelit, ami akkoriban mindenhol tejeskávéből állt. A gazda néha még a kávé előtt iszik egy korty pálinkát. Azután a cseléd és a szolgálólány kimennek a földre dolgozni, a gazda is velük megy. A gazdaasszony otthon marad és ellátja a gyerekeket, a baromfit és a disznókat, rendet rak és elmosogat.

A házimunkában segít édesanyjának a serdülő leány, akinek mihelyst valamennyire önálló lett, már kisebb testvéreire is vigyáznia kell. Az édesanyjának még sok egyéb apró dolga van, ha talál rá időt. Például a kismosást elvégezni, vasalni, varrni, vajat köpülni, túró készíteni. Stb. Minden héten süt néhány nagy egész kenyeret a nagy kemencében. Bizonyos időközönként nagymosást végez. Aratáskor a háziasszony friss tejet, vaját és sajtot küld a munkásoknak a földre. A kint dolgozók ebédre általában hazatérnek, ha nincs túl mesze a föld. Ha azonban a föld nagyon messze van otthonról, akkor a főétkezést is kiviszik. Sok helyütt Mihály napjától kezdve minden este későig fontak a szobában vagy tollat fosztottak. (A rokkát őseink nem ismerték. Szerző.)

Ha a gazdának nem volt cselédje és szolgálólánya, akkor a gazdaasszony is kiment a földre dolgozni. Előfordult, hogy a legkisebb gyereket is magával kellett vinnie, akit a bokrok aljában etetett.

Az állattenyésztés fontos szerepet játszik a gazdálkodásban. A föld alapos megműveléséhez a parasztnak igavonóra, lóra van szüksége, de emellett néhány tehenet is tart, amelyek a háztartás számára megtermelik a tejet és a sajtot, de ezek eladásából is szép jövedelemre tesz szert. Az állattartásból származó természetes trágya különösen értékes a földek számára. Igazi parasztgazdaságot sertésstartás nélkül el sem lehet képzelni. Ezért általában 10-12 disznót nevelnek, amelyek közül ősszel 4-5 darabot levágnak. A mezőgazdaságnak egy nem lebecsülendő ágazata a baromfityésztés, amely nagy hasznot hajt a háztartásnak, mert így a család lábában nem csak vasár- és ünnepnap találunk tyúkot, hanem különleges ünnepeken is sültcsirke kerülhet az asztalra, és a háziasszony számára gyakran szép jövedelmet is jelent. Libát, kacsát és tyúkokat nagy számban találunk a parasztudvarban. A jó háziasszony már január végén, de legkésőbb február elején gondoskodik arról, hogy tyúkot ültessen, vagyis a kotló tyúk alá helyezzen 18-20 tojást, amelyekből mintegy három hét múlva kikelnek a kiscsirkék. A háziassz-

szony összeszedi őket, meleg rongyokba bugyolálva egy kosárba teszi és csak 8-10 óra múlva bízza őket a kotlós gondjaira és eteti meg őket először.

Vörösváron nem termesztettek nagyobb mennyiségben kendert, de volt több parasztszony is, aki fonalat font a saját háztartása számára és vásznat csináltatott belőle. Fonó nem volt Vörösváron, de gyakran látogatták egymást és a fonás közben vidám dalokat énekeltek vagy történeteket és újdonságokat meséltek egymásnak. Ha ilyenkor a férfiak is ott voltak, akkor kártyáztak.

A tollfosztás is alkalmat adott a szomszédoknak arra, hogy meglátogassák egymást. A hosszú téli estéken szívesen gyűltek össze tollfosztásra. Az asszonyoknak ügyes kezük volt hozzá, összefogtak és együtt szedték le a kacsá-, ill. libatoll gerincéről a pelyhet. Bor, tea, aszalt gyümölcs, bukta és egyéb sütemények mellett énekeltek és izgalmas történeteket is meséltek. Ugyanúgy mint kukoricafosztásnál, természetesen ezeken az éjszakákon is szövődtek bizonyos kapcsolatok és követtek el különböző csínyeket. Aki kukoricafosztáskor vörös csőre bukkant, az kívánhatott valamit. A legények többnyire egy csókot kívántak. Ezek az összejövetelek, ahol a barátok és ismerősök kedélyesen elbeszélgettek, elszórakoztak, mindig emlékezetesek maradtak.

Az étkezések mindig a hagyományos rend szerint folynak. A háziasszony vagy a cselédlány megteríti az asztalt a szobában. Az egyetlen fényűzést a különleges, saját szövésű asztalterítő jelenti. Szalvétát nem használnak. Kanál, kés villa viszont van az asztalon. Vizeskancsóban friss vizet hoznak a kútról. Ha a leves az asztalon van, behívják az embereket ebédelni. Mindnyájan összegyűlnek az asztal körül és keresztet vetnek. Néhány családban a Miatyánkot is elimádkozzák hangosan.

Az asztalnál mindenkinek megvan a maga megszokott helye. A ház ura és asszonya az asztalfőn ül. Az ételről nincs mit mondani, általában ízletes. Nem hiányzik a füstölt hús és a baromfi hús sem. Hétközben gyakran kerül az asztalra krumpli és gombóc, savanyú káposzta és egy darab füstölt hús hozzá. Vasár- és ünnepnapokon kalácsot sütnek és marhahúsból vagy tyúkból levest főznek. Ebéd után a cselédlány és a szolgáló megetetik és megitatják az állatokat. Ezután ismét kimennek a földre. A vacsora után legelőször a gyerekek kerülnek ágyba. Az apa vagy az anya megáldja őket, meghinti szenteltvízzel és a jobb kéz hüvelykujjával keresztet rajzol a homlokukra.

A háziasszonynak még van teendője a konyhában, a cselédlány segít neki. A gazda, miután ellátta az állatokat, még egyszer körülnéz az udvarban és az istállóban, aztán minden nyugovóra tér. A napi munka elvégeztetett.

A ház és az udvar formája

Őseink háza a letelepedéskor földszintes parasztház volt. Tűzfala az utca felé nézett és a ház maga a telek határán állt, így az udvar szabadon maradt. A házban többnyire három lakóhelyiség volt, amelyek közül a középsőt használták konyhának. Ide nyílt a ház egyetlen bejárata is.

A lakóházhoz csatlakoztak a gazdasági épületek, az istálló és a pajta (supfa). A házakat többnyire kőből, agyagból és fából építették. Az agyagos földet polyvával elkeverték, jól megtaposták és rétegenként így készültek a döngölt házfalak. Amikor a fal elérte a szintmagasságot, ráhelyezték az erős mestergerendát és arra kerültek a keresztgerendák. Erre fektették rá a deszkafödémet, amit aztán döngölt agyagréteggel láttak el.

A házat náddal vagy szalmával fedték be. Kicsi, egységesen elrendezett ablakok engedték be a fényt a helyiségbe. Miután elkészült a ház, színes agyagvakolatot simítottak a falakra. Az előszoba volt a „tisztaszoba”. Nem a mindennapos használatra szolgált. Csak ünnepélyes alkalmakkor (esküvő, keresztelő, búcsú, khiritog) tartózkodtak benne. Ha meghalt valaki, akkor a tisztaszobában ravatalozták fel. Egyébként ezt a helyiséget nem használták.

A konyhában egy tűzhely volt nyílt kéménnyel. Itt egyidejűleg főztek, füstöltek és tartották a füstölt húst. Ebből a tűzhelyből lehetett a hálószoba cserépkályháját is fűteni. Ahhoz csatlakozott az éléskamra. A lakóház után következett az istálló, a tárolóhelyiségek és a présház.

Az udvar használata szerint négy részre tagolódott: az első udvar, a hátsó udvar, a taposóhely és a kert. Az első udvarban volt a kút a nagy vályúval, amely az állatok itatására szolgált, a konyhakert és a ház előtt egy kis virágos kert. A hátsó udvarban (gazdasági udvar) volt a szemétdomb, a disznóól és a baromfiól. A taposóhelyen álltak a szalma-, lóhere- és szénaboglyák (Schober). Mikor a telepések sorsa már könnyebb volt, a telepesház nagyobb és magasabb lett. A ház hosszában egy fedett nyílt tornácot építettek hozzá. Ezenkívül kétszárnyas ablakkal látták el a helyiségeket.

Vörösváron a kukorica tárolására egy deszkaépítményt készítettek (kukurucguri). A kukoricafonatokat a tető alá akasztották.

Milyen ételek találhatóak a parasztszalád asztalán?

A kenyér mellett a leves volt a családok fő étele. Leggyakrabban krumplilevest, tésztaféleleves, zsírleves és hagymával készített leves, húsleves, bableves, paradicsomleves és borsóleves főztek. Főételként hétfőn, szerdán és pénteken (húsmentes nap) tésztaféle volt: például gríz tészta, krumplitészta, mákos tészta, túrógombóc, káposztás kocka, lekváros derelye, nudli, palacsinta, lekváros gombóc, almás, túros vagy káposztás rétes stb. Kedden, csütörtökön, szombaton és vasárnap volt húsetel. Első helyen állt a húsleves és a főzelékek, vagy pedig a levest húst paradicsomszósszal, paradicsomos káposztával vagy ecetes tormával ették.

A hét napjaihoz kapcsolódó hét szólásmondás:

Vasárnap:	Amit teszel, Istennel végezd, mert nevetséges önnön bölcsességed.
Hétfő:	Gyorsan hűl és öregszik a szándék, mit tenni akarsz, tedd meg ma még.
Kedd:	Amit teszel, igaz legyen, szolgálj, de neved ne lusta béres legyen.
Szerda:	Vedd észre az arany középutat amit teszel, azt fürgén tedd.
Csütörtök:	Amit teszel, tisztán tedd, ha az ára égzengés is lesz.
Péntek:	Félre minden rabszolgasággal, amit teszel, tedd szabadsággal.
Szombat:	Amit teszel, be is fejezd, a dicskoszorú csak a célnál leled.

Az előjáró

Az első ember a faluban a bíró, akit a nép választ meg. Az ő állása a legmagasabb tiszteletbeli hivatal, amelyre mindig sok jelentkező akad, pedig nagyon alacsony az éves fizetése.

A bíró feladata elsősorban az, hogy ismertesse a lakosokkal a hivatalok parancsait és rendelkezéseit, és végrehajtsa azokat, amelyek a helységre vonatkoznak.

Rendet és fegyelmet tart idősek és fiatalok körében egyaránt, és a legtöbb esetben elsimítja a lakosok között támadt nézeteltéréseket is. A bírói pálcát, általában egy ezüsttel kivert mogyorófavesszőt, a bíró a hivatalba való beiktatásakor kapta meg mint méltóságának külső jelét.

A községi elöljáróságban mindig fontos helyet foglalt el a kisbíró. Legfőbb feladata az volt, hogy szóban közölje a lakosokkal a hatóságok parancsait. Dobjával utcáról utcára vonult és mint egy dobos ütötte zajos hangszerét. Így hívta fel a lakosok figyelmét, akik aztán az utcára siettek, hogy meghallgassák a kisbíró közleményeit. A kisbíró egyik legszebb és legnagyobbra becsült feladata az volt, mikor kihirdette a vasárnapi nagymise után a templom előtt a különféle parancsokat és az elmúlt hét eseményeit. Már a mise vége előtt megjelent itt, néhány lépéssel a templomajtó előtt megállt, jobbáiban a kisbírói pálcát, baljában pedig egy hosszú papírlapot tartott, amelyen a feljegyzései voltak.

Mikor az első miselátogatók kijöttek a templomból, felemelte feljüket a kezét és hangos szóval így szólt: „Emberek, álljatok meg!” Mikor kicsik és nagyok már körbeállták, megemelte a kalapját és „Dicsértessék a Jézus Krisztus!” köszöntéssel üdvözölte őket. Aztán felolvasta a híreket.

Hétköznapi a kidobolás többnyire esténként történt, ami a község lakói számára fontos hírforrást jelentett. A gyerekek ilyenkor körbeállták a kisbírókat, aztán a legfrissebb hírekkel gyorsan hazaszaladtak.

Az ítélezésben a bírót hat esküdt segítette. A községi parlament fontos részét alkották a nem választott virilisták, akik a legtöbb adót fizették. Ők voltak a helység kiválóságai és leggazdagabb polgárai. Ez a testület azonos számú választott és nem választott tagból állt. A községi tanács a munkáját minden ellenszolgáltatás nélkül végezte, fizetést csak a bíró, a jegyző és a községi elöljáróság tagjai kaptak, az esküdtek pedig csak költségtérítést.

A község alkalmazottai közé tartozott még ezenkívül az éjjeliőr; a mezőőr és a bábaasszony. A közrendről a csendőrség gondoskodott.

Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye és a pomázi járás

A 30-as években Pilisvörösvár közigazgatásilag a pomázi járáshoz tartozott, melynek élén dr. Zbóray Géza főszolgabíró állt.

Ennek a vezető testületnek további tagjai voltak: dr. Koronka Gábor járási körorvos, dr. Izsó Barna járási állatorvos, Dósa István járási tűzoltómegebízott és Lents Viktor járási építőmester.

Pilisvörösvár Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyéhez tartozott. 1931-ben a megye főispánja dr. Preszly Elemér, helyettese pedig dr. Erdélyi Lőránt alispán volt. A főispán a kormányt képviselte. Régebben a király, az I. világháború után pedig a kormányzó nevezte ki a főispánt.

Nehéz idők

A nép életéből sosem hiányoztak a rendkívüli évek: az egyik nagy halálozást hozott vagy rossz termést vagy drágaságot, a másik pusztítót viharokat, árvizet vagy tűzvészt. Ilyen volt az 1866-os és 1867-es év is. Hatalmas aszály pusztított, Vörösváron nem is lehetett termésről beszélni. A gabona aratáskor alig egy arasznyi volt, a kalászkok üresen álltak és a kukorica is

kiszáradt. Zöldséget látni sem lehetett. Nagy volt a drágaság, időközben az élelmiszerárak olyan magasra szöktek, hogy csak kevés ember tudta megfizetni, így aztán éhínség lépett fel.

1710-ben és 1739-ben kitört a pestis, 1831-32-ben és 1870-ben pedig az ázsiai kolera tizedelte meg a lakosságot. 1889-ben a filoxéra (szőlőgyökértetű) támadta meg Pest megye 92 községében – így Pilisvörösváron is – a szőlőültetvényeket. Garancson és a Placskában az összes szőlő elpusztult.

Hagyományok és szokások

Ha a nép lelke, kedélye és belső magja valahol megnyilvánul, akkor leginkább abban, hogy milyen hagyományai vannak, milyen szokásokat tart meg, milyen odaadással és nem ilyen megfontolásból ragaszkodik a hagyományaihoz. Vajon vérébe ivódott-e, hogy milyen értékek, milyen nagyszerűek számára ezek a szokások és hagyományok.

Az ember örömét leli benne manapság is, ha látja, milyen hűségesen, öntudatosan és büszkén ragaszkodnak ezek az emberek régi népviseletükhöz és szokásaikhoz.

A parasztszaládok ragaszkodnak legerősebben ezekhez a szokásokhoz és hagyományokhoz. Az értelmiségről ezt nem lehet elmondani.

A kedves kenyér

A budai hegyvidéken, így Vörösváron is, az elmúlt évszázadokban a kenyeret mindig is nagyon megbecsülték. Étkezéskor egyetlen morzsát sem hagytak kárbaveszni. A lehullott darabkákat gondosan felszedezték és a háziállatoknak vagy a madaraknak adták eledelül.

Mielőtt a kenyeret megszegették, három keresztet rajzoltak a hátoldalára. A paraszttasszonyok sütéskor is három keresztet rajzoltak ujjukkal a tésztára, hogy a kenyér áldott legyen.

A kenyér nélkülözhetetlenségét hangsúlyozzák az alábbi közmondások is:

Barátságos arcokra éppoly szükség van mint a drága kenyérre.
Idegen ember kenyere a gyerekeknek kalács.
Só és kenyér, ettől orcád sosem fehér.

A XIX. század végén már sok család a péknél sütette meg a kenyeret.

Népviselet

Őseink viselete, amelyet még német földről hoztak magukkal és hosszú évekig szeretettel gondoztak, sajnos már szinte teljesen eltűnt. Csak itt-ott bukkanunk idősebb emberekre, akik még a régi népviseletet hordják. Az elterjedő divattal, amely az igények növekedésével jár együtt, eltűnik a régi parasztházakból a boldogság és a megelégedettség – (a szerző véleménye.)

A régi parasztviselet festőien szép és mégis egyszerű, tiszta, csinos és tartós volt. A paraszt, ill. a paraszttasszony eleinte a hozzávaló anyagot is többnyire maga készítette.

Csak a XVIII. század második évtizedében alakult ki a Németország különböző vidékeiről idetelepültek körében egy önálló népviselet. A férfiak sötétkék (később fekete) posztóból készült ünnepi ruhát hordtak, fehér inget, csizmanadrágot, gazdagon zsinórozott kabátot és ezüstgombos mellényt. Nyáron fekete filckalapot, télen pedig bundasapkát hordtak és a nyakukba fekete selyemkendőt kötöttek.

A férfiak, legények és a fiúk általában suvikszos bőrből készült csizmát hordtak. A nőszemélyek vásár- és ünnepnapokon fekete szövetből vagy selyemből varrt, bőven ráncolt szoknyát vettek fel, amely elé széles fekete kötényt kötöttek, fejükön selyemkendő volt, nyakukban rojtos kendő, amely a mellet is takarta. Efölött hordták a szövetből vagy atlaszból készült „surák”-ot (kabát). Bőr félcipőben jártak, gyapjúharisnyában, amelyet a boka alatt piros betoldás díszített.

A felnőtt lányok hajadonfőtt jártak, copfjukat visszahajtották a fejükre és ívelt fésűvel feltűzték. Vasárnap bőven ráncolt selyemszoknyát vettek fel, nagy, rojtos selyemkendőt kötöttek a vállukra, melynek csücske hátul hosszan lelógott. Nyáron rövid ujjú, csipkebetétes fehér keményített blúzt hordtak, selyemszoknyával, amely elé fehér kötényt kötöttek, lábukon fehér harisnya és bőr- vagy bársony félcipő volt. A nyakukat ezüst vagy arany láncocskán függő kereszt díszítette. Kezükből fehér, csipkével gazdagon díszített zsebkendőt tartottak. Ebben a viseletben mentek el a délutáni istentiszteletre, ahonnan táncolni indultak. A zenekar ismert táncokat játszott: csoszogóst, lendlert, polkát, mazurkát, ugróást és rezgőst. A mulatság kezdetén mindig csárdást jártak.

A keresztlő

A keresztlő Vörösváron örömteli családi ünnep volt, amelyet a bábaasszony és a kereszanya (kaul) szervezett. Mivel a csecsemőket már néhány napos korukban megkeresztelték, az anya nem tudott részt venni a keresztlőn. A keresztlendő gyermek a szokásos pólyában (laungpuisza) feküdt, amelyet különlegesen ünnepélyes huzatba húztak bele, amit már gyakran több generáció is használt a családban.

Ebben a pólyában vitték a keresztlendő gyermeket legtöbbször a vasárnap délutáni ájtatóságkor a templomba, hogy megkereszteltessék. A keresztszülőség a családokban mindig generációról generációra öröklődött. Ebből igen erős családi kötelek alakultak ki, amelyek felérték egy rokonsággal.

A kereszanya egyedül vitte a gyermeket a templomba, és onnan haza is. Kísérője mindig a „gólyanéni”, a bábaasszony volt. Vörösváron szokás volt, hogy a kereszanya egy hétig hordta a legjobb ételeket a gyermekágyas asszonynak.

Elsőáldozás

Fehérvasárnap, a húsvét utáni első vasárnapon járulhattak a gyerekek az első áldozáshoz. Az iskolában gyülekeztek, ahonnan a tanárok kíséretében vezették őket körmenetben a templomba. Gazdagon díszített gyertyáikkal felálltak az oltár előtt, közös imádsággal vettek részt a szentmisében, míg aztán életükben először magukhoz vehették Krisztus testét. Azután rokonaik kíséretében visszatértek az iskolába, manapság a plébániára.

Ott már ünnepélyesen megterített asztalok várták őket, mint egy esküvőn. A gyerekek számára nagy élményt jelentett, hogy egy asztalnál reggelizhettek tanáraikkal és a plébánossal.

A bérmálás

Községünkben négyévenként került sor a bérmálásra. Ezen az ünnepen a püspök meglátogatja falunkat. A 30-as években Svoy Lajos püspök tette ezt. A bérmálás mindig különleges esemény volt. A bérmálkozók már hetekkel előtte bérmálási oktatásra jártak, hogy ott felkészül-

jenek a szentség felvételére. A bérmaszülő (firmkeid, firmkaul) megválasztását a hagyomány szabályozta; ugyanúgy öröklődött, mint a keresztszülőség.

A püspök útját zöld nyírfaágak díszítették. Megérkezése után ünnepélyesen köszöntötték őt a plébánia előtt.

A bérházasok elhozták bérházaszüleiket és velük együtt mentek a templomba. A Székesfehérvárról érkezett püspököt harangszó és zenekar kísérte a templomhoz, ahol a községi előjáróság fogadta. A bérházasláskor a bérházaszülő jobb kezét a bérházaszó vállára tette, miközben a püspök kiszolgáltatta a szentséget.

Ebédre a bérházaszülőkhöz volt hivatalos a bérházaszó, ahol megkapta a bérházasási ajándékot is. A lányok általában egy imakönyvet, rózsafüzért és fülbevalót vagy nyakláncot kaptak. A fiúk többnyire zseborát kaptak, az újabb időkben pedig karórát.

Az eljegyzés és az esküvői meghívás

Az eljegyzés általában három héttel az esküvő előtt történt. Délelőtt a jegyespár elment a hivatalba bejelentkezni. Ott bejegyezték személyi adataikat, szülei nevét és születési idejét.

Azután a plébániahivatalba mentek, ahol szintén meg kellett adniuk a személyi adataikat.

Utána hazatértek, ahol az édesanya már várt rájuk. Időközben megterítette az asztalt és mindent előkészített a reggelihez. Legtöbbször sertéssültet készített savanyúsággal, és utána szolgálta fel a forgácsfánkot.

1945-ig csak ez az egyfajta sütemény volt eljegyzéskor.

Gyűrűt még nem húztak eljegyzéskor. Csak később, az esküvőre vették meg a jegygyűrűket. A hivatal ajtajára kitűzött cédula adta hírül az eljegyzést.

A menyasszony és a vőlegény az eljegyzés után három héten keresztül mindig a vasárnapi 10 órai nagymisére ment. Az ifjú menyasszonyt erre az alkalomra szépen megfésülték, és akár milyen rossz volt az idő, nem szabadott fejkendő t kötnie. A mise után a fiatalok a templom előtt állva beszélgetek, viccelődtek vagy a kisbíró hirdetményeit hallgatták.

Az ifjú menyasszonynak utána gyorsan haza kellett mennie, mert az esküvőig már nem vehetett részt semmiféle vidámságban. Fel kellett készülnie a komoly életre, az új útra, a házasságra.

Ha a vőlegény és a menyasszony ez alatt a három hét alatt mégis elment bálba vagy táncolni, akkor ugyanezen okból legkésőbb éjjel 11 órára haza kellett menniük.

Az eljegyzés napján a reggeli után a menyasszony édesanyja egy szép kenyérruhát terített az asztalra, amelyre a forgácsfánkkal megrakott lapos tányér került. Azután összekötötte a kenyérruha négy sarkát és így szólt a lányához: „Most menj el az anyósodhoz és az apósodhoz!”

Ekkor lépte át a menyasszony először a vőlegény szülői házának küszöbét.

A szülők kedvesen fogadták, hellyel és borral kínálták. Akkor megbeszéltek egy napot, amelyen a szülők majd összeülnek és kijelölik az esküvő napját. Ekkor beszéltek meg azt is, hogy kit hívnak meg az esküvőre.

Másnap a menyasszony meglátogatta a rokonokat és ismerősöket, hogy tudassa velük az esküvő időpontját. Például ezt mondta: „Hansi bácsi és Kati néni, azért jöttem, mert József és én összeházasodunk. Készülődjének, mert ...-án 10 órakor lesz az esküvőnk.”

A családokban régen mindig több gyermek volt. A ruhákat, különösen a lányok szoknyáit, elő kellett készíteni az esküvőre. Az alsószoknyákat és szoknyákat mosni, keményíteni, vasalni, hajtogatni és összevarni kellett. Ez mind sok munkát adott, és ehhez jött még a ház gazdájának ruhája is. Az öltönyt ki kellett kefélni, majd minden ládába került. A szülők már előre megegyeztek abban, hogy hol tartják az esküvőt.

1938-ig a parasztok az esküvőt otthon tartották. Voltak olyan esküvők, amelyekre 80-90 vendég is meg volt híva, de ezt csak a gazdagabbak engedhették meg maguknak, akiknek volt olyan nagy szobájuk. Az egyszerű parasztemberek általában 50-60 vendéget hívtak meg. A zenekarral és a szakácsnővel is meg kellett egyezni. A szakácsnő számította ki a meghívott vendégek számától függően, hogy mennyi lisztre, dióra, tojásra, zöldségre, húsrá stb. lesz szükség.

Esküvői előkészületek

Az esküvőket legtöbbször a farsangi időszakban vagy novemberben tartották, amikor a szántóföldi munkák még nem kezdődtek meg vagy pedig már befejeződtek. A jegyespárnak az esküvő előtt jegyesoktatáson kellett részt vennie a plébánián. Ekkor készítette fel őket a pap az esketésre és a házasesetre.

Az esküvő előtt öt nappal kezdődött meg a nagy munka, amiben a vendégek is mindig segítettek: az asszonyok a sütésben és a főzésben, a férfiak pedig a disznóölésben.

Az első napon készültek az aprósütemények: a linzerek és a kekszfélék, amit az idősebb asszonyok szívesen fogyasztottak a borhoz. Szív és csillag formájú kiszúróval szúrták ki, majd durva mentolos cukorral (prominlcukka) megszórták. Ezt a fajta süteményt a gyerekek kedvelték nagyon.

Utána még vajas kiflit és diós, mákos, mazsolás beigli is sütöttek. Végezetül a kuglófot készítették, ami éjfélkor a csirkepaprikás után került az asztalra. Ha az esküvő a farsangi időszakban volt, akkor farsangi fánkot is sütöttek.

A második előkészületi napon összegyűltek a férfiak és leölték az állatokat: malacot, borjút, kacsát, libát és tyúkot. Ezeket megtisztították és előkészítették sültnek vagy leveshúsnak.

2-3 nap alatt a hús nem romlott meg, bár az embereknek nem volt hűtőszekrényük, de nem is volt rá szükség, mert télidő volt.

A harmadik napon hordták össze az edényeket. A székeket, asztalokat és padokat a kocsmákból kölcsönözték ki. A férfiak dolga volt, hogy ezeket az esküvős házba vigyék, vagy lovas kocsival odaszállítsák. A padok nagyon praktikusak voltak, mert több ember fért el rajtuk, mint a székeken.

80-90 személyes nagy esküvőkön előfordult az is, hogy a vendégeknek maguknak kellett az evőeszközt otthonról hozniuk, mert az esküvős házban nem állt elegendő a rendelkezésre. De legtöbbször a tányérokat, poharakat és az evőeszközt is a kocsmából kölcsönözték. Csak mélytányérokra volt szükség, mert a vendégek abból ehették egymás után az összes fogást.

A negyedik napon tisztították a zöldséget, a répát, a zellert és a hagymát, összevágták a káposztát káposztasalátának, és elkészítették a krumplisalátát is. Az esküvőkön többnyire ez a két fajta saláta volt.

Az utolsó napon az egész házat rendbe tették és mindent szépen elrendeztek az esküvőre. Megsütötték a kenyeret (régén még mindenki otthon sütötte), a férfiak felállították az üstöket az udvarban, mert ott főztek. Akkoriban még majdnem minden házban volt kemence.

A szobákat teljesen kiürítették, csak a szekrényeket hagyták bent. Az összes többi bútor kikerült a pajtába. A férfiak beállították a székeket és az asztalokat a szobába. Az esküvőkor az egész házra szükség volt. A ház lakói az utolsó éjszaka a padok és asztalok között aludtak a szalmazsákon. A szalmazsákot aztán másnap reggel kivitték a pajtába.

Az esküvői vendégek otthon előkészítették az ünnepi viseletüket. Ez az asszony és a lányok dolga volt. Személyenként 4-6 szoknyát és alsószoknyát kellett előkészíteniük, ezenkívül a világos anyagból (puplinból, batisztból és vászonból) készült ruhákat is. A lányok és asszonyok az esküvő alatt 2-3-szor is átöltöztek.

A férfiak öltönyét víz és szalmiák keverékével tisztították ki, átkefélték és felakasztották, hogy megszáradjon. A puha papírba csomagolt koszorú is előkerült a ládafiából és a viaszgyöngyöcskéket egyenként felállították, ami nagyon fáradságos munka volt.

Az esküvő előtt egy nappal ment el a vőlegény a keresztapjával együtt a vendégekhez, hogy hivatalosan meghívja őket. Ez alkalommal a keresztapa még egy versbe szedett mondókát is mondott:

*Bizonyára tudjátok mit jelent,
hogy az ifjú vőlegény itt megjelent.
Meghívjuk az apát és anyát,
azok fiát és lányát.
Holnap tízkor az esküvői háznál legyetek,
hogy a templomba vezető úton elkísérjeteK.*

Az esküvő

A háziaknak az esküvő napján nagyon korán, már négy órakor fel kellett kelniük, mivel még igen sok dolguk volt. Már fél hatkor jött a szakácsnő, hogy nekilásson az ebéd főzésnek.

Kilenc órakor már jött a zenekar, és utána megérkeztek az első vendégek is. Az ifjú pár hét órakor elment a reggeli misére. Mielőtt azonban elindultak, elbúcsúztak a szülőktől. A misén mindketten meggyóntak és megáldoztak. A mise után a vőlegény hazakísérte a menyasszonyt, ahol annak édesanyja már reggelivel: tejeskávéval és kaláccsal (kuláccsn) várt rájuk. Reggeli után a vőlegény hazament, hogy átöltözzön.

A vőlegény házába csak az ő rokonai és ismerősei jöttek, a többi vendég mind a menyasszonyos házban gyülekezett. Miután a vendégek megérkeztek, fehér szalaggal díszített rozmaringágacskát tűztek a férfiak kabáthajtókájára.

A fiatalabb legények a koszorúslányokkal érkeztek. Ezeket a párokat az örömszülők már az összeírásakor összeállították kor és magasság szerint. A legényeknek az esküvő előtt el kellett mennie a koszorúslányért és ki kellett tőt kérnie a szüleitől: Hansi bácsi és Kati néni, azért jöttem, hogy megkérdezem, megengedik-e, hogy a lányukat elkísérjem az esküvőre?

A fiú és a lány között gyakran szerelem szövődött, és nem egyszer elő is fordult, hogy összeházasodtak.

Ha a vőlegény házában már az összes vendég együtt volt, akkor sorba álltak. De mielőtt a menet elindult volna a menyasszonyért, a vőlegény még egyszer a szülei elé állt és megköszönte nekik, hogy lelkiismeretesen felnevelték. Azután elimádkoztak egy Miatyánkot és egy Üdvözlény Máriát, amit a keresztmama kezdett el és fejezett be ezekkel a szavakkal: „Most Isten nevében elmegyünk a menyasszonyért!” Azután a következő rend szerint álltak sorba:

Zenészek, a vőlegény két keresztapával, fiatalabb férfiak, idősebb férfiak, örömapa, gyerekek, koszorúslány párok, fiatalabb asszonyok, idősebb asszonyok, örömanya.

Az asszonyok menyasszonyi kötényüket kötötték maguk elé, fejükre pedig az a selyemkendő került, amit a saját esküvőjükön kaptak menyecskekendőként a keresztanyjuktól.

Amikor megérkeztek a menyasszonyos házba, a vőlegény üdvözölte menyasszonyát. A menyasszony még nem jöhetett ki a házból, amíg egy koszorúslány ki nem kérte. A kikérő így hangzott:

„Kedves menyasszony!

Istennevében el kell hagynod a kedves szülői házat, ahol már 21 éve élsz, a mai napon el kell válnod tőle. De ne keseredj el, mert újra gondos, jó szülőket kapsz.

Kedves menyasszony!

Emlékezzél meg ma kedves, jó szüleidről, kérj tőlük bocsánatot, ha megbántottad őket. Köszönj meg nekik minden jót, amit tőlük kaptál. Menj, és kérd tőlük az apai és anyai áldást, hogy szülői áldással, boldogan léphess házasságra.

Kedves menyasszony!

Nézz még egyszer körül a szülői házban, amit ma el kell hagynod. Pillants még egyszer kedves testvéreidre és szüleidre, akik oly gondosan neveltek fel. Most minden meghívott vendéghez fordulok, hogy megengedik-e, hogy a menyasszonyt kivezessek? Ha megengedik, úgy kérjünk a Mindenható Istentől számukra boldog házasságot. Dicsértessék a Jézus Krisztus!”

A menyasszony elbúcsúzott a szüleitől, megköszönt nekik minden jót, amit tőlük kapott. Ezután a keresztmamának volt még néhány szava:

„Kedves Terézia és József!

Ma van életetek legszebbnapja, ma tesztek esküt az oltár előtt, egy áldott, boldog házasesetre. Mielőtt azonban elindulnánk a templomba, imádkozzunk el egy Miatyánkot és egy Üdvözlégy Máriát!”

Azután a következő rend szerint sorba állva mentek a hivatalba és a templomba:

Zenészek, a főlegény a két keresztapával, fiatalabb férfiak, idősebb férfiak, a két örömapa, gyerekek, koszorúslány párok, a menyasszony két koszorúslánnyal, fiatalabb asszonyok, idősebb asszonyok, a két örömanya.

A menyasszonyt kísérő két koszorúslány egy-egy kendőt tartott a kezében, amelynek a négy sarkát összefogta. Az egyik kendőben egy kis koszorú volt, amit az eskü ideje alatt a vőlegény fejére tettek. A másik kendőben egy alma vagy egy narancs volt, amelybe kis rozmaringágot szúrtak. Ezt a menyasszony az oltárra tette, miután bementek a templomba. Az alma a hit egységét jelentette a házaspár számára.

A legényembereknek egy üveg bor volt a kezükben, amit a nézelődő férfiak kezébe nyomtak, mielőtt bementek a templomba. Amíg az esketés tartott, a férfiak kiitták a bort és az üveget visszaadták a kifelé jövő legényeknek.

Az esketés németül folyt, zene és ének nélkül. Búcsúceremóniaként az ifjú menyasszony kezében égő gyertyával, két nyoszolyólány kíséretében még körbejárta az oltárt.

Miközben a vendégek kifelé vonultak, a padok mögött egy ministráns állt tálcával a kezében, amibe a vendégek az adományukat dobálták. Ez a pénz a ministránsoké és a sekrestyésé volt.

Az esketésért a tanúk fizettek a papnak, ez volt az úgynevezett stólapénz.

Miután kijöttek a templomból, az emberek menetet formáltak és zenés kísérettel hazavonultak, de sosem ugyanazon az úton, amelyen jöttek. Az ifjú pár most a férfiak és a gyerekek között vonult.

Otthon azonban zárt ajtókra találtak. A keresztmama az ajtóhoz ment, bekopogott és a következő verset mondta:

*„Hier steh'n wir in dem Rosengarten,
tun wir auf's Aufmachen warten.
Da klopfen wir dreimal an,
es wird uns gewiß aufgetan.
Die Tür ist schon offen,
da können wir hoffen,
daß wir unser Brautpaar begleiten 'rein,
da sag' ich ganz allein:
Gelobt sei Jesus Christus!”*

*„A rózsakertben állunk,
ajtónyitásra várunk.
Hármat kopogunk
és biztosan bejutunk.
Az ajtó már nyílik,*

*mi pedig reméljük,
hogy az ifjú párt most bekísérjük.
Egyedül beköszönök:
Dicsértessék a Jézus Krisztus!”*

E szavak elhangzása után a szakácsnő kinyitotta az ajtót és földhöz vágott egy tányért, ami általában darabokra tört. A vendégek ezután beléptek a házba, ahol borral és süteménnyel kínálták őket. Akkoriban még majdnem minden paraszt tartott állatokat, ezért ilyenkor a férfiak gyorsan hazamentek etetni. A lányok és asszonyok ez idő alatt átöltöztek. Ebéd előtt a menyasszony is átöltözött, felvette az ünneplő ruháját, de a menyasszonyi kötényt és a koszorút magán hagyta. A vendégek egy óra körül ismét együtt voltak és megkezdődött az ebéd.

Az ebéd

A lakásban már mindenkien megvolt a helye. A menyasszony az első szobában foglalt helyet a nagy asztalnál. Mellette ültek a keresztszülők, a szülők, a nagyszülők és a közelebbi rokonok.

A zenészek az első konyhában ültek, a többi vendég és a gyerekek pedig az egyéb helyiségekben (pl. hálószoba) foglaltak helyet.

Az ételeket a vőlegény és néhány legényember szolgálta fel. Mindegyikük egy középkék kötényt kötött maga elé (másfiada). Amikor a vőlegény az első levesestállal belépett a szobába, hangosan köszöntötte a vendégeket és jó étvágyat kívánt nekik. Amikor már az összes leve-sestál az asztalon állt, a keresztmama felállt és ezt mondta:

*„Mélyen tisztelt esküvői vendégek!
Visszajöttünk a templomból
és az ebéd is elkészült.
Már csak néhány vendég hiányzik,
akik a kánai menyegzőn is ott voltak.
Jézust és Máriát is meghívtuk,
hogy ne hiányozzanak az étkezésnél.
És hogy kegyelmet nyerjünk,
imádkozzunk el egy Miatyánkot.”*

Ekkor megkezdődött az ebéd. Evés közben néhány vendég felvidította a társaságot, mint ahogy a koszorúslányok is tették a következő mondókéval:

*„Kicsi koszorúslány vagyok,
szeretem a sült húst, a nagyot.
Vörös bort iszom szívesen,
mert attól lesz nagy jókedvem. Vivát!”*

Egy másik mondóka így hangzott:

*„Csendben legyetek és nyugton maradjatok,
és egy kicsit ide hallgassatok!
Kicsi koszorúslány vagyok és nagyon örülök,
hogy a vörösváriak mind*

*okos emberek.
Szentivánon nagy az inség,
Csabán meg nincs kenyér.
A vőlegény úr orra rezes,
mert ivott ma eleget.
És a menyasszony sápadt
mint a halál. Vivát!”*

Egy további mondóka így szólt:

*„Csendben legyetek és nyugton maradjatok,
és egy kicsit ide hallgassatok!
Az ifjú menyasszony hívott engem,
nem mertem volna jönni különben.
Szászország a h azám,
ahol deli legények nőnek, az ám!
Ott voltam, de a legényt
elfelejtette, el én!
Ha ott nem felejtettem volna,
bizony magammal hoztam volna.
De nem kel nekem legény Szászországból,
szerzek magamnak egyet Vörösvárról.
Korsóival a pincér
megkapja majd, amit megér.
Ne töltsön az embereknek olyan sokat,
mert nem fogják kiismerni magukat.
Az asszonyok hátulról szoktak bejönni,
mindegyikük a legszebbik akarna lenni.
Minden nőt mégis megvédek,
hisz semmit sem érnek a legények.
Jó egészséget a menyasszonynak és a vőlegénynek,
azonkívül minden kedves vendégnek! Vivát!”*

Ebédre kétféle leves volt: gombócós leves rántással és tyúk- vagy kakasleves tésztával. A leves után a leveshús került az asztalra, amihez meleg tormamártást vagy fahéjas tejmártást ettek. A hozzávaló kenyér már előtte az asztalon állt. A leveshús után következtek a különféle húskételek: sertéssült, sült csirke, töltött kacska vagy malacsült. Ehhez burgonya- és káposztasaláta, valamint savanyú paprika vagy uborka volt. Édességet is szolgáltak fel a hús mellé, például alma- vagy birsalmakompótot. Utána következett a sütemény.

A zenészek nem a vendégekkel együtt ettek, hanem már előtte, miután visszatértek a templomból, mert ebéd közben is játszottak, mégpedig egészen halkán, az úgynevezett asztali darabokat. Így az emberek evés közben meghallgathatták a köszöntőket, vagy egy kicsit beszélgethettek, mert a halk zene nem zavarta őket.

Az ebédttől éjfélig

Már miközben a süteményt felszolgálták, a menyasszony valami kellemetlen matatást érzett a lábainál. Tudta, hogy viccről van szó, ezért bekukkantott az asztalterítő alá. Egy 10 év körüli fiú bebújt az asztal alá, hogy ellopja a menyasszony egyik cipőjét.

Ez azonban nem volt könnyű, mert a menyasszony általában olyancipőt viselt, amit 5-6 patent kinyitásával lehetett csak levenni. Így aztán egy ideig eltartott, míg a fiúcskának sikerült kinyitnia a cipőt. Miután elkészült, a menyasszony keresztapjához ment és hangosan ezt mondta:

„Na, Taafkeid heedplepts sitzn pan Tisch, heed khumts ned fiari, heed wead kha Taunzmusi, weö ti Praad ned fiari khau, ung pis sie hinden Tisch sitz, faungt ti Musi ned au tsan spünj.”

„Na, keresztapa, ma ülve marad az asztalnál, ma nem fog előjönni, mert nem lesz tánczene, mert a menyasszony nem tud előre jönni, és amíg ő az asztalnál ül, a zenészek nem kezdenek el játszani.”

Aztán elkezdtek alkudozni a cipőről, hogy a menyasszony előre tudjon jönni az asztal mögül. A fiú annyi pénzt kért az egy cipőért, mint amennyibe az egész pár került újonnan. Percekig alkudoztak, míg aztán a keresztapa végül is megadta a pénzt, mert a vendégek már táncolni akartak. A fiúk aztán elosztották a pénzt maguk között. Így a menyasszony visszakapta a cipőjét és kezdődhetett a tánc.

A keresztapa letette kalapját a menyasszony elé az asztalra és a következőket mondta:

*„Is ti Praad kraung,
stöüdj sa si aaf ti Paunk.
Is ti Praad frisch,
stöüdj sa si naaf afn Tisch.
I reech tia mee Haund,
steeg iwa meen Huat
Und krianan Kraunz.
Und faung au
in ti tree höchsti Nauma
An Hochzeitstaunz.”*

*„Ha a menyasszony beteg,
akkor a padra áll fel.
Ha a menyasszony friss,
akkor az asztalra is.
Kezemet nyújtom neked,
lépj át a kalapomon
és a zöld koszorún.
És kezd el a legmagasságosabb
Háromság nevében
az esküvői táncot.”*

Ezután leemelte a menyasszonyt az asztalról és elsőként ők ketten táncoltak. Ezzel minden vendég számára megnyitották a táncot. Az asztalokat kivitték a szobából, csak a padokat

hagyták bent, hogy az idősebb asszonyoknak legyen hova leülniük. A fiatalabb asszonyok és a koszorúslányok oldalt álltak összekarolva és várták, hogy a legények és férfiak felkérjék őket. Így mulattak körülbelül délután 5 óráig. Akkor az asszonyoknak és lányoknak haza kellett menniük, mert ismét tennivaló akadt a gazdaságban: fejni és etetni kellett.

Utána ismét más ruhában jelentek meg. A lányok egész fehérbe öltöztek, csak a cipőjük volt fekete. Az asszonyok puplinruhát vettek fel és fejükre lenvászon kendőt kötöttek. Mire visszatértek, az asztal már meg volt terítve a vacsorához. Este töltött káposztát ettek frissen készített májas és véres hurkával.

A vacsora után újra helyet csináltak a tánchoz, ami egészen éjfélig tartott. 10 órakor a kisebb gyerekeknek ágyba kellett bújniuk, hogy másnapig ki tudják aludni magukat. A zeneszámok között az emberek sokat énekeltek, aminek a zenészek persze nagyon örültek, mert olyankor pihenhettek egy kicsit.

Éjfél előtt a menyasszony ismét felvette a menyasszonyi ruhát, és az emberek készülődtek a koszorú levételére és a menyasszonytáncra. Miután a keresztanya levette a menyasszony fejéről a koszorút és fejkendőt kötött rá, előlépett és néhány lépést táncolt az ifjú asszonnyal. Aztán a férfiakhoz fordult:

*„Ich möchte die Herren bitten,
die junge Braut zum Tanze führen.
Einmal links, einmal rechts, einmal 'rüber,
wenn das Stück aus ist, bringt sie mir wieder!”*

*„Az urakat most arra kérném,
hogy az ifjú arát táncra kérjék.
Egyet jobbra, egyet balra, egyet körbe
ha a táncnak vége, hozzák nekem vissza!”*

Minden férfi, még a legkisebb fiú is táncolt egyet a menyasszonnyal, mégpedig a következő sorrend szerint: először a két keresztapa, aztán a bérmaapák, a nagyszülők, a rokonok, először az idősebbek, aztán a fiatalabbak. Utolsóként az örömapa táncolt a lányával. Mikor ő vitte táncba a menyasszonyt, akkor a keresztanya versike végén azt mondta: „... ne hozza nekem vissza!”

A tánc után az apa a vőlegényhez vezette a lányát és néhány és néhány szóval veje oltalmába ajánlotta őt. A zenekar még egyszer eljátszotta a menyasszonytánc dallamát, de az ifjú pár már nem táncolt, igyekeztek minden feltűnés nélkül kimenni a házból.

Másnap reggelig

Közben a menyasszony ismét átöltözött a tánchoz. A menyasszonyi ruhájukat az asszonyok halálukig megőrizték, mert abban temették el őket.

Éjfél után újra ettek a vendégek, mégpedig csirkepaprikást és kuglófot, hogy friss erővel tudjanak tovább táncolni.

Az éjféλι étkezés alatt azonban nem játszott a zenekar, mert egy zenész kalappal körbejárt a szobában és ezt mondta.

*„Mikor a zenészek átkeltek a Galileai tengeren,
elszakadt az összes húr és beszakadtak a dobok.
Mindenki adományozhat valamit,
adhat a szegény zenészeknek néhány forintot.”*

A kalap igen hamar megtelt, mert az emberek szerettek volna tovább táncolni. Utána jött a szakácsnő tányérral a kezében:

*„Kedves vendégeink!
Baleset történt a konyhában:
megégettem a kezemet, a kötényemet és a szoknyámat.
Egy kis támogatást kérek.”*

Attól függően, hogy mennyire ízlett a vendégeknek az étel, pénzt dobáltak a tányérba. Most már valóban mindenki tovább akart táncolni.

Reggel, amikor felkelt a nap, a vendégek elkísérték a menyasszonyt és a vőlegényt az új lakásukba. Útközben szorgalmasan játszott a zenekar. Elöl mentek a fiatalok, utána az ifjú házaspár, majd az idősebb emberek, és a menetet a zenekar zárta.

A menyasszonyi ruha

1910-ig a menyasszonyi szoknyát (Praadkhitl) egyszínű sötét szövetből varrták. Ehhez a szoknyához színben hozzá illő selyem kabátkát viseltek. Később a kabátkát, a blúzt és a szoknyát ugyanabból az anyagból készítették: selyemből, brokátból vagy bársonyból. A blúz és szoknya színe legtöbbször zöld, sötétkék, lila, szürke, bordó vagy barna volt. A menyasszonyi ruhák vagy simák voltak, vagy az anyag önmagában volt virágmintás, amit ugyanannak az alapszínnek sötétebb vagy világosabb árnyalata adott meg. A menyasszony fehér kötényt viselt, amit vászonzól vagy puplinból készítették, kikeményítettek és hosszában hajtogattak, alul és oldalt pedig csipkét varrtak rá.

A század elején a menyasszonyok úgynevezett harisnyát hordtak, később pedig fehér selyemharisnyát. Eleinte regattacipőjük, később pedig pántos cipőjük volt.

1930-tól a menyasszonyi kötényt organtinból (merevített, ritka szövésű pamutszövet) készítették. A kötény alsó szélét minta, legtöbbször virágminta díszítette, ami hegyesen vagy lekerekítetten végződött. Egy menyasszonyi kötényhez 2-3 méter anyagra volt szükség. A 20-as évekig a menyasszony haját több copfba fonták és a copfocskákat apró hajtűkkel feltűzték a fejére. Ezt a hajviseletet sálkontynak nevezték. Azután már csak két copfból készítették a kontyot. A menyasszonyi viselethez tartozott még a mirtuszkoszorú, amire hátul fehér masnit és két szalagot varrtak. A szalagok a nyaktól a derékig értek, és selyemből vagy taftból voltak.

A vőlegény viselete

Az esketésre a vőlegény a fehér ingét és a sötét öltönyét vette fel. Általában úgy volt, hogy a szülők az esküvőre új öltönyt varrattak, amit aztán a vőlegény később ünnepnapokon is mindig hordhatott. Az öltöny legtöbbször meleg posztóból készült, mivel az esküvőket novem-

berben vagy februárban tartották. Az öltönyhöz a vőlegény ünneplő csizmát és fekete kalapot viselt. A zakót rozmaringgal díszítették.

Az esküvői szokások közül néhány még ma is él, de sok új is akad köztük. Például manapság a fiatalok gyűrűvel jegyzik el egymást. Az esküvőt legtöbbször kocsmában, étteremben vagy a kultúrházban ünneplik meg.

Az anyakönyvi hivatalba a fiatalok csak két tanú kíséretében mennek el. A menyasszony hófehér ruhában vagy kosztümben jelenik meg. A vőlegénytől gyönyörű szép virágcsokrot kap.

A koszorúslányok már nem vesznek fel koszorút. A menyasszonyt egy legény, vőlegényt pedig egy koszorúslány (vagy pedig mindkettőjüket a keresztapa) vezeti az oltárig. A templomban szól a orgona és énekelnek is.

A II. világháború óta az esketés magyar nyelven folyik.

Az esküvői ételek közül eltűnt a tejleves és a kuglóf, amit éjfélkor ettek a csirkepaprikáshoz.

A lányok az esküvő alatt csak egyszer öltöznek át. A vendégeknek délben és este már nem kell hazamenniük etetni, mert a faluban alig tartanak állatokat.

A menyasszony már csak a menyasszonytánc után öltözik át.

A mai fiatalok igyekeznek a régi hagyományokat és szokásokat újra feleleveníteni. Nagyon szép dolog, ha egy szokást több generáción keresztül is ápolnak és életben tartanak.

Az esküvő alatt még a következő mondókákat is mondták:

*„Stehet stil und haltet Ruh’
höret mir eine Weile zu.
Ein Apfel süß, ein Apfl sauer,
durch eine steinerne Mauer.
Durch einen Rosmarinstamm,
daß die Liebe bleibt beisamm’,
daß die Liebe nicht vergeht,
solang’ dem Bräutigam sein Schnurrbart steht!
Vivat!”*

*„Nyugton és csendben maradjatok,
egy darabig ide hallgassatok!
Van alma savanyú és édes is,
Kőből épített falon keresztül is,
rozmaringbokron át is
maradjon egyben
és soha el ne múljon a szerelem,
amíg a vőlegény bajusza áll peckesen! Vivát!”*

*„Ich bin vom Schlaf erwacht,
da hat mir der Engel eine Botschaft gebracht.
Ich besinn’ mich hin und her,*

*was das für eine Botschaft wär.
Endlich fällt's mir ein,
daß heut' ein Ehrentag soll sein.
Zwischen zwei weißen und drei roten Täublein,
in der Mitte das Jesulein,
das soll heut' der Brautleut' ihr Weg sein."*

*„Éjjel felébredtem álmomból,
mert hírt kaptam egy angyaltól.
Töröm erösen a fejemet,
ugyan miféle hír lehetett.
Végre eszembe jutott,
hogy ma van ünneplő napotok.
Két fehér és három piros galamb,
középen a kis Jézus,
ez legyen ma az ifjú pár útja."*

A keresztapa a következőket mondta, amikor a menyasszonyt ebéd után az első táncra kérte:

*„Vielgeliebte Jungfrau Braut,
hast Du gegessen, hast Du getrunken,
hast Du Deinen Leib abgespeist,
dann stehe in Gottes Namen auf.
Zum ersten Mal auf die Bank,
zum zweiten Mal auf den Tisch,
zum dritten Mal über diesen Hut und grünen Kranz,
dann reiche mir Deine rechte Hand,
auf drei christliche Ehrentanz."*

*„Szeretett ifjú menyasszony,
ettél, ittál,
testedet elláttad,
most hát Isten nevében állj fel.
Először a padra,
másodszor az asztalra,
harmadszor lépd át ezt a kalapot és zöld koszorút,
aztán nyújtsd nekem jobbod,
hogy eljárjunk három keresztény táncot."*

A koszorú levételekor a következő szokások élnek még ma is:

Éjfélkor a keresztmama leveszi az ifjú asszony fejéről a koszorút és ezt mondja:

„Nos, ifjú menyasszony, az erény útjáról soha le nem tévedtél, ezért ékesített ma ez a koszorú.

Nos, ifjú menyasszony, koszorúd ma oly szépen és bájosan nyílik. Többet ér, mint bármilyen drágakő és arany.

Nos, ifjú menyasszony, ma szüleid könnye hullik, mert át kell adniuk kedves gyermeküket.

Nos, ifjú menyasszony, gyere ide, mert én elvezetlek oda, ahol leveszik a koszorút és felkötik a kendőt, mert ifjú menyasszony voltál, de soha többé nem leszel már!”

Ekkor a menyasszony megkötötte kendőjét és csak most lett asszony belőle.

A koszorú levételekor elmondott másik, hosszabb vers így szól:

*Most levesszük a koszorút,
a koszorút vesszük most le.
Nem kerül vissza már a sírig,
soha többé a hideg sírig.*

*Most lemond a menyasszony a szüleiről,
a szüleiről mond most le.
A férjének ígér most hűséget,
sírig tartó hű szerelmet.*

*Most lemond a menyasszony a testvéreiről,
a testvéreiről mond most le.
A férjének ígér most hűséget,
sírig tartó hű szerelmet.*

*Most lemond a menyasszony a legényekről
a legényekről mond most le.
Akikkel eddig az életben,
bizony volt sok öröme.*

*Gyertek be, gyertek be barátnőim,
barátnőim gyertek be.
Veletek többé már nem szórakozhatok,
többé már nem szórakozhatok.*

*Gyertek be, gyertek be asszonytársaim,
asszonytársaim gyertek be.
Veletek fogok sokszor búslakodni,
búslakodni fogok sokszor.*

*Most levesszük a koszorút,
a koszorút vesszük most le.
Nem kerül vissza már a sírig,
soha többé a hideg sírig.¹*

Hidas-Herbst György cikket írt egyszer egy vörösvári esküvőről, amelynek a végéhez még hozzáfűzte:

¹ Karl Kraushaar: Sitten und Bräuche der Deutschen (A németek szokásai és hagyományai). Baden bei Wien, 1932

„A legidősebb vendég 89, a legfiatalabb pedig két és fél éves volt. Három vendég érkezett külföldről. 83 tortát, 35 fatörzset, 70 mákos és diós beigli, 25 féle süteményt, 25 ruháskosárra valót sütöttek. 200 kg disznóhúst és 80 tyúkot pusztítottak el, 300 liter bort és 500 liter sört ittak meg.

Manapság csak az egészen kicsi (20-30 vendég) esküvőket tartják háznál.”

Halál és temetés

1930-ban halottasházat, ill. hullakamrát építettek a temetőben. Az építőmester Schön Mátyás volt. Addig a halottakat mindig a háznál ravatalozták fel. 1945-ig ez így is maradt. Ha egy családból súlyos beteget jelentettek a plébánián, akkor a szentmisén imádkoztak érte. Ha halálán volt, akkor a rokonok összegyűltek a betegszobában és imádkoztak, amíg megérkezett a pap egy ministránssal, hogy feladja a betegnek szentségét. A szobában az asztalon két égő gyertyának és szenteltvíznek kellett lennie.

Miközben a pap meggyóntatta a beteget, a rokonok és a szomszédok a szomszédos szobában imádkoztak a haldoklóért. A gyóntatás után visszajöhettek, hogy az áldozásnál és az utolsó kenetnél jelen legyenek. Miután beállt a halál, kinyitották az ablakot, hogy a távozó lélek ki-mehessen rajta. Ugyanakkor megállították az órát és a tükrökre fekete leplet akasztottak. A rokonok közül valaki elsietett a plébániahivatalba és a község házára, hogy bejelentse a halálesetet. Ekkor meghúzták a lélekharangot, kivéve, ha egy csecsemő halt meg. Ha a harang megszakítás nélkül szólt, akkor egy gyermek halt meg, ha közben egy rövid szünetet tartottak, akkor az emberek tudták, hogy nő volt a halott, ha pedig két szünetet iktattak be, akkor férfi.

A haláleset után a temetkezési egyesület a gyász jeléül kitűzte a fekete zászlót. A temetkezési egyesület gondoskodott a halott felravatalozásáról a háznál. Manapság a halottat a temető ravatalozójába viszik. A temetést is a temetkezési egyesület rendezte. A gyászmiséről a háziak gondoskodtak. Mintegy 40-50 éve tartják meg közvetlenül a temetés után. Régebben a gyászmisét mindig csak hétköznapon mondták.

A háznál a halott két napig feküdt felravatalozva. A hozzátartozók és rokonok e két napon a ravatal mellett voltak és a rózsafüzért imádkozták, éjfélig mindig az asszonyok, éjfél után pedig a férfiak.

Ezt a szokást virrasztásnak nevezték. Így adták meg a halottnak a végtisztességet.

A harmadik napon ment a gyászmenet a temetőbe, amit a hozzátartozók, rokonok, ismerősök és szomszédok kísértek. A halottaskocsi mellett, amely el két ló volt befogva, balról és jobbról a halott rokonságából kiválasztott 3-3 férfi vitt egy-egy viharlámpát.

A gyászmenetet legtöbbször a zenekar is kísérte és útközben gyászindulókat játszott.

A sír beszentelésekor a templomi kórus énekelt és búcsúzóul a zenekar is játszott.

A ravatalozás a temető ravatalozójában éppúgy történt, mint otthon a háznál. A koporsó két oldalán állnak a viharlámpát tartó férfiak. A pap az egyházközség nevében elbúcsúztatja a

halottat. A templomi kórus is búcsúztatja a halottat. A kisgyermek koporsóját 1945-ig lányok vitték. A pólyás gyerekeket fejen vitték, a többieket vállon.

Ha egy édesanya halt meg, akkor a kórus a következőt énekelte a halott beszentelésekor:

*Nyugodjatok meg gyermekek, ne sírjatok,
nyugalmamban ne zavarjatok.
Az anyai szív most megszakadt,
a halál lezárta szemeimet.
Az utolsó könny, amit a halállal vívott küzdelemben ejtettem,
értetek való imádság volt, ó gyermekek,
mert gondozótok oly korán kerül sírba.
Szeretetedért, kedves férjem,
fogadd el utolsó üdvözlétem!
A földön az Úr áldjon meg,
tegye örömtelivé életed.
Kedves gyermekeim, és ti,
a síromhoz néha gyertek majd ki,
és az édesanyáért szívből imádkozzatok,
ki a sírba oly korán távozott.*

A halott beszentelésekor a következő énekeket is szokták énekelni:

*Mi is az emberi élet
itt e rövid idő alatt,
míg kísérik a szenvedések,
és az örökkévalóság felé halad.*

*Alig pillantja meg az ember a világot,
körülveszi inség és fájdalom immár.
Senki nem adhat neki nyugodtságot,
csak a nyugalom hírnöke, a halál.*

*Most, óh kedves férjet/feleségem, az óra közeleg,
mely rövid időre elválaszt tőled engemet.
Fogadd el ezért a számból,
mit úgy hívnak hogy ybúcsúszó.
Úr a földön az Isten,
áldjon és tartson is meg.
Míg újra látlak majd téged,
az Isten hallgasson engem meg.*

*Legkedvesebb gyermekeim,
tőletek is búcsúzom.
Boldogság és áldás kísérjen
titeket is, barátaim.
Higgyétek el, hogy ez a földi élet,
csak út, és egy jobb világba vezet.
Reméljétek, hogy ott megkapjátok jutalmatok
amely Isten szeretetéből fakadott.*

... évet értem meg
itt a földi életben.
Ma ide a ravatalhoz
az örökkévalóság közeleg.
Sok szenvedés és fájdalom
volt itt e földön a vállamon.
Kedveseim, szívből köszönöm tineknek,
hogy oly gondosan ápoltatok engemet.

Der Chor beim Grab

*Du hast geduldet, du hast gelitten,
du hast getragen viel Kreuz und Not.*

*Nun darfst du ruhen, nun darfst du ruhen
in seinem Schoß.*

*Du hast geglaubet, du hast ihn geliebet,
Bist treu gewesen bis in den Tod.
Jetzt wird dir's lohnen,
jetzt wird dir's lohnen der treue Gott.*

*Gott mein Erbarmer, Herr mein Erlöser,
Denke auch meiner an meinem End,
Und nimm mich gnädig,
und nimm mich gnädig in deine Hand.*

*Wenn der Tote in seinem Leben viel gelitten
hat, so wird in der ersten Strophe statt „Not“
„Schmerz“ gesungen.*

Karének a sír mellett

*Tűrtél és szenvedtél,
Hordtad a keresztet és a szükségét,
Most már nyugodhatsz, már nyugodhatsz,
Az Ő ölében.*

*Hittel és szeretettel,
Hű maradtál a halálig,
Most megjutalmaz érte,
Megjutalmaz a hűséges Isten.*

*Irgalmas Isten, Uram, Megváltóm,
Gondolj rám, ha elér a vég,
Végy engem kegyelmesen,
Végy kegyelmesen a tenyeredre.*

(Ha a halott életében sokat szenvedett, a „szükség” szó helyett a „fájdalom” szót használják.)

A kórus mást énekelt a sírnál, ha férfi, ha nő vagy ha gyermek volt a halott, vagy ha az elhunyt halála előtt sokat szenvedett. Ezek az énekek mind azt hangsúlyozták, hogy a földi élet végével még nincs mindennek vége, mert utána következik az örök boldogság. A hit így próbálta meg enyhíteni a gyászolók fájdalmát.

Ha az elhunyt tagja volt a temetkezési egyesületnek, akkor a családja pénzbeli támogatást kapott az egyesülettől. Ha nem, akkor az asztalos gondoskodott mindenről.

A templomi kórusnak van egy énekgyűjteménye, és ebből énekelnek a temetéseken már a 20-as évektől kezdve. Ha gyermek halt meg, akkor az ő nevében búcsúzik az ének a szülőktől, testvérektől és pajtásoktól. Ha fiatal halt meg, akkor az ő nevében mond búcsút az ifjúságnak.

Ha idős ember az elhunyt, akkor az Isten akaratában megnyugodva, felkészülten köszön el a hátramaradottaktól.

A temetési énekeket Gágerné, született Braun Mária énekelte kazettára.

A sírkövek

A német temetőkben nagy jelentőséget tulajdonítanak a sírfeliratoknak. Nem elégszenek meg pusztán az elhunyt nevének jelzésével, hanem a túlvilágba vetett hitet is legalább egy mondatban kifejezésre akarják juttatni. Például: „Nyugodj békében!” „Az örök világosság fényeskedjék neki!” Ezért is hívják a temetőt a béke kertjének, rózsakertnek vagy gyászkertnek. A következő sírfeliratokat találtam a temetőben:

Itt a rózsakertben nyugszom,
és feltámadásomat várom.
Térdelj le és imádkozz érettem,
akkor én is kérni fogom az Istent éretted.

Kedves szüleim és testvéreim, gondoljatok arra,
hogyan amit Isten tesz, az jól van.
Higgyétek el szüleim, hogy boldog vagyok,
akkor megszűnik majd könnyetek és fájdalmatok.
Életem fiatalságában
hívott el az Isten örökkévalóságára.
Hívó ember, hagyd az élet folyását,
hisz csak rövid időre szól az elválás.
Biztosan van viszontlátás,
Isten és örökkévalóság.

November elseje táján az egész temető virágdíszben pompázik, a pislogó gyertyafények és a sok virág gyönyörű látványt nyújt. A fénylő margaréták és őszirózsák méltóságteljesen vágyakozva tekintenek az ég felé.

„Hier in diesem Traugarten,
werde ich mein' Mann und Kinder erwarten.”

„Mit trauerndem Herzen und tiefen Leid,
Scheide ich von meinen Kindern und Ehefrau.“

„Liebe Gattin und Kinder,
Kniet euch nieder und betet für mich!
So bitt' ich auch bei Gott für Euch.“

„Oh Mensch gedenke, auf Erden gleich,
Lebe ehrlich, weil du hast noch Zeit.
Kurz ist das Leben, viel mehr ist das Leid,
Hier erwartete ich die Ewigkeit.“

„Wanderer, steh' und bete: Ruh' in Frieden!
In des Menschenfreundes Grab hinab.
Dulden war des edlen Los hienieden,
Seines schweren Leidens Ziel dies Grab.“

Itt ebben a gyászkeretben
várok gyermekeimre és férjemre.

Gyászoló szívvel és mély fájdalommal
búcsúzó gyermekeimtől és feleségetemtől.

Kedves feleségem és gyermekeim,
térdeljetelek le és imádkoztatok érettem,
akkor és is imádkozom Istenhez értetek.

Ember, gondold meg és élj a földön
becsületben, mert van még idő.
Rövid az élet, sokkal hosszabb a szenvedés,
de itt vár rám az öröklét.

Állj meg vándor
és embertársad sírja fölött imádkozd:
Békében nyugodj!
Itt a földön tűrés volt a sorsom,
súlyos szenvedéseim célja a sírom.

Látogasd meg sokszor a sírom,
de ne ébressz fel újra engem.
Hogy mit szenvedtem, arra gondolj,
e rövid földi életben.

Itt nyugszom a gyászkertben
és várom árva gyermekem.
A földön nincsen senki sem,
aki ellássa árva gyermekem,
csak Te egyedül, Istenem.

Minden teted szeretet és jóság,
amiért téged áldunk.
Nyugodj békében drága anyánk,
míg Istenben újra rád találunk.

(Herbst Rozália 1847-1928)

Itt a gyásznak kertjében,
várom anyám és testvérem.
Térdeljete le és imádkozzatok érettem,
Istennél én is imádkozni fogok értetek.

(Halbauer Márton 1922-1940)

Kedves anyám és testvéreim,
búcsúszó nélkül indultam,
itt állok a mennyországkapuban.
Isten adjon vigaszt nektek a szenvedésben,
találkozunk majd az öröklétben.

(név nélkül)

Aludj, kedves gyermekem,
nyugodj csendes békében.
Egyetlen vigaszunk marad,
hogy téged viszontlátunk majd.

(Wippelhauser István 1921-1942)

Béke poraira!
Beteljesült Isten akarata,
egyetlen vigaszunk,
hogy téged viszontlátunk.

(Manhertz Anna 1878-1951)

Szüleim, ti nagyon szerettetek engem,
de Isten még jobban szeretett.
Mennyországába felvett
és az angyalokhoz hasonlóná tett.

(Müller Anna 1924-1929)

Nyugodj békében!
Itt nyugszik egy anyai szív,
mely fájdalomban és bánatban
itt hagyott bennünket magunkban.

(Manhertz Terézia 1896-1937)

Akinek gyermekét nem fedi sírhalom,
Nem tudja, nem érti, mi a fájdalom.

(Nagy Piroska 1940-1946)

Ima az elhunyt szülőkért

Uram és Istenem! Te parancsoltad, hogy szüleinket tiszteljük, szeressük és értük imádkozunk. Ezért örök jószágodat kérem az ő számukra, akiket elszólítottá e világból.

Könyörülj szegény lelkeiken a Te nagy irgalmasságod szerint, engedd el büntetésüket, ha még vezekelniük kellene és vedd fel őket az örök boldogságba.

Adj nekik az égben bőséges jutalmat jószágukért, amit tőlük kaptam és amit nem tudok nekik viszonzni.

Nekem pedig add meg a kegyelmet, hogy mindvégig ki tudjak tartani a jó mellett, hogy szüleim nevének becsületet szerezzek és őket az égben egykor viszontláthassam és örökre velük maradhassak! Ámen.

A solymári út mellett levő temető működését 1923-ban beszüntették. Ettől kezdve a temetések az új temetőben zajlottak.

1923-tól kezdve exhumáltak a régi temetőben.

A legtöbb sírkövet újra felállították az új temetőben. Az összetört, névtelen sírköveket 1952-től kezdve elszállították.

1923-tól a halottakat a csobánkai út mellett levő új temetőben temették el.

A rozmaring

Minden német ismeri a rozmaringot és szereti a szerény, örökzöld növényt, melynek kemény, a fonákján fehér, bársonyos levelei és laza fürtökben lógó halványkék virágai vannak. Balzsamos, üdítő illata a német nép kedvenc virágává tette. A régi időkben gyógyító tulajdonságai miatt is sokat dicsérték. Ma a gyógyításban csak külsőleg használják, mint fájdalomcsillapító és görcsoldó szert.

Őshazáját nem ismerjük, de azt tudjuk, hogy melegebb vidékeken található, a nép szinte észre sem veszi és nem is gondozza, úton-útfélen zöldell és nyílik. Nem tudjuk, hogy ez a szép vi-

rág a keresztes hadjáratok során került-e a régi német óhazába vagy más úton került oda, biztos azonban, hogy a telepesek hozták az óhazából az új településeikre, és hogy nagy jelentősége mélyen gyökerezik a népi hagyományokban, és hogy németjeink legnépiesebb virága lett, amely a legkisebb virágoskertben is megtalálható. Öreg és fiatal egyaránt nagy becsben tartja. Rozmaring nélkül el sem lehet képzelni az ünnepeket.

Kereszteléskor, névnapkor, esküvőkor, búcsúkor, mindig fontos szerepet játszik. Megtaláljuk a halottas szobában is, ahol egy kis ágacskát tesznek a szenteltvíztartóba, hogy azzal meghintsek a halottat.

Shakespeare a rozmaringot sírvirágnak nevezi: „Rozmaringgal szórd be a síromat, ahol békében nyugszom.”

A németek életében a bölcsőtől a sírig fontos szerepet játszik. Ezért ugyanúgy, mint az alpesi emberek számára a havasi gyopár, a magyarok számára a tulipán, a németek számára teljes joggal a rozmaring a nemzeti virág.

Esküvőkor nemcsak a menyasszonyt és a vőlegényt díszítik rozmaring ágacskával, hanem minden vendéget, kicsiket és nagyokat. Csak ezáltal nyeri el az ünnepi ruha szentségét, csak ez díszíti méltón az ünnep résztvevőit az esküvői menetben.

Ha a templomban a menyasszony az áldozatjárás után egy rozmaringággal díszített almát tesz a papnak az oltárra, akkor az tudja, hogy teljes jogú vendégként meg van hívva az esküvői ebédre. Keresztelőkön és névnap ünnepségeken is nagy jelentősége van a rozmaringnak.

Az előbb elmondottakból kiderül, hogy a rozmaring már őseink körében is nagy megbecsülésnek örvendett, ami a legtöbb német faluban manapság is így van, mint például Vörösváron is.

A leanderfa

Régebben majdnem minden vörösvári házban volt leanderfa. A sötét udvarok mélyén, ahova a nap csak egy-két óra hosszat sütött be, ott érezte magát igazán jól. Egy puttonyba (putn) vagy préskosárba állították, amelyekben 100 évvel ezelőtt, amikor a garanci és plalcskai nagyszőlők még léteztek, mustot dolgoztak fel vagy káposztát savanyítottak. Ezek a puttonyok idővel kilyukadtak, az abroncsok elrozsdásodtak, de a leanderfának jó helyet biztosítottak.

A leanderfák törpenövésűek voltak, ki gondolná, hogy mégis magas kort érnek meg. Ha a leanderhajtás jó otthonra talál, egy pohár vízbe teszik és az ablakpárkányra állítják, hamar gyökeret ereszt és jó talajban hamarosan virágzik is. Börszerű, keskeny örökzöld levele és szép nagy virágai vannak.

Leanderfélék nőnek Észak-Afrikában, Arábiában, Perzsiában, Indiában, Japánban, tehát mindenhol, ahol a narancs és a citrom is megterem.

Magyarországon a rózsaszínű, sötétpiros és sötétlila virágú leanderfák voltak elterjedve, de találhatunk fehér és sárga virágú leandert is. Kellemesen illatoznak, de kábító hatásuk is van. Meleg, párás földközi-tengeri nyári éjszakákra emlékeztetnek, egy olasz szerelmi dal hangulatára. Télen a leander örökzöld leveleivel behozza a kis szobába a tavasz és a napfény visszatérésébe vetett hitet.

A leandernek gondos, szeretetteljes ápolásra van szüksége. Sokan langyos vízzel öntözik, a földjét a kávé aljával trágyázzák, leveleit rendszeresen mossák, hogy a pajzstetű meg ne támadja. A leander leveleiből régen háziszert főztek és kiütések ellen használták, a kérégevel pedig kártevőket pusztítottak.

A leander olyan házakban pompázik – mondták az őseink -, ahol az ének és a nevetés is ott-hon van, ahol a házi áldást nem csak a falvédőkön lehet olvasni, hanem ahol a szívekben valóban szeretet, tisztaság és szorgalom lakozik.

Ahol viszont megbékíthetetlen gyűlölet, irigység és önzés fészkelte be magát, ott a leander is elszárad.

Mivel a leandert hajtásként ültetik, minden egyes fácska egy hajtás továbbélését jelenti, amelyet esetleg egy sváb vagy bajor ősünk hozott be valamikor az óhazából, egy olyanudvarból, ahol díszes galambdúc állt. Elhozta az új hazába, mint az élet jelképét.

Bár a leander csak törpefa volt, amely ágait a nap, a hold és a Göncölszekér felé nyújtotta és a mi vörösvári mikrokozmoszunkat generációkon át az ágai között tartotta, rózsaszínű, ciklámenszínű virágait egy lágy, kellemes zene ütemére mozgatta, amit néha mi is meghallhatunk nagyon mélyen önmagunkban, de csak akkor, ha igazán odafigyelünk.¹

Névnap

A névnapot mindig családi és baráti körben ünneplik meg.
Egy névnapi jókívánság így hangzik:

*Éjjel felébredtem álmomból,
mert hírt kaptam egy angyaltól.
Töröm erősen a fejemet,
ugyan miféle hír lehetett.
Végre eszembe jutott,
hogy ma van a névnapod!
Aranyam és drágakövem ha volna,
kezem néked koszorúcskát fonna.
De mivel ezt nem tehetem,
kívánok a névnapodra sok szerencsét.*

Közmondások és szólások

Nyugtával dicsérd a napot.

A kezdetkor már gondolj a befejezésre!

A munka ima nélkül olyan, mint az ég csillagok nélkül.

A hegy és a völgy nem találkozik össze, de az emberek igen.

A rövid vacsora hosszú életet ad.

¹ Részletek Horváth György (Werkli Flórián) cikkéből. Neue Zeitung, Bp.

Nem eszik olyan forrón a kását, ahogy főzik.

A kenyeret könnyebb megenni, mint megkeresni.

Csak az első lépés nehéz.

A szemben van a szív.

Ahány ház, annyi szokás.

A jóért ritkán fizetnek jóval.

Ha Isten velünk, ki ellenünk?

Ember tervez, Isten végez.

A kutyaugatás nem hallatszik az égbe.

Ha az ujjunkat mutatjuk neki, mindjárt az egész kezét akarja.

Kéz kezét mos.

Ahol semmi nincs, ott az ördög is elvesztette a jogát.

Az öregeknek meg kell halniuk, a fiatalok meghalhatnak.

A vén tehén is megnyalja a sót.

Jobb ma egy veréb, mint holnap egy galamb a tetőn.

Úgy fél az igazságtól, mint az ördög a szenteltvíztől.

Két bal keze van.

Okos enged, mondta az ökör a mészárosnak.

Ami nincs a fejedben, az a lábadban kell hogy legyen.

Elesni könnyű, de felállni nehéz.

Ne merítsd kanaladat idegen tálba.

Végén csattan az ostor.

Éjjel minden tehén fekete.

Aki magasra mászik, mélyre esik.

Mindennek egy vége van, csak a kolbásznak van kettő.

A gyerekek és a bolondok megmondják az igazságot.

Hazudik, mintha nyomtatva lenne.

A kis tolvajokat felakasztják, a nagyokat futni hagymák.

Ember, bármit teszel, gondoldj arra, hogy meg kell halnod.

Aki Istenben bíz, jó alapokra épít.

Aki emberben bíz, rosszra épít.

Ház felirata:

Ez a ház az enyém és mégsem az enyém,
de egy másiké sem.

A harmadik sem marad itt,
a negyedik éppúgy jár, mint én.

Az ötödik és a hatodik kivándorol,
most mondd meg, hogy kié a ház?

Előítéletek és babonák

Nincs olyan nép, nincs olyan nemzet, nincs olyan társadalmi osztály széles e világon, amely azzal dicsekedhetne, hogy mentes minden előítélettől. Így aztán a babona nem csupán a tanulatlan népréteg körében játszik jelentős szerepet. Vannak okos, sőt tanult férfiak és nők is, akik aggódva ügyelnek arra, hogy bizonyos szokásokat és hagyományokat meg ne sértsenek, mert azok szoros összefüggésben vannak egy bizonyos előítélettel.

Először is a péntek szerencsétlennap. A péntek mellett még számos más szerencsétlen vagy szerencsés nap is létezik.

A számokhoz is számtalan babonás elképzelés kapcsolódik:

A páratlan számok közül a gonosz hetest végzetesnek tartják, de még inkább az ominózus tizenhárom számot. Ha például valahol, akár a legjobb polgárházakban is, vidám társaság van együtt, Isten ments, hogy a gonosz tizenhárom szám adódjon elő. Akkor vagy gyorsan keresnek egy tizenegyedik résztvevőt vagy pedig a társaság egyik tagja eltávozik, mert az a gondolat, hogy ha valahol tizenhárom személy együtt van, akkor közülük az egyiknek hamarosan meg kell halnia, túlságosan mélyen gyökerezik.

Ha reggel az ember először a kéményseprővel találkozik, akkor az emberek nagy szerencsében reménykednek. De ha fekete macska szalad át előttük az úton, akkor az szerencsétlenséget jelent.

Ha az ember először a bal lábát teszi le az ágyról, vagy a bal lábára húzza fel először a csizmát, akkor az rossz előjel.

Ha délelőtt a bal szem viszket, akkor az örömet jelent, de ha délután, akkor bánatot. Ha az ember bal tenyere viszket, akkor pénzt kap, de ha a jobb akkor pénzt fog kiadni. Ha a tehe-

neknek néha piros a tejük vagy hamar elapad, akkor a háziasszony azt mondja, hogy gonosz emberek megbabonázták a tehenet.

Népi orvoslás és varázsigék¹

A budai hegyvidék falvaiban az embereket a saját soraikból kikerülő orvosok és gyógyítás-hoz értők kezelték. Az emberekhez bizonyos okokból közelebb álltak az olyan falubeliek, akiktől segítségre lehetett számítani, mint a falutól idegen orvos. Jól ismerték őket, a hozzájuk vezető út könnyebb volt, megbíztak benne, ezenkívül a kezelés is csak kevésbé vagy semmibe sem került. A szegényebb rétegekből származó emberek különben is csak akkor fordultak orvoshoz, ha feltétlenül szükséges volt. Számukra a népi gyógyítók álltak az első helyen. Általában a gazdagabbak mentek először az orvoshoz. Ha az ő tudománya csődöt mondott, akkor még mindig fáradozhattak a községi gyógyítók.

A népgyógyászat képviselői ezen a vidéken is a népi orvosok, a ráolvasók, a fűismerők, kenőcskészítők, a bábaasszonyok és a felcserek voltak.

Laikus orvosok

Angeli Mária, † 1942 – szájpenész

Breier András (ta Pree Aundreil), † a 30-as években – láz

Kochné, sz. Nick Mária (ti Kauch Miadi Paasl), † a 30-as években – ráolvasás

Kruppné (ti Peaga /Berger/ Paasl), † a 20-as években – sorvadás és láz

Merk Teréz, † a 30-as években – láz és orbánc

Scheller Erzsébet (ti Khauch /Koch/ Lisl), † a 30-as években – sorvadás

Gyógyfüvet gyűjtők¹

Huy József (ta Huy Schneeda), borbély, gyógyfüveket gyűjtött, de csak a falu számára háziszerként.

Ti Paust Sepü Miadi Paasl, Szauer Máriának hívták, gyógyfüveit főleg Budapesten árulta, a 30-as években halt meg.

Varázsigék

Ha egy gyermeknek valami a szemébe esett és nem tudták mindjárt kiszedni, az anya varázsigével segített. Miközben a varázsigét mondta, a szemhéjat felemelve tartotta.

Kedves asszony mi van a szememben?

Kedves asszony hamar szedd ki onnan!

¹ Bonomi: Népi orvoslás és varázsigék, 227. old.

¹ Mária, Jézus anyja

Ünnepek és ünnepnapok

Május elseje

A május elsejére virradó éjszakát a falu legényei természetesen májusfaállításra használták, de más vidám csínyeket is elkövettek. Néhány szép fát vágtak ki az erdőben és felállították a papnál, a bírónál és a törzskocsmájuknál. Ezért a megerőltető munkáért a kocsmáros étellel és itallal bőven megjutalmazta őket.

Különösen büszkék lehettek azok a lányok, akiknek a háza előtt május elsején reggel színes szalagokkal díszített májusfa állt.

Közkedvelt csíny volt az is, hogy a házak kapuját kiemelték és valahol eldugták (fákra vitték fel vagy a szomszéd kertjében dugták el.). Így aztán a házigazda másnap reggel saját tulajdonának keresésére indulhatott.

Aratási ünnep

Kalászból és szalmából aratási koszorút vagy keresztet fontak, az aratás befejezése után, amit a lányok vittek a körmenetben. A legények fűvós zenére lovagoltak a menet előtt. Az aratási koszorú után mentek a lányok sarlóval, a fiúk gereblyével, kaszával és kaszaüllővel. Utána újra lányok következtek (a századfordulón már magyar népviseletben), akik az új termésből sült kenyeret és különböző gyümölcsöket vittek. A körmenet általában egy kocsmában végződött, ahol táncolni lehetett.

Péter Pál és az aratás

„Péter és Pál megrohasztja a gabona gyökerét” – mondja egy régi közmondás.

Ez a nap a paraszt számára egészen különleges jelentőséggel bír. Új reményt és új bátorságot hoz. Ezen a napon fejeződnek be az aratási előkészületek. A kasza és a sarló már ki van kalapálva, elővették a kaszaüllőt a kasza és a sarló élesítéséhez, kimosták a hordót az ivóvíz számára, és néhány száz szalmából összezsavart kévéket várja, hogy felhasználják.

„Szent Kilián (július 8.) fogadja fel az aratókat.”

Az arató kaszája belevág a ringó búzamenőkbe és a paraszt lábához fekteti szorgalmának gyümölcsét. Az arató után gondosan összekötözik a kévéket, kereszttekbe rakják úgy, hogy a kalászkok befelé legyenek, nehogy az eső és a vihar tönkretegyék őket.

A munka már napkelte előtt kezdődik. A parasztházban öreg és fiatal talpon van, a lovakat már ellátták és minden a kocsin van már, ami az aratáshoz szükséges. Az úr felszáll, a lovak megindulnak és jó iramban tartanak a falu utcáin a búzamenő felé.

A földön aztán megkezdődik a munka, és reggelig tart. Az úr keresztet rajzol a kenyérre és megszegi. A reggeli után rövid pihenőt tartanak, majd ebédig folytatódik a munka. Akkor egy órát pihennek és utána dolgoznak tovább. Este a kévéket kereszttekbe rakják. Nagy fagereblyével összegereblyézik a földön szétszóródott szalmaszálakat és a kereszt alá húzzák be.

Így megy ez napról napra, amíg be nem fejeződik az aratás. Utána a kévéket hosszú kocsikon beviszik a parasztudvarba, ahol boglyába rendezik.

A kévéket egymás mellé fektetik és a lovakat járatják rajtuk. A végén a búzaszemek a folyva között fekszenek a földön, amit falapáttal távolítanak el. A búzaszemeket feldobálják a levegőbe, hogy a pelyva elváljon a magtól.

Így folyt le a gabona aratása ősapáink korában nagy gonddal és fáradtsággal. A XIX. században ez a munka sokkal gyorsabban és kevesebb fáradtsággal járt. A szántáshoz gőz-, illetve később motoros ekéket használtak, a gabona elvetését vetőgépekkel végezték, az aratást kombájnnal, amely a kévéket is összekötözte, a cséplést pedig cséplőgépekkel.

A hősök napja

„Minden évben májusutolsó vasárnapján fájdalmas vágyakozás vezet hős fiaink emlékműveihez az emléktábláihoz, akik életüket a hazáért áldozták. A nép legszentebb becsületbeli kötelessége, hogy őrizze és ébren tartsa legjobb fiai emlékét. Egy évben legalább egyszer zarándokoljunk el az emlékművekhez, hogy érezzük azok csendes ünnepélyességét. A számtalan sírhantra emlékeztetnek, amelyek a világon elszórva emelkednek. Május utolsó vasárnapja az a nap, amelyen gondolataink a haza határain túl járnak, azoknál a nyughelyeknél, ahol halottainak földi maradványai nyugodnak. De ez az a nap is, amikor könnytől nedves szemekkel elhelyezzük koszorúinkat feledhetetlen halottaink emlékművein.

Ha a barátok elbúcsúznak egymástól, akkor azt mondják, hogy „a viszontlátásra!” Ezek a szép és vigasztaló szavak járnak át a lelkünket, amikor ma kedves halottaink emlékművei előtt állunk. Az élet sorsa gyakran elszakítja a gyerekeket a szülőktől, a fiútestvéreket a lánytestvérektől, a házastársakat és a barátokat egymástól. De bármilyen hosszú az utazás és a távollét, mégis azt mondjuk egymásnak, hogy „a viszontlátásra!” A viszontlátás az a vigasz, amely az elválás fájdalmát enyhíti. Kedves elhunyt apáink, bátyáink és gyermekeink, nyugodjatok békében!”¹

A község elöljárósága már az I. világháború után elhatározta egy hősi emlékmű felállítását. Ez a szándék azonban csak a 20-as években valósult meg.

Az I. világháborúban 100 vörösvári és 14 bosnyák katona esett el. A Hősök emlékműve eleinte 3-4 méternyire állt a főúttól. 1930 után a Hősök terén, az óvoda előtt állították fel. Még ma is ott áll.

Búcsú

Augusztus 15-én, Mária mennybemenetelekor ünnepli Vörösvár a búcsút (khiritog). Mária, Jézus anyja a vörösvári templom védőszentje. Ezért ünnepli községünk minden évben ezen a napon a búcsút.

Már hetekkel előtte megkezdődtek az előkészületek. Festettek, meszeltek, takarítottak. Régebben ilyenkor az egész udvart újra felszórták sóderrel, de az újabb időkben már csak a ház előtti részt.

¹ Idézet a „Neue Sonntagsblatt”-ból, 1937. május (Új Vasárnapi Újság)

Búcsúra meghívták a szomszéd falvakból a rokonokat és az ismerősöket, sőt sokszor a munkahely vezetőjét is.

Búcsú előtt főleg a háziasszonyok voltak nagyon elfoglalva. Számtalan kacska, liba és tyúk került a fazékba, hogy kielégítse a vendégek étvágyát. Néha még malacot is öltek. Most sem hiányozhatott az asztalról a hagyományos diós és mákos beigli, a torták, sütemények, de az aprósütemények sem.

A búcsú ezen a vasárnapon a 10 órai nagymisével kezdődött. Mindig ez az istentisztelet volt a búcsú fénypontja.

A régi futballpályán elárusítóbódékat állítottak fel, körhinták, hinták és egyéb szórakozási lehetőségek vártak a gyerekekre. A kisebb gyerekek már az ebéd előtt elmentek a sportpályára és megcsodálták az újdonságokat: a lányok a szép babákat, a fiúk pedig a puskákat és kardokat.

Az ebéd után a házigazda megmutatta vendégeinek az udvart, a lovakat, a teheneket és a disznókat.

Délután a család tagjai kimentek a vendégekkel együtt a búcsúba szórakozni. A nagy gyerekek már egyedül mentek, a kisebbek viszont szüleik vagy nagyszüleik közelében maradtak. Édes mandulát, mogyorót, törökmézet és játékokat vettek nekik. A gyerekek nagyon örültek, ha mehetek a körhintával vagy a hintával.

A legények és a lányok este a vendéglőbe igyekeztek. A zenekar a kocsmá előtt játszott néhány csalogató számot, aztán a fiatalság várakozásteljesen belépett a nagy táncterembe. A nyitótánc mindig keringő volt. A fiúk felkérték a lányokat, és a hangulat hamarosan a tetőpontjára hágott. Egyik polkát a másik után táncolták. Az idősebb asszonyok a háttérben ültek és figyelték az eseményeket. Pontosan megfigyelték, hogy melyik legény melyik lánnyal hányszor táncolt. Ebből aztán bizonyos következtetéseket vontak le.

Vacsora után a fiatalság visszajött a vendéglő táncterembe. Sokat nevettek, énekeltek és természetesen táncoltak.

Eközben a gyerekek még édességeket vettek az utolsó fillérjeiken, a legények még egyet táncoltak a lányokkal... és újra kezdődtek a hétköznapi Tovább folytatódott a mindennapi élet. A régi időkben a búcsú gyakran 2-3 napig is eltartott.

Szórakozás

Természetesen nem hiányozhatott a falu életéből a szórakozás sem. Minden évszakban van és volt olyan ünnep és szokás, amit megtartanak.

Az év során a Három királyok az első, utána következik a farsang. A szokásos farsangi napok után jöttek az egyéb mindenféle szokások: húsvét, májusi ünnep, pünkösd, búcsú, szüret, Katalin, disznóölés, Mikulás, karácsony. Közben világos színfoltokként tündököltek az esküvők, keresztelők és más ünnepek. A legtöbb szokás az elmúlt időszakban feledésbe merült.

Örömmel üdvözljük azt a tényt, hogy az utóbbi időben megalakult egy német énekkar, egy népviseleti egyesület, a „Gradus” egyesület, a Karitas egyesület, a cserkészcsapat és egy né-

met kulturális egyesület. Reméljük, hogy a vörösváriak egész kulturális örökségüket új életre fogják kelteni.

És reméljük azt is, hogy a kulturális örökséggel és a nyelvvel együtt a mi népünkhöz, nemzetiségünkhöz való tartozás tudata is vissza fog térni.

A II. világháborúig még sokat énekeltek németül, különösen a kocsmákban, vagy otthon a toll- és kukoricafosztás közben, de egyéb alkalmakkor is. De egyre kevesebb német és egyre több magyar éneket énekelnek.

A kocsmá

A falu fiatalságának és a férfialakosságnak az életében nagy szerepet játszott a kocsmá. Itt töltötték a szabadidejüket és itt pihenték ki az egész heti nehéz munka fáradalmait. A XVII. és XVIII. században Vörösváron csak egy kocsmát találunk, a neve „Zöldfa”. A „Zöldfa” vendéglő Solymár felé volt, ott ahol ma az öt bányató (Slötyi) van. Valószínűleg ez volt az uradalmi vendégfogadó és „nagy vendéglő”-nek nevezték. A XIX. században azonban több vendéglőt is nyitottak. Az új vendéglők megnyitása után, a legtöbb a XIX. században nyílt, a gazdagok már nem ültek egy asztalhoz a szegényekkel, később már nem is jártak egy kocsmába. Még később pedig már minden „osztály”-nak megvolt a saját kocsmája.

A „nagy vendéglő”-ben mozgalmas élet folyt. Előfordult, hogy valaki az egész vagyonát elvesztette a kártyán. A betelepülés korában, de a betelepülés utáni első évtizedekben is, amikor még nem voltak vendéglők, a fiatalok a községi réten szórakoztak és különféle társasjátékokkal (labdajátékok, szembekötösdí, botdobálás, késdobálás, kártyajátékok, stb.) múltatták az időt.

Vörösváron még a XIX. században is a legelőn szórakoztak a legények és a lányok, ha a vendéglőkben nem volt zene.

A falusi fitalok és a tánc

Délelőtt a templom, délután a kocsmá és a tánc – ez volt röviden a legények és a lányok vasár- és ünnepnapí programja. A régi időkben csak kevés alkalom volt a táncolásra (farsang, búcsú, Katalin). A 30-40-es években már csak adventkor, nagyböjtben és egyes nagy ünnepnapokon (karácsony, húsvét, pünkösđ, Szentháromság vasárnapja, Úrnapja) kellett tartózkodni a tánctól, máskor szabadott táncolni. A tánchoz az engedélyt egykor a pap és a bíró adta meg. A tánczene engedélyezéséről a legényeknek kellett gondoskodniuk. Először a papnak adták elő a kérésüket, utána fordultak a bíróhoz. A bíró általában megkérdezte: „A papnál voltatok már?” Ugyanis mindkettőjük beleegyezésére szükség volt. Az 1880-90-es években már csak a bíró volt mérvadó.

Az ének

A magyarországi németiség évszázados dalokat őrzött meg, de újabbakat is, amelyeket a későbbi bevándorlási hullámok hoztak magukkal, vagy amelyeket az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregében tanultak. A tőlünk nyugatra fekvő német nyelvterületekkel ugyanis sosem szakadt meg a kapcsolat. Erről a történelem is gondoskodott. Így aztán az egészen régi dalok után egyre újabb és újabb dalok kerültek Magyarországra, amelyek eredete a XVII-XIX. századra tehető.

A régi időkben a budai hegyvidéken az éneklésnek különleges varázsa volt. Nyári estéken, különösen szombaton és vasárnap, a legények, néha lányok is voltak köztük, kint ültek a padokon a házak előtt és énekeltek. Egy idő után felálltak, énekelve vonultak a falu utcáin, majd ismét egy másik padra leültek. Így ment ez gyakran késő estig. De ha túl hangosak voltak vagy botrányt csináltak, akkor az éjjeliőr vagy a falu bírója szigorúan megróttá őket. Ellenszegülés akkoriban szóba se jöhetett.

Általában addig hagyták őket énekelni, amíg akartak, mert az öregek is szívesen hallgatták a fiatalok éneklését.

Az adventi és a böjti időszakban nem szabadott énekelni. Csendháborítás miatt tilos volt az utcákon éjszaka énekelni.

Régi énekek és balladák Hidas/Herbst György gyűjtéséből

Es ritten einmal drei Ritter aus / Három lovag kilovagolt

Sie reiten vor ein hohes Wirtshaus
Frau Wirtin schaut beim Fenster raus

Frau Wirtin haums frisch' Pia oda Wein,
und auch ein schönes Töchterlein?

Wie haben frisches Pia und Wein,
und auch ein schönes Töchterlein.

Der erste sprach: Das Madal khead mee,
Ich hab ihr geschmiedet ein Ringelein.

Der zweite sprach: Das Madal khead mein,
Ich hab ihr geschmiedet ein Sternelein.

Der dritte sprach: Das Madal khead mein,
Verteilen wie mit unsan Schweart!

A ballada egy tragikusan végződő történetet mesél el. Három lovag lovagol az erdőben és aranyműveseknek adják ki magukat. Egy vendégfogadóhoz érnek, amelynek ablakán kinéz a fogadósné. Bort, sört kérnek tőle és a lányát. Az első magának követeli a lányt, mert gyűrűt készített neki. A második is magának követeli őt, mert egy csillagot kovácsolt neki. A harmadik azt mondja, hogy „a lány az enyém, osszuk el őt a kardunkkal!”

A balladát Nickné, szül. Herbst Rozália énekelte magnóra. Feljegyezte Hidas/Herbst György.

Es ging einmal / Kiment egyszer

Er nahm sie bei ihr schneeweiße Hand, Wollt
sie in Wald hinweisen. Er sprach:
O allerliebste mein,
Genieße deine Freude!

Was soll ich hier im grünen Wald
Für eine Freude haben?
Miar scheint es ist die Todesstund,
Woe du mich willst begraben.

Das Mädchen fängt zu weinen an,
Schlagt ihre Händ' zusammen.
Ei wär ich doch nicht im grünen Wald
Spazieren gegangen.

Der Jüngling, der ihr untreu war,
Gab ihr ein kurzes Ende.
Er zog heraus sein spitzigen Schwert,
Und sticht das Mädchen ins Herz.

Sie sprach: O Jesu, steh mir bei,
In meiner Angst und Schmerzen.
Verschon dein eigen' Fleisch und Blut,
Wie auch mein treues Herz.

Es hilft kein Bitten und kein Beten,
Im Grabe muß du liegen.
Bevor die Schande geöffnet wird,
Und alles bleibt verschwiegen.

Er gab ihr noch den zweiten Stich,
Sie sinkt zam zur Erde.
Und sprach: O Jesu steh mir bei,
Ich sterb in deine Hände.

Und als sie verschieden war
Fangt sein Herz zu schlagen
Von lauter Angst und Traurigkeit,
Konnt' er sie nicht begraben.

Er sprach: O Jesu steh mir bei
In meiner Angst und Schmerzen
Er legt sich leise auf sie hin,
Und sprach an ihren Herzen.

Nun stand es an drei ganze Jahr,
Ein Mann hat sie getroffen,
Da sind die Vögel weit und breit,
Zu ihnen hingeflogen.

Zu sehen was an diesem Ort
Alldorten ist geschehen.
Man fand sie beide frisch und rein,
Und noch ganz unverwesен.

Ihr Mädchen und ihr Knaben
Habt ihr auch gut verstanden
Was ja mit diesem lieben Paar,
Alldorten ist geschehen.

Vor Zeit und Gottesfurcht
Sind sie so früh gestorben.
Und beide haben zugleich die Gnad
Vom lieben Gott erworben.

Egy szerelmespár az erdőbe ment, és a hűtlen fiú el akarta csábítani a lányt. Miután megtette, a leány sírni kezdett, mire a fiú szíven szúrta őt. A leány Jézushoz fohászkozott, de nem segített már semmi, mert sírba kellett kerülnie, mielőtt a szégyen kiderülne. Miután meghalt, a fiú el akarta temetni, de nem volt hozzá ereje. Jézushoz fohászkozott és ráfeküdt a holttestre, úgy szólt a leány szívéhez. Három év múltán talált rájuk valaki, de testük még ép volt és tiszta. Fiúk és lányok, tanuljatok belőle! Mindkettőjüknek istenfélelemből kellett ily korán meghalniuk. Mindketten kegyelmet nyertek Istentől.

A balladát Nickné, szül. Herbst Rozália énekelte magnóra Vörösváron. A felvételt Hidas/Herbst György készítette.

Die Abschiedsstunde / A búcsúóra

Herzliebste Eltern, lebet wohl,
Weil ich von euch gescheiden soll.
Ich seh' euch fällt der Abschied schwer,
Ich muß jetzt geh'n zum Militär.

Herzliebste Geschwister, lebet wohl
Ich seh', jetzt muß ich gehen fort.
Lebt alle wohl, geb' euch Glück,
Bis ich komm wieder zu euch zurück.

Ütött a búcsú órája, de bátran bevallom, eljött az idő. Isten veletek, kedves szüleim, neheztekre esik a búcsúzás, de el kell mennem a katonasághoz. Isten veletek, kedves testvéreim, legyetek boldogok, míg újra találkozunk.

Az ének a XVII. századból származik.

Nickné szül. Herbst Rozália énekelte magnóra 1954-ben, amikor 53 éves volt. A felvételt Hidas/Herbst György készítette.

Mädchen, warum bist so traurig? / Kislány, miért vagy olyan szomorú?

Kislány, miért vagy olyan szomorú? Holnap elmegy a kedvesem, el kell tőle búcsúznom. A madarak énekelnek, fű és levél elhervad, de a mi szerelmünk nem. A szőke haj és kék szem megbabonázott, az első szerelem a legszebb. A második szerelem forró, de boldog az a legény, aki nem ismeri a szerelmet.

A további versszakok a német nyelvű könyvben találhatóak.

Schlof Kindal, schlof... / Aludj gyermekem, aludj...

Aludj gyermekem, aludj, az anyád a sírban fekszik, az apád külföldön van.

Aludj gyermekem, aludj, az úton jön az ördög, megharapja a lányokat.

Aludj gyermekem, aludj, a kertben vannak a fehér és fekete bárányok, megharapják a lányokat.

Az altatót Guthné, szül. Herbst Terézia énekelte magnóra, a felvételt Hidas/Herbst György készítette.

A további versszakok a német nyelvű könyvben találhatóak.

Herr Hauptmann / Százados úr

„Százados úr, arra kérem, adjon szabadságot a kedvesemnek, engedje el őt a katonaságtól”
„Rendben, ha kitalálsz a következőket: Melyik királynak nincs országa, melyik vízben nincs homok, melyik vízben nincs hal, melyik házban nincs asztal, mi édesebb a kenyérszénél, mi keserűbb a halálnál, mi gyorsabb a szélénél, melyik anyának nem lesz gyereke?” – „Az ökörszemnek (németül: Zaunkönig – a kerítés királya) nincs országa, a szem vizében nincs homok, a vízben, ami a konyhában áll, nincs hal, a csiga házában nincsen asztal, a gyerekek álma édesebb a kenyérszénél, az öregasszonyok keserűbbek a halálnál, a gondolatok gyorsabbak a szélénél, a bezárt anyának nem lesz gyereke.” „Kislány, mivel ezeket kitaláltad, elengedem a kedvesedet a katonaságtól.”

A további versszakok a német nyelvű könyvben találhatóak.

Magnóra énekelte Nicnké, szül. Herbst Rozália. A felvételt készítette Hidas/Herbst György.

In da Lahmkruam sted a Pam / Az agyaggödörben áll egy fa

In da Lahmkruam sted a Pam
das ist ta oawatslosa Pam
Tea kheini awat hod taham,
tea geht in Lahmkruam zu den Pam.

In da Lahmkruam sted a Haas,
Das is in Hoipa see Wirtshaas.
Tea kheini Oawat hod zu Haas,
Tea ked in Hoipa see Wirtshaas.

In der Lehmgrub'n steht ein Baum,
das ist der arbeitslose Baum.
Der keine Arbeit hat daheim,
der geht in Lehmgrub'n zu dem Baum.

In der Lehmgrub'n steht ein Haus,
das ist dem Halbert sein Wiertshaus.
Der keine Arbeit hat zu Haus',
der geht in Halbert sein Wirtshaus.

Az agyaggödörben áll egy fa, ez a munkanélküli fa. Akinek otthon nincs dolga az elmegy a fához az agyaggödörbe. Az agyaggödörben áll egy ház, ez a Halbauerék kocsmája. Akinek otthon nincs dolga, az elmegy a Halbauerék kocsmájába.

Magnóra énekelte Wippelhauser Ferdinánd. A felvételt készítette Hidas/Herbst György.

Auf diesa Hochzeit... / Ezen az esküvőn

Ezen az esküvőn sok kalács van, az esküvő után jönnek a pofonok. Csak te és én, mi ketten egyedül vagyunk jóbarátok, csak te és én ezen a világon.

Magnóra énekelte Blind András Pilisvörösváron. A felvételt készítette Hidas/Herbst György.

Ez a két vörösvári népdal a „Schönster Schatz” című népdalgyűjteményben jelent meg. Tankönyvkiadó, Budapest, 1979.

Turista Dal

Dr. Sumáry Sándor vörösvári ügyvéd és népszínműíró volt. Szendi óránál lakott a csendőrlaktányával szemben. 1944-ben bombatámadás alkalmával Budapesten meghalt.

A „Turista dal” keringője az egyik operettjéből való.
Közölve: Zenei antológia 1937-es számából.

A Mesélnél magának édes az „Intercontinental Stúdió” által levezetett nemzetközi és magyar népterületi zenei pályázat III. díjjal kitüntetett műdala. Szövegét írta: Hajdú János pilisvörösvári lakos, birtokügynök. A dal angol keringő. Zenéjét szerezte: Kékesi (Banadits) János (vörösvári kántor).

Közölve: Zenei antológia 1937-es számából.

Kékesi (Banadits) János 1940-ig a bányatelepi kápolna kántora volt. A bánya megszűnése (1940) után Kecskeméten zenetanár volt. Gyermekkorában puskatöltényt dobott a kályhába és utánanézett. A töltény felrobbant, s ennek következtében megvakult, sőt néhány ujját is elvesztette.

Egyházi zene

Rosner Antal 1899-től a Tanácsköztársaságig volt a község kántora. A tanácsköztársaság idején politikai tevékenységet folytatott s emiatt elvesztette kántori állását. Helyette Kozek János zenészt bízta meg kántori feladatok végzésére az Egyházközség. Kozek János ugyan nem volt vizsgázott zenész, sem kántor, ennek ellenére sikeresen eleget tett a kántori feladatnak. Működéshez sok segítséget kapott a Mauterer-zenekartól és személy szerint Mauterer János karmestertől.

Kozek János 1926-ig volt kántor. Ekkor felmondó levelet kapott a Székesfehérvári Püspöki Hivataltól, tekintettel arra, hogy mindaddig nem tett kántori vizsgát. Ekkor – megbocsátva a tanácsköztársaság ideje alatti tevékenységét – visszavették Rosner Antal volt kántort.

Tekintettel arra, hogy Rosner Antal súlyos beteg lett, majd meghalt, 1929 tavaszán Vass Mártont nevezték ki vörösvári kántornak.

Vass Márton, aki Budapesten végezte iskoláit. 1901. XI. 11-én született. 1929. IV. 9-én nősült meg. Felesége Grósz Ilona óbudai származású. Ilona-Mária lányuk 1930-ban, Ágoston-Tibor fiuk 1937-ben született.

Vass Márton első tevékenysége volt a nép ajkán élő és énekelt egyházi énekek lekottázása. Ezután a fegyelmezett éneklésre fordított figyelmet. Az új tevékenysége nyomán messze idegenből is csodálni jöttek a vörösvári templomi énekek fegyelmezettségét és tisztaságát. Soha nem engedte elnyújtani az éneklést és gondot fordított arra is, hogy valamennyien énekeljenek.

Megszervezte az egyházi énekkart, és munkájának hamarosan látható eredményei is voltak.

Egyházmegyei énekhangverseny Mórton (1936)

„Május 21-én – Áldozócsütörtök ünnepén – immár ötödször jöttek össze egyházközségeink énekkarai a Mórton megtartott énekversenyre. Örömmel töltötte el lelkemet egyházmegyénk egyházi énekkultúrájának az a nagymértékű fejlődése, amelyről ezen ötödik egyházmegyei énekverseny tett tanúbizonyságot.

A versenyen részt vett 5 vegyeskar 207 taggal, 9 férfikar 272 taggal és 11 gyermekkar 497 taggal, összesen tehát 25 énekkar 976 énekessel.

Minden énekkar nemcsak legnagyobb tudásával, hanem az egyházi énekkel Istent dicsérő lelkének teljes áhításával szerepelt a versenyen. Valóban lélekemelő ünnepe volt Isten dicsérő éneknek a móri éneknap. Éppen azért nehéz munkája volt a bírálóbizottság tagjainak, a nagyszerűen szereplő énekkarok közül kiválasztani a legjobbakat.

A verseny alkalmával 19 értékes díj került kiosztásra. Az első díjat a pilisvörösvári vegyeskar nyerte el, a második díj nyertese a budafoki Cecilia énekkar lett, a harmadik díjat pedig a Székesfehérvár-vízivárosi egyházközség vegyeskara nyerte.”

„*Egyházzenei hét* 1941. május 4-8-ig Budapesten a Zeneművészeti Főiskola nagytermében.

Arra el voltunk készülve, hogy a győriek és a gyöngyösiék gyönyörű produkciót fognak nyújtani. Arra is biztosan számítottunk, hogy az egyházi kórusok nemcsak, hogy megállják a helyüket, hanem meg fogják lepni azokat, akik ezeket a templomi kórusokat még nem hallották. De túlzás nélkül mondhatjuk, hogy a pilisvörösváriak nemcsak minket, az Egyházzenei hét ügyéért lelkesedőket, hanem a távolállókat is, akik véletlenül vetődtek a főpróbára és az előadásra, a legnagyobb mértékben meglepték. Egyszerű német asszonyok, férfiak és lányok falusi öltözetben álltak elénk és Gasparini: Adoremus te Christi és Viadana: Örvendező zsoltárát olyan tökéletes előadásban énekelték, aminél jobbat a legnagyobb kórusoktól sem kívánhatunk.

Mintha a klasszikus polifónia magasiskoláját járta volna végig minden énekes. Szinte fél az ember dicsérni őket, mert az elfogultság látszatát keltheti, de a főpróbán jelen levő zeneakadémiai operaszakos hallgatók csodálkozása és lelkes ovációja minden kritikai méltatásnál meggyőzőbben mutatta a Pilisvörösvári Énekkar szereplésének rendkívüliségét. Vezetőjüket, *Vass Mártont* legnagyobb dicséret és elismerés illeti.”¹

A későbbiek folyamán is többször hangzik el méltatás a pilisvörösvári templomi kórusról. Így egy bérmaútról készült beszámolóban is elhangzott: „Messze kimagaslóan *Pilisvörösváré* az első hely.” (1948).

Bányászdalárda

Vass Márton a bányászok felkérésére elvállalta és megszervezte, majd a Budapestvidéki Kőszénbánya Rt. megszűnéséig (1940) vezette a bányászdalárdát. A dalárda teljes címe: „Budapestvidéki Kőszénbánya Sportklub Dalárdája.” (BKSC)

Vass Márton közszeretnek örvendett a bányászok körében. Szerették, tisztelték, sőt még a szigorát is elfogadták, mert érezték és akceptálták a belőle áradó karmesteri tudást.

Emlékezetes volta bányászdalárda életében 1938 nyara. A Felvidék egy részének visszatérte tiszteletére 1938. VI. 24-én Kassán dalosversenyt rendeztek.

Óriási lelkesedéssel indultak útnak. Az öröm kettős volt. Részben örültek annak, hogy megtekinthették Kassa városát, annak székesegyházát, ahol Rákóczi Ferenc és Bercsényi Miklós koporsóját láthatták, részben pedig az újabb szereplés lelkesítette őket.

A kétnapos vetélkedés után ismét bebizonyosodott, hogy a pilisvörösvári bányászdalárda Kassán az énektudásának csúcán áll, mert elhozta a legszebb vándordíjat.

Utoljára Győrött lépett fel (1939) a bányászdalárda. Ezzel befejeződött a dalárda története, mert 1940-ben a vörösvári bánya bezárt, s így a dalárda is befejezte működését.

Német fúvószene

A fúvószenekarok jelentősége

Ha a faluban igazán ünnepeltek, akkor egy fúvószenekarnak mindig jelenkellett lennie. Ez vonatkozott a községre ugyanúgy, mint az egyházra. Sok más alkalomkor is, akár vidám, akár szomorú, szükség volt rájuk. Bizony társadalmi jelentőségük volt. Ha egy községben több zenekar is volt, általában baráti viszonyban voltak egymással. Mindegyiknek megvolt a maga területe, és mindegyik tudta azt is, hogy összetartoznak.

A zenekar élén a karmester állt, aki után a zenekart általában elnevezték. Gyakran ő maga alapította meg zenekarát, vagy valaki mástól átvett egyet. Majdnem mindenzenész a faluból származott, legtöbbször már egészen fiatal koruktól kezdve zenéltek, és fokozatosan belenőttek a későbbi szerepükbe. Voltak kimondottan zenészcsaládok is. Legtöbbször a karmester is játszott a zenekarban, mégpedig szárnykürtön.

¹ Csak a két cikket sikerült megszerezni, a szerzőt és az újságok nevét nem

A zenészek nemritkán akaratos emberek. Ezért a karmester esetében is legtöbbször nem a szakmai tudás volt a döntő. Emberileg is közel kellett állnia a zenekar tagjaihoz, el kellett tudnia simítani véleménykülönbségeket, sőt a viszályokat is, amelyek oly gyakran a zenekar fennállását is veszélyeztették.

A budai hegyvidéknek egy egész sor jó karmestere és zeneszerzője volt.

Kereseti lehetőségek

A fúvószenekarok sehol sem léteztek pusztán azért, hogy a tagjaiknak kiegészítő kereseti forrást biztosítsanak. A zenélés öröme tartotta össze ezeket az embereket. Zenéjükkel azonban szülőfalujuknak is nagy szolgálatot tettek.

Természetesen pénzt is lehetett keresni a zenéléssel. Miért is ne használták volna ki ezt az alkalmat? Egységes szabályozás nem volt. Általában egy bizonyos honoráriumot alkudtak ki, amit aztán egyenlően felosztottak a zenészek között, vagy pedig személyenként számítottak fel egy bizonyos összeget. A tanulóknak kisebb díjazással is be kellett térniük. A karmesterek adott esetben 50 %-kal is többet kaptak, mint a többi zenész. A legnagyobb bevételt az esküvők jelentették, de nagy követelményeket is támasztottak a zenészekkel szemben. A zenekar jutalmazása a vendégek dolga volt. Ilyenkor senki sem volt kicsinyes.

Adakozó kedvű vendégek gondoskodtak arról, hogy a zenekar ne járjon rosszul. Ételt és italt a zenészek mindenhol ingyen kaptak.

Mindig voltak alkalmak, amikor egy falu zenekarai összemérhették tudásukat. Tudomásunk van egy zenei versenyről, amelyet 1913-ban rendeztek Budafokon. 1926-ban Pomázon tartottak egy hasonlót, amelyet a Faluszövetség szervezett. A budai hegyvidék több fúvószenekara is részt vett ezen a versenyen. A győztes a pilisvörösvári zenekar lett Mauterer János vezetésével.

A Mauterer családból került ki a község első karmestere. Állítólag a XIX. század közepén alapított meg Mauterer Jakab egy zenekart. A fia, akit szintén Jakabnak hívtak, lett az utódja. Ő a zenekart fiára, Jánosra hagyta, aki 1953-ig volt a zenekar vezetője. A nép körében ezt a fúvószenekart „Maura Pándá”-nak hívták, mégpedig Mauterer János édesapjának foglalkozása miatt. (Maurer = kőműves)¹

Megjegyzések

A közéletben a fúvószene kétségtelenül jelentős szerepet játszott. Természetesen nem minden alkalommal felelt meg a falusi élet követelményeinek, ezért egy egyszerűbb zenekarra is szükség volt. Ha az emberek kis körben ünnepeltek vagy szórakoztak, akkor a sramlizene játszott. Gyakran egy harmonika is elegendő volt.

Sramlizzenekarok – itt-ott vonózenekar is – majdnem minden faluban voltak. Általában négyöt zenész játszott együtt. Hangszereik harmonikák, hegedűk, klarinétok vagy trombiták és dobok voltak.²

¹ Bonomi:Deutsche Blasmusik im Ofner Bergland. (Német fúvószene a budai hegyvidéken) Marburg, 1973

² Bonomi: 1973. 395. old.

A pilisvörösvári Mauterer-fúvószenekar története és működése³

A község zenei életéről az első adatot egy 1743-ból származó per irataiban találjuk. A perirat az Eszterházy család levéltárában található. Az ügyben egy farsangi bálról van szó, amikor verekedésre került sor. A verekedésnek az akkori falusi plébános vetett véget úgy, hogy a fúvókát (munsickl) a reverendája alá dugta és hazavitte. Ez a feljegyzés arra utal, hogy a faluban már a XVIII. század kezdetén létezett egy fúvószenekar. A telepések valószínűleg magukkal hozták őshazájukból a hangszereiket, és közösségük szórakoztatására játszottak.

Nem tudjuk pontosan, hogy ez a zenekar milyenhangszerekből állt össze, mert ma már egyetlen darab sincs meg belőlük. De ha a Németországban a XVII. században virágzó fúvóskultuszt figyelembe vesszük, (ne feledjük, hogy Johann Sebastian Bach koráról van szó), könnyen megállapíthatjuk, hogy a fúvós hangszerek (trombiták és különféle kürtök) és az ütősök közül nem hiányozhattak a fafúvósok (fuvola és klarinét) sem.

Kozek János és Nick János régebben egy budapesti rendőrzeenekar tagjai voltak. Morner József kisdobosként vezette a felvonulást 1916-ban, IV. Károly király megkoronázásakor. A budai hegyvidék összes zenekarából öt választották ki erre a tisztségre.

A Mauterer család első dédapja a nyugatról érkezett bevándorlók listáján nem Mautererként, hanem mint Toma Autterer szerepel. Az 1696-ban készült összeírásban a listán ő a negyvenegyedik betelepülő. Két fia volt, de lánya nem volt. $\frac{1}{4}$ hűbérbirtokon gazdálkodott, két tehene, két libája és négy disznója volt.

1747-ben a Canonica Visitatio-ban már Mauterer néven találkozunk vele. Ezt a dédapát Mauterer Lőrincnek hívták. Felesége Streit Rosina volt, 1747. január 31-én kötöttek házasságot. 1770-ben a családapát Mauterer Mártonként jegyezték be.

A hagyomány szerint a család Baden-Württembergből származik. Mautererék már a XVIII. században vezető szerepet tölthettek be a község zenei életében. Ez abból derül ki, hogy Mauterer Jakab, aki 1824. július 10-én született és 1902-ben bekövetkezett haláláig utódjának a zenei vezetője, illetve tanácsadója volt, a karmesteri pálcát édesapjától örökölte.

Erre a Mauterer Jakabra a zenekar legidősebb tagja, az 1887-ben született Kozek János is emlékszik még. 1965-ben azt mesélte, hogy Mauterer Jakab temetésén ő is játszott a zenekarban.

Mauterer Jakab fiatalabb fia, János 1871. június 20-án született. Úgyszólván a zenekarral együtt nőtt fel, és már 10 éves korában egészen ügyesen hegedült. Mikor 12 éves volt, megkapta első szárnykürtjét, és ettől kezdve élete végéig kapcsolatban állt a hegedűvel és a szárnykürttel. 20 éves koráig édesapja zenekarában játszott. Zenei tehetségére bevonulása után a katonaságnál is felfigyeltek előljárói, úgyhogy a 20 éves fiú hamarosan Budapestre került a királyi és császári gyalogos ezredbe. Szolgálati ideje alatt a zenei örvezetőségig vitte. Szolgálati ideje egész életére meghatározta zenészi pályafutását. Budapesten szárnykürtösként játszott egy olyan kiváló és híres karmester vezetésével, mint Fricsay Ferenc (a világhírű Fricsay Ferenc karmester édesapja). Fricsay Ferenc szakértő vezetésével Mauterer János kiváló zenésszé fejlődött. A karmester annyira megszerette, hogy a fiatal vörösvárilal játszatta el a legtöbb szólót, sőt hivatásos zenésszé is ki akarta képezni. Mauterer János azonban hazavágódott. Otthon egy leány várt rá, akit leszerelése után hamarosan feleségül vett.

³ Szeitl, 1965

Ettől kezdve a Mauterer-ház majdnem 40 éven keresztül a falu igazi zeneiskolája volt. Mauterer János, akit akkoriban 25 évesen már mint tekintélyes zenészt neveztek ki a zenekar élére, rendszeresen gondoskodott a zenekar utánpótlásáról.

A bányászzenekar

Nem sokkal az I. világháború előtt új fúvószenekar alakult Pilisvörösváron, mégpedig a bányászzenekar. Pilisvörösvár és Pilisszentiván ugyanis szénmezőn fekszik, és a bányában nemcsak a két falu lakói, hanem máshonnan származó nem német emberek is munkát találtak. Cservenka Ferenc bányász például Csehországból érkezett, otthon katonazenész volt. Az új kezdeményezésére alakult meg a bányászzenekar, amelynek első karmestere ő lett. 30-32 tagjával ez volt a budai hegyvidék legnagyobb fúvószenekara.

A hangszereket a bánya adta. 1923-ban csere történt a vezetésben. Cservenka helyére a vörösvári Draxler József, Mauterer egyik növendéke került. Sándorfi Zoltán és Tischer János a bányászvárosból, Tatabányáról érkezett Pilisvörösvárra, mindketten 6-8 zenésszel együtt. Cservenka után Kmell Vencel, majd Draxler József, utána pedig Sándorfi lett a karmester. Tischer János a bányászzenekart Sándorfi halála után (1936) vette át.

A bányát Pilisvörösváron 1940-ben bezárták. Ez a bányászzenekar megszűnését is jelentette.

A bányát 1940-ben csak Pilisvörösváron zárták be, Pilisszentivánon nem. Pilisszentivánon a bányászzenekart újjászervezték.

A zenekar elsődleges feladata az volt, hogy a bánya és a bányászélet különböző ünnepein játsszon. De játszott a bányászzenekar a két falu községi ünnepein is és két kisebb zenekart alkotva a kocsmában is játszottak bálkat.

A zenészek zenei képzése

A legtöbb zenész a zenélést otthon a családban tanulta vagy az édesapjától vagy valamilyen más rokontól. A lakosság zenei neveléséhez mindenkor a kántor is hozzájárult.

Egy 1899-ben kelt székesfehérvári püspöki körlevélből származik a következő idézet: „A kántor köteles azonfelül, hogy egy osztályt tanít, az összes kántori teendőt is ellátni, a szokásos zenés miséket a helyi zenészek és énekesek közreműködésével megtartani.”

Ezek a kántorok a régebbi időkben valószínűleg nagyon sokat tettek a vörösvári németek zenei nevelése terén. Ugyanilyen fontos szerepet játszott a zenészek nevelésében a katonaság, ugyanis szolgálati idejük alatt majdnem mind játszottak egy katonazenekarban. A katonazenekarok hatása a zenekar összetételében is megmutatkozik. A Mauterer-zenekar a hangszerek összetételében egy katonai zenekarra hasonlít leginkább.

Mauterer János mint a zenészutánpótlás nevelője

Mauterer János oktatási tevékenységéről a 78 éves Kozek János és vörösvári János, a mai (1965) karmester a következőket mesélte:

„Már 12 éves koromban, alighogy befejeztem az elemi iskolát, az akkoriban már sikeres karmesterhez kerültem” – kezdte Kozek János. „Jól tudtam énekelni” – emlékezik vissza.

Szép hangja magára vonta Mauterer János figyelmét. A fiúcska szívesen gyakorolt az édesapjától kapott hegedűn. Mauterer János szigorú tanár volt. Tanulóitól fegyelmet és szorgalmat követelt. Aki nem gyakorolt megfelelően és nem tett eleget a követelményeknek, azt megbukatta. Az oktatást bizonyos rendszer szerint építette fel. A gyerekek először a hegedűvel ismerkedtek meg. Három évig nem nyúlhattak fúvós hangszerhez. Először a különböző skálákat gyakorolták, sorban minden moll és dúr hangnemet. A fiatal zenész technikai tudásának megfelelően később a tanár saját szerzeményű keringői, polkái és lendlerei kerültek elő. Ezeket a tanulóknak gondosan be kellett gyakorolniuk. Ugyanakkor a tanuló megismerkedett a hangközökkel is. Csak amikor a tanuló már minden b előjegyzéses és keresztés skálát dúrban és mollban is kívülről le tudott játszani, valamint egy eléje tett ismeretlen darabot kottából el tudott játszani, tehát rendelkezett minden szükséges zenei ismerettel, csak akkor kapta kezébe a neki legjobban megfelelő fúvós hangszert. Ez, int már említettük, háromévi tanulás után történt.

„A szárnykürtön vagy az eufóniumon való játszás ilyen ismeretek birtokában már nem okozott különösebb gondot” – mondta Kozek János.

„15 évesen lettem szárnykürtös, de rövid idő múltán már majdnem minden hangszeren tudtam játszani, és mindig be tudtam ugrani, ha valaki hiányzott.”

Vörösvári-Spiegelberger József édesapja a vörösvári 24 kocsmá egyikének tulajdonosa volt. „Édesapám – meséli a mostani (1965) karmester – 1900-tól kezdve 50 éven át énekelt az egyházi kórusban. Élete végéig sajnálta, hogy az édesapja nem vett neki hangszert. Így meg kellett elégednie azzal, hogy az énekkar nélkülözhetetlen basszistájaként minden egyházi alkalomkor és minden temetésen énekelt.”

Édesanyja is jól énekelt, szép szoprán hangja volt. Így a Spiegelberger családban is mindig dalos jókedv uralkodott.

„Különösen az édesanyám volt vidám teremtés” – meséli Vörösvári József.

A zeneszerető édesapa szívesen adott a kocsmában egy termet a zenészeknek, ahol Mauterer János és zenészei hetente egy-két alkalommal összegyűltek.

A kocsmáros kicsi fia szenvedélyesen szerette ezt a zenekart.

„El sem tudtak volna engem zavarni” – meséli. Különösen a karmester kitűnő szárnykürtjátéka bilincselte le a figyelmét.

Egy napon Mauterer János így szólt az édesapámhoz: „Hallod-e Mátyás, a fiadat taníttatni kellene, nagyon jó hallása van. Vegyél neki egy hegedűt, majd én kezdek vele valamit.”

Így került az akkor 9 éves kisfiú a falu „zeneiskolájába” és kezdett el hegedülni.

Mikor 12 éves korában a hön áhított szárnykürtöt először a szájába vehette, már csak néhány hónapra volt szüksége és a zenekar kész új szárnykürtöse lett.

„Azóta mindig játszom” – mondja és még hozzáteszi – „Mauterer János maga választotta ki számomra 1922-ben a megfelelő hangszert, és a fúvókát még a II. világháborúba is magam-

mal vittem. Egy félresikerült támadás során elveszett a trombitám és azóta nem tudtam még egy olyan jó fúvókát találni. Több fúvókám is van, de egyik sem olyan jó, mint az első.”

A Mauterer-fúvószenekar és szerepe a falu életében

Ebben a zenekarban kezdte 57 éves karmesteri pályafutását 1896-ban Mauterer János. A fúvószenekar a templomban nem játszott, de a körmeneteken mindig részt vett. Szólókat játszott és a hívők templomi énekeit kísérte. Nagyon gyakran játszották a következő templomi éneket: Mária, tisztaság koronája; Ó Jézusom; Uram ne hagyj el bennünket; Szomorúan kezdem az éneket.

A Mauterer-zenekar 1892-ben

Esz-klarinet
B-klarinet I-II.
B-szárnykürt I-II.
Basszus szárnykürt
Kürt I.
Kürt II.
Eufónium/F-Helikon
Esz-trombita I.
Esz-trombita II.
B-trombita III.
Ütős hangszerek

A szokásos katonai fúvószenekar

Kis fuvola
Szárnykürt
Alt-kürt
Tenor-kürt
F-Eurónium
F-Helikon
Esz-trombita I.
Esz-trombita II.
Esz-trombita III-IV.
Kürt I-II.
Kürt III-IV.
Ütős hangszerek

A Mauterer-zenekar 1944-ben

B-szárnykürt I.: Mauterer János karmester, földműves
B-szárnykürt I.: Vörösvári-Spiegelberger József ács
B-szárnykürt II.: Braun Mátyás ács
B-szárnykürt II.: Vörösvári Spiegelberger György ács
Esz-klarinet: Bruckner József kötő, menekült (Pöttmes)
B-klarinet: Blum-Budavári Márton, Solymár
B-klarinet: Bruckner János kötő
B-klarinet: Nick István kötő

Esz-trombita: Braun Mátyás tetőfedő
Esz-trombita: ifj. Manhertz András kőműves
Esz-trombita: Schreck Mihály sóderbányász
B-tenortrombita: Kozek János kőműves
B-tenortrombita: id. Manhertz András bányász
B-tenortrombita: Wenczl Márton bányász
Bariton: Nick János kőműves, 1956-tól 1963-ig karmester
Helikon: Nick Márton kőműves, Nick János fia
Nagydob: Nick Márton, Nick János bátyja
Kisdob: Morner József bányász
Fuvola: Mauterer János kőműves

A vonósenekar az egyház szolgálatában

Mint már említettük, a zenekar mindkét része fontos szerepet játszott a különböző egyházi ünnepeken. Régi szokás szerint a falusi zenészek szorosán együttműködtek a mindenkori kántorral, és ez az együttműködés igen gyümölcsöző volt az egyházi zene számára is. A kántorok közül ki kell emelni Rosner Antal nevét. Hatékonyan segítette a zenekart a XIX. század utolsó évtizedétől, „Mauterer hatalomátvételétől” kezdve egészen haláláig.

A vonósrészleg a következő hangszerekből állt: első hegedű, második hegedű, brácsa, nagybőgő, C-fuvola, C-klarinet, piszton és basszus harsona. Ez a 8 hangszer játszotta újévkor, húsvétkor, pünkösdkor, úrnappor, búcsúkor, Szent Istvánkor, gyertyaszentelőkor és karácsonykor a Vörösváron évszázadok óta ismert két misét.

Vass Márton, aki 1931-től volt Rosner Antal utódja, 1965-nen a következőket mesélte erről a két miséről:

„Az egyik az F-dúr mise volt, a másik pedig az Esz-dúr. A partitúrák a II. világháború alatt eltűntek, de a kántor egész pontosan emlékszik arra, hogy mindkettő a zenetörténet barokk korszakából származott. Zenei anyaguk és összhangzatuk mindenesetre erre enged következtetni. A misék egyszerűek voltak, nyilvánvalóan alkalmazkodtak a falusi zenészek zenei tudásához, ami egyáltalán nem jelenti azt, hogy csekélyebb értékűek voltak. A miséket valószínűleg egy kántor küldette magának Németországból. Szerzőiket mind a mai napig nem ismerjük. A szokásos miserészekből álltak: kyrie, gloria, credo, sanctus, benedictus és agnus dei. A templomi kórus a 4 szólamot (szoprán, alt, tenor és basszus) a kántor vezetésével tanulta be.”

A vonósenekar mindig külön próbált. De néhány nappal az ünnep előtt mindig közös próbát tartottak a templom kórusán. Az énekkar és a zenekar a mise előadásakor is külön volt választva. Mauterer János vezényelte a vonósait és a fúvósait, miközben a kántor az énekeseket dirigálta. Ennek ellenére mindig minden a legnagyobb összhangban zajlott le.

A vonósenekar 1941-ig állt fenn. Ebben az évben építették fel a templomban a két manuálos, modern, minden igényt kielégítő orgonát.

A község zenészei majdnem minden temetésen játszottak. Ez a szokás mind a mai napig (1965) fennmaradt. Minden évben sokan halnak meg a faluban, de alig fordul elő, hogy valakit zene nélkül temetnek el.

A gyászindulók között, amelyeket a zenekar játszani szokott, igen híreseket is találunk. Közülük kettő klasszikus zeneszerző műve. Az egyiket Ludwig van Beethoven Patetikus szimfóniájából egy bizonyos Thomas írta át fúvószenekarra, a másik pedig Fryderyk Chopin szerzeménye. Ezeket a gyászindulókat a zenészek rendkívül érzelmesen játsszák, ugyanakkor leginkább a dinamikára ügyelnek. A különböző állami ünnepeken is mindig részt vett a zenekar. A zenekar életében azonban mindig is a különféle bálók, búcsúk és a nagy esküvők játszották a legnagyobb szerepet.

A vonósok és a fúvósok

A szokásos bálók mindig a fúvósok nyitották meg, és a vendégek éjfélig fúvószenére szórakoztak. Éjfél körül a zenekar egy része elővette a hegedűjét, s a zenekar átváltozott vonószenekarrá. Így játszottak aztán tovább egészen a hajnali órákig. Mauterer János volt az, aki szárnykürtjével, illetve hegedűjével az ütemet mindig megadta. Nagy ünnepek alkalmával azonban a falu mind a 24 vendéglője zenével akarta szórakoztatni a vendégeit, ezért a zenekaroknak kisebb együttesekké kellett átalakulniuk. Ezt a Mauterer-zenekar általában meg is tette. A vonósok „fent” játszottak Herbst Mihálynál, a fúvósok pedig „lent”, Fetter Istvánnál. Általában polkát, keringőt, lendlert, csárdást és mazurkát játszottak. Később ehhez csatlakozott a foxtrott és a tangó.

Minden hónapban volt vidám táncmulatság, de minden 2-3. héten játszottak általában Vörösváron. A régi dallamokat Hidas/Herbst György némettanár és a helyi kultúrcsoport vezetője gyűjtötte össze táncosai segítségével, majd a dallamokat Tímár Sándor koreográfus „Nagy vörösvári svábtánc” címen feldolgozta. A tánc zenei anyagának kottái és a tánc leírása a Magyarországi Németek Szövetségének archívumában található. Hidas/Herbst György tevékenységét Wenczl József támogatta, majd folytatta.

A nagy esküvők, amelyeken 200-300 vendég is mulatott, mindig két napig tartottak. A zenekar számára ez bizonyára kemény munka volt, nem pedig csak játék.

De nem csak Pilisvörösvár, hanem a közeli és távoli környék községei is igényt tartottak a zenéjére. Így aztán a zenekar gyakran vendégszerepelt Budán, Budafokon, Óbudán, Visegrádon, Dunaharaszton, Lábatlanon, Piskén, Süttön, Leányfalun, Solymáron, Pilisszentivánon, Ürömön, Pilisszántón, Csobánkán, és ki tudná még mind az összes helyet felsorolni, ahol a Mauterer-zenekar szívesen látott vendégként játszott búcsúkor, svábbálon vagy esküvőkön! Az akkori együttes szinte állandóan úton volt. Mégis mindig volt idő a gyakorlásra. Zenei tudása az idők folyamán egyre magasabb színvonalra került.

Marlok István plébános mesélte el a következő jellemző történetet szülőfalujáról, Pilisszentivánról: Édesapja, Marlok Márton, kocsmáros volt a faluban. 1931-ben a falu akkori plébánosa, Kász Márton egy vasárnap a templomban az ég örömeiről prédikált.

„Tudjátok-e, kedves híveim, hogy mi az öröm?” – tette fel a kérdést: hirtelen ő maga sem találta meg rá a választ és így próbált meg segíteni magán: „Öröm az például, ha a vörösvári Mauterer-zenekar játszik.” Marlok Márton szomszédja ezt súgta a kocsmáros fülébe: „Hallod, Marci, mér nem fogadod fel őket? Még a pap is azt prédikálja, hogy milyen jól játszanak!”

Ettől kezdve a Mauterer-zenekarnak 11 éven át havonta egyszer a szentiváni Marlok kocsmájában kellett a tánczenét szolgáltatnia.

A zenekar legidősebb tagja, Kozek János, és maga Mauterer János is úgy emlékszik, hogy a zenekar alapításának éve 1826.

Munka és vidámság

Szüreti mulatság

A búcsú után hamarosan itt volt az ősz és véle együtt a szüreti előkészületek.

Vörösváron minden dombon szőlő volt: a Kálvárián, az Őr-hegyen és a nagykovácsi hegyen is.

A leghíresebb szőlők azonban a Placskában és a Garancson voltak. 1889-ben a filoxéra megsemmisítette a tőkét, a parasztoknak tehetetlenül kellett szemlélniük, hogyan váltak ugarrá szőlőskertjeik, amelyek a fő bevételi forrást és a megélhetést jelentették számukra.

Később a vörösváriak ismét bátorságra kaptak és újra foglalkoztak a szőlőműveléssel. Ettől kezdve azonban csak ottellót vagy novát ültettek, nagy ritkán oportót is, mert ezek sokkal ellenállóbbak voltak, mint a nemesebb fajták.

Így aztán az ősz a legtöbb földműves számára ismét meghozta a megszokott, de izgalmas munkát: a szőlőszüretelést.

Aki jól gondozta a szőlőjét, vagyis trágyázta, háromszor megkapálta, felkötözte, az ősszel szép termést vihetett haza. A szüret mindig kellemes és örömteli munka volt, az egész család kiment a szőlőbe. Este a szőlőt ledarálták, és a préselés után hordókba töltötték a mustot.

A szüreti mulatság szokását a németek a magyaroktól vették át. Vörösváron azok a kocsmárosok rendeztek szüreti mulatságot, akiknek nagyobb kocsmá volt a birtokukban.

Ilyenek voltak: Herbst Mihály, Fetter István és Peller György (Xándá Juári). Arról nincs tudomásunk, hogy a XVIII. században a Zöldfa vendéglőben tartottak-e szüreti mulatságokat.

Az ünnepség résztvevői időben elmentek a megbeszélthelyre és sorba álltak a menethez. Elöl állt a fúvószenekar, utána fiatal párok következtek. A legények csikósruhában lovagoltak, a lányok pedig magyar népviseletben vonultak fel. Fejüket művirágból készített virágdísz ékesítette. A párok után következett egy feldíszített kocsi, melynek a bakján két legény ült magyar népviseletben. Ők hajtották a lovakat. A hátsó ülésen ült a „bíró” a „feleségével”. Utánuk egy szüretelő csoport következett, majd további népviseletbe öltözött lovasok és egy cigánycsalád, meglehetősen rozoga lovas kocsin.

Magyar népviseletbe öltözött iskolás lányok és fiúk ültek egy gazdagon feldíszített hintón. Utánuk következett a legszebb szőlőfürtökkel díszített szüreti koszorú. A szüreti koszorút két magyar népviseletbe öltözött legény vitte két leány kíséretében, akik szintén magyar ruhában voltak.

A menet a vendéglőben fejezte be körútját, amelynek táncterme az alkalomhoz illően szőlőfürtökkel és füzérekkel gazdagon fel volt díszítve. Ott körbeálltak a résztvevők, a zenekar elkezdett játszani, és megkezdődött a tánc. Régi szokás szerint a táncosnak a füzérből egy szőlőfürtöt kellett lopnia a lány számára, ha táncba akarta vinni. Ha közben elkapták, akkor a rend őrei a bíró és a bíróné elé vitték a párt.

A szőlőfürtért fizetni kellett. A szüreti koszorú elárverezése éjfélkor mindig nagy izgalommal járt. Mindenki kíváncsian leste, hogy vajon ki nyeri meg. Nagy tisztességnek számított, ha valaki megnyerte a szüreti koszorút.

A szüreti multság után a földeken és otthon is bőven volt még tennivaló. Be kellett takarítani a burgonyát és a kukoricát. A kukoricát fosztásra a pajtába vitték, ahol esténként a barátok és szomszédok együtt láttak munkához, mert vidám dalolás és mesélés közben, jó bor mellett a kukoricafosztás is sokkal kiadósabb volt.

Kukoricafosztás

Ha az időjárás alkalmas a kukoricafosztásra, akkor elhívják a rokonokat, szomszédokat és barátokat is a munkára. A kukoricacsövek a pajtában vagy az udvaron feküdtek egy nagy rakáson. Az emberek sámlin vagy a csöveken ülve távolították el a csövekről a héjat, csak néhány levelet hagytak rajta. Ezeknél a leveleknél fogva a jelen lévő férfiak hosszú copfokat fontak a kukoricacsövekből. A kész fonatokat vagy a padláson vagy az eresz alatt akasztották fel száradni. A kukoricafosztás közben régi énekeket énekeltek, vicceket meséltek, nevettek és elmesélték a falu legfrissebb pletykáit.

Enni- és innivaló is mindig került, így aztán biztosítva volt a jókedv is. Aki piros kukoricacsövet talált, az kívánhatott valamit. A fiúk legtöbbször már idejében eldugtak maguknak egy piros csövet, hogy kívánhassanak maguknak egy csókot a kedvelt leánytól.

A kukoricafosztás mindig vidám esemény volt.

Disznóölés

Miután a szántóföldi és az udvari munkákkal elkészültek, a gazdák már a disznóöléshez készülődtek. Az időjárás addigra megfelelő volt, mert időközben beköszöntött a hideg. Ami a disznóöléshez szükséges, azt a gazda, illetve a gazdaasszony már időben beszerezte.

Elérkezett a disznóölés napja. A gyerekek általában elbújtak, amikor megjött a „disznóvágó bácsi”, mert nem szerették hallani a disznó visítását.

A disznóölésnapja mindig ünnepszámba ment, mert este disznótorral fejezték be, amelyre a rokonokat és barátokat is meghívták. Más falvakban ilyenkor mindenféle tréfákat űztek, de hogy ez Vörösváron is szokás volt-e, arról nincsenek szóbeli vagy írott emlékeink.

Ha a gazdának több gyermeke, tehát nagy családja volt, akkor egy évben több disznót is ölelt, hogy a család ne legyen rászorulva az élelmiszerboltra.

Ha a disznót már leölték, akkor a gyerekek is elbújtak rejtekhelyükről és egész nap a böllér körül lábatlankodtak és lesték, hogy mit csinál. A böllér a májból, szívből, veséből, tokából és egyéb belsőségekből véres- és májashurkát készített. A véreshurkába pirított zsemle, vér és hagyma került. A májashurkába a vér helyett rizs kellett. Miután ezzel elkészült, megcsinálta a négy sonkát és az apró húsból a kolbászt. Legvégül a szírt olvasztották ki, azután besózták a füstöltnivalót és a szalonnatáblákat.

Este, miután a böllér készen volt a munkával, a háziasszony asztalra tette a finom disznótors káposztát. Ha a vendégek eleget ettek és ittak, befejeződött a disznótor.

A böllérnek este a háziasszony készítet csomagot a családja számára. Másnap a rokonoknak és az ismerősöknek is küldtek disznótoros csomagot. A csomagba véres- és májashurka valamint töpörtyű került.

Egyszer egy idegen az Alföldről Vörösvárra nősült. Mikor télen érkezett a disznóölések ideje, meglepetten, de örömmel nyugtázta, hogy a felesége rokonai és ismerősei disznóöléskor hurkát és szalonnát hoztak. „Nagyon szép szokás” – mondta az asszonynak. De amikor ők öltek disznót és a felesége a csomagokat készítette, így szólt: „Nagyon rossz szokás”.

A kézműipar

Az első betelepülők között, akik német területekről vándoroltak keletre és Vörösváron letelepedtek, különböző foglalkozásokat találunk.

Vincellérek:

Bamperle József Stolzendorfból, (Ausztria)
Koch Lőrinc Binckhenből, (Ausztria)
Mittenegger György Gapern-Ragnitzból, (Stájerország)

Bognárok:

Scnellhamer György Kapfenből, (Bajorország)
Wiest György Weilheimből, (Svábország)

Hentes:

Gropp János Dunczdorfból, (Svábország)

Ácsok:

Gabera Márton Wesfalából, (Csehország)
Rubischer István Weitrából, (Ausztria)

Takácsok:

Oswald Menyhért Horbból, (Svábország)
Kern Ágoston Rethingenből, (Svábország)
Koch Mihály Abingenből, (Svábország)

Szabók:

Gürenberger Ádám Landvelldt-ből, (Ausztria)
Eckart Wolfgang Hohenwartból, (Bajorország)

Felcser:

Ostmann Oszvald Magyarországról

Asztalos:

Mellkracht József Obermächtlből, (Svábország)

Tanár:

Hogger Ignác Kristóf

Kőműves:

Nußhardt János György Passauból, (Ausztria)

Cipész:

Gabeli Bonivad (Svábország)

Pék:

Gropp Mihály Dunczdortból, (Svábország)

Csizmadia:

Gotzgi János Komáromból, Magyarország

Vállalkozó:

Gabera Vencel Wesfalából, (Csehország)

A felcseren a tanáron és a vállalkozón kívül valamennyien kézművesek voltak, arról azonban nincsenek adataink, hogy a mesteremberek közül kik üzték itt eredeti foglalkozásukat.

Az első iparos, aki Vörösváron letelepedett, kétségkívül Vötter Christian kőműves volt.

A Vörösvárt benépesítő telepesek között elengedhetetlen volt, hogy a földműves mellett, aki a mindennapi kenyérről gondoskodott, iparosok is legyenek, mert nagy szerepet játszottak a falu gazdasági életének kifejlődésében.

Az első években a kovács és a bognár voltak a legfontosabb iparosok a faluban. A falu lakosai mindig rá voltak utalva a segítségükre. A bognár készítette és javította a kocsikat, a kovács pedig megvasalta azokat és a lovakat is megpatkolta.

A kőműves

A betelepülők első házaikat saját kezűleg építették kövekből, agyagból és fából. Az agyagos földet jól elkeverték polyvával, megtaposták, és ebből készültek a falak. A falakra felkerült az erős mestergerenda, arra pedig a keresztgerenda. A deszkapadlóra döngölt agyagréteget raktak.

Ezt a munkát a letelepülő többnyire egyedül végezte, esetleg a rokonait, barátait vagy szomszédait hívta segítségül.

Idővel a betelepülők szebb és erősebb házakat akartak építeni, ehhez azonban már szakemberre volt szükségük. Ez általában egy paraszt volt, akinek nagyobb kézügyessége volt és egy környékbeli agy fővárosi építőmestertől megtanulta a szakmát.

Sok vörösvári ház építéséhez használták fel a régi római út köveit. Az első vár romjait is nagyon jól fel lehetett használni az építkezéshez. A XVII. század végén több templom is (Garancs, Strai Csobáncs =Boron) romokban hevert. A török utazó, Evlija Cselebi leírásaiból kerül ki, hogy a magyarok által „Palánk”-hegyen épített vár romjai még használhatók voltak.

Tehát az akkori kőműveseknek számtalan lehetőségük volt, hogy köveket használjanak fel házépítésre.

A fenti képen látható gyárat 1924-ben alapította dr. Groh József. Az üzem vezetője már 1923-tól kezdve Zsembery Gyula volt.

Zsembery Gyula bejárta Németország legnagyobb városait és tanulmányozta a hasonló áruk gyártását.

A cipész

Régen az embereknek csak egy pár téli és egy pár nyári cipőjük volt. A férfiak többnyire csizmát viseltek. A nők télen magasszárú fűzős cipőt, nyáron pedig a közismert pántos és a kötött cipőket hordták. Voltak azonban fekete bőrből készült fűzős cipők is. Később a cipészek csatos cipőket is készítettek bőrből vagy bársonyból. A bőrből készült pántos cipőket nem csak vasárnap, hanem hétköznap is hordták, a bársonycipőket viszont csak ünnepnapokon.

A lányok és fiúk általában gyapjából kötött cipőt hordtak. Ezt az úgynevezett „babusá”-t a cipész egy centiméter vastag bőrtalppal látta el. A „babusá”-t a Szlavóniából származó Link József készítette. Papucskészítéssel is foglalkozott.

Az I. világháború után a következő papucskészítők voltak még Vörösváron: id. Bruckner Sándor, ifj. Bruckner Sándor, Kammererné, Lieberné, Wieszt János és Wiest Mátyás.

Ünnepnapokon a lányok fekete fűzős cipőt hordtak. Az idősebb asszonyok, akik mégma is hordják a népviseletet, a fűzős cipőt bőrből csináltatták.

A legismertebb cipészek a következők voltak:

Bader József, Bellovits Ferenc, Bellovits Lajos, Bruckner Mihály, Beil Lajos, Geier Mihály, Guth István, Halbauer György, Halbauer József, Hasenfratz Márton, Huj János, Marton Ferenc, Ruppel Antal, Széga János, Widmár Viktor, Wentzel Mátyás és Wentzel Mihály.

A szabó

A fiúk úgynevezett „pantallónadrág”-ot viseltek, amely bokáig ért. A nadrág elején gombokkal záródó slicc volt. A étköznap i nadrágok mindig sötét szövetből vagy kordbársonyból készültek. A fiúknak 2-3 hétköznapi nadrágjuk volt, egy könnyű anyagból készült nyári nadrágjuk, és 1-2 téli ünneplő. A fiúk 14 éves korukban kaptak csizmanadrágot, amelyet a férfiak is hordtak. 1920-ig a férfiak és a fiatalok a nadrághoz nadrágszíjat használtak, ettől kezdve viszont nadrágtartót.

Hideg télben idősek és a fiatalok egyaránt fekete télikabátot hordtak.

A férfiak viseletét a szabó fésűsgyapjú szövetből varrta. A kiskabát belül bélelt volt, kívül pedig sok gomb díszítette. Ehhez illett a mellényke, ami szintén sokgombos volt, és nem hiányozhatott belőle az órazseb a zsebóra számára. A nadrágot úgy készítették, hogy csizmát lehessen hozzá hordani.

A 30-as évektől kezdve valamivel divatosabb öltönyöket készítettek.

A kádár

Römer Ferenc nem csak ügyes kádár volt, hanem a vörösvári tűzoltóság egyik megalapítója is.

A XIX. század végén a vörösváriak ismét bátorságra kaptak és nekiláttak a szőlőművelésnek. Hamarosan újra virágzó szőlőkertjeikben dolgozhattak, és gazdag terméssel dicsekedhettek. Römer Ferenc segített nekik, hogy a jó termést a pincékben Römer-féle jó hordókban tarthassák.

A varrónő

Az asszonyok év közben 2-3 szoknyát (Khitl) hordtak. A lányoknak és asszonyoknak legalább 3-4 vasárnapi ruhájuk volt (blúzok és szoknyák). Egészen régen felsőrészként kis kabátkát hordtak. A 40 év fölötti asszonyok szívesebben hordtak sötét ruhákat, míg a lányok és a fiatal asszonyok inkább világosabb ruhákban jártak. Az idős asszonyokat ma is csak sötét színű ruhában látjuk a templomba menni.

A varrónő feladata volt, hogy ezeket a ruhadarabokat megvarrja. A jó ötlet és a rendes, tiszta kivitelezés minden népviseletnek megadja a maga különleges jellegét. A szabó mesterség akkoriban aranyat ért. A varrónőknek nem kellett aggódniuk, hogy munka nélkül maradnak, mert a lányok és az asszonyok mindenkor szépen akartak öltözködni. Különösen az esküvők adtak a varrónőknek sok munkát.

Az I. világháború után terjedt el a városi divat. Olcsóbb volt mint a népviselet, ezért főleg a szegény emberek olcsóbb ruhákat és öltönyöket vásároltak.

Az asztalos

A lakásban az asztal, az ágy, a szék, a sarokpad és a szekrény voltak a legfontosabb bútorok. Ezekre már a betelepülés korában is szüksége volt a parasztnak. Az első bútor darabokat a betelepülők valószínűleg saját kezűleg készítették. Később azonban a parasztok és a polgárok szebb berendezést akartak, ezért fontos lett a számukra, hogy a bútort igazi szakember, tanult asztalos készítse el.

Ha a lány férjhez ment, a bútort természetesen az asztalosnál rendelték meg. Az elkészítése gyakran évekbe tellett. De az esküvőig mindenképpen elkészült a berendezés. A bútor természetesen a hozomány része volt, mint a lepedők, a törölközők, 2-3 dunyha és a párnák is.

A kézműves mesterségeken kívül az iparosokhoz csatlakoztak később a pékeke, a fodrászok, a szíjgyártók, a kőművesek, a lakatosok, később a kocsmárosok, a boltosok, kereskedők és rőfösök is. Az iparosoknak az I. világháborúig mellékesen még földet is kellett művelniük.

A technika fejlődésével és bevezetésével a kis kézműves műhelyekből gyárak lettek, amelyek ipari üzemekké fejlődtek tovább. Ezek munkásokat, alkalmazottakat, mérnököket stb. foglalkoztattak és garantálták számukra a biztos jövedelmet.

Legényélet Vörösváron

A nőtlenek korosztálya mindig jelentős szerepet játszott a község életében. Míg a legények általában zárt egyesületeket alkottak, a hasonló korú lányok esetében csak ritkán találkozhatunk ilyesmivel.

A legények közössége az iskolából kikerült fiúkat tömörítette magába, kb. 16-17 éves koruktól egészen nősülésig.

A „bevándorlás”

Régen csak az számított legénynek, aki bizonyos formalitások keretében felvételre jelentkezett a legények közösségébe, azaz „bevásárolta” magát. A felvétel általában farsangkor, búcsúkor vagy Katalin-napján történt a kocsmában. A fiúk egyike a többiek nevében kijelentette, hogy fel akarják magukat vétetni.

„Be akarjuk magunkat vásárolni. Mit kell fizetnünk?” Amíg nem kaptak választ, megálltak a kocsmajátóban és megvárták, hogy az idősebb fiúk megkérdezzék, mi a szándékuk. Ha engedély nélkül beléptek a kocsmába, az idősebb legények kidobták őket.

Miután a nagyfiúk engedélyt kaptak az idősebb legényektől a belépésre, áldomást kellett fizetniük. Ez különböző volt: vagy pénzt kértek, vagy pedig egy akó bort (kb. 14 liter), néha egy hordó sört. A gazdagabb fiúk gyakran többet fizettek, a szegényebbek kevesebbet.

Az öregfiúk átvették a pénzt és bort hozattak érte. Minden fiúnak adtak egy pohár bort, majd koccintottak velük: „Az új legények egészségére!”

Nem mindenhol maradtak meg egy pohár bor mellett. Ha zenekar is volt kéznél, akkor természetesen táncra is sor került. De ha egy zenész azt kiáltotta, hogy: „Most az új legényeknek játszunk egy számot, akik bevásárolták magukat!” – akkor az öreg legényeknek és barátnőiknek el kellett hagyniuk a táncparkettet.

A legények, akik bevásárolták magukat, mindig ugyanabba a kocsmába mentek. De amíg a faluban csak a Zöldfa vendéglő létezett, addig minden legény – gazdag és szegény egyaránt – ott vásárolta be magát.

Később a gazdag emberek fiai a gazdagok kocsmájában vásárolták be magukat, a szegények pedig a hozzájuk hasonlókéban.

A „bevásárolás”-sal új szakasz kezdődött a nagyfiú életében. Mindent, ami eddig tilos volt, megtehetett: kocsmába mehetett a legényekkel, táncolhatott, a templomban a legények között állhatott, dohányozhatott, a lányokhoz mehetett, az esti harangozás után is kint maradhatott az utcán stb.

Az I. világháború után a „bevásárolás” a nagyfiúk számára már nem jelentett élményt. Ahol pedig még fennmaradt ez a szokás, ott is többnyire csak azért, mert a legények így többször jutottak ingyen egy-egy pohár borhoz. Ez a szokás azonban az I. világháború után lassan de biztosan kihalt.

A védettség érése, a büszkeség, hogy már a legények köréhez tartozik, a nagyfiúknak (az új legényeknek) az újabb időkben sokszor hiányzik. A „bevásárolás” már nem a felvétel szoká-

sa, hanem csak egyszerűen egy belépőjegy a kocsmába. Mindenki a maga útját járja anélkül, hogy felelős lenne érte egy idősebb legénynek.

Nem tudunk arról, hogy az elmúlt századokban választottak-e Vörösváron is legénybírókat vagy sem. A környéken ez csak Csobánkán volt szokás.

A legénybíró kötelessége volt, hogy megakadályozza a verekedéseket, hogy kizavarja a kisleányokat a kocsmából, hogy rendet tartson a templomban a fiatalok között, ha katolikus volt. Csobánkán ugyanis a katolikus németeken kívül szlovákok is laktak.

A regruták

A legények közösségében a regrutáknak volt a legnagyobb tekintélyük, a legtöbb joguk és szabadságuk. A faluban ők adták meg a hangot. A községben minden fiatalabb legény alájuk volt rendelve.

A sorozás napja fontos dátum volt. Itt döntötték el, hogy a legény alkalmas vagy alkalmatlan. Nagy szégyennek számított, ha valaki alkalmatlan volt. A sorozás helyére a legények legtöbbször kocsival mentek. Kalapjukat nemzeti színű szalag díszítette.

Mikor a legények a sorozás helyére mentek, nem volt különbség közöttük. Mindenki jókedvű volt és vidáman énekelt.

A sorozás után azonban megváltozott a helyzet. Az alkalmatlanokat kizárták az alkalmasok közül, de ez nem minden faluban volt így. Az alkalmatlanság természetesen nagy szégyen volt, ezért az alkalmatlanok legtöbbször nem a többiekkel együtt mentek haza.

Hamarosan eljött az idő, amikor a legényeknek le kellett hagyniuk szülőhelyüket és be kellett vonulniuk a kaszárnyába. Mielőtt a legény elhagyta a szülőfaluját, még egyszer találkozott a legényekkel a kocsmában, aztán elbúcsúzott a rokonaitól és ismerőseitől.

A bevonulókat fiatalok és öregek kísérték egészen a falu végéig. Itt a zenekar egy indulót játszott búcsúzóul, ezután a legények kocsira ültek és katonadalokat énekelve mentek el. Jó barátaik egészen a kaszárnyáig kísérték őket. Útközben minden kocsmába betértek.

Említésre méltó bálók voltak még a búcsúbál, a batyusbál, a szüreti bál és még néhány bál is.

A 30-40-es években úgynevezett „rózsabálokat” is rendeztek. A résztvevők azonban már nem a vörösvári népviseletet hordták, hanem városi ruhát vettek fel. A lányok legtöbbször fehér ruhában voltak.

A regrutabál

Vörösváron a táncrendezvényeket általában a különböző egyesületek szervezték. Az év első bálja mindig a regrutaké volt, akiknek abban az évben be kellett vonulniuk a katonasághoz.

Az este megszervezését maguk a regruták vették kézbe. Egy megbeszélés napján találkoztak a kocsmában és felosztották egymás között a feladatokat.

A legfontosabb feladat a lányoknak szóló meghívók megírása és kézbesítése volt. A meghívottak listáját a regruták közösen állították össze. Mindenki meghívta a kedvesét.

A lányok mindig izgalommal várták, hogy meghívják-e őket a regrutabálba. A postás mindig szép borraivalót kapott a meghívó kézbesítéséért.

A bál estéjére a lányok előkészítették legszebb ruhájukat. A táncteremben aztán a legszebb ruhájukban pompáztak.

A lányok szalaggal díszített rozmaring ágacsokát nyújtottak a legénynek, és megkezdődhetett a tánc. A zene szólt, a lányokat felkérték és vidám mulatozás folyt egészen éjfélig.

A táncrendezvényeket általában a különböző egyesületek szervezték. A tűzoltók, az iparos egyesület, a paraszt olvasóköri, a Levente egyesület és más egyesületek is rendeztek táncesteket és bálkat.

A táncos esteket legtöbbször februárban és novemberben rendezték. A leghíresebb bál mindig a Katalin-bál volt. Farsang vasárnapján, hétfőjén és keddjén néha három napig egyfolytában táncoltak.

A XIX. századig a faluban csak egy vendéglő volt, a Zöldfa vendéglő. Itt táncolt és szórakozott a falu apraja-nagyja. Ahogy a falu lakóinak száma növekedett, egyre több vendéglőt nyitottak. A 40-es években már 32 vendéglőről beszéltek.

A táncos rendezvényekre a két világháború között a főszolgabíró adta meg az engedélyt.

A tánc általában az uzsonna után kezdődött. A vacsoraszünetet kivéve egészen a reggeli óráig táncoltak. Egészen régen már az imára hívó esti harangszó után befejezték a táncot.

A lányok vagy egyedül mentek el a táncba, vagy a fiúk jöttek értük. Az I. világháború után a lányokért már csak akkor jöttek, ha bálba vitték.

Egykor az is szokás volt, hogy a fiú a lányt egy kikérő versikével kérte ki a szüleitől:

„Néni és bácsi adjátok kölcsön a lányotokat farsang éjszakájára, hogy táncolhassak vele. Egyik lábammal fel, a másikkal le, ha farsangnak vége, visszahozom őt ide.”

Ha a fiatalok bálba mentek, a legény fizette a belépt és a vendéglőben a vacsorát. Egykor Vörösváron az volt a szokás, hogy a lányok a vendéglő előtt összegyűltek, és a legények behívták őket.

Az I. világháború után a lányok már hívás nélkül mentek be. A táncteremben kart karba öltve álltak a fal mellett.

A felkérés régen egy intéssel történt vagy pedig a legény odament a lányhoz és azt mondta: „Szabad?” A lánynak nem szabadott visszautasítani a legényt. Annak ugyanis kínos következményei lettek. Amíg a lány egy fiúval táncolt, nem kérhette le más legény. (Vörösváron azonban mégis előfordult.)

A tánc után a legénynek a lánnyal szemben nem volt semmiféle kötelezettsége. A lány újra beállt barátnői körébe és várt, amíg egy másik legény felkérte.

A fiatalok táncát gyakran a lányos anyukák és a fiatal házas asszonyok is nézték. Jelenlétük és az állandó felügyelet azonban nem tetszett a legényeknek. Ha már túlságosan terhükre voltak, akkor a legények megpróbálták mindenféle úton-módon távozásra bírni őket.

„Most három szám következik a meg nem hívott vendégeknek!”

„Most egy szám következik azoknak az asszonyoknak, akik a lányukat őrzik!”

A zenekarok mindig ott játszottak, ahova meghívták őket. A zenekar megrendelése régebben a legények joga és kötelessége volt. Azt a zenekart választották, amelyik legjobban megfelelt igényeiknek. Az I. világháború után a zenéről és az engedélyről a kocsmáros vagy az egyesület gondoskodott. Aki a zenét megrendelte, annak a kötelessége volt a zenészek megvendéglése is.

Ziegler Mátyás egykori katonazenész, aki a királyi és császári 32. sz. gyalogezredben Bécsben szolgált, hazatérése után fúvószenekart alapított. Minden zenész az ő tanítványa volt. 1930 körül a zenekar véleménykülönbségek miatt feloszlott. Tanítványa, Wenczl/Velencei Mátyás vasutas, aki 1896-ban született és tagja volt a budapesti vasutas zenekarnak, újra összehozta a zenészeket és átvette a zenekar vezetését. A 30-as évek végén ez a zenekar is abbahagyta a zenélést.¹

Verekedések

Verekedések minden faluban voltak és vannak – hol több, hol kevesebb. Ez mindig a körülményektől és a lakosok verekedő kedvétől függ. Annyi minden esetre bizonyos, hogy régebben több verekedés volt, mint a két világháború között. A büntetés, amit a falu bírója a rendbontókra kiszabott, többnyire túl enyhe volt, ezért nem is tudta megfékezni a verekedő kedvet. Amióta a csendőrség ügyelt a falu békéjére, általában nagyobb lett a nyugalom. A „ponfongyár” (örszoba) már jó néhány legénynek elvette a kedvét a verekedéstől.

A verekedések majdnem kizárólag a kocsmákban zajlottak. Gyakori verekedési helyek voltak egykor a község területén kívül fekvő kocsmák, mint például Vörösvárott a Zöldfa vendéglő.

A verekedésre mindig kínálkozik alkalom: részegség, ugratások, féltékenység, ellenségeskedés, idegen legények jelenléte, stb.

A falu lakóinak egymás közötti verekedései általában nem voltak olyan súlyosak. Ha viszont különböző faluból származó legények akaszkodtak össze, akkor általában rossz vége lett a verekedésnek. Nem takarékoskodtak az ütésekkel, ugyanis bizonyos mértékig a szülőfalu becsületéről volt szó. Igyekeztek az ellenfelet úgy helyben hagyni, hogy jól megjegyezze magának. A vesztesek kivárták a legközelebbi kínálkozó alkalmat és a verést kétszeresen is visszaadták.

¹ Vörösvár zenei életének feldolgozásához a következő műveket használtam fel:

- Bpnomi: Deutsche Blasmusik im Ofner Bergland (Német fúvószenekar a budai hegyvidéken) Marburg, 1973.
- Szeidl Ferenc: Die Geschichte und Tätigkeit des Mauterer-Blasorchesters von Pilisvörösvár (A pilisvörösvári Mauterer-fúvószenekar története és működése) Budapest, 1965

A hangadókat a kisbíró vagy a csendőrség „áristomba” dugta. Az éjszaka folyamán a verekedős kedvű legyének elgondolkozhattak azon, hogy érdemes volt-e. Régebben gyakran előfordult, hogy a falu bírója megpofozta őket.

Az egyházi év

Újév napja

Ezen a napon általános szokás, hogy öregek és fiatalok korán reggeltől kezdve egészen délig boldog új évet kívánnak egymásnak. Ez nem csak a családi körben van így, hanem a barátok és a szomszédok is ugyanezt teszik. Ehhez jönnek még a cigányok is hegedűvel. Sokan úgy vélik, hogy a cigányok szerencsét hoznak.

Az emberek így köszönnek egymásnak: „Jó napot!”, „Jó reggelt!”, „Adjon Isten!” vagy „Dícsértessék a Jézus Krisztus!”.

A legismertebb újévi köszöntők a következők:

Kicsi batyu vagyok, a sarokba állok,
Ha nem tudok semmit, nem kezdek semmit.

Kicsi király vagyok, keveset ne adjatok,
ne hagyjatok itt oly sokáig állnom
még minden házba kell járnom.

Kicsi szamár vagyok én, alattam egy seprűnyél.
Tenyeremet tartom, hogy valaki egy pengőt adjon.

Boldog új évet kívánok,
legyen jobb mint a tavalyi volt.

Boldog új évet kívánok, göndör hajú Jézuskát,
Jézuska a házatokban legyen az új évetekben.

Kívánok, kívánok, nem tudom hogy mit
a kályha mögött látok egy nyuszt,
Nyúljatok a zsebetekbe és adjatok valamit.

Néni, az ablak előtt egy egér futott, adjon nekem
gyorsan egy hatost,
ha kettőt ad elfogadom,
ha hármat ad itt se vagyok.

Boldog új évet kívánok,
mert a régi már elfogyott.

I pin a klaas Pingel,
steü mi ins Wingel.
Wann i nichts khau,
faung i nichts au.

I pin a klaane Khäinig,
kaipts ma ned sau wäinig.
Losts mi ned sau laung to stehn,
i muas in olli Hääsal keen.

I pin a klaana Eisl,
saits mi aaf an Peisl,
Hoidj mäi klaas Häindl aaf,
kaipts ma an Pengó traaf,

I Wintsch aing a klicksöliches näächs Joa,
a paisaras wie as oidji woa.

I wintsch aing a klicksöliches näächs Joa,
Christkindl mit kraastn Hoa,
Jesu Kind ins Haas hinein,
suidj einga Näächs jos sään.

I wintsch i wintsch i waas ned woos,
hindan Aufa sitzt a Hoos,
krääfts in Sock und kaipts ma woos.

Paasl, pa ainga Feinsta raint a Maas,
kaipts ma kschwind a Saiksal raas.
Kaipts ma zwaa, nimm i s aa,
kaipts ma trää, keeri klää.

I wintsch aing a klicksöliches näächs Joa,
as oidji is scha koa.

I winsch aing a klicksöliches näächs Joa,
und tazua a laungi Staunga,
tas ma khau ti Proodwiascht faunga.

I winsch aing a goldenes Bett,
umadam mit Rausnstaik,
in da Mitt der heilige Geist,
tea aing in den Himmel weist.
Im Himmel is a krausi Frääd,
olli Toog Glück und Säing,
winsch i olli fi äing.

Höre, höre Glocken läuten,
weiß nicht was soll es bedeuten.
Endlich, endlich foits ma äi,
daß heute soll es Neujahr sein.

Boldog új évet kívánok,
hozzá egy jó hosszú botot,
hogy elérjétek a kolbászatok.

Kívánok egy aranyágot, körös-körül rózsafákat.
Közepébe a szentlelket, hogy megmutassa,
az ég felé merre menjetek.

Január elsejének leginkább a fiúk örültek, mert elmehettek új évet köszönteni.

Mindenesetre először a rokonokat, az ismerősüket és a szomszédokat keresték fel, hogy a fenti szép köszöntők egyikével boldog új évet kívánjanak.

De mindig voltak bátor és leleményes gyerekek is, akik házról házra jártak és így sok pénzt gyűjtöttek össze.

Az Újév napjának délutánját mindig a táncra tartogatták, mert újév napjával vidám időszak kezdődött. Majdnem minden hétvégén bálók voltak a vendéglőkben, mert január 6-án megkezdődött a farsangi időszak.

Az égben lesz nagy öröm,
minden nap áldás és boldogság,
ezt kívánom nektek.

A harangzúgást hallom,
mit jelentsen, nem tudom.
Végül is azt gondoltam,
hogy ma újév napja van.

Három királyok napja (Vízkereszt)

Sok faluban, így Vörösváron is, a volt a szokás, hogy ezen a napon a pap beszenteli a lakást és a bejárati ajtó fölé (Vörösváron a nappali szoba fölé) szentelt krétával felírja a három király nevének kezdőbetűjét, és közéjük egy-egy keresztet rajzol: G+M+B. (Az én szülői házamban az volt a szokás, hogy egy papírból készített galambot akasztottunk a mennyezetre, amely egy cérnával hozzá volt kötözve az ajtóhoz, és ha valaki bejött a szobába vagy kiment és kinyitotta az ajtót, akkor a galamb föl-le mozgott. A szerző.)

Vízkereszt napján az emberek szenteltvizet vittek haza a templomból. Otthon aztán egy-két kortyot ittak belőle, hogy ne kapjanak torokbajt.

A nagymisén kenyeret, sót, krétát, almát és vizet szenteltek. Ebédkor a család minden tagja kapott egy darabka szentelt kenyeret és almát. A sót az állatoknak adták, a krétával pedig felírták a három király nevének kezdőbetűjét a bejárati ajtó fölé.

Ezen a napon indultak útnak a három királyok, Gáspár, Menyhért és Boldizsár. Fehér ruhában, fejükön koronával, kezükben a fényes csillaggal vonultak házról házra. Ugyanúgy, mint

a betlehemesek, ők is különböző énekeket énekelték és adományt kértek. Általában a következő éneket énekelték, melynek szövegét Mirkné, szül. Nick Terézia mondta el:

Wir reit'n olli drei auf das Peagal hinauf,
tuat schaut ta Herodes pan Fenste'l herus.
Herodes sprach kehrt's ein bei mir,
ich will euch geben gutes Quartier

Ich will euch geben Hei und Strei,
ich will euch halten zier und frei.
Oh nein, hon nein, das kann nicht sein,
Wir suchen Maria und Jesulein.

Wir suchen's wir finden's
ganz nacket und bloß,
wir nehmen's und legen's
ta Maria ins Schoß.

Jetzt fallen wir nieder auf unsre Knie'
und reichen dem Kindlein das Opfer herfiar.
Jetzt stehen wir auf in gottes Nam'
und reichen dem Kindlein das Opfer in 'Hand.

Noch eins, noch eins ist unsa Begehr,
ein Trimmel einKirzlein in unser'n Stern.
Und wer uns a Trimmel a Kirzlein wird geb'n,
der wird das Jahr mit Feuden ausleb'n.

Wir bedanken, wir bedanken für diese Gab',
was Herr und Frau gegeben hat.
Jetzt reisen wir ab,ganz sacht,
und wünschen dem Herrn a schöne gute Nacht.

A schöne gute Nacht, a fröhliche Zeit,
wo Christus der Herr, vom Himmel absteigt.
Gelobt sei Jesus Christus,
in aller Ewigkeit, Amen.

A 30-as évektől kezdve magyar szöveget is költöttek hozzá:

Gáspár, Menyhért, Boldizsár, fénylő csillag után jár,
Keresik a Kisdedet, aki nekünk született.
Ajándékul adnak át aranyat, tömjént és mirhát.

Gáspár király a nevem napkeleten születtem.
A bölcs Menyhért én vagyok, aki pompát ott hagyott.
Én vagyok a Boldizsár, éltem útja már lejár.

Eljöttünk mi messziről, távol messze vidékről.
Térdenállva imádjuk, szívünk neki átadjuk.

Vezess Te a jó úton, hogy majdan mi egykoron
Országodba eljussunk.¹

Január 6-án kezdődnek a farsangi időszak vidám napjai a községben.

Időjárési jóslatok

„Ha Jézuska esőt sír, négy hétig nem fog sütni a nap.”

„Fekete karácsony – fehér húsvét.”

„Ha Újév éjszakája csendes és tiszta, akkor jó évünk lesz.”

Nem csak az időjárás miatt voltak fontosak ezek a napok. Az étkezési szokásokat is meghatározták a babonás hiedelmek. Így például karácsony napjaiban nem szabadott hüvelyeseket enni, mert attól szemölcsöket kap az ember. Újév napján senki sem mert baromfit enni, mert a szárnyasok hátrafelé kaparnak és ezért a parasztudvarban a következő évben minden visszafelé menne. Ünnepi sültként legszívesebben malacot fogyasztottak, mert a malac előre felé túr és így a gazdaság is előre felé haladni.

Ugyanúgy, mint karácsony napjaiban, újévkor sem szabadott varrni. De most más oka volt: azt mondták, hogy összevarrják a tyúkok „fenekét”, és azok az új évben nem tudnak tojni.

Gyertyaszentelő

Február 2-án ünneplik Gyertyaszentelő Boldogasszonyt, a fény ünnepét. A nagymisén szentelték a gyertyákat, amelyeket aztán az év ünnepein égettek, de nagy viharok idején is meggyújtottak. A szentelésre szánt gyertyákat piros szalaggal kötötték össze. A piros szalagot a torokgyík és más betegségek gyógyítására használták. A keresztanya korán reggel elment a beteg gyerekhez és nyakába akasztotta a piros szalagot. Ezt háromszor meg kellett ismételnie.

Február 3. napja Szent Balázs ünnepe. Az istentisztelet alatt a pap két összekötözött gyertyával Balázs-áldást osztott, amely megvédett a torokbetegségek és más bajok ellen.

Egy népi hagyomány azt mondja, hogy gyertyaszentelőkor van a tél közepe. Ekkor telt le a télnek éppen a fele. Ezen kívül az a hiedelem is él, hogy ha a medve gyertyaszentelőkor meglátja az árnyékát, még 40 napra visszamegy a barlangjába.

A parasztok szerint gyertyaszentelőkor borús és sötét időnek kell lennie, havazzon és vihar is legyen, akkor jó év fog következni. Mindenképpen feltűnő, hogy a földműves gyertyaszentelőkor, amikor az egyház a „világ világosságára” való emlékezésnek gyertyát szentel, hallani sem akar világos, szép időről.

Ez azt mutatja, hogy a paraszti hagyományok és szólások élesszemű időjárési és természeti megfigyeléseken alapulnak, amelyek hosszú évszázadokra nyúlnak vissza.

Farsang és farsangi szokások

A farsang az az idő, amikor a fiatalság a hosszú böjti időszak előtt még egyszer-kétszer alaposan kitombolja magát. Mivel a katolikus egyház régen tiltotta a házasságot az adventi és a húsvét előtti böjti időszakban, a farsang lett Vörösváron az esküvők kedvelt, sőt legfontosabb

¹ A szöveget Mirkné, szül. Nick Terézia bocsátotta rendelkezésemre

ideje. Ezt nem nehéz megérteni, ha figyelembe vesszük azt is, hogy a túlnyomórészt paraszti lakosságnak éppen a téli hónapokban volt a legtöbb szabadideje.

A farsangi időszak vízkereszt napjától hamvazószerdáig tart. Újabban azonban farsangnak csak a három utolsó napját ünneplik: farsang vasárnapját, hétfőjét és keddjét. A vidámságok és a szórakozás csúcspontja farsang kedde (húshagyó kedde) volt, mert akkor az ünneplés éjfélig tartott. Hamvazószerda már az első böjti nap volt, akkorra beszüntették a táncot és a zenét, és a farsangot gyakran jelképesen el is temették.

A farsangtemetést a következőképpen tartották: Egy legény befeküdt egy teknőbe, a többiek pedig fehér lepedővel (szemfedő) betakarták. Egy másik legény lányruhába öltözött. A legények körbe hordozták a „koporsót” a szobában, a „lány” sírva ment utána és egy borospohárból „szenteltvizet” hintett rá.

Más német falvakban egy férfinak felöltöztetett szalmabábut tettek a kocsmában az asztalra. Egy legény, aki szerette a bort, beszédet mondott az élet mulandóságáról. Ezután a legények a falu végére vitték a szalmabábut, és ott eltemették.

A farsang emberemlékezet óta mindenütt kicsik és nagyok, öregek és fiatalok számára egyaránt a táncos örömök időszaka volt. Sok boldog órát töltöttek el az emberek étel és ital mellett, barátok és ismerősök vidám társaságában. Ebben az időszakban mindenféle népszokásokat, ünnepi felvonulásokat, különböző farsangi csínytevéseket és bolondságokat műveltek, gyakran túlzott mértékben is.

A farsang igen fontos volt a leányok életében. A lányok nem akartak pártában maradni, ezért fontos volt számukra, hogy farsangkor meghívja őket egy legény a bálba.

A csúnyácskákat már előre figyelmeztették, hogy vigyenek fel a padlásra havat, hogy nyáron tudjanak majd havat rostálni. (Tudniillik, hogy nyáron legyen hasznos elfoglaltságuk, ha már nem tudtak maguknak legényt fogni.)

Itt-ott az is szokás volt, hogy a legények egy kakast ástak be a földbe úgy, hogy csak a feje látszott ki. Egy legény aztán megpróbálta a kakas fejét egy nyeletlen sarlóval levágni. Ha sikerült, akkor elvitték a kakast a vendéglőbe és megsüttették.

A háziasszonyok természetesen otthon maradtak és sütötték a farsangi fánkot. E három napon a fő étel általában káposzta volt hurkával, füstölt hús vagy sonka. A gyerekek többsége nem szerette a káposztát, ezért az anyuka így kedveskedett nekik: „Gyerekek, egyetek káposztát, attól szépek lesztek!” Húshagyó kedden és hamvazószerdán ebből a káposztából a tyúkoknak is adtak, hogy azok egész évben együtt maradjanak és ne menjenek a szomszédba tojni. A férfiak ezekben a napokban általában a kocsmában voltak vagy barátoknál, rokonoknál, ismerősöknél kártyáztak. Közben természetesen bőven fogyasztottak bort is.

Farsangkor a háziasszony elhanyagolta a varrást, mert attól félt, hogy ha varr, akkor a tyúkok nem fognak tojni.¹

Hamvazószerda

¹ Néhány sor Gromon András: Szentelmények egy német falu népének életében c. cikkéből vettem át. (Szerző)

Az egyházat a 2000 éves tapasztalata alkalmassá teszi, hogy az embereket vezesse és nevelje. Ezt a művészetet, ezt a tudást hamvazószerdán is megcsodálhatjuk. Van-e a komoly, szent böjti időszak megkezdésére alkalmasabb, mélyértelműbb dolog, mint a hamvazás szertartása? Van-e annál megrázóbb, mint az egyház figyelmeztetése: „Ember, emlékezzél arra, hogy porból vagy és visszatérsz a porba.”

„Nun ist vorbei das Narrenspiel
Der Aschermittwoch setzt das Ziel,
Und reißt vom blassen Angesicht
Der Masken öden Plunder
Mit fester Hand herunter,
Das alles ist vorbei!
Vorbei, was diese Zeit dir bot,
Am Ende steht der bleiche Tod,
Und hinter ihm des Herrn Gericht!
Du magst um Gnade lallen,
Wenn alle Masken fallen,
Und Er das Urteil spricht!”

Magyarul: A bolondságok ideje lejárt, tépd le arcodról a hiú álarcokat. Elmúlt annak az ideje, mindennek végén a sápadt halál és Isten ítélete áll. Hiába kérsz könyörületet, mikor minden álarc lehull és ő kimondja az ítéletet.

Ezen a napon az emberek elmentek a reggeli misére, és utána a pap hamuval keresztet rajzolt a hívők homlokára emlékeztetőül arra, hogy az ember porból van és porrá lesz.

A böjti időszakban az emberek ismét szorgalmasabban jártak a reggeli misére, és különösen a péntek esti keresztúti ájtatosságra gyűlt össze sok hívő. Feketevasárnap a templomban minden Krisztust ábrázoló képet és szobrot lila lepellel takartak le, hogy a hívők számára még egyértelműbbé tegyék a passiók időszak kezdetét.

A XIX. században még szokás volt, hogy ezen a napon a kocsmáros meghívta a zenészeket egy vacsorára. Ez alkalommal sült halat szolgáltak fel nekik. A legények ezen a napon felkelesték a lányos házakat, ahol ruszlival és kvarglival vendégelték meg őket.

Virágvasárnap

Virágvasárnapkal kezdődik a nagyhét. Ebben az időben nem csak a templomban ünneplik az isteni Megváltó szenvedését és feltámadását, hanem a nép egész életével kiveszi részét az ünneplésből.

Nagyhét

A nagyhetet siralomhétnek vagy gyász hétnek is nevezik. A hét szertartásainak megrázó hatása alól egyetlen keresztény szív sem vonhatja ki magát, ha a hitnek csak egy parányi kis szikrája is pislákol benne. A virágvasárnap Jézusnak Jeruzsálemben történt győzedelmes bevonulását idézi, amikor a nép palmaágakkal üdvözölte őt. A barkaszenteléskor, mikor öregek és fiatalok színes szalagokkal összekötözött barkaágakat visznek a templomba, hogy ott megszenteljék őket, a pap azért imádkozik, hogy a hívők legyőzzék az üdvözülés ellenségeit és a megszentelt ágak áldást hozzanak rájuk. Énekelve állnak be a hívők a körmenetbe, ahol minden résztvevő egy barkaágat visz Jézus Jeruzsálemben történt bevonulásának emlékére. A körmenet

alatt bezárják a templom ajtaját, és a papnak kívülről be kell kopogtatnia a kereszttel, mire belülről kinyitják az ajtót. Ez azt jelképezi, hogy Urunk kereszthalála nyitotta meg számunka a mennyország kapuját. A templomlátogatók az istentisztelet után egy-egy szentelt barkaágot visznek haza.

Otthon a barkát a kertbe „ültetik”, és húsvétig ott marad. Az a gyerek, amelyik húsvét hétfőn behozta a lakásba a barkát, jutalmat kapott. Sok házban az volt a szokás, hogy az édesapa minden családtagnak egy-egy barkaszemet adott, amit le kellett nyelni annak reményében, hogy az embert egész évben meg fogja kímélni mindenféle gonosz betegség, mindenekelőtt a pestis, a láz, a sárgaság és a torokbetegségek.

Viharok idején néhány ágat el szoktak égetni a kályhán, mások pedig barkaágakat dugtak a tető alá, hogy megvédje a házat a villámcsapástól és a tüztől.

Nagycsütörtökön kezdődik a nagy gyász, amely a hét során egyre fokozódik. Azokra az eseményekre emlékeztet, amelyek az Úr búcsúbeszédeire, a halálfélelmére az Olajfák hegyén, Júdás árulására, Jézus elfogatására és utolsó szenvedő útjára. Nagycsütörtöktől kezdve „pihen” a mezőgazdasági munka. Öregek és fiatalok a templomba mennek, ahol a szentmise alatt az oltárt megfosztják minden díszétől, Krisztus testét a sírba helyezik, amely előtt a hívők leróják kegyeletüket. A harangok hallgatnak az egyház gyászának jeléül, mert gyászolja Urunk Jézus Krisztus szenvedését és halálát.

A nép azt mondja, hogy a „harangok elrepültek”. Általános az a hit, hogy a harangok Rómába repültek, de az örök városban való tartózkodásukat különbözőképpen magyarázzák. Ekkor kezdődik a kereplés, sok helyen fából készült kalapácsokat is használnak. A faluban az iskolás fiúk már összegyűltek utcák szerint, és kereplőkkel, illetve fakalapácsokkal a kezükben föl-le járnak az utcákon és zajos „hangszerükkel” imádságra szólítják az embereket:

Kerepeljük, kerepeljük, az angyali üdvözetet, hogy minden keresztény tudja mit kell imádkoznia:

három Miatyánkot és egy Hiszekegyet Krisztus félelméért.

A templomba híváskor:

először kereplünk a templomba,
másodszor kereplünk a templomba,
harmadszor kereplünk a templomba.

A nagyhét három utolsó napját a mi katolikus községünkben csendes komolyság és mélyen vallásos érzület jellemezte. A szentmise viszont nagyon ünnepélyes volt. A glória után elnémult az orgona és a harangok is elhallgattak. Szép időben a hívők körmenetben vonultak énekelve és imádkozva a Kálváriára és minden keresztúti állomásnál megálltak, hogy meghallgassák Krisztus szenvedésének és halálának történetét. Ha rossz volt az időjárás, akkor a pap a templomban ment egyik állomástól a másikig és a hívők a padokban maradtak. A Szent Sír-nál az asszonyok és a Mária-lányok örködtek éjszaka, óránként váltották egymást, és nagyszombat estig csendesen imádkozva elmélkedtek.

Nagypéntek az év legszigorúbb böjti napja. A falu lakói ezen a napon nem főztek, szigorúan böjtöltek, és délután elmentek meglátogatni a Szent Sírt.

Jézus keresztútjának állomásai

A keresztút állomásai Krisztus szenvedésére emlékeztetnek. Ha templomba megyünk vagy szentmisén veszünk részt, gondoljunk arra, hogy mennyi szenvedést vállalt magára Krisztus, hogy az embereken segítsen.

Nagyszombat

A reggeli istentiszteleten szentelik a tüzet és a húsvéti gyertyát. A templom gyertyáit eloltják, majd a frissen szentelt tüzről ismét meggyújtják őket. A fények kialvása az úr halálát jelképezi és azt, hogy ezáltal a régi szövetség megszűnt. A fények újbóli meggyújtása azt mondja nekünk, hogy Krisztus, aki magát a világ világosságának nevezte, minden embernek fényt és kegyelmet ajándékoz. A délutáni szentmise alatt visszajönnek a harangok Rómából. Amikor a harangok ismét megszólalnak, a kereplő fiúk feladata véget ért. Ezután házról házra járnak és a következő mondókát mondják:

O, du selige Osterzeit,
wir loben dich in Ewigkeit,
und ihr, liebe Leut,
gebt uns Eier oder Geld,
was eurem Herz gefällt.

Ó boldog húsvét,
téged mindenki dicsér.
Kedves emberek,
kosarunkba tojást vagy pénzt tegyetek,
amennyit szívből tehettek.

Az emberek tojást és néhány rézpénzt adtak a gyerekeknek a dobozkájukba. A fiúk a keresetet egyenlően elosztották egymás között.

Nagyszombat egyházilag már ünnepnek számít. Meggyújtják a húsvéti gyertyát és elégetik a szentelt fát, amelynek hamuját a következő év hamvazószerdáján fogják felhasználni.

Krisztus feltámadását este 6 órakor ünnepelték. A templom oltárait pompás virágokkal díszítették és előkészítették a zászlókat is a körmenetre.

Öregek és fiatalok, kicsik és nagyok, mindenki a legszebb ünneplő ruhájában ment el a templomba. A pap odament a Szent Sírhoz és németül kezdte el énekelni: „Der Heiland ist erstanden”, „Az Üdvözítő feltámadott” kezdetű éneket. Minden hívő tiszta szívből vele együtt énekelt és az orgona kísérte őket. Harangzúgás közepette felálltak az ünnepi körmenethez, amely a szokott útvonalán haladt: a templom és az iskola körül.

Egész elől a ministránsok és a zászlóvivők mentek piros zászlókkal (manapság fehérekkel). Utánuk következtek az iskolások (régén természetesen a tanárok is velük mentek), majd pedig Mauterer János zenekara. A zenekart a Mária-lányok és a különböző egyesületek követték. A menet végén a pap haladt a baldachin alatt a szentségtartóval. A papot az egyházi képviselőtestület és a Szent Sír őrei kísérték gyertyákkal és lámpákkal. A menet végét a zászlóvivők alkották fehér zászlókkal, majd a házas férfiak és nők következtek korcsoportok szerint, valamint a zöld zászlót vivők. (Manapság már nem viszik a zöld és piros zászlókat.)

Húsvét

Húsvétvasárnap

Húsvétvasárnapra virradó éjszaka a falu lakói gyertyákkal és fáklyákkal mentek fel a Kálváriára. Ezzel a szokással emlékeztek a bibliai asszonyokra, akik Jézus sírjához mentek, hogy bebalzsamozzák holttestét. A sírt azonban üresen találták. A Kálváriáról az emberek az erdei kápolnába mentek.

Húsvétvasárnap a harangok hirdetik az örömhírt: „Feltámadt az *Üdvözítő*, alleluja!” Krisztus feltámadt és feltámadásának napjával a szabadság, egyenlőség és testvériség tanítása általános fogalommá vált. A feltámadás új fogalmakat adott az emberiségnek, így adta meg a nyugati kultúrának a világtörténelmi szerepéhez az első lökést. Tagadhatatlan azonban, hogy az első keresztény húsvétból új korszak kezdődött, mert az emberiség elé új, eddig ismeretlen ideálok kerültek. Az évszázadok során az emberek többé-kevésbé közelebb kerültek ezekhez a fogalmakhoz. Voltak azonban időszakok, amikor úgy tűnt, hogy az emberiség teljesen elfelejtette őket! A Feltámadott szabadságot hirdet, de saját szenvedésén keresztül akarta megmutatni, hogy az ember csak önuralom és engedelmesség által válik méltóvá a szabadságra. Ugyanakkor minden ember egyenlőségét is hirdette, de a fennálló társadalmi rendet nem döntötte meg. A testvériséget hirdette, ugyanakkor a tekintély tiszteletére is tanított és a kötelességet a jog fölébe helyezte.

A reggeli misén szentelték a húsvéti kalácsot, a sonkát, a tojást és a bort. A reggeli istentisztelet után a templom mellett és az udvarokban iskolások álltak körben és „tojáscélzást” játszottak. A húsvéti tojást egy pénzdarabbal kellett eltalálni úgy, hogy a pénz beleálljon.

Húsvéthétfő

Ezen a napon délután az emberek „kirándultak Emmausba”. Ez a szokás Jézus tanítványaitól ered. Jézus halála után a tanítványok magányosan és szomorúan jártak-keltek és állandóan a Mesterre gondoltak, akit néhány nappal azelőtt keresztre feszítettek és eltemettek. Mikor az Emmausba vezető úton mentek, szembe jött velük a Megfeszített és így köszöntötte őket: „Béke veletek!” Erre az eseményre emlékezve ment ki régebben a családapa az övéivel néhány órára a szabadba.

A legelterjedtebb húsvéthétfői szokás a budai hegyvidéken, így Vörösváron is, a locsolkodás volt. A legények és a kisfiúk felvették a legszebb ruhájukat és elmentek a rokonokhoz és a szomszédokhoz, hogy meglocsolják a lányokat és az asszonyokat. A legények erre az alkalomra a keménykalapot (ksefthut) tették a fejükre, kezükbe egy üveg kölnivizet fogtak, amiből aztán alaposan meglocsolták a nőszemélyeket. Régen a lányok a locsolásért virágot adtak a legényeknek, amit azok a gomblyukba vagy a kalap mellé tűztek. A legényeket süteménnyel, likőrrel, pálinkával kínálták. Az asszonyok inkább tojást és süteményt adtak nekik.

Húsvéti nyúl és húsvéti tojás

Húsvétra a kedves húsvéti nyuszi, mint az köztudott, színpompás húsvéti tojásokat hoz a gyerekeknek. Húsvéthétfőn reggel, mikor a festett tojásokat már jól eldugta a kertben, így kiáltott az anyuka a gyerekeknek: „Itt volt a húsvéti nyuszi, gyertek keressétek meg gyorsan a tojásokat!” A gyerekek rögtön keresgélni kezdtek, amíg minden tojást megtaláltak. A kicsik egy darabig még a nyuszt is keresték, de az már régen elment, hogy más gyerekeknek is vigyen húsvéti tojást.

Milyen szimbolikus jelentése van tulajdonképpen a húsvéti tojásnak? A tojás a feltámadás jelképe. A tojás külső héja a szemfedő. Mint ahogy a kismadár is feltöri a tojás héját, ugyanúgy a Megváltó is áthatolt húsvét reggelén a szemfedőn, hogy dicsőségesen feltámadjon a sírból. Húsvét reggelén Krisztus úgy jött ki a sírból, mint a kiscsirke a tojásból, amelyben el volt temetve, mondja egy régi hasonlat. Mivel a tapasztalat bizonyítja, elhisszük, hogy a tojásból egy élő madár fog kikelni, pedig ha a friss tojást feltörjük, semmit sem látunk az állatból. Miért ne higgyük el akkor, hogy a sír, amely holttestünket takarni fogja, a maga idején majd megnyílik, hogy kiengedje magából új életre kelt testünket?

Ezért már emberemlékezet óta megajándékozzák egymás az emberek húsvét ünnepén, a feltámadás reményének napján tojással, a feltámadás jelképével.

Ezt a szokást az egyház is elfogadja és ezért húsvétkor megáldja a tojást és a hívők által a templomba hozott ételeket. Erre külön áldáskérő imát is rendelt. Így szenteli meg az egyház a népszokásokat és ad nekik mélyebb értelmet.

Egyéb húsvéti szokások Pilisvörösváron

A 40 napos böjtöt régen szigorúan betartották, különösen a nagyhéten. Nagycsütörtökön csak zöld ételeket (spenótot, káposztát, stb.) ettek. Böjti étel volt még a sós hering, a ruszli hagymával, sajt, túró, tükörtojás, bableves és babsaláta.

Nagypénteken csak egyszer szabadott enni, de voltak emberek, akik egész nap böjtöltek. A hústól való megtartóztatás még a én gyerekkoromban is egészen a feltámadási körmenetig tartott, amely nagyszombaton délután volt. A körmenet után ettek először sonkát tojással. A sonka különösen tormával volt nagyon finom.

Amikor még iskolás gyerek voltam, sokszor hallottam a templomban a hatalmas nagy „óriás kereplőt”. Mikor a harangok nagyszombaton visszatértek Rómából és megszólaltak, az is szokás volt, hogy a gyümölcsfákhoz szaladtak és erősen megrázták őket, hogy jó termésük legyen.

Mikor a szeplős lányok nagyszombaton meghallották a Rómából visszatért harangokat, gyorsan elszaladtak mosakodni, hogy eltűnjenek a szeplőik.

Lelkigyakorlatok

Vörösvárról sok hívő vett részt az évente megtartott lelkigyakorlatokon. A férfiak három napot töltöttek a fővárosban (Manresa), az asszonyok pedig Pécelen.

A tavaszi időszak

A tavaszi hónapok a parasztnak mindig sok munkát adtak, kora reggeltől késő estig talpon kellett lenniük. A mezei munka nem tűrt halasztást, így a parasztnak minden nap volt mit tennie.

Április 25-e Szent Márk napja fontos nap volt a paraszt életében. Ezen a napon és a Krisztus mennybemenetele előtti három napon ünnepelték az úgynevezett „könyörgőnapokat”. Márk napján énekelve és imádkozva vonult ki a körmenet a földekre, hogy isten áldását érje a ter-

mésre. A pap így imádkozott: „...óvd és áldd meg a föld termését, küldj rá időben éltető esőt és napsugarat...”

Ezt a szertartást a termés megáldásának is nevezték. Az egész községnek szüksége volt Isten áldására, mert a falu legtöbb lakója mezőgazdasági munkából tartotta el a családját. A jó terméshez nemcsak szorgalomra volt szükség, hanem Isten kegyelmére is.

A körmenet útja a határban minden évben egy másik kereszthez vezetett, amely a falu végén állt.

Akinek állatai voltak, hazavitt a megáldott termésből egy marékra valót s az állatoknak adta, hogy megvédje őket a betegségektől.

Április

Nagyon régi szokás, hogy az emberek április 1-jén „a bolondját járatták”, „az áprilisba küldik”, vagyis megtréfálják egymást.

Különösen az életvidám, nyüzsgő gyerekek tisztelik és gyakorolják kiadósan ezt a régi szokást, de a felnőttek is megengednek maguknak ezen a napon néhány ártatlan tréfát. Az áprilisi tréfák még ma is virágoznak. Az embereknek nincs is kifogása ellenük, ha a tréfa valóban ártalmatlan, de sajnos gyakran előfordul, hogy otromba, sőt veszélyes tréfát találnak ki.

Ezen a napon gyakran lehet hallani a közismert vidám mondókát:

April! April! April!
Heut' kann man den Narren schicken
wohin man will!

Április! Április! Április!
Ma elküldöm a bolondot,
Bárhova karom is.

A barátokat és az ismerősöket orruknál fogva vezetik. A szolgálkat és a gyerekeket általában elküldték a gyógyszertárba vagy a fűszereshez, hogy hozzanak szúnyogvért, muslincazsírt vagy egyéb más komikus dolgot.

Ha a vásárló ezeket a dolgokat kérte, akkor az eladó kinevette és elmagyarázta neki, hogy áprilisi tréfa áldozata lett. Az általános vidámság növelésére az ily módon lóvátett emberek hátára papírdarabkákat, színes szalagokat ragasztottak.

Vannak, akik úgy vélik, hogy az „áprilisba küldés” szokása eredetileg Krisztus szenvedésének történetével van összefüggésben, amikor is az egyik bírótól a másikig küldözgették őt („Ponciustól Pilátusig”).

Werkli Flórián ezt írta a Neue Zeitung 1981. április 4-i számában: „Emlékszem arra, hogy az Árpád gimnáziumban április 1-jén mindjárt tréfával kezdtük a napot. Ilyeneket mondtunk egymásnak: Menj haza, ma nincsen tanítás! Menj az igazgatóhoz, mert hívat! Egy csinos lány vár rád a bejáratnál!”

Voltak mindig akik beugrottak, a többiek pedig kinevették őket.

Április 1-jét tartják Júdás születésének vagy halála napjának is, ezért szerencsétlen napnak számít.

Április 24-én van Szent György napja. Ezen a napon a gabonának már olyan magasnak kell lennie, hogy egy varjú el tudjon benne bújni.

Időjárési jóslat: „Sind die Reben um Georgi blind, so freut darauf sich Mann und Kind.” (Ha a szőlővesszők György napján vakok, örvendeznek kicsik és nagyok.)

Május

Az év egyetlen hónapjához sem fűződik olyan sok különböző szokás, hagyomány, közmondás, időjárési jóslat és más jóslat, mint a májushoz. Vörösváron még ma is él egy nagyon régi hagyomány, mely szerint május 1-jére virradó éjszaka a lány udvarlója a legnagyobb csendben májusfát állít a kedvese háza elé. A májusfát a legények az erdőből cipelték a faluba. Szalagokkal feldíszítették, és voltak akik borosüvegeket is akasztottak az ágakra.

Régebben ezeket a májusfákat a falu más tekintélyes embereinek háza előtt is felállították. Ezzel akartak nekik örömet szerezni és őket megtisztelni. Májusfának mindig magas, karcsú fákat választottak ki, eltávolították róla a kérget és az alsó ágakat, a koronát viszont teljes egészében meghagyták. A májusfa május 1-je után még néhány napig a helyén maradt, utána egy vasárnap délután (vagy pünkösdvasárnap) a legények zenével és nagy kiabálás közepette kihúzták a földből, majd a feldíszített korona egy ágacskáját annak adták, akinek a tiszteletére a májusfát állították.

A fiatalok természetesen borraivalót kaptak minden májusfa felállításáért, amit aztán a kocsmában közösen elmulattak és eltáncoltak. A II. világháború óta már csak a lányos házak elé állítanak májusfát.

Mi mindent műveltek még ezen az éjszakán? Másnap reggel bizony sok minden kiderült. Mindent, ami mozgatható volt, eldugtak, kiakasztották az ablaktáblákat és elcipelték a szomszédhoz, kicserélték a kapukat stb. Egyszer mi is a Szent János tóban találtuk meg a kiskapukat, egy másik alkalommal pedig hatalmas üstöt láttam a Fő utca 84. számú ház tetőjén.

A négy fagyosszent is májusban kelt nagy félelmet és ijedelmet. Általában az első háromtól (Pongrác, május 12., Szervác, május 13., Bonifác, május 14.) félnek a legjobban. A negyediket, Orbánt (május 25.), majdnem elfelejtik, pedig négyük közül ő a legveszélyesebb, mivel ő a legutolsó. Ha azonban jól viselkedik, vagyis barátságos marad az idő, még ha borús is, de legalább nem fagy, reményteljesen így szólnak az emberek: „Szent Orbán tiszta és világos, megáldja a hordókat.”

Hogy miért éppen ezeket a szenteket tisztelik meg és nevezik a nép körében fagyosszenteknek vagy borszenteknek, nem tudjuk, mert ezek az ájtatos szentek és mártírok bizonyára nem igen törődtek a borral.

Szent Flórián

A tűzoltó-egyesület minden évben május 4-én elzarándokolt a Flórián-kápolnához és arra kérte a szentet, hogy óvja meg a falut a tűzkártól. A XVIII. és XIX. században ugyanis, amikor a házakat még szalmával fedték be, nagyon sok ház leégett.

Pünkösöd

Pünkösöd a kezdődő nyár ünnepe, az a nap, amikor lezárul a rügyező tavasz 49 napja, amely húsvét és pünkösöd között eltelt. Amikor beköszönt a pünkösöd, a paraszt már lassan az aratásra készülődik.

Vallási tekintetben pünkösöd ünnepe az emberiség végleges megváltását jelenti, amely a Megváltó születésekor kezdődött és az ő mennybevételével fejeződött be.

Pünkösöd napján küldte el a Megváltó tanítványainak a Szentlelket, mert csak ezen a napon találta a földi embert méltónak arra, hogy az ígését hirdesse, a művét folytassa, mert ő is csak röviddel azelőtt váltotta meg keresztje és halála által a bűnös emberiséget.

Pünkösöd a búcsúzó tavasz és ugyanakkor a beköszöntő nyár ünnepe. Ez idő tájban bontakoznak ki a rügyekből a levelek és a virágok, és titokzatos módon minden szalmaszálla, fübe és fába csodálatos erő költözik, amely megérleli a gyümölcsöt. Ez a Szentlélek, amely pünkösöd vasárnapján elárasztja az egész természetet: a sokasodás és megtermékenyítés erejét adja az egész emberiség javára és üdvére.

Nem tudunk arról, hogy pünkösödkor választottak-e Vörösváron pünkösdi királyt vagy sem.

Pünkösödkor ünnepelte a község az erdei kápolna búcsúját. Régen ezen a napon zarándokok jöttek a szomszédos falvakból az erdei kápolnához. Tavasztól ősziig az erdei kápolnában a reggeli misét német nyelven tartották.

Úrnapja

Az egyházi év egyik legnagyobb ünnepe az Úrnapja. Ezen a napon hagyta el az Üdvözítő a templomot és jött a népéhez.

Ezért ezt az ünnepet különös pompával ünnepelték. A hívő asszonyok, férfiak és gyerekek igyekeztek segíteni, hogy ez a nap minél ünnepélyesebb legyen. Az Oltáriszentség ünnepét nagy körmenettel ünnepelték. Ez volt az ünnep csúcspontja, mikor a legszentebb Oltáriszentséget körbevitték a falu utcáin és útjain.

Már néhány nappal az ünnep előtt megkezdték az előkészületeket, különösen abban a négy családban, amelyeknek kiváltsága volt, hogy az oltárokat felállítsa és díszítse. Nem csak a házakat és az utcákat, hanem az oltárokat is gazdagon feldíszítették. Az oltár úgy készült, hogy először fából egy vázat ácsoltak össze, amit aztán zöld tölgy- és bükkfalommbal fedtek be.

A legnagyobb gondot azonban a virágszőnyeg elkészítésére fordították. Az előkészületek már jónéhány nappal előbb megkezdődtek.

Sódert készítettek elő és virágot gyűjtöttek az erdőben és a mezőkön. Ebben a munkában különösen a gyerekek szorgoskodtak.

Pilisvörösváron régen három téglából épített úrnapi kápolna volt (a Steckl-, a Pfeiffer- és a Szent Flórián- vagy Stui-kápolna), a negyediket minden évben a Flórián-kápolnától 300 méterre állították fel a Müller-féle (Kányádi) ház előtt, a Fő utca 38. szám alatt. A Steckl-kápolnát a II. világháború után lebontották, mert a Schuck család családi házat épített a helyén.

A II. világháborúig a körmenet először a Steckl-kápolnához ment, utána a Pfeiffer-kápolnához, innen a Fő utcán egészen a Szent Flórián-kápolnáig, végül pedig a Fő utcán egészen a Müllerék házáig. Itt állt mindenévben újonnan felépített lombsátor, vagyis a negyedik kápolna. Visszafelé a menet az Iflinger utcán át ment a Pék utcába, majd egy kis közön át a Sváb utcába. Innen a körmenet a plébánia mellett visszatért a templomba.

A II. világháború után a körmenet útját lerövidítették, és már csak a templom és az iskola körül ment. Ettől kezdve mind a négy állomást lombból építették fel és a lombsátrakba oltárokat készítettek. Ezekben a kápolnában egy-egy oltárt állítottak fel, szentképet vagy szobrot helyeztek rá, és virágokkal és gyertyákkal díszítették.

Úrnapja reggelén a harangok istentiszteletre hívták az embereket és mindenki elment, aki tudott, mert senki sem akart hiányozni a körmenetből. Az ünnepi nagymisére mindenki a legszébb ruháját vette fel, mert nagyra értékelte az ünnep jelentőségét.

A nagymise után a hívők körmeneten vettek részt. A körmenet élén keresztet és az iskolai zászlót vitték, utána következtek az iskolások. (Régen a tanárok is a gyerekekkel mentek.)

Hozzájuk csatlakoztak a fiatalok, aztán következtek a Mária-lányok a zászlójukkal, a zenekar, a különböző egyesületek: a tűzoltóság, a frontharcosok, a katolikus legényegylet stb.

A baldachin előtt mentek a ministránsok. A baldachin alatt a pap vitte a szentségtartóban a legméltóságosabb Oltáriszentséget. Az egyházi képviselőtestület tagjai tartották a baldachint, ami különleges kitüntetésnek számított.

A baldachint két oldalról a lámpavivők kísérték. A menet végét a férfiak és a nők alkották.

Imádkozva és énekelve vonultak a hívők az utcákon a kápolnákhöz, ahol a közismert szent énekeket énekelték.

A pap minden állomásnál áldást osztott az Oltáriszentséggel mind a négy égtáj felé.

A körmenet a templomban ért véget, miközben a „Großer Gott, wir loben Dich” (Ó nagy Isten mi dicsérünk Téged) kezdetű bevonulási éneket énekelték. Az Üdvözítő kiment a nép közé és most újra visszatért a templomba. Mielőtt az emberek hazamentek, nem mulasztották el, hogy tépjenek egy kis szentelt zöldet az oltárok lombjából. Otthon a lakásban a képkereteket díszítették vele, vagy a padlás gerendája alá dugták, hogy megvédje a házat a tűztől és a villámcsapástól.

Milyen volt az oltár a lombsátorban?

Az oltár céljára először fából egy vázat ácsoltak, amit zöld ágakkal borítottak be. Minden oltárnál volt egy virágfüzér, amelyet kilencféle virágból fontak.

A lombsátor belsejében van az oltár, amelyen sok gyertya, egy kereszt és vázákban virág állt.

Középen egy szegfűből és búzavirágból font koszorú helyezkedik el. Ebbe a koszorúba állítja bele a pap a szentségtartót. Az oltár alá gyógyfüveket szórtak (pl. szarkalábat), hogy az Oltáriszentség közelsége gyógyító erővel hasson. (10-15 darab szarkaláb ágyba téve, állítólag igen hatásos a görcs ellen.)

A körmenet alatt az iskolás lányok kosárkáikból virágszirmokat szórtak az útra a baldachin előtt. A z oltároknál a pap részletet olvasott fel az evangéliumból, majd a zenekar eljátszotta a „Christus vincit...” kezdetű dicsőítő éneket, és a pap megáldotta a jelenlévőket.

Délután vagy a körmenet után mindenki néhány szál virágot akar hazavinni a lombsátorból. A kápolnák és a lombsátrak (a II. világháború után) hamarosan kopaszon álltak.

A gyönyörűszép virágszőnyegek estére már alig ismerhetők fel. Akkor jöttek az asszonyok és összesöpörték az elszáradt virágszirmokat és ágacskákat.

A néphit azt tartja, hogy ha valaki kocsival átmegy a virágszőnyegen, akkor a faluban hamarosan tűz lesz.

Minden ház, amelyik előtt a menet elment, felelős volt a ház előtti virágszőnyeg elkészítéséért. A szomszédok természetesen egyeztettek egymás között a színt és a mintát. Azok, akik a körmenet útvonalától távolabb laktak, gondoskodtak kőpor és a zöld ágak beszerzéséről, amelyeket a virágszőnyeg két oldalán állítottak fel. A házak tűzfalait frissen meszelték, az udvarokat felsöpörték, mindennek ragyognia kellett a tisztaságtól. A körmenet útvonalán levő házak ablakaiba virágokat, gyertyákat és szentképeket tettek.

A vörösvári virágszőnyegek közel és távol híresek voltak. Sokan jöttek a fővárosból és a környékről is, hogy megcsodálják a szép virágszőnyegeket.

A körmenet után misét tartottak a templomban.

Zarándoklatok

A vörösváriak egykor Máriaremetére, a csobánkai szent kúthoz és Szentkeresztre¹ zarándokoltak. Az ausztriai Mariazellbe csak ritkán szerveztek közös utazást.

Július 2-án Csobánkára, július 26-án és szeptember 8-án Máriaremetére vonultak a vörösvári zarándokok. Ezek a zarándoklatok mindig életreszóló élményt jelentettek a résztvevőknek. A zarándoklatok lelki megerősödést és gazdagodást eredményeztek.

¹ Péliföldszentkereszt

Máriaremetéről a következő történetet mesélik: „A betelepülés korában egy Thalwieser Katharina nevű fiatal leány jött a svájci Einsiedelnből (Remete) Hidegkútra. Uticsomagjában egy Mária-képet hozott magával szülőfaluja templomának főoltáráról.

1760-ban azon a fán volt, amelyen még ma is lóg az oltár mögött. Hamarosan zarándokok érkeztek, hogy imádkozzanak a kép előtt, és a kis fatemplom már nem tudta befogadni a sok zarándokot. 1817-ben kőtemplommá alakították át. De hamarosan ez a kápolna is kicsinek bizonyult. Ezért a templomi egyesület elhatározta, hogy egy nagy, szép templomot építtet. A templomot 1899. október 1-jén szentelték fel. A belső berendezést I. Ferenc József császár ajándékozta.” Ettől kezdve a templomba 2000 ember fért be.

Az istentisztelet után összeállt a menet, melynek élén egy keresztet vittek, utána mentek a férfiak és a pap a ministránsokkal, két oldalról pedig az egyházi zászlók kísérték. A menet útja Solymáron keresztül vezetett, és a falu végén egy kis pihenőt tartottak.

Már nem volt hosszú az út Hidegkút község elejéig, ahonnan a zarándokok imádkozva vonultak a kegytemplomig. A processziót egy pap harangszóval fogadta. 10 órakor a püspök ünnepi nagymiséjét celebrált. Utána a zarándokok leültek a fübe ebédelni. A gyerekek délután a mezőn játszottak, a felnőttek pedig mézeskalácsból készült rózsafüzért vásároltak az otthon maradtaknak.

A délutáni ájtatosság után a zarándokok hazaindultak. A csobánkai és a szentkereszti zarándoklat is ugyanígy zajlott le. Csobánkára a zarándokok gyalog mentek. A garancsi háztól nem a kiépített úton mentek, hanem inkább átvágtak a hegyen, mert úgy rövidebb volt az út. Szentkeresztre csak ritkán zarándokoltak el gyalog. Legtöbbször vonattal mentek Tokodig és onnan gyalogoltak. A zarándoklat napja mindig Szent Vendel napja (október 20.) volt.

Szent Anna

Július 26-án, tehát Szent Anna napján a vörösvári zarándokok mindig elmentek Máriaremetére, hogy kifejezzék Szűz Mária édesanyja iránt érzett tiszteletüket. De szeptember 8-án is elzarándokoltak Máriaremetére. A zarándokútra magukkal vitték a zászlókat is, és az énekeket néha zenekar is kísérte. Mikor a zarándokok este visszaértek Vörösvárra, a menet énekelve vonult a templomhoz.

Einen schönen Gruß den bringen wir,
Von Maria-Einsiedel kommen wir,
Von Jesus, Maria und Josef.
Wir danken Gott für jene Gnade,
Die unsere Seele empfangen hat.
Gelobt sei Jesus Christus!

Szép köszöntést hozunk,
Máriaremetén voltunk,
Jézusnál, Máriánál és Józsefnél.
Megköszönjük Istennek a kegyelmet,
amit lelkünkbe öntött.
Dicsérettessék a Jézus Krisztus!

Mikor megérkeztek a zarándokok, így köszöntötték az otthon maradtakat: „Köszöntést hozunk Máriaremetéről.” „Isten fizesse meg” – volt rá a válasz.

A zarándoklatokat a II. világháború után beszüntették.

Bonomi Jenő ezt írja: „Deutsche aus dem Ofner Bergland in Ungarn auf Wallfahrt” (A budai hegyvidék németjei magyarországi zarándoklatokon) című könyvében:

„A budai hegyvidék német lakói szerettek zarándokolni. Az egyházi év bizonyos napjain zarándokcsoportok indultak útnak az egyes községekből, hogy felkeressenek egy a közelben levő vagy egy távolibb kegyhelyet. Ez évről évre így történt. Általában egy behatárolt körben mozogtak, a saját szakrális területükön belül. Mindent megtaláltak ott, amire szükségük volt: a Szent Kereszt, a Szűzanya és más szentek kegyhelyeit, egyszerű kápolnákat és pompás templomokat, mindezt egy változatos, szép vidéken. Alkalmadtán távolabbra is elvezetett az útjuk, mert tisztelendők, zarándoklatvezetők vagy valaki más a faluból néha ajánlott egy addig ismeretlen kegyhelyet mint úticélt, amit aztán meg akartak ismerni, ki akartak próbálni.”¹

Csobánka: „A falun kívül az erdőben áll a kis kegytemplom, közvetlenül mellette pedig a szent kút. Eredetileg ez egy görögkeleti szerb zarándokhely volt, amelyet a katolikus németek lassanként birtokba vettek. 1845-ben Schnierch Erzsébet 81 éves budai polgárné, miután gyógyulást nyert a forrásnál, építtette fel itt az első kápolnát Isten anyjának tiszteletére. 1948-ban ezt lebontották és helyére egy nagyobbat építettek. A környező falvakból még szerbek is szoktak ide járni, de ájtatosságukat a forrásnál végzik.”²

Máriaremete: „Ez a Mária-kegyhely volt a budai hegyvidék németjeinek legfontosabb szent helye. Még ma is a budapestiek legkedveltebb és az ország legnagyobb zarándokhelye. Itt a svájci Einsiedeln kegyképeinek másolatát tisztelik. Pesthidegkút egy Marx nevű lakója hozta magával a XVIII. század elején egy zarándokútról, felakasztotta a közeli erdőben egy fára ott, ahol 1899 óta a mostani nagy kegytemplom áll. A kép a főoltár mögött van.”³

Péliföldszentkereszt: „A Szent Kereszt legfontosabb kultikus helye Esztergom és Budapest között Péliföldszentkereszt, amelyet a német Nagyszentkereszt után neveztek el. A zarándokhely létrejöttét két esztergomi érsek fáradozásainak köszönheti. A templomot 1735-ben építették. 1913 óta szaléziánusok gondozzák a szentélyt. De az állatok egyik védőszentje, Szent Vendel is nagy tiszteletnek örvend itt. Három nemzetiség találkozott itt: a németek, a magyarok és a szlávok.”⁴

Nyári és őszi szokások

Péter Pál és az ünnep körüli szokások

A német nyelvterület legtöbb országában, ahol a parasztok a földesúr számára arattak, szokás volt (családi körben nem) az aratási ünnep megtartása. A gabona betakarítása után a földművesek a földbirtokoshoz mentek.

¹ Bonomi: 1971. 239. old.

² Bonomi: 1971. 255. old.

³ Bonomi: 1971. 258. old.

⁴ Bonomi: 1971. 259. old.

Elhozták munkaeszközeiket, valamint egy mezei virágból és gabonából kötött koszorút, amelyet a legjobb arató nyújtott át a földesúrnak. Az uraság egy pohár bort vagy sört ivott meg a munkások vezetőjével és azzal az aratóval, aki átnyújtotta neki az aratási koszorút. Utána ünnepi vacsora következett a jellegzetes ételekkel, majd végül táncoltak.

A múlt század végéig főleg a sarlót használták aratáskor, hogy kevesebb gabona vesszen kárba. Az aratógépek megjelenése előtt Magyarországon is szokás volt, hogy a napszámosok megegyeztek a földesúrral. Az arató az által a learatott gabona tized vagy tizenkettő részét (porció) kapta. Az aratók csoportokban (bandákban) dolgoztak, amelyek vetélkedtek egymással. Minden aratóval egy kévekötőnő dolgozott együtt. Az aratás a sarlóval napi 12-14 órás nehéz munkát jelentett.

Az aratás után kezdődött a cséplés, amely szintén nehéz munka volt ember és állat számára egyaránt, egészen a cséplőgép megjelenéséig a múlt század végén.

„A parasztok számára még manapság is június végétől október elejéig tart a munka dandárja. A régi aratási hónapból azonban már sok minden hiányzik. Szinte teljesen eltűnt a sarló és a kasza, mert a gépek kivették az emberek kezéből. Az aratás körüli gazdag szokásvilág egészen összezsugorodott. Egy-egy jeles nap azonban még ma is él az öreg parasztok emlékezetében. A nép időjárás jósoltai ekkortájt igen fontosak voltak, mert az aratást csak jó időben lehetett elvégezni.

A régi megfigyelés, hogy „Magdolna szeret sírni” arra utal, hogy július 22. gyakran esős.

Július 25. Szent Jakab napja. A hozzá kapcsolódó regula azt mondja, hogy „ha Jakab napján meleg és tiszta idő van, akkor karácsonykor a kályha fog melegíteni.” Ez azt jelenti, hogy ha Jakab napján nem esik az eső, akkor kemény télre lehet számítani.

Július 26. Anna napja. Ezen a napon ünneplik az Annákat, Ancsákat, Náncsikat. Szent Annát mint a szegények, a munkásasszonyok és a varrónők védőszentjét tisztelték.”¹

Szeptember a gyerekeket az iskolakötelezettségre és arra emlékezteti, hogy ismét megérkezett az ősz. Az r-betű a hónap nevében arra utal, hogy a megfázás veszélye nélkül már nem ülhetünk vagy fekdühetünk le a pusztára. Még pontosan emlékszünk szeptember azon napjaira, amelyek a parasztok életében különösen fontosak voltak. A népi bölcsesség ebben a hónapban is foglalkozik az időjárásjósással. Sok korai jelenségből lehet arra következtetni, hogy mit fog hozni a szeptember. Egy régi parasztmondás így szól: „Ha július enyhén kezdődik, akkor a szeptember is olyan lesz.” Szeptemberről általában ezt kell megjegyezni: „Tiszta szeptember – termékeny év.” Egy másik regula azt mondja: „Ha szeptemberben dörög és villámlik, sok gyümölcsnek örülhetsz a következő évben.” Mit jelentett a parasztok számára a szeptemberi eső? „Szeptemberi eső – a parasztnak sokat jelentő.” A villámlás és a dörgés azért volt fontos ebben a hónapban, mert a következő februárra engedett következtetni.

Szeptember elsejével kezdődik az ősz, ugyanakkor a vénasszonyok nyara is. Ennek is meg volt a jelentősége. Ez a régi tapasztalat apáról fiúra szállt: „Meleg nyárra legtöbbször hosszú tél következik.”

¹ Dr. Vargha Károly Neue Zeitung-ban megjelent cikkéből

Nagyon fontos volt a Mihály nap körüli időjárás megfigyelése. Ha a Mihály nap előtti éjszaka (szeptember 29-én) tiszta, akkor hosszú és kemény tél következik. De ha Mihály napján esik, akkor a következő tél igenenyhe lesz.

Fontos időjárási jóslat még az is, hogy ha a költöző madarak Mihály előtt nem mennek el, akkor karácsony előtt már nem lesz tél.

Régebben a parasztek az októberi időjárásból következtetni tudtak a következő hónapok időjárására is. Ha az október meleg volt, akkor azt mondták, hogy „meleg október – hideg február.” De ha „október sok fagyot és szelet hoz, akkor a január és a február enyhe lesz.”

„Ha Simon és Júdás elmúlt, közeledik a tél.”

Az állatok és a növények megfigyeléséből is a közeledő télre következtetett a parasztnép. Októberben a nappalok még kellemesen melegek, de már hűvös esték és éjszakák következnek. Ahol a családban sok gyermek volt –és a parasztcsaládokban ez volt az általános -, ott az édesanya meggyújtotta a tüzet, mert megtanulta az édesanyjától azt a bölcsességet, hogy a „csillagos októberi éjszaka szereti a meleg kályhát.”¹

Novemberi és decemberi szokások és hagyományok

A parasztház lecsendesedett. A földekről mindent betakarítottak és behordtak. Novemberrel megjöttek az esős, ködös napok is. Néha ilyenkor már havazott is, és a hópolyhek fehér takaróba burkolták a természetet. A vándormadarak már elrepültek, és gyakran fúj barátságatlan szél. Mihelyt a fehér takaró mindent beborított, előkerültek a szánkók. De az első hó hamar eltűnik, így a korán érkezett fehér szőnyeg általában csak a gyerekek néhány órás vidám szórakozásához volt elegendő.

A parasztek az év utolsó két hónapjában általában otthon vannak, így több idejük van arra, hogy esténként találkozzanak egymással. Az édesapa javítgatta a szerszámokat, az édesanya kukoricát morzsolta, és közben mesélt a gyerekeknek, vagy pedig a tollfosztásban segített.

Ez idő tájt is jól meg kellett figyelni az időjárást, mert meg lehetett belőle határozni az elkövetkezendő hónapok időjárását.

„Amilyen az idő Katalinkor, olyan lesz az egész télen.”

„Amilyen a december, olyan a június.”

„Ha december sötét, nem napos és tiszta, akkor termékeny év következik.”

Mindenszentek

November elsején van Mindenszentek ünnepe. A keresztény naptárban ez mindig ünnepnap volt. Ezen a napon, vagy már előtte, az emberek meglátogatják halottaikat a temetőben. Imádkoznak értük és gyertyát gyújtanak a sírjukon. Gyertyafény ragyogja be az egész temetőt.

Az esti szentmisét a temetőben tartják. A rákövetkező halottak napján az emberek a reggeli misére mentek és utána gyakran ismét felkeresték a temetőt. Katalin napjától (november 25.) egészen szilveszterig nem tartottak bálakat, esküvőket és táncrendezvényeket.

¹ dr.Vargha Károly Neue Zeitung-ban megjelent cikkéből

Táncos esték ugyan nem voltak, de a fiatalok, az asszonyok és a férfiak is lehetőséget kerestek arra, hogy kellemesen múlassák az időt. Vörösváron nem volt fonó, de a legények és lányok házaknál találkoztak, társasjátékokat játszottak, az asszonyok meséltek és énekeltek, szórakoztatták a legényeket és a lányokat. A férfiak általában kártyáztak.

A betlehemezést Vörösváron nem ismerték. A betlehemezést a vörösváriak a magyaroktól vették át az I. világháború után. Ezért van az, hogy a betlehemes játékot mindig magyarul adták elő.

December 4-én van Szent Borbála ünnepe. Pilisvörösváron már 1894-től volt barnaszénbánya, és a bányászok Szent Borbálát tisztelték védőszentjüként. Ezen a napon a bányászok nem dolgoztak, hanem a Borbála-kápolnában misét hallgattak.

Mielőtt a bányászok munkanapokon lementek az aknába, rövid imát mondtak. Gromon András jegyezte fel ezt az imát:

„Heilige Barbara, du edle Braut,
Mein Leib und Seel' dir vertraut,
Sowohl im Leben als im Tod,
Komm' mir zu Hilf' in meiner Not;
Hilf, daß ich vor meinem letzten End'
Empfang' das heilige Sakrament.

Bei Gott mir so viel nur erwerb,
Daß ich in seiner Gnade sterb;
Den bösen Feind weit von mir treib;
Wenn sich die Seel' vom Leib abtrennt,
So nimm sie auf in deine Händ.
Schütze sie vor Höllenpein
Und führ' sie in denHimmel ein.”

Szent Borbála, Te nemes menyasszony,
Rád bízom testemet és lelkemet,
úgy éltemben mint halálomban,
jőjj segítségemre az ínségben,
segíts, hogy halálom előtt
megkaphassam az utolsó szentséget.

Istennél csak annyit érj el,
hogy az ő kegyelmében halhassak meg.
Űzd el tőlem messze a gonosz ellenséget.
Ha a lélek megválik a testtől,
vedd fel a kezébe,
óvd meg a pokol kínjaitól
és vezesd be a mennyországba.

Az I. világháború után ezt az imát már nem németül, hanem magyarul mondták, mert nem minden bányász értett németül. A Szlovákiából, Galíciából, Horvátországból, Romániából stb. érkezett munkások már magyarul tanultak, de németül csak kevesen.

December 6-án van Szent Miklós napja. A gyerekek örömmel várták, de kicsit féltek is tőle. Nem tudták ugyanis, hogy ajándékot fognak-e kapni, vagy a krampusz bedugja majd őket a zsákjába.

Egyes gyerekek megkérdezték az anyukájuktól, hogy a Mikulás miért mindig éppen akkor jön, amikor az apuka nincs otthon. Szent Miklós azonban a jó gyerekeket megajándékozta, csak a rossz gyerekeknek kellett tartaniuk a csípős virgácstól.

Luca székét (december 13.) Vörösváron nem készítették.

Adventre fenyőágakból koszorút készítettek, amelyre négy gyertyát erősítettek fel. Minden héten egy újabb gyertyát gyújtottak meg a koszorún. Advent ugyanis karácsony előtt négy héttel kezdődik. Ebben a négy hétben minden reggel, bár még egészen sötét volt, a vörösváriak (általában az asszonyok) elmentek a templomba a rorátéra. Többen lámpással mentek.

A szálláskeresők

„A szálláskereső asszonyok karácsony előtt kilenc nappal jártak a községben imádkozni. Minden csoport kilenc asszonyból áll. A szállást kereső Szent Család képét a csoport vezetője vitte. Szíve fölött tartotta egy kendőbe kötve. A csoport minden nap egy másik asszonyt keres fel. Belépéskor így köszönnek: „Dicsértessék a Jézus Krisztus! A Szent Család szállást keres.” Az asszony, aki a szentképet viszi, így szól:

Ó barátnőm, fogadd be őt a hideg vándorlása közben!
Jézus drága édesanyját az ő makulátlan anyaságában,
Tiszteld őt de ne csak ma és holnap,
hanem segíts neki mindig, hogy tiszteljék.

A háziasszony így válaszol:

Üdvözlégy ó tisztaságos Szűz,
örömmel fogadlak be a lakásomba,
tisztelni akarlak teljes szívemből,
Te se hagyj el engem halálfájdalmamban.

Ezután a képet beviszik a lakásba és megkezdődik az ájtatosság. Így megy ez karácsonyig. Az utolsó asszonynál február 2-áig marad a kép. Február 2-ára szentmisét rendelnek a Szent Család tiszteletére és virágot helyeznek el az oltáron.”¹

Karácsony

A karácsonyi ünnep jelképe a karácsonyfa (fenyőfa). Goethe „feldíszített fának” nevezi, Schiller pedig „zöld fának”. Minden esetre a német betelepülők a karácsonyfa állítás szokását és azt, hogy a gyerekek számára ajándékot akasztanak rá, már a betelepüléskor magukkal hozták.

¹ Szaturáné, szül. Krupp Anna mesélte 1968-ban. Feljegyezte Gromon András

Karácsony estéjén minden háziasszony nagy fehér asztalterítőt terített az asztalra. Napközben minden munkát elvégeztek, ellátták az állatokat, fát vágtak, mert 25-én semmit sem szabadott dolgozni. Mikor este lett, ünneplő csoport vonult házról házra, amely dalban és szóban adta elő a betanult betlehemes játékot. A templomban is előadták az éjféli misén.

A betlehemes játékot több három-öt lányból álló csoport adta elő, és a kísérőjük vitte a virágcsokrot és a csengőt. Szent József szerepéhez alt hangú lányra volt szükség. Mária hangja viszont különösen tisztán csengő szoprán kellett hogy legyen. A többi lányok angyalként szerepeltek, és különböző karácsonyi éneket énekeltek. Mária aranypapírból készült koronát viselt, ami a gyertyák fényében csodálatosan csillogott.

Bekopogtak az ajtón és megkérdezték: „Bejöhet a Jézuska?” „Igen” – hangzott a válasz. Mária, József és az angyalok beléptek a szobába, az asztalra állították a magukkal hozott bölcsőt a kis Jézussal és elkezdtek énekelni.²

A konyhában előkészített karácsonyfát már belépéskor az asztalra állították. A karácsonyfát az anyuka vagy az idősebb testvérek délután feldíszítették szaloncukorral, bearanyozott dióval, almával, szőlővel és szalmából készített csillagokkal.

A betlehemezés után megajándékozták a gyerekeket.

Meggyújtották a csillagszórókat és a gyerekek úgy néztek a ragyogó fénybe, mintha el lennének varázsolva. Végül elköszöntek a betlehemesek. Mielőtt elhagyták a házat, egy-egy botot adtak az anyukának és az apukának, azokból a botokból, amit a kísérőjük hozott magával. Vadóc és rossz gyerekeknél ez bizony helyénvaló volt. Azután boldog és áldott karácsonyt kívántak és továbbmentek a következő házba.

Ezután a háziasszony kezébe vette a szeneslapátot, egy kis parazsat és fenyőágot tett rá, szenteltvízzel meghintette és a ház minden helyiségébe bevitte, még az istállóba és az udvarra is kivitte. A Szentháromság nevében mindent kifüstölt.

Közeledett az éjféli mise ideje. A háziasszony azonban ezen az estén valamivel tovább ül a széken, mint máskor.

Ez is egy régi vörösvári szokás volt. Azt tartották, hogy ha a háziasszony szenteste tovább ül a székén, akkor a január végén vagy legkésőbb február elején ültetett tyúkok nyugodtan fognak ülni a 18-20 tojáson.

Éjszaka időben kellett útnak indulni, ha az ember még ülőhelyet akart találni a templomban. Az oltár mindkét oldalán egy-egy nagy karácsonyfa állt, és az egyik mellékoltáron csodálatos jászol és a Szent Család ragyogott. A misét a Mauterer-zenekar játszotta. A pap és a ministránsok bevonulásakor felhangzott az orgona. Az emberek teljes szívükkel jelen voltak és ünnepezték az Úr születését. Az éjféli misét mindig a „Stille Nacht, heilige Nacht” (Csendes éj, szentséges éj) kezdetű szép énekkel fejezték be.

Az emberek karácsony mindkét napján délelőtt templomba mentek, délután pedig meglátogatták a rokonokat. Az igazi karácsonyi hangulathoz hozzátartozott a lágy, csendes éjszaka. A szállingózó hópelyhek, ragyogó csillagok és a holdfény mindig megörvendeztették a falusi embereket.

² Dr. Manherz Károly: A magyarországi német nemzetiség néprajzáról. III. Budapest, 1982

Egy karácsonyi időjárési jóslat így szól: „Zöld karácsony, fehér húsvét.” Vagy pedig: „Karácsonykor lóhere, húsvétkor hópehely.”

Szilveszter

Az év utolsó napja sok lehetőséget kínált a táncra. Szilveszter estéjén általában a fiatalok és a fiatal házaspárok ünnepeltek. Az idősebbek legtöbbször otthon voltak. Este 6 órakor tartották az év végi hálaadó misét. Itt lehetett megtudni, hogy az évben hány gyerek született, hány házasságot kötöttek és hány ember halt meg.

A mise végén eljátszották és énekelték a magyar himnuszt, azután a Mauterer-zenekar a Rákóczi indulót játszotta.

De a fiatalok még nem fejezték be az évet, mert még egy ideig szórakozni akartak és ébren akartak maradni, amíg az újév beköszönt. Az utcán táncoltak és gyakran egy zenekar is játszott nekik. Itt-ott be is hívták a vidám mulatozókat a házakba és megkínálták egy-két pohár borral. Az idősebb emberek már a reggeli misére mentek, de a zene még mindig játszott az utcán. A kis gyerekek már házról házra jártak és néhány krajcárért boldog új évet kívántak.

Ich wünsch Euch ein glückseliges neuers Jahr,
Langes Leben, Gesundheit,
Frieden und Einigkeit,
Ewige Glückseligkeit!

Boldog új évet kívánok,
hosszú életet, egészséget,
békét és egyetértést,
örök boldogságot!

Betlehem

A mi Urunk Jézusnak születését hirdetjük:
Békesség legyen ezen hajléknak, s benne minden lakónak,
Szent Karácsonyt kívánunk!

Messzi útról jöttünk, örömet hirdetünk:
Meváltó Jézusunk, ki született ma nekünk.
Kicsi és nagy együtt lelke Betlehembe szálljon.

Betlehemben csendes táj, néma pusztán legel nyáj.
Hív pásztorok őrt állnak, Megváltóra ők várnak.

Népet számlál most a nagy császár,
Isten népe Megváltóra vár.

Nyugalomra térnek a pásztorok, csendes ima adja az altatót.
Uram, küldd el a szabadítót, bűneinktől a Megváltót.

Míg alszanak csendben a hív pásztorok,
a földre leszállnak az angyalok.

Nagy fényesség körül ragyogja őket,
felhangzik a mennyei üzenet:

Leszállott a földre az Istenetek,
Ne féljetek pásztorok, örvendjete!
Glória szálljon az égbe,
És jöjjön a földre a béke!

Fel nagy öröme, ma született, aki után a föld epedett,
Mária karján égi a lény, isteni Kisded Szűznek ölén.
Egyszerű pásztor jöjj közelebb, nézd a te édes Istenedet!
Egyszerű pásztor jöjj közelebb, nézd a te édes istenedet!

(A pásztorok örömmel felkelnek, és boldogan egymásnak felelnek:

Pásztorok keljünk fel! Hamar induljunk el!
Betlehem városába, rongyos istállócskába.
Siessünk! Ne késsünk! Hogy még ezen éjjel oda érhessünk.
Mi Urunknak tiszteletet tehessünk.

Szűz Mária várja, várja, aludjon el Jézuskája,
Átöleli szűz karjával, melengeti szép arcával.

Aludj, aludj én szentségem! Csillag támad széles égen,
Fényes útját bölcsék járják, áldásodat várva várják.

A kis Jézus megszületett, örvendjünk,
Elküldötte Ő szent Fiát Istenünk.
Betlehemben fekszik rongyos jászolban,
Azért van oly fényesség a városban.¹

A római katolikus templom

Az első templomot fából építették, valószínűleg 1696-ban. A község 1703-ban kőből épült templomot kapott, mivel az előző fatemplom már majdnem összedőlt. (1703. február 23-án eltemették az itteni postamester 9 éves fiát, mégpedig elsőként az új templom mellett.)

A templom építőmestere Johann Danckmaringer/Dakmayr volt, akit a keresztek anyakönyvének egyik 1706. június 6-án kelt bejegyzéséből mint „Joannes Georgius Danckmayr” kőművest és itteni építőmestert ismerünk. A templomot 1705-ben szentelte fel Khemetmilner vörösvári plébános. Az 1744-es látogatási jegyzőkönyvben ez áll: „Templomukat Fülöp és Jakab szent apostolok tiszteletére építették.” Az 1747-es jegyzőkönyv viszont Mindenszente-
ket nevezi a templom védőszentjeinek, és azt mondja, hogy „a templom szép és tágas, nem régen fedték be zsindellyel.” Az 1744-es és 1752-es látogatási jegyzőkönyvekből tudjuk, hogy a templomot 1764-ig kétszer renoválták.

A kórus, a szentély és mindkét sekrestye boltíves volt, a hajót viszont lapos fatető fedte. Toronyként egy fából készült harangláb szolgált. Az 1757. évi látogatási jegyzőkönyv nevezi

¹ A fenti éneket a vörösváriak a magyaroktól tanulták, azért ezt mindig magyarul énekeltek

először Mária mennybemenetelét a templom védőszentje ünnepének (augusztus 15.) Magyar szokás szerint ezen a napon történt a templom felszentelése. A község időközben olyan nagy lett, hogy 1774-ben már a templom bővítésére kellett gondolni, de ez csak a XVIII. század végén valósult meg.¹

A plébánia első lelkésze 1696-tól Hörmann Bernhard volt. 1702-től az osztrák bencés Khemetmilner Placidus volt itt a plébános. Édesanyja halálakor (1704) az anyakönyvi bejegyzéshez a következő megjegyzést fűzte: „Egyébként született a felső-ausztriai Schwanenstattban.”² Néhány más német nevű plébános után 1744-ben Steiner Johann Ferdinand érkezett „a magyar kancellária meghívására” a passauai püspökségből a veszprémi püspökségbe és 1772-ig maradt plébánosa Pilisvörösvárnak.³

1797-ben a hajót kibővítették a bejárat felé és új tornyot építettek rá. 1802-ben szentélyvel bővítették a templomot és új sekrestyét építettek hozzá. 1821-ben új tetőt kapott.

A lapos tetőt 1932-34-ben leszedték, a templomot 1 méterrel megmagasították, a tornyot fel-emelték és bádoggal borították. Toronyórát is szereltek a toronyba. Ekkor kapott a hajó bolt-íves mennyezetet.

A templomot 1893-ban Altenbuch és Greiner tervei szerint újra díszítették. 1909-ben felújították.

1932-34-ben a templom elején a kórus magasságában két új ablakot építettek be és felújították a szentélyt is. A teljes felújítás 1954-ben történt.

A főoltár

A főoltár márványból készült. A sárga lapokat Siklóson, a fehéreket Ruskicán, a vöröseket pedig Süttőn bányászták 1899-1900-ban. Az oltár 1945-ig a fővárosban a királyi várban állt. 1957-ben Marlok István apátplébános az Esztergomi Egyházmegyei Főhatóság engedélyével Pilisvörösvárra szállította. A drágakövekkel díszített tabernákulumot, illetve annak bronz ajtaját Mészáros Lajos budapesti ötvösmester készítette. A puttó angyalfej a bicskei Karle István szobrászművész alkotása.

A templom stílusa klasszicista. A szentély padlóját a királyi vár kápolnájából származó mett-lachi lapokkal burkolták. A templom hajójának padlóját ruskicai fehér és úgynevezett „Szandanszky” vörös márványlapokkal burkolták. A templom hossza 37,55 méter, szélessége 11,48 méter és magassága 10 méter.

A kehely egy földesúr ajándéka. Aranyozott ezüsből készült, magassága 21,5 centiméter, az alsó rész nagysága 13 centiméter. Az augsburgi N. L. mester készítette a XVIII. század első felében.

A szentségtartó masszív rézből készült. Méretei: 47x27x19 centiméter. Mészáros Lajos ötvösmester készítette. A másik szentségtartó szintén rézből készült. Méretei: 50x23x23 centiméter.

¹ Fordítás latinból. Pest megyei levéltár/PmL: CC 1. VII.

^{2,3} Marlok István: Adalékok Pilis megye török utáni településtörténetéhez

A márvány áldoztatórács két részből áll. 1966-ben vásárolták Budapesten (királyi vár).

A keresztút vörös márványból készült. A bronz fedőn ez a felirat áll: Keresztelő Szent János. A keresztutat Rehákné, szül. Moór Anna ajándékozta 1828-ban.

Kápolnák

A Flórián-kápolnát Fábián-, Sebestyén-, Rókus- és Rozália-kápolnának is nevezték. A vörösváriak Stui-kápolnának hívják. Senki nem tudja azonban, hogy miért hívják így a kápolnát. A XIX. század elején építették, a század végén renoválták és 1892-ben újra felszentelték. A provinciális oltárkép Szent Flóriánt, Szent Rókust és Szent Sebestyént ábrázolja. 1945-ben januártól májusig itt tartották a miséket.

A kápolnát valószínűleg azért hívják Stui-kápolnának, mert a mellette lakó Szauer családnak ez volt a ragadványneve. De a család sem tudja, hogy miért.

Ezt a Pfeiffer-kápolnát a vörösvári Steinmiller Mátyás molnár építette 1774-ben. Valamikor régen a kápolna a falu végén állt, ma azonban ez a hely már nem a falu vége, hanem közepe.

Az oltárt téglából építették. Az oltárkép Máriát ábrázolja a gyermekkel a baldachin alatt. Az oltár stílusa rokokó. Felirata: „Fundatu Mathias Steinmiller 1774.”

Az erdei kápolna

Bonomi Jenő, a híres néprajzkutató ezt írja a „*Die Kultstätte der vierzehn Nothelfer in Pilisvörösvár*” (A pilisvörösvári tizennégy bajban segítő szent kegyhelye) című munkájában:

„Pilisvörösvár község mellett, a Kálvária hegy lábánál áll egy egyszerű kápolna, a Hétfájdalmú Szűz és a tizennégy segítő szent tiszteletére. Sem égi jelenségek, sem csodálatos gyógyulások nem hívták fel a figyelmet a kicsi templomra, de évről évre zarándokok nagy tömege érkezik ide. A tizennégy segítő a német nép igen tiszteli. A kegyhelyükhöz való elzarándokolást szükségszerűségnek érzi... Habár itt is helyénvaló a Mária-tisztelet, az emberek mégis hangsúlyozni akarják a segítő szenteket.”

„A mostani kápolna már a második ezen a helyen. Az elsőt Spiegelberger Gáspár pilisvörösvári lakos építtette 1780 körül. Akkoriban itt még erdő volt. Ezért nevezték el erdei kápolnának. 1787-ben kibővítették.

Eleinte jótékony adakozók gondoskodtak a kápolna fenntartásáról. Később az adakozó kedv megcsappant és az elhanyagolt Isten házát be kellett zárni. A múlt század 30-as éveiben a kápolna már olyan rossz állapotban volt, hogy javításra szinte gondolni sem lehetett. Csak az újjáépítésről lehetett szó. Adományokból és gyűjtésekből összejött az ehhez szükséges pénz.

A tervet már 1843-ban meg akarták valósítani, de csak 1851. június 10-én került sor arra, hogy Ernst Ignác ürömi plébános felszentelte az újonnan felépített kápolnát és egyidejűleg beszentelte az előtte álló keresztet is. A régi kápolna előtt is állt egy kereszt. Az ünnepségen több ezer közlőről és távolról érkezett ember vett részt.”

„A kápolna belseje nem emlékeztet sem egy falusi templomocskára, sem pedig egy zarándokhelyre. A falak dísztelenek, a kicsi oltárt egy Istenanya-kép díszíti, a szentélyben két nagy kép

függ (az egyik a Szent Családot, a másik a tizennégy segítő szentet ábrázolja) és kétoldalt szobor áll.”

A bal oldali falon márványtábla található, amely a kápolna alapítójának és későbbi átalakítójának a nevét hirdeti. Hátul néhány pad.

A márványtábla felirata a következő:

AEDEM SACRAM IN HONOREM B. V. MARIAE ET XIV. SANCTORUM AUXILIATORUM A. 1780. EXSTRUI FECIT CASPAR SPIEGELBERGER. RENOVARI IUSSIT A. 1850. FRANCISCUS WIEST. PRISTINO DECORI REDDI CURAVERE A. 1930. MICHAEL HERBST CUM CONSORTE SOCIISQUE.

A kápolnában három oltár van és sok szentnek a képe. A háború utáni helyreállítási munkálatoknak sok minden áldozatul esett, de idővel a kápolna ismét szép lehet.

Húsvétól mindenszentekig minden szombaton mondanak misét a kápolnában. A húsvét utáni első szombaton, a harmadik könyörgőnapon és a mindenszentek előtti utolsó szombaton azonban nagymisét szoktak celebrálni. A vörösvári nép minden alkalommal zárt menetben vonult (néha zenei kísérettel) a kápolnához. (Csak 1945-ig. A szerző).

A szombati istentiszteletek mindig elég látogatottak. Más falvakból azonban csak általában pünkösdi hétfőnén érkeznek processziók, mert akkor van a kápolna búcsúja.

A búcsú az egész környék számára jelentős esemény. Gyalog, vonattal, kocsival vagy autóval érkeznek a zarándokok. A processziók száma ingadozó. Piliscsabáról, Pilisszentivánról, Solymárról és Ürömről évente biztosan érkezik egy. Más falvak csak esetenként zarándokolnak ide zárt menetben. Gyalogosan, imádkozva és énekelve, kereszt és zászlók alatt teszik meg az utat oda és vissza, mondhatják el, hogy zarándoklaton vettek részt. Bizonyára több zarándoklat lenne, ha az emberek nem kényszerülnének arra, hogy a városban keressék meg a kenyérüket.

Az ájtatosságokat, imákat és énekeket, amelyek a zarándokúton szóba kerülhetnek, az előimádkozó a néppel egyetértésben állapítja meg. Az imák és énekek sorrendjét legtöbbször már régi hagyomány határozta meg.

A II. világháború után beszüntették a processziókat. A búcsút még egy ideig megtartották, de mivel az emberek többet ittak, mint énekeltek, a búcsút is beszüntették.

A kápolnában csak kevés ember fér el. Ezért az ünnepi mise alatt az emberek túlnyomó részének kint kellett maradnia. A prédikációt azonban mindenki hallhatta, mert a szabadban tartották.

A kápolna körül, az elárusító bódék előtt vidám emberek tolonganak. A legnagyobb forgalmuk természetesen a mézeskalácsosoknak és az emléktárgyárosoknak van. Ugyanis egy mézeskalácsból készített rózsafüzér a legkevesebb, amit az embernek a zarándoklatról haza illik vinnie.

A kápolna oltárképe a XIX. századból származik. A község építtette a tornyot és vásárolta a 96 kg-os harangot is. A csillárokat Bécsben készítették a XVIII. század 60-as éveiben. Az ara-

nyozott ezüstből készült ereklyetartóban a Szent Kereszt ereklyéje van. Alaplapjába a következő feliratot vésték:

„Ezen Megaranyozott Monstranziát kétféle hasonlóképpen megaranyozott Szt. Ereklyék Ezüst Foglaltatyaikkal egygyütt keselőkői Majthényi Mária Nagyméltóságú Puchovai Marczibányi István Úr Öexellenziájának elmaradott özvegye Nemes Pest Vármegyében Vörösvári Mezőváros Római Khatólika Parochialis Templomjának adta, de olyan nyilvánvaló meghatározással, hogy a Szent Ereklyék a nevezett vörösvári templomnál örökvé megtartasanak, a megaranyozott ezüstnek tulajdona pedig élete napjáig az Adóé, halála után pedig a Majthényi familiából való Atyafiaké legyen.

Buda Várában, Martiusnak 24 ik napján 1814 ik esztendőben.”

(Bécsi próbabélyeg, 1814-es évszám I H mesterjeggyel. Magassága 34,3 cm, átmérete 14,5 cm.)

A Kálvária-kápolna

1710. augusztus 15-én itt imádkoztak a vörösvári hívők a pusztító pestis elmúlásáért. A kápolna 1840-ben romokban hevert. A mai kápolnát a XIX. század közepén építették.

Nagypénteken énekelve és imádkozva vonultak a hívők a Kálváriára és minden keresztúti állomásnál megálltak, hogy meghallgassák Krisztus szenvedésének és halálának történetét.

A kriptát a szentély alatt Majtényi Anna (Madách Imre költő édesanyja) építtette. Itt nyugszik id. Majtényi Károly (Madách Imre nagyapja, ill. Majtényi Anna édesapja), valamint felesége és leánya. Az ifjabb Majtényi Károly 1933-ban halt meg, és a solymári templom kriptájában fekszik. Idősebb Majtényi Károly 1718-ban született és 1790-ben halt meg.

A Kápolna utcai szentképtartó Szűz Máriát ábrázolja a gyermek Jézussal. Vörös márványból készült. Felirata: „Adományozta Braun József és felesége, született Feldthoffer Mária, 1895-ben.” Egykor itt még az akácerdő volt. Az út a „Zöld árok”-ba vezetett, ahol sok vörösvárinak volt még szőlője. Az akácerdőt már kiirtották, de a szőlők még megvannak.

Keresztek

A templom előtti kereszt

A vörös márványból készült kereszt felirata:

„Mi azonban dicsérjük Urunk Jézus Krisztus keresztjét, amelyen üdvösségünk, életünk és feltámadásunk függ, aki által megmentettünk és felszabadítottunk. Isten még nagyobb dicsőségére és községünk díszére állította ezt az emléket Schäffer János és felesége Erzsébet, született Mahr, az Úr 1851. évében”.

A régi csabai út melletti vörös márványból készült kereszt

A kereszt a Csabai út 3. sz. alatt áll.

Felirata: „Ó, legjóságosabb Jézus Krisztus, Te, aki meghaltál értünk a kereszten! Add, hogy keserű halálod és szenvedésed ne vesszen kárba a lelkeink számára.

Adományozta Iflinger András és Mária, született Spiegelberger, 1902-ben.”

A talapzat felirata:

„Szakmáry Károly Süttő”

A kereszt a garancsi határban

Felirata: „Dicsértessék a Jézus Krisztus. Isten dicsőségére adományozta Botzheim József és neje 1926-ban. Állította a pilisszentiváni Tittenberger.” (kőfaragó) A kereszt műkőből készült.

Kereszt a temető előtt

Felirata: „Kegyelmes szíved felüdíti lelkemet és enyhíti fájdalmamat. Ha csak Rád gondolok, új erőre kapok, szívem is a testemben, vidámabban dobog.” (Isten dicsőségére állította ezt az emléket Iflinger András és felesége, született Pfeiffer Mária az úr 1892. évében)

Kereszt a temető közepén

Felirata: „Ó, ti mindnyájan, kik ezen az úton jártok, idenéztek és meggondoljátok, van-e a fájdalmamhoz fogható.” Adományozta Peller János és Keppler Katalin 1901-ben. A kereszt műkőből készült.

A „Placska”-kereszt (a Trieb-földeken)

Felirata: „Köszönjük Nektek, Urunk Jézus Krisztus, hogy meghaltál értünk a kereszten. Add, hogy értünk szenvedett kínjaid ne vesszenek kárba.”

Adományozta Iflinger Mátyás 1872-ben.

Kereszt a Bécsi úton (az útőrházzal szemben)

A kereszt süttői vörös márványból készült.

Felirata: „Ó Jézus, add, hogy szenvedésem, keserű halálod és kínjaid, ha majd eltávoznak, javunkra váljanak. Nézd, ó hívő keresztény, ő a te megmentőd, Jézus Krisztus.

Adományozta: Iflinger András és felesége, született Pfeiffer Mária 1882-ben.”

Készítette Szakmáry Károly, Süttő

Egyéb építmények a községben

A kántorlakás (Templom tér 4.)

A volt kántorlakást lebontották és újat építettek a helyére. A kántor 1944-ben költözött be.

A sekrestyés lakása (Templom tér 10.)

Az egyházközség 1941-ben vásárolta ezt a hosszú parasztházat.

A templom harangjai

A nagy harang súlya 400 kg. Felirata: „Franciscus Millner készítette Budán.”

A középső harang súlya 250 kg.. Felirata: „Adományozták a katolikus hívők. Pilisvörösvár, 1920. Slezák László Budapest.”

A „viharharang” súlya 80 kg. Felirata: „Adományozta Manhertz Mihály és családja, Pilisvörösvár 1920. Öntötte Slezák László Budapest.”

A kis lélekharang súlya 33 kg. 1932-ben öntötte Slezák László harangöntő, Magyarország aranykoszorús harangöntő mestere. A harangok 1963 óta elektromosan működnek.

A harangozás és jelentése **A harangozási rend Pilisvörösváron**

A lélekharang:

Ha valaki meghalt, akkor a legkisebb harangot húzták meg. Három szakaszt, egyenként 20 húzást, harangoztak, ha férfi volt az elhunyt. Nők esetében két, egyenként 20 húzásból álló szakaszt harangoztak, kiskorúak és gyerekek halálakor csak egy szakaszt. Még meg nem keresztelt gyerekekért és öngyilkosokért nem harangoztak. Szentiványi Róbert plébános azonban ez utóbbiakért is harangoztatott. Ha szükséges volt, a bábaasszony is keresztelhetett.

A mindennapi imára hívó harangszó:

A Úr imadására szólító harangszó reggel, délben és este hangzott fel. Háromszor 30 húzást harangoztak a nagy haranggal.

A templomba hívó harangszó:

A harangok minden misére hívják az embereket. Nagymisére az első harangozás egy órával a mise kezdete előtt történt, 90 húzást harangoztak a nagy haranggal. A második harangozás fél órával a misekezdés előtt volt, kétszer 25 húzás a középső haranggal, a harmadik harangozás (összeharangozás) pedig mind a három haranggal egyszerre történt, 15 húzásból állt. Ez így volt 1945-ig. Később az első harangozás fél órával, a második pedig negyed órával a mise előtt volt, az összeharangozás pedig csak két haranggal történt. A nagymiséken az átváltoztatás előtt és alatt a középső harang szólt. Az esti ájtatosságra vasárnap és ünnepnapokon, valamint a májusi ájtatosságra és a rózsafüzérré ugyanúgy harangoztak, mint a nagymisére.

Harangozás a körmeneteken és a könyörgő napokon:

A nagyszombati feltámadási körmenet, az úrnapi körmenet, az Úrnapja utáni vasárnapon és búcsúkor a templom körül megtartott kis körmenet és a Krisztus mennybemenetele előtti három könyörgő napon tartott körmenet alatt a harangok megszakítás nélkül szóltak.

Harangozás a zarándoklatoknak:

Pilisvörösvár régen zarándokhely volt, ezért sok zarándokló csoport érkezett ide. A zarándokokat harangszóval fogadták és kísérték a templomba.

Kisebb csoportoknak a középső és a kis harang szólt, nagy zarándokcsoport érkezésekor a nagy haranggal is harangoztak. Amikor a zarándokok hazaindultak a kegyhelyről, akkor is harangoztak.

A Hősök napján, május utolsó vasárnapján misét mondtak:

Harangozás Mindenszentek ünnepén és Halottak napján:

Mindenszentek napján az esti harangszó után 15 percig harangoztak a nagy haranggal, azután 45 percig az összes haranggal egyszerre. Halottak napján csak reggel 5-től 6 óráig harangoztak.

A böjti időszak beharangozása:

Húshagyókedden este 11 órakor harangozták be a böjti időszakot, mégpedig a nagy harang 90 húzásával.

A kereplés:

Nagycsütörtöktől nagyszombatig a Krisztus szenvedése fölött érzett gyász jeléül elnémultak a harangok. A harangozás helyettesítésére 1925-ben egy nagy kereplőt szereltek fel a templomtoronyban, amely átvette a harangok feladatát és ájtatosságra szólította a hívőket. 1925 előtt az iskolás fiúk vonultak utcáról utcára és kézi kereplőjükkel hívták az embereket istentiszteletre.

Harangozás az elhunytakért:

Minden halottat általában négyszer harangoztak ki (1.: Lélekharang). Halottakért, akik még nem voltak elsőáldozók, egyszer harangoztak a kis haranggal és háromszor a kicsi és a középső haranggal egyszerre. Temetéskor a halottat utolsó útján a lakásától a temetőig (később már csak a ravatalozótól a sírig) minden harang együtt kísérte.

1945-ig a halottakért minden délben harangoztak, amíg el nem temették.

A harangok és a harangok szava:

A harangok elkísérik az ember életét a bölcsőtől a sírig, és áthatják mindennapi munkáját is. Imára szólítanak és munkára, délben pihenésre, este pedig imádságra és pihenésre hívnak.

A harangokat isteni szolgálatra szentelték és ezért az Úr nyelvét beszélik. Tűz- és vízkár esetén segítségére szólítják fel az embereket. A nép a harangok szavát különbözőképpen értelmezi. Ma persze a sok régi szokással, hagyománnyal és mondásokkal együtt annak az ismerete is eltűnik, hogy mit mondanak a harangok.

Köztudott, hogy a harangok szava másként hat az ember lelkivilágára örömteljes ünnepeken mint szomorú gyászszerzetartások alkalmával, mert az ember saját belső hangulatát vetíti ki a harangszóra. A régi időkben a ép még messzebb ment, ugyanis a különböző alkalmakkor megszólaló harangszóhoz megfelelő szavakat is kapcsolt és így bizonyos értelemben nyelvet adott a harangoknak.

„Gyere a templomba! Gyere a templomba!” – mondják a harangok, amikor misére hívnak. „A halott az halott marad” – panaszolja a harang, ha valaki meghalt. A harang szavának értelmezése egyre inkább feledésbe merült és már csak nagyon kevés ember tud róla.

A községháza

A ház 1690-ben posta volt, azután vendéglő, majd 1895-től községháza lett. Többször átépítették. Építési stílusa barokk.

A török kút

A kút a XVIII. századból származik. Nincs azonban kizárva, hogy a kutat a törökök is használták. A föld fölötti része nem volt különösebben értékes. Művészi értéke csak a kútaknának volt.

A gyermekek élete a múltban

Szívesen gondolok vissza gyermekkoromra, amikor a vidám szomszédgyerekek körében kedvenc játékainkkal szórakoztunk. Akkoriban, amíg iskolába nem kerültünk, egymás között a családban csak németül beszéltünk. Így dalaink, versikéink, kiszámolóink és játékaink még a német néphagyományból származnak.

Jól emlékszem arra, hogy mi már gumilabdával is játszottunk. Az I. világháború előtt ez még nem így volt. Napközben általában az utcán voltunk és különböző játékokat játszottunk. Néha butaságokat is csináltunk és csínyeket is elkövettünk. A szomszédunknak, a „Pölle Veitta”-nak szép nagy, jól termő diófái voltak a kertjében. Ezeket ősszel gyakran meglátogattuk és dióból, almából, körtéből úgynevezett raktárat (lóga) csináltunk. A szomszéd egyszer elkapott bennünket és alaposan elnászpángolt.

Az első cigarettára is nagyon jól emlékszem. Szeptember volt és már néhány napja elsősök voltunk. Az iskolából a Strack bácsi udvarán át (a plébánia mögött) mentünk hazafelé. Ott akartuk kipróbálni az első cigarettát. A kertben nagy szalmakazal állt. Itt bújtunk el, hogy senki fel ne fedezzen bennünket. De pechünk volt, mert a Strack bácsi elkapott és jól elvert.

A szabadban való játszás kora tavasszal kezdődött és késő ősszel fejeződött be. Minden játékhoz volt egy versike vagy ének, amit kórusban mondtunk vagy énekeltünk. Ez adta meg az együttlétek hangulatát.

Édesanyám és nagyapám gyakran mesélt az I. világháborúról. Édesapám ebben a háborúban halt meg az Adriai-tengeren. A háború nagy károkat és sok szenvedést okozott nemcsak az országnak, hanem az egyes embereknek is.

És a háborúval a német kisebbséget, illetve a vörösvári népet is nagy veszteség érte; teljesen eltűntek a gyerekjátékok, a kedves versikék és énekek. Az én generációm megpróbált még valamit megmenteni, de ez már csak „Don Quijote”-harc volt. Édesanyáink a háború alatt elfelejtették az éneklést és a vidámságot; a lélek mélyéből itt-ott még feltör egy-egy emlék, de többnyire nem tudják már, hogy melyik énekek és játékok örvendeztetik meg a gyermeklelket.

Egy néprajzkutató azonban sosem veszítheti el a reményt, mert a nép között mindig vannak olyan férfiak és nők, akiket az Isten rendkívüli emlékezőtehetséggel áldott meg. Ezek a férfiak és nők (például Mirkné, szül. Nick Terézia, Fő utca 96. és Nick Márton, Béke utca. 9.) emlékeznek még arra, amit a szüleik, sőt nagyszüleik meséltek.

Tőlük tudom, hogy a gyerekek a múlt században már a tavaszi nap első sugarával az utcán vagy a mezőn voltak, és ha anyukájuk és apukájuk megengedte, életre keltek a gyermekdalok és -játékok.

A falu minden zugában vidám gyerekcsapatokat lehetett látni, amelyek késő estig együtt voltak. A következő játékokat mindenki ismerte és mindenhol játszották: labdajátékok (rongy-labda), körjátékok, a „kinn a farkas benn a bárány”, szembekötősdí, bújócska és fogócska. A különböző szerencsejátékokat babbal, gombbal és krajcárokkal csak a fik játszották. A lányok inkább babáztak és nagyon szerették a körjátékokat.

Az énekeket és a versikéket a gyerekek legtöbbször a szüleiktől vagy a ismerőseiktől és rokonaitól tanulták.

Emlékszem még a pilinckázásra. Ez a játék igencsak veszélyeztette az ablakokat. Nagyon szerettünk vaskarikával is játszani.

Gyermekdalok, mondókák és játékok

Érthető, hogy a betelepülés korában a gyerekeknek kevés idejük volt játszani, mert sokat kellett segíteniük szüleiknek. A kicsiket már gyerekkoruktól fogva úgy nevelték, hogy természetes volt számukra, hogy édesanyjuknak és édesapjuknak segítsenek. Ennek ellenére is mindig találtak időt a játékra, az éneklésre és a különböző szórakozásokra.

A bújócska, a fogócska, a babázás, a karikázás vagy a boton való lovaglás közismert játékok, ezeket bizonyára már az óhazában is játszották a gyerekek. A közös játékokat is (például a körjátékokat) ismerték már.

AXVIII. És XIX. században természetesen sok más játékot is játszottak, de ezek közül ma már nem mindegyik ismert.

A gyermekkultúra hirtelen elsatnyulásának okát úgy gondolom, hogy mindenekelőtt az iskolában kell keresnünk. A magyar szabadságharc után és még inkább a XIX. század végén, amikor a magyar nyelvet kötelezően bevezették, az iskola nem sok megértést tanúsított a nemzetiségek kultúrája iránt. Mint köztudott, a II. világháború után a szintiszta nemzetiségi községekben is a magyart tették meg az oktatás nyelvének. Ehhez csatlakozott még egyes tanárok túlbuzgósága, és így olyan légkör alakult ki, amely elűzte az iskolaudvarokból a nemzetiségi játékokat és így azok kiszorultak a gyermekek emlékezetéből. Ezáltal a gyermekkultúra a nemzetiségi községekben jóval gyorsabban tűnt el, mint más helyeken.

Az itt nyilvánosságra hozott anyagot Mirkné, szül. Nick Teréziának köszönhetem.

(Véleményem szerint az itt lejegyezett dalokat, mondókákat, játékokat és kiszámolókat felnőttek találták ki.)

Táncok és játékok

Az egészen kicsi gyerekek szerettek körjátékokat játszani. Különböző szövegeket énekeltek hozzá.

Ringal, Ringal, Reihe,
sa ma Khinde träie,
sitz ma unden Holdebusch,
sagen alle: Hiusch, husch, husch!

Körbe, körbe, karikába
hárman vagyunk gyerekek,
a bodzabokorban ülünk
s mindnyájan azt mondjuk:huss,huss,huss!

Ringal, Ringal, Reihe,
sa ma unsri träie.
Haukma uns af Holderstam,
schrään uns olli Puawal aun.

Körbe, körbe, karikába,
hárman vagyunk,
a bodzafára mászunk,
a fiúk mind ránk kiabálnak.

Sunafeigal fliag fuat,
tee Muada is kstoam,
tee Vooda is kstoam,
tee Häisal praint.

Katicabogárka, szállj el
anyukád meghalt,
apukád meghalt,
ég a házad.

Zeppelpuika taunz i kean
mit an feschen jungen Hean.
Mit an oidjan taunz i ned,
liawa taunz i Zeppel ned.

Rezgős polkát szívesen táncolok
egy csinos, fiatal úrral.
Öreggel nem táncolok,
inkább rezgőst sem járok.

Peeda, hindan Aufa steeda,
hod a rauts Khappü aaf,
mocha wos ti Feigel traaf.

Péter áll a kályha mögött,
a sapkája vörös,
a madarak tesznek rá pöttyöt.

Liawa Schwäista taunz mit mia,
mäine Häinde rääch ich tia.
Aamoi hi, aamoi hea,
rundherum tais is ned schwea.

Kedves húgom, táncolj velem,
kezeimet nyújtom neked.
Egyszer ide, egyszer oda,
körbe-körbe, nem nagy csoda.

Mit ti Häinda potsch, potsch, potsch,
mit ti Fiasa tropp, troppo, tropp.
I khea täi, tu kheast mäi,
moaring wead ti Hauchzait säi.

A kezünkkel taps, taps, taps,
a lábunkkal trapp, trapp, trapp.
Én a tiéd, te az enyém,
holnap lesz az esküvő.

Heute Strudl, moang a Strul,
iwamoang a Taupfastrul,
wiri wari wusch!

Ma is rétes, holnap rétes,
holnapután túrósrétes,
viri-vári-vuss!

Mäuschen, Mäuschen komm heraus,
sunst krotz i tia ti Augen raus!
I mag nicht!
Dann hol i dich!

Egér, egér gyere ki,
különben a szemed vájom ki!
Nem akarok!
Akkor kihozlak!

Vidám, tréfás vagy vigasztaló rímek és énekek

Schutzengel mäi,
schließ mia in dein Herzel äi,
pläib pa mia Tog und Nocht,
kib auf mäa klaas Herzl ocht!

Pischtl, Pischtl, ratata,
um an Krääza Paprika!
Ta Paprika is raud,
ta Pischtl is shca taud.

Krumba Äinl, wau pist kwäisn,
hindn Haus Kheigl schäim,
khumt ti Aanl midn Päisn,
woat nua Äinl, tei wead ti käim!

Haut, Räissal, haut,
foama in die Staut,
um a Klaasl Wää
und a Khipfl trää.

Reesl, Soitsteesl,
khaud stricka und naan,
khaud ta Khotz iaran
Schwaaf umtraan.

Antn, Tantn, Tintnkloos,
käima in Schui und leama woos,
khuma haam und khaima nix,
kriag ma an Oasch vui Puivawix.

Aans, zwaa, trää, via, fimf, saiks, siim,
aans, zwaa, trää, via, fimf, saiks, siim,
aans, zwaa, trää, aans, zwaa, trää,
i khea täi und tu kheast mäi.

Kiszámolók

Tea is in Pruna kfoin,
tea hod an raaszad,
tea hod an haamtroogn,
tea hod an in Pait klaikt,
tea klaani Spitzpua hod na zuataikt.

Órangyalom,
zárj a szívedbe,
éjjel és nappal maradj velem,
vigyázd a kis szívem!

Pista, Pista ratata,
egy krajcárért paprika!
A paprika piros,
a Pista már halott.

Sánta tata hol voltál,
a ház mögött kugliztál,
jön a mama söprűvel,
várj csak tata, kapsz tüle!

Gyí te paci, gyí te,
a városba menjünk be,
egy pohárka borért
és bele egy kifliért

Rézi, sótézli,
tudsz kötni, tudsz varrni,
a macska farkát
ki tudod csavarni.

Tintásüveg, tánti, kacsá,
tanulni megyünk az iskolába.
Hazajövünk, semmit nem tudunk,
jaj de nagyon szorulunk!

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.

1, 2, 3, 1, 2, 3,

enyém vagy és tiéd vagyok.

Ez kútba esett,
ez kihúzta,
ez hazavitte,
ez ágyba fektette,
ez a kiscsibész pedig betakarta.

Vooda, Muada, Hunga hob i!
Wau?
Too!

Maus, Maus, Maus, wau is ti Maus?
Im Hoidjahaus.
Wau is tas Hoidjahaus?
Tais is oppraind.
Wau is as Fää?
In Wossa.
Wau is tas Wossa?
Tea Wika hods ksaufa.
Wau is ta Wika?
Im Woidj.
Wau is ta Woidj?
As klaani Hockl hots opkhackt.
Maus, Maus, Maus, tu pist traus.

Aans, zwaa, trää, hicke, hocka Hää.
Hicke, hocka Hoowastrau,
tu pist frää.

Aans, zwaa, trää, via, fimf,
strick mia a Poa Strimpf.
Ned zu kraus und ned zu klein,
sunst muß tu ta Suacha sein.

Eni, deni, ratsl, wea pocht Praazl?
Wea pocht Kuchen, tea muas suchen.
I owa tuu, owa in Mülla sää raudi Khua,
tais pist tuu.

Waawal, Waawal ned tua sau,
häirats tu in Zimmemaui?
Tea ti rupft, tea ti zupft,
tea mit tia in Pait näähupft.

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9.
In dem neunt'n is a Koatn,
in dem Koatn is a Paam,
in dem Paam is a Naist,
in dem Naist is a Tautta,
in dem Tautta is a klaas Feiglein,
Maal, huj an wää,
Knjecht scheinkt ää,
Hea saufts aus,
krikl, krokl tuu pist traus.

Papa, mama, éhes vagyok!
Hol,
Itt! És a kisgyerek a hasára mutat.

Egér, egér, hol az egér?
A kanászházban.
Hol a kanászház?
Leéget.
Hol a tűz?
A vízben.
Hol a víz?
Megitta bika.
Hol a bika?
Az erdőben.
Hol az erdő?
A kisbalta kivágta.
Egér, egér, te vagy kint.

1, 2, 3, hike, hoke, széna,
hike, hoke, zabszalma,
te vagy kiszabadítva.

1, 2, 3, 4, 5,
egy pár harisnyát kötök.
Nem kicsit és nem túl nagyot,
mert különben én hunyok.

Eni, deni, recece, ki süti a perezet?
A kalácsot ki süti, annak kell majd keresni.
Én vagy te, vagy a molnár piros tehene,
az vagy te.

Borcsa, Borcsa, ne tedd azt,
igent mondasz az ácsnak?
Aki téged csípked, tépked,
bele ugrik az ágyba véled.

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9,
a kilencedikben van egy kert,
a kertben van egy fa,
a fán van egy fészek,
a fészekben van egy tojás,
a tojásban van egy madárka,
a bort hozza a kislányka,
a szolgálta kitölti a pohárba,
az úr leönti a torkába,
te vagy kiszámolva.

Ringel, Ringel, Rausn,
Zucka in da Dausn,
Schmoits inda Khostn,
iwamoang weama fostn,
iwamoang weama Lambü schlochtn,
Lambü huidj ta Pea,
unsa Klaasl is lea.

Bölcsődalok

A vörösvári dalokat, találós kérdéseket, a mondókákat és játékokat nem az írott nyelv szerint mondták és énekelték, hanem a generációra öröklődött nyelvjárásban.

Sok játék és mondóka származik még az óhazából, tehát generációkon keresztül megőrizték. Még ma is vannak öreg emberek, akik ezeket a két-háromszáz éven keresztül megőrzött dalokat el tudják énekelni.

Csak a leírásuk okoz nekik komoly gondot. Az a kevéske német, amit az iskolában itt-ott tanultak, túl kevés volt ahhoz, hogy az énekeket le tudják írni, a nyelvjárást viszont nem lehet papírra vetni.

Schlof, Kindlein, schlof,
in Koatn san ti Schof.
Ti schwoazi und ti wääsi,
tai wean ti Khinda pääsi.

Hejja, pejja, Wiegelein,
auf ten Toch san Schindelein.
Hejja, pejja, Wiegelein,
schlof mäi Kindlein, schlof nua ein.

Körbe, körbe, rózsa,
cukor a tartóba,
a zsír a szekrényben áll,
böjtölünk majd holnapután,
holnapután bárányt ölünk,
a bárányt elviszi a medve,
a poharunk ki van ürülve.

A legtöbb ének, találós kérdés, mondóka és játék Baden-Württembergből és Bajorországból került Magyarországra, illetve Vörösvárra a betelepülőkkel együtt. Sajnos sok közülük feledésbe merült, mert a betelepülés korában nem gondoltak arra, de nem is volt rá idejük, hogy az énekelt vagy játszott néprajzi értékeket leírják és így megmentsék.

A dalokat, játékokat stb. természetesen a legritkábban találták ki gyerekek. Ez legtöbbször a nagyszülők feladata volt. Érthető, hogy a régi korokban a népdalokat, mondókákat és kiszámolókat a felnőttek találták ki.

Aludj, aludj, gyermekem,
bárányok vannak a kertekben.
A feketék és fehérek
megharapják a gyereket.

Ejja, pejja, bölcsóm,
zsindely van a tetőn.
Ejja, pejja, bölcsőcske,
aludj, gyermekem, aludj el.

Különböző mondókák és tréfák

Motsl: Seavus, Staifü!
Steifü: Joo, i prouk Aipfü.
Motsl: Steifü, i hob tia kriast!
Steifü: I waas koa ned, san tei sau a owa
sias?
Motsl: Seteifü, i maa, tu pist a Noa!
Steifü: Joo, to san mea wia van Joa!

Schuasta Michl moch ma Schua,
i kib tas Leida aa tazua.
Is kha Schuasta in da Stott,t
tea wou sau a Leida hot.
Wos ned mäa, khead ned tää,
zwareträäsich muas ea säa.

Mäi Schotz is a Maurea,
afs Joa weada frää.
Tea hod mia vaspraucha,
ea häirad mia klää.
Ea hod mia jo khääred,
wos hob i tavau?
a Stum vui Khinda und an rautzign Maun.

Nantschal, pist trinna?
Steh auf und mochma aaf!
Mia kfriats in di finga,
ta Schnee ta foidj ma traaf.

I hob a klaas Häisal mit Hoowastraudach,
hollaradi ritti tirillo,
mit Hoowastraudach.

Waun i aamoi häärad, muaß Hoowqstrau
waik,
hollaradi ritti tirillo,
muaß Hoowastrau waik.

Jaitz hob i moi khäärad, wos hob i tavaun,
hollaradi ritti tirillo,
wos hob i tavaun?

A Simbal vui Khinda und an rautzigan
Maun,
hollaradi ritti tirillo,
und an rautzigan Maun.

Matyi: Szervusz, Stefi!
Stefi: Igen, megyek almát szedni!
Matyi: Stefi, köszöntem neked!
Stefi: Nem is tudom, savanyúak-e vagy
édesek?
Matyi: Stefi, azt hiszem, bolond vagy!
Stefi: Igen, az idén jóval több van!

Miska cipész csinálj cipőt,
adok hozzá bőrt.
Nincs cipész a városban,
kinek ilyen bőre van.
Ami nem az enyém, az nem a tied,
harminckettőnek kell lennie.

Kőműves a kedvesem,
jövöre szabadul.
Megígérte nekem,
hogy rögtön elvesz feleségül.
El is vett,
de minek?
Van most egy taknyos uram s egy szobára
való gyerek.

Náncsi, bent vagy?
Kelj föl és engedj be!
Fázik az ujjam,
a hó ráesik a kezemre.

Van egy kis házam, szalma a teteje
hollaradi ritti tirillo,
szalma a teteje.

Ha egyszer férjhez megyek, a szalma leke-
rül
hollaradi ritti tirillo,
a szalma lekerül.

Most férjhez mentem, de mim van,
hollaradi ritti tirillo,
de mim van?

Egy szakajtó gyerekem és egy taknyos
férjem,
hollaradi ritti tirillo,
és egy taknyos férjem.

Jaitz hob iin pan Schnäizn, jaitz hupfta
tavaun,
hollaradi ritti tirillo,
jaitz hupfta tavaun.

Jaitz hupfta in Hianastoi und kraalt wiara
Haun,
hollaradi ritti tirillo,
und kraalt wiara Haun.

Kö, i hob ta ksokt,
Khum za mia aft Nocht.
Kö, i hob ta ksokt,
khum um hoiwa ocht.
Tu pist khuma um hoiwa näini,
jaits is ta Vooda tahaam,
jaits teafst ned ääni.

Stumpfta Peisn, wou pist kweisn?
Hindan Haas, Kheigl scheam.
Prezl hob is kwuna,
Prezl is ma iwapliim.
Prezl hob is Puawal keim,
Puawal hod ma Hää keim,
Hää hob i Khua keim,
Khua hod ma Müli keim,
Müli hob is Khotz keim,
Khotz hod ma Paich keim,
Paich hob is Schuasta keim,
Schuasta hod ma Schua keim,
Schua hob i Jungfrau keim,
Jungrau hod ma Puschn keim,
Puschn hob i Pfoara keim,
Pfoara hod ma Ruatn keim,
Ruatn hob i Vooda keim,
Vooda hod ma Schleich keim,
Schleich hob is Muada keim,
Muada hod ma Köödj keim,
Köödj hob i Wiat keim,
Wiat hod ma Wëë keim,
Wëë hob i trunga,
as Klaasl is vaschwunda.

Gúnyvers

Michl, Sichel, Raalkhaas,
Ked in Koatn und schlogt ti Kaas.
Kaas lost an Schaas,
Michl fliagt in Kfraas.

Most kifújatom vele az orrát de elugrik
nekem,
hollaradi ritti tirillo,
de elugrik nekem.

Most beugrik a tyúkólba és kukorékol,
mint egy kakas,
hollaradi ritti tirillo,
és kukorékol mint egy kakas.

Nem megmondtam, ugye,
hogy hozzám este gyere.
Nem megmondtam ugye,
hogy fél nyolcra gyere.
Erre jöttél fél kilencre,
most apám itthon van,
nem jöhetsz be.

Öreg söprű, hol voltál?
A ház mögött kugliztam.
Perecet nyertem,
perecem már nem kell.
a perezet a fiúcskának adtam,
a fiúcskától szénát kaptam,
a szénát a tehénnek adtam,
a tehéntől tejet kaptam,
a tejet a macskának adtam,
a macskától szurkot kaptam,
a szurkot a suszternek adtam,
a susztertől cipőt kaptam,
a cipőt a lánynak adtam,
a lánytól virágot kaptam,
a virágot a papnak adtam,
a paptól pálcát kaptam,
a pálcát apámnak adtam,
apámtól verést kaptam,
a verést anyámnak adtam,
anyámtól pénzt kaptam,
a pénzt a kocsmárosnak adtam,
a kocsmárostól bort kaptam,
a bort megittam,
a pohár eltűnt.

Miska, sarló, sajtkerék,
A kertbe megy és megveri a kecskét.
A kecske egyet ereszt,
Miska meg berezelt.

Gúnyos mondóka

Akit Solymáron nem hazudtolnak meg,
Szentivánon nem csapnak be
és Vörösváron nem vernek meg,
az bátran beutazhatja a világot.

Komámasszony, hol az olló?

Paasl, wau is ti Schaar?
Pa da Khaadi Paas!

Néni, hol az olló?
A Kati néninél!

Színházi rendezvények

Az I. világháború végéig a vendéglőkben csak táncos estéket rendeztek. Az 1920-as években azonban már színpadokat építettek a nagyobb vendéglőkben, így aztán színjátszó csoportokat tudtak szervezni, amelyek szórakoztatták a falusi embereket és különösen a hosszú téli napokon biztosítottak jó szórakozást.

Természetesen nem csak színdarabokat játszottak a színpadokon, hanem rendeztek népitánc- és népdalesteket és kívánsághangversenyeket is. A Kőszénbánya Részvénytársaságnak már a háború után volt egy klubterme színpaddal. Itt adták elő az első színdarabokat és más műsorokat.

Az első amatőr színjátszók az I. világháború után kb. 1924-25-ben mutatkoztak be. Falubeliek, illetve falubeli fiatalok még nem játszottak a csoportban. Eleinte a falubeliek és a bányászcsaládok nem kedvelték egymást. De később, a bányászsztrájk idején a falubeliek nagyon sokat segítettek a bányászoknak, így aztán kibékültek.

Herbst Mihály 1929-ben egy nagy termet építtetett hozzá a vendéglőjéhez. Így lehetővé vált, hogy a falusi ifjúság is előadjon amatőr színdarabokat. A darabokat Porgesz Lajos és Halász Gáspár tanította be. Volt egy ügyvéd, aki irodalmár is volt, és maga is írt színdarabokat.

Dr. Sumáry Sándornak hívták. Néhány színdarabját a budapesti Városi Színházban is előadták (A vén zsugori, Borcsa néni a mennyországban).

A színdarabokat mindig magyar nyelven adták elő. Sajnos senki sem jelentkezett, aki német nyelven tanított volna be színdarabokat. A német kisebbség visszahúzódott, túl erős volt a magyarosítás, így senki sem igényelte a német nyelvű színdarabokat.

Egy meghívó plakát 1937-ből

Az amatőr színdarabokat a községben jól ismerték és nagyon kedvelték. Gondoskodtak arról, hogy a fiatalságnak legyen kulturális elfoglaltsága és a közönség – különösen télen át – értékes szórakozáshoz jusson.

„A Pilisvörösvári Iparos Olvasó- és Dalkör.

Meghívó

a Magyar Műkedvelő Egyesületek Országos Szövetsége által rendezett hatodik országos *Műkedvelő verseny* keretében, 1937. évi október hó 16-án, szombaton és 17-én vasárnap este 8 órai kezdettel, a Herbst-féle nagyvendéglő színházi termében megünnepli főrendezőjének PORGESZ LAJOS úrnak 30 éves műkedvelő jubileumát és a díjnyertes műkedvelő gárdája színrehozza a kötött versenydarab gyanánt

Mikszáth Kálmánnak

A VÉN GAZEMBER

Című 3 felvonásos színjátékát.

Rendező: Porgesz Lajos

Súgó: Medgyesi Albert

Szereplők:

Inokay Gotfrid báró: Kutas József

Eliz, a felesége: Fetter Terézia

Mária, a leánya: Schön Stefánia

Inokay Pál báró: Kutas Gyula

Balassa báró: Judt Henrik

Borly László, főhadnagy: Kiszely László

Borly Gáspár, kasznár: Ocsenás Miklós

Perkálné, Borly gazdasszonya: Braun Károlyné

Békeházy főszolgabíró: Peczina Árpád

Gynergő, ügyvéd: Major István

Pricz, orvos: Bauer László

Boczkó, kántor: Ruppel János

Kontra jurátos: Solymosi József

Disznóssy, lakatosmester: Manhertz György

Krasznai, főkortes: Szabó József

Peták, kortes: Pichl Gusztáv

Marczi, a főhadnagy huszárja: Porgesz Lajos

András: Krammer János

Panna, szolgáló: Salczer Mária

Johann, inas: Kümmel János

Parasztlegény: Schreck György

1-ső legény: Nagy György

2-ik legény: Kinka József

3-ik legény: Kovács Pál

Bige, a cigány: Porgesz Lajos

Belépődíj:

Fenntartott hely I-II. sor 1,- Pengő

Számozott I. hely = 80 fill.

II. hely 60 fillér

Állóhely: 40 fillér.

A bíráló bizottság a vasárnapi előadáson lesz jelen.

Kérjük a n. é. közönséget, hogy pontosan megjelenni szíveskedjen, mert a bizottságra való tekintettel az előadást pontosan megkezdjük.

Felelős kiadó: Porgesz Lajos, Schmidt-papírkereskedés, Pilisvörösvár.”

Pilisvörösvár földrajzi nevei

Pilisvörösvár határát a török idők kezdetéig magyarok lakták. A falut a középkorban Királyszántónak vagy Kisszántónak nevezték. A legutolsó földesura, akinek a nevét ismerjük, Podmaniczky János volt. Legutolsó lakosai, akik 1580-ban még itt laktak, rácok voltak.

Ezután a környék több, mint 100 évig lakatlan volt. Az 1686 után megérkezett német betelepülők semmit sem hallottak a korábbi időkről. A török uralom utáni első összeírás 1696-ban még említi a Podmaniczky-kastély romjait.

Így aztán a magyar időkben nem maradtak fenn dűlőnevek, valamennyi dűlőnevet, ami a régi térképeken szerepel, 1689 után adták a német betelepülők.

Dörfläcker (Falusi földek): ahol egykor Gerencs falu volt, az 1759-es térképen: Rudero Gerencs.

Steinwegäcker (Kőúti földek): ahol egykor a római út haladt, Ebene-nek is nevezték.

Raizenfelder Wiesen (Rácföldi rétek): a csobánkai határon.

Türkischer Brunnen (Török kút): a Törökkút utca elején.

Stockäcker (Hosszú tuskóföldek): a község északi határának közelében.

Lackenstockx132cker (Pocsolyás tuskóföldek): a Hosszú tuskóföldektől balra.

Teil und Mittlere Stockäcker (Rész- és középső tuskóföldek): a Pocsolyás tuskóföldektől délre.

Alte/untere Stockäcker (Öreg/alsó tuskóföldek): a Rész- és középső tuskóföldektől délre.

Neurißfelder (Új feltörésű földek): a Kerék és a Jansen tanya között.

Alte Weingärten (Öreg szőlők): a Dögtemető mellett a sóderbánya alatt.

Weiherausatz (Tőültetvények): a vasúti híd (viadukt) mellett.

Straßenausatzweingärten (Úti ültetvényeszőlők): ahol ma a Szent János utca van.

Sváb utca: a betelepülés után létrejött első utca, ma Iskola utca.

Zsidó utca: Petőfi Sándor utca.

Nagy Zsidó utca: Akácfa utca.

Kis Zsidó utca: Szőlőkert utca.

Schlammung (Slötyi): a bányalakások mellett. Az öt tó a szénbánya felhagyása után keletkezett.

Zigeunerweiher (Cigány-tó): a strand helyén. A strand már 50 éve nem üzemel.

Kleine Neue Gasse (Kis Új utca): Kossuth Lajos utca.

Großneugasse (Nagy Új utca): Dózsa György utca.

Freiäcker (Szabad földek): párhuzamos a Szent Erzsébet utcával.

Zehentplatz (Tized tér): a vasúti híd Garancs felőli oldalán, ahol a garancsi vendéglő állt.

Mindkét helyen a tizedet szolgáltatták be.

Schaflerhof (Safler udar): a Rákóczi, Dózsa és Táncsics utca között. Itt tartotta az intéző a birkáit.

Roßstand (Lóállás): 1. ahol ma a Tompa Mihály és a Tó utca van. 2. ahol ma a Gárdonyi utca van.

Triebgasse (Legelő utca): Szabadság utca. Itt hajtották ki az állatokat a legelőre.

Triebäcker vagy Kreuzäcker (Legelő vagy Kereszt földek): a Házi rétektől északra.

Hanfländer (Kenderföldek): a Safler udvartól délre.

Nußbaumgasse (Diófa utca): ma is ugyanaz.

Krautländer (Káposztaföldek): a temető és a Madách utca között. Itt nőtt a híres vörösvári káposzta.

Krautgasse (Káposzta utca): Rózsa utca.

Weingartengasse/Viereimergasse (Szőlőkert/Négy vödör utca): Szőlőkert utca.

Nagelgasse (Szegefű utca): ma is ugyanaz.

Kirschenwald (Cseresznyeerdő): a Kerék tanyától balra, a község határán.

Achwaldäcker (Acherdő földek): a község déli peremén, az Úti földektől jobbra.

Akazienwald (Akácos): a Kápolna és a Tompa Mihály utca között.

Kalvarianbergweingärten (Kálvária-hegyi szőlők): a Kálvária-hegy körül.

Wachtberger Weingärten (őr-hegyi szőlők): az Őr-hegy körül.

Rother/Rote und Wachtberg Weiden (Vörös- és Őr-hegyi legelők): a sóderhegyektől kezdve egészen a község nyugati széléig.

Schottergrube (Sóderbánya): az Őr-hegy mellett.

Gelsenweiher Weingärten (Szúnyogtavi szőlők): a Homok- vagy Úti földek és a község déli határa között.

Köwatscher Berg (Kovácsi-hegy): az állomás fölött, Pilisszentiván határán.

Großweiher Äcker (Nagy-tavi földek): a Részföldektől egészen a Nagy-tóig nyúlnak.

Straßen- oder Rothkreuzacker (Úti vagy Vöröskereszt földek): a Bécsi út keleti oldalán, nem messze a Nagy-tótól.

Rochusbründeläcker (Rókus-forrás földek): az Úti vagy Vöröskereszt földektől keletre.

Hauswiesen (Házi rétek): a temető alatt, mindkét oldalon.

Großer und kleiner Steingrubenwald (Nagy és kis kőfejtőerdő): a Cseresznyeerdő fölött, a község északnyugati határán.

Gräfliche Weiden (Grófi legelők): a csabai forrás fölött, a község nyugati határán.

Tschawaer Bründl (Csabai-forrás): a község nyugati részén.

Dirndlberg (Lányka-hegy): a szabadságligeti teleptől 1 km-re nyugatra.

Tschawaer Berg (Csabai-hegy): a község nyugati határán.

Santoer Straße (Szántói út): Szent Erzsébet utca.

Kirchengassel (Templom köz): Angeli köz.

Schlagbruckgasse (Vágóhíd utca): ma is ugyanaz.

Postäcker (Posta földek): a mai futballpályától a Flórián-kápolnáig.

Pfarrerfelder (Papi földek): a mai Bécsi út 1-től Budapest felé az út bal oldalán.

Homanischer Grund (Hóman föld): Hóman Bálint egykori kultuszminiszter édesapjának volt itt földbirtoka.

Janser Berg (Jansen-hegy): A Kerék udvartól nyugatra.

Sand- oder Straßenäcker (Homok- vagy úti földek): a Bécsi út jobb oldalán egészen Solymár határáig.

Sandäcker-Weingärten (Homokföldi szőlők): a Homok- vagy úti földektől nyugatra.

Lehmgrube (Agyagbánya): a kis tó a Petőfi utcánál, feltöltötték.

Blutiberg Weingärten (Pluti-hegyi szőlők): az állomás fölött.

Grüngraben (Zöld árok): a vasúti hídtól (viadukt) az Őr-hegyig.

Grünbaumweingärten (Zöldfa szőlők): ahol egykor a Zöldfa vendéglő volt, Solymár felé, az utolsó Slötyi tó után.

Brunnenwiesen (Kuti rétek): a szabadságligeti teleptől északra.

Gukuberg (Kakukk-hegy): a Pocsolyás tuskóföldről északra.

Aasplatz (Dögtemető): a Fehér-hegy keleti oldalában, a környéken ma vikendházak vannak.

Schuhnägel-Weingärten (Tüskés szőlők): az Őr-hegy egy része.

Hasonló elnevezések régi térképen: Palánk-hegy, Vár, Zsácutca, Nicker utca, Pék utca, Pásztor utca, Pacsirta utca, Erdei-kápolna, Pfeiffer-kápolna, Steckl-kápolna, Flórián-kápolna.

Ragadványnevek

A Manhertz család (Fő út) szántóföldjén nagyon magas volt a gaz. Szomszédjától kérdezte: „Is scho kraus as Krós aaf meen Okká?” „Jó, khaust scho aufi krákszln.” Így kapta a család a „Mujtnykrákszler” nevet.

A Herbst család néhány tagját (Mihály, János, György) „Tulszok”-nak hívták. Volt ugyanis a családnál egy olyan szolga, akinek dudája volt, s azt gyakran használta. Egyébként a „Dudelsack” is ismert Vörösvárott, mert annyit jelent, hogy cucli. De ez a szó bizonyára nem a Herbst családra volt jellemző.

A Wieszt családok egyik ágát a férfiak kövérsége miatt „Waumbadn” névvel különböztették meg a sovány Wiestektől.

A valamikor az „Előzsidó utcában” lakó Braun család őseit „Kraupatn” névvel illették a kócoságuk miatt.

A Puskin utcai Hasenfratzok ragadványneve: „Tumbau”. Mikor Ferenc József 1896-ban Csabáról Budára, menet (katonai tábor felavatásán vett részt) Vörösvárra érkezett, hatalmas tömeg várta, mert mindenki látni akarta a császárt. Hasenfratz Márton bíró a községháza előtt köszöntötte a császárt. A császár megköszönte az üdvözlést, majd hálából megígérte, hogy teljesíti valamilyen kérésüket. Miután abban az évben nagy szárazság volt, így szólt a bíró: „Herr Majestät, die Hitze ist zu groß, brennt alles aus, einen Regen hätten wir nötig.” (Felséges Úr, igen nagy a hőség, minden kiég, egy kis eső kellene). „Kein Gott bin ich nicht, Regen kann ich nichg geben” (Nem vagyok Isten, esőt nem adhatok.) – válaszolta a császár. Ezzel tovább hajtott a főváros felé. A vörösváriak nagyon megharagudtak a bíróra, mert hiszen kérhetett volna valami okosabbat, amiatt elnevezték „Tumbau”-nak (Buta paraszt).

A Puskin utcai Nick család neve Fiktual. Egyik ősüket ugyanis Viktornak hívták, de a környezet a Viktor nevet csak Fiktualnak tudta kiejteni.

A Müller szódás család neve: „Öliz”, mert az Éliás keresztnévű ősük nevét Öliznek ejtette.

A Dózsa György utcai Herbst Ádám étert „Péder Ódom”-nak hívták, hogy megkülönböztessék a többi Herbsttől.

A Puskin utcai Schreck-ek „Uram Schreck) nevet kaptak a századforduló táján, amikor „divat” volt Esztergomba, Tökre, Tinnyére kiadni a fiatalokat „Ungarisch lernen” (magyart tanulni). Ez a Schreck a kevés magyar tudását mindig „uram” szóval vezette be. Ámbár azt is mondták, hogy ezzel az előnévvel különböztették meg őt a többi Schrecktől.

A Kossuth Lajos utcai Schreck Mihály zenész, apja után „Szotl Michl Schrecknek” nevezték, mert az apja szíjgyártó volt.

A Pellerek különféle ragadványneven szerepelnek: „Schwoách” (fekete), „Piremichl” (Kis Mihály Peller) stb.

Az Iskola utcai Müllert „Kokelli Jauschi”-nak nevezték. A tyúkjai kis tojásokat tojtak, s ezt így mesélte el: „Meeni Hiáná leign nua szau kláni Kokkel Áár.” (Az én tyúkjaim csak ilyen kicsi tojást tojnak.)

A Fő úti Brucknereket „csutri” (csutora) néven emlegették.

Az Árpád utcai Hasenfratzokat „Ta Kriáz” néven említették, mert a gyermekük temetésén így köszöntötte az apa a jelen lévőket: „I los olyi Leed kriázn, tei cá dá Lecht san kummá. (Mindenkít üdvözlök, aki eljött a temetésre.)

A Fetterek különféle ragadványnevei:

„Kaupli Fetter”: A Fő utcai Fetterek. Legrangosabbak, legmódosabbak. (Kaupli fejet is jelent.)

„Jáki Fetter”: A Jakobi rövidítése. A 1747-es összeírásban szereplő Fetter Jakab utódai.

„Hiázl Fetter”: Fetter Mátyás (Mathiasl = Matthias) utódai.

„Elisch Fetter”: Fetter Éliás utódai.

„Schwoázn Fetter”: Kossuth utcai Fetterek ősei.

A Zöldfa utcai Kammerer Gáspár „Szálá Khospá” nevet viselte, mert őseinek a Garncs melletti Szállás (majorság) dűlőben volt a földje.

„Khospá Michl Jauschi” a Károly utcai Halmschlagerek neve. Gáspár a nagypapa, Mihály a fia és József az unoka.

Az Iskolautcai Halmschlagerek neve „Hauns Mátti”. Jelenleg a Hívó és a Hámori család az utód.

A Puskin utcai Müller család ragadványneve: „Páár Steifü” és Páár Móci”. Ez a név már az első telepések között is megtalálható volt.

Az akácfa utcai Steckl család „Viáraudi” néven ismeretes, amennyiben 4 vöröshajú lánya volt.

A Kossuth utcai Nick Mátyáson átment a kocsikerék és semmi baja nem lett. Ezért kapta a „Hoártn Móci” nevet (kemény Matyi).

A Községháza-közben lakó Nick Márton egy rossz termő év után azt mondta: „I hob tauch 7 Mándl und 8 Koán aufksteügy af men Strósn Okká”. Így lett „Szimmándl” a neve.

A Petőfi utcában a múlt században Nick Mátyás egy Peinz Mihály nevezetű lakostól vette meg a házat. Azóta a Nick családot Peinz névvel is említették.

A Puskin utcai Hámori-féle ház (eredetileg Thoma Jakabé volt) eladta Szauter Jakabnak. A ház leégett. Miután Szauter Jakab gazdagon nősült, megemeltette néhány sor téglával az épületet, csúrt és istállót építtetett, s így egy hosszú parasztházzá alakult. Miután Szauter is Jakab volt, rajta maradt a „Tauma Jákob Jokl” név.

Még a múlt század végén Eckhardt Géza főjegyzőnél szolgált egy tahitótfalusi Éva nevezetű lány. Az Éva nevet nem nagyon sikerült a Vörösváriaknak kimondani, ezért miután egy Schreck nevezetű fiatalember vette feleségül Éfi Schrecknek nevezték.

A Flórián utca elején (jelenleg özv. Fetter Istvánné és veje Peller Gyula tulajdona) Ziegler Mátyás a századforduló táján lebontotta a régi nádfedeles házat, kőből, téglából és cserépből újjáépítette, s erre nagyon büszke volt. „I hob á Stááheezl paad” (gebeut). Innen származik az ő és utódainak a „Stááheezl” (kőházacska) neve.

A Rózsa u. 10-ben az idős Wiest bácsi nagyon kövér volt, ezért, hogy megkülönböztessék a többi Wiesttől „Jiák Tikn”-nek nevezték el.

„Kszanda Juri” néven emlegették a Zöldfa utca 3. sz. alatti Pellert. Az elnevezés onnan származik, hogy a századforduló idején egy szántói ember bérelte ki a vendégfogadót, s közismert, hogy Szántót a Vörösváriak „Kszándá” néven nevezik. Öccse, aki köztisztviselőnek örvend, most is „Kszándá Jauschi” néven él az emberek tudatában.

A jelenlegi Iskola utcában (valamikor „Schwabengasse” volt a neve) lakott egy Szauter nevű kocsmáros, akinek ragadványneve „Paustsépü” (Postás Jóska) volt. Bizonyára postás volt valamelyik ősük.

A Szent Erzsébet úton lakó Steckl-t „irodásnak” nevezeték, mert az volt a szavajárása, hogy „Felmegyek az irodámba”, holott csupán a padlásra ment fel.

Egy másik Steckl meg „külföldinek” hívtak, mert az áruját gyakran így kínálta: „...ez külföldi.”

Egy Spiegelberger nevezetű lakos a leventeórán a távol- és magasugrásnál valamint a labdarúgásnál gyakran így kiáltott fel: „Figyelem engem!”, s ez a név rajta is maradt.

Ma sem tudjuk, hogy a Flórián kápolnát miért hívják „Stui” kápolnának és az Altbäckereket „Haneschli”-nak.

Rózsalányok

A Párizs melletti Enghienben minden évben kitüntetnek egy erényes szüzet. A díjat, amelyet picinyke rózsakoszorú jelképez, az ottani kastély birtokosa, La Coussaye márkai alapította 1860-ban, abból a pénzből, amelyet saját leányának szánt hozományul. A leányzó ugyanis letért az erény útjáról, ezért apjaura kitagadta, és úgy határozott, hogy azontúl más ifjú hölgyek erényeit fogja e tekintélyes summával, illetve annak kamataiból jutalmazni. A díj fennmaradt és évről évre megrendezik az erényes hölgy megjutalmazásának ünnepségét. („Le Monde” c. francia lap)

Az idei rózsalány (Ismeretlen nevű újságból 1913. május 25-én).

Jó néhány esztendővel ezelőtt Karátsonyi Guidó gróf negyvenezer koronás alapítványt tett arra a célra, hogy a kamatokból minden esztendőben hozományt adjanak egyszer Solymár, másszor Pilisvörösvár vagy Pilisszentiván legerényesebb hajadonának. Idén (1913) Vörösvárra került a sor és a bizottság Schön Terézt, Pilzinger János lakatos menyasszonyát találta méltónak az 1200 koronára (akkoriban ezen a pénzen házat lehetett építeni. Szerződ). Az ünnep reggel féltíz órakor kezdődött, amikor bandérium ment a rózsanyaért, Almásy László országgyűlési képviselő feleségéért és nagy mozsárdurrogatás és éljenkiáltások közben kísérték a község házára, ahol már várakozott az új pár. Almásy Lászlóné óriási rózsabokrétaival lepte meg őket. Ezután a polgári esküvőt tartotta meg Eckhardt Géza körjegyző. A polgári esküvő után a násznép és a vendégek a templomba vonultak. Itt Angely Márton esperplébános végezte az egyházi esketést. A templomból a lakodalmas menet a templom előtt levő terebélyes tölgyfához vonult, ahol Almásy Sándor főszolgabíró átadta a menyasszonynak az 1200 koronát.

A szertartások után megkezdődött a nász lakoma és a multság. Az esküvőről üdvözlő táviratot küldtek Héderváry Károly Grófnak, Tisza István grófnak, Lukács László Miniszterelnöknek és Karátsonyi Jenő grófnak.

A kaszinói ebéd után az egész társaság átvonult az új pár nászházába. Az urak egymásután megtáncoltatták a fiatal menyasszonyt, lehúzták a cipőjét, majd azt később kiváltották. Így mulattak egy ideig, azután ismét visszatértek a kaszinóba és ott folytatták a multságot hajnalig.

Rózsapár aranylakodalma (Pest Megyei Hírlap 1963. V. 26-i számából.)

Hallottak e már a rózsalányokról, a lányokról, akiket ilyen szép címmel ruháznak fel jó erkölcsükért? Aki hallott, tudhat valamit a távoli Bretagne-ban, Franciaország és Németország némi vidékén dívó népszokásról: évről-évre rózsalányt választ a falu. A legmakulátlanabb szüzet. Ily érdekes hajadonok nálunk is voltak, és kétségkívül nagy számban találtak ma-napság is minden magyar községben, de rózsalány választás mégsem szokásos mifelénk. Sőt nem is volt. Azaz vagy három évtizeden át három Pest megyei községben mégis. Solymáron, Pilisvörösvárott meg Pilisszentivánon egyik esztendőben az egyik, másikkban a másik, harmadikkban a harmadik falu legszüzebb szüze lett a rózsalány, de menten férjhez is adták. Alig él már közülük valaki, Pilisvörösvárott azonban éppen a mai vasárnapon üli egy rózsalány aranymennegzőjét.

Nem a nép kezdeményezte a mi három falunkban a rózsalányságot, hanem az uraság, gróf Karátsonyi Guidó öxelenciája, máltai lovag és I. Ferenc József császári és királyi apostoli

felsége valóságos belső titkos tanácsosa. Nem tudni, milyen tanácsokat adott a császár királynak, de azt sem, hogy neki ugyan ki tanácsolta, hogy vezesse be uradalmában a szüzi erkölcsök jutalmazását, elég az hozzá, bevezette. Éspedig nászajándékkul Rudolf trónörökösnek, amikor Stefánia belga királyi hercegnővel házasságot kötött. Mert mit is ajándékozhatott volna egyebet a királyfinak, volt annak a háztartásához mindene, se rézmozsár, se kávéskandli igazán nem kellett neki.

Tehát a gróf a trónörökös esküvőének emlékezetére húszezer kemény forintot helyezett el a bankban. Nem volt az két garas még az olyan dúsgazdag mágnásnak sem, mint amilyen gróf Karátsonyi Guidó volt abban az időben. Jó célra szánta ezt a nagy pénzt, azt meg kell hagyni. Úgy képzelte, az idők végezetéig a három falujából, harmadévenként mindegyikből egy-egy erkölcsökben gazdag, de földi javakban annál szegényebb lányt kiházasiíthatnak a húszezer forint kamataiból. Hát harminckét nagyon szegény lányt a házassághoz (1892-1914 közt), a kamatok hozzásegítettek, de aztán kitört az I. világháború és elolvadt a tőke, többre már nem futotta. Végül talán már csak egy skatulya gyufára tellett a kamatokból, nemhogy családi tűzhely alapítására.

Persze ezt a pénzt csak visszaadta azoknak, akiktől elvette – mondhatják joggal – de azért higgyék el, ritkán esett meg, hogy egy összegben ilyen sokat adott volna vissza valaki a maga jószántából. Krajcárokkal, nem húszezer forintokkal alamizsnálkodtak általában a gazdagok. Meglehet nemcsak a trónörökös házassága, a maga neve emlékezetére is tette a gróf ezt az alapítványt, de ha egyéni hiúsága hasznára vált annyi szegénynek, jól tette. Hiszen abban a világban a szegény ember önmaga sehogy sem segíthetett nyomorúságán.

Első hajadon a solymári Thaller Borbála 1882. május 10-én nyerte el erkölcsé jutalmát, hat-száz forintot, és abban a kitüntetésben részesült, hogy Haynald Lajos bíboros, kalocsai érsek adta össze Milbich Mihállyal. Ez volt az első rózsasküvő.

1912-ben Dauner Tamást és Miereisz Borbálát, a harmincadik rózsapárt az akkori fehérvári püspök, Prohászka Ottokár eskette, mert a harmincadik rózsasküvőt fényes ünnepélyességgel ülték meg. Máskülönben csak a falusi plébános elé járult a rózsasány meg a rózsavőlegény. Az utolsó rózsasküvő 1914 májusában volt Pilisszentiván községben, ahol abban az esztendőben a 18 éves Gábeli Teréz bizonyult a legmakulátlanabbnak és kapott 1200 koronát meg Háber Ádám 21 éves csillés személyében férjet.

Az alapító levél szerint a jutalomra méltó hajadont a községi előjáróság terjeszti fel az uraságnak. Feltétel, hogy a leányzó erkölcsös és jó magaviseletű, a magyar nyelvben járatos 17-19 éves római katolikus hajadon legyen. No és természetesen szegény sorsú, aki – mert Rudolf és Stefánia májusban tartották – szintén május havában lép frigyre azzal, aki elveszi.

A harminckét rózsasányval bizony többnyire érdekházasságot kötöttek. Nagyon komoly pénz, valóságos kis vagyont jelentett az a hozományba kapott 1200 korona. Annyiból már másfél-két hold jó földet, vagy kis házikót is lehetett venni.

Az utolsó solymári és szentiváni rózsasány esküvője 1907-ben, illetve 1914-ben volt.

De Piltzingerék, az aranylakodalmas rózsapár nem abból vásárolta meg a pilisvörösvári „Karátsonyi kastély”-t, ahol most beszélgetünk. – Elcseréltük, meg egy kis ráfizetés is volt – mondja Piltzinger Jánosné, Schön Teréz 1913. évi rózsasány, és fekete kendője alá igazítja kibukkanó ősz tincseit.

A kastélynak különben csupán a neve az, még csak nem is kuria, tágas parasztháznál nem egyéb. A ma (1963) is Vörösvárott élő utolsó Karátsonyi gróftól, Imrétől, az egykori uradalmi tisztartó vette meg, azzal cserélték el pár éve Piltzingerék a maguk házat.

Hogyan lett rózsalány?

„Megmondom, úgy, ahogy volt. Május elején hazajöttem Pestről, mert meghalt a kuriai bíró úr, akinél három évig szolgáltam és az özvegy feladta a nagy lakást, engem nem tarthatott tovább, kevés volt a nyugdíja. Kicsit pihenni akartam itthon, mielőtt új helyet keresek. Mindjárt másnap találkoztam az utcán az esperes úrral.”

„Te Rézi, nem akarnál férjhez menni?” – kérdezte.

„Én meg dehogy akartam, félttem én nagyon a férjhezmenéstől. Meg aztán nem volt nekem senkim, nem is ismertem fiatalembert.”

„Márpedig az idén te leszel a rózsalány” – mondta az esperes úr és napokig erősködött, rábeszélte az anyámat is. Az anyám borzalmasan köszvényes volt, nem tudott semmit megfogni a kezével, nem mehetett munkába sem, nekünk kellett dolgozni kiskorunktól fogva. Öten voltunk testvérek. Apánk 1908-ban harmincnégy éves korában szívbetegségben meghalt. Szabó volt a foglalkozása, de az utolsó években már dolgozni sem tudott. Csak a viskó maradt utána, ahol laktunk, semmi egyéb. Azt sem tudom, miből éltünk. Én még 12 esztendősem voltam, amikor meghalt. Elmentem szolgálni a Ziegler vendéglősékhöz. Mi volt a fizetésem? Havi 2-3 korona, már nem is tudom. Hazaadtam, ahogy mindig is hazaadtam a bérem.

Az esperesnek nem volt könnyű dolga, egy álló hétig tartott, amíg Schön Teréz hely nélküli szolgálólánnyal a pénzt jelentő pár soros kérvényt. Akkor pedig még vőlegényt is neki kellett szereznie. Mint rózsalánynak, 1200 korona várományosának ugyan minden ujjára akadt volna kérője, de az esperes jó erkölcsű lányhoz becsületes embert keresett és talált. Piltzinger János lakatossegéd lett a rózsavőlegény.

„Akkor itt dolgozott az uram a Niedermüller lakatosnál, annál is tanult. Május 20-án találkoztunk először, 25-én volt az esküvőnk. Nem ismertük egymást azelőtt, mégis összeszoktunk. Együtt maradtunk. Együtt maradtunk, nem úgy, mint a mai fiatalok. Esküvő előtt évekig ismerik egymást, s utána alig egy év múlva már elválnak.”

A Piltzinger-Schön rózsasár 50 hosszú esztendőn át jóban-rosszban kitartott egymás mellett. „- Hát azért néha előfordult, hogy veszekedtünk, megmondom és úgy ahogy van – és barna szemével szemrehányóan pillant a férjére, de utána mindjárt összemosolyognak.”

Piltzinger bácsi augusztusban tölti be a 75. évet. – Ha vigyáz magára! „De nem vigyáz, most is kinn volt a szőlőben. Nem való az már ilyen öreg, asztmás embernek, hiába mondom!” Hiába, ha rózsalány is volt, az asszonyfajta akkor is zsémbes. Ám szeretetből eredő, emberét féltő zsémbesség ez, és ezért kedves. Három gyermekükből már csak egy él, a Józsi. A postánál van. Volt egy kislányuk, az 14 hónapos korában meghalt. A legidősebb, a János, hat éve hagyta örökre abba a lakatosmesterséget. Amíg élt, a bányánál dolgozott, ahonnan apja négy évtizedes szolgálat után 10 éve vonult nyugalmába.

János 1914. június 7-én született. 21 napos volt, amikor az apja elment a háborúba, és 4 éves volt, amikor végre hazajött. Jaj, nehéz esztendőök voltak azok – sóhajt az asszony.

Ne beszéljünk bajról, bánatról. Milyen volt a lakodalmuk?

„Azt még az újság is megírta” – feleli az asszony.

„Berámáztattam” – szól a férj és a másik szoba faláról előkerül az 50 év előtti tudósítás.

Nagy urak jöttek el a rózsamenyegzőre. Volt tehát bandérium, rezesbanda, meg mozsárdurogató. Jelen volt az esküvőn gróf Karátsonyi Jenő és Almásy László, a kerület országgyűlési képviselője is, aki egyetlen rózsakesküvőről sem hiányzott. Sok ember gyűlt össze ilyenkor, nem árt, ha a képviselő forgolódik körülöttük, hiszen a mandátum egyszer lejár. A képviselő úr felesége szintén jelen volt ilyenkor, neki tiszte is volt a rózsakesküvőn: ő volt a rózsanya. De mi lehetett a dolga? Az is olvasható az újságcikkekben: „Szép rózsacsokorral lepte meg a menyasszonyt.” Hát ez igazán szép volt tőle.

„Esküvő után a templom előtt álló terebélyes tölgyfa alatt Almásy Sándor főszolgabíró adta át az 1200 koronát” – mesélik a régen nyomtatott betűk, és így folytatják: „Gróf Karátsonyi Jenő az úri kaszinóban ebéden látta vendégül az urakat.” Vagyis a násznép rang szerint külön egymástól távol étkezett. De azért már akkor is volt demokrácia, olvassuk csak tovább!

„Az urak ebéd után átmentek a nászházba, és mindegyikük táncolt a menyasszonnyal, lehúzták a cipőjét, majd később kiváltották. Így mulattak egy darabig magyarosan, aztán visszatértek a kaszinóba, és ott mulattak hajnalig.”

Aztán mi pénzt adtak az urak a menyasszonytáncért?

Az nálunk akkor még nem volt szokásban – válaszolt a Teréz néni és ha már megint pénzről esik szó, hozzáfűzi: az 1200 koronát betettük a bankba.

Aztán jött a háború és a pénz semmivé lett.

Gróf Karátsonyi Guidó bizonyára ismerte a fenti két újságcikk előtt ismertetett franciaországi és németországi rózsalány-szokást. Megtetszett neki és – dicséretére legyen mondva – meghonosította Solymár, Pilisvörösvár és Pilisszentiván községekben.

Rózsalányok 1882-től 1914-ig

1. rózsakesküvő: 1883. május 10-én

Iflinger Mátyás zsellér

Iflinger István és Fetter Katalin fia.

Sontag Mária

Sontag György és Feldhoffer Rozália leánya.

Lakás: Vörösvár 174. sz. 23-16 évesek, rk. vallásúak. Nőtlen-hajadon.

Tanúk: Iflinger Mátyás telkes

Feldhoffer József zsellér

Eskető: Bacsák Imre plébános

2. rózsasküvő: 1886. május 9.

Scheller János zsellér

Scheller Márton és Herr Mária fia.

Peller Mária

Peller György és Ziegler Mária lánya.

Lakás: Vörösvár 161. sz. 22-29 évesek, rk. vallásúak. Nőtlen-hajadon.

Tanúk: Peller János telkes

Huber Márton zsellér

Eskető: Bacsák Imre plébános

3. rózsasküvő: 1891. május 3-án

Kepler Mihály zsellér

Kepler Mihály és Fetter Rozália fia.

Eszl Anna

Eszl Mátyás és Wenczl Katalin lánya.

Lakás: Vörösvár 358. sz. 24-19 évesek, rk. vallásúak. Nőtlen-hajadon.

Tanúk: Feldhoffer Márton telkes

Lieber Márton zsellér

Eskető: Bacsák Imre plébános

4. rózsasküvő: 1892. május 8.

Botzheim János zsellér

Botzheim János és Guth Erzsébet fia.

Weber Rozália

Weber János és Mirk Terézia lánya.

Lakás: Vörösvár 29. sz. 24-17 évesek, rk. vallásúak. Nőtlen-hajadon.

Tanúk: Kammerer György zsellér, napszámos

Weller György zsellér, napszámos

Eskető: ifj. Angeli Márton plébános.

5. rózsakesküvő: 1898. május 8-án

Kozek József kőműves

Kozek József és Peller Katalin fia.

Mirk Teréz

Mirk Mihály és Poppre Teréz lánya.

Lakás: Vörösvár 208. sz., 316. sz. 25-18 évesek, rk. vallásúak. Nőtlen-hajadon.

Tanúk: Braun Márton zsellér

Peller János napszámos

Eskető: ifj. Angeli Márton plébános.

6. rózsakesküvő: 1900. május 13-án

Koller Péter

Koller Ferenc és Wirbl Mária fia Nagykovácsiból.

Schäffer Anna

Schäffer János és Müller Anna lánya.

Lakás: Vörösvár, 245. sz. 378. sz. 23-17 évesek, rk. vallásúak. Nőtlen-hajadon.

Tanúk: Mandl Mátyás nagykovácsi zsellér

Peller Ferenc telkes

Eskető: ifj. Angeli Márton plébános.

7. rózsakesküvő: 1903. május 10-én

Scheller Márton

Scheller Márton zsellér és Herbst Katalinfia.

Wieszst Rozália

Wieszst Mátyás zsellér és Koch Borbála lánya.

Lakás. Pilisvörösvár 286. sz. 92. sz. 22-19 évesek, rk. vallásúak. Nőtlen-hajadon.

Tanúk: Müller Antal zsellér

Müller János telkes

Eskető: ifj. Angeli Márton plébános.

8. rózsakesküvő: 1906. május 27-én

Nick János

Nick János zsellér és Herbst Mária fia.

Wieszst Katalin

Wieszst Jakab zsellér és Neubrand Mária lánya.

Lakás: Pilisvörösvár, 147. sz., 161. sz. 24-18 évesek, rk. vallásúak. Nőtlen-hajadon.

Tanúk: Gábeli János napszámos
Breier János telkes
Eskető: ifj. Angeli Márton plébános.

9. rózsasküvő: 1908. május 17-én
Ludvig Rezső
Ludvig István kőműves és Pannuska Mária fia.

Spiegelberger Borbála
Spiegelberger Ferenc zsellér és Peller Anna lánya.

Lakás: Pilisvörösvár 499., sz., 470. sz. 23-18 évesek, rk. vallásúak. Nőtlen-hajadon.

A férj Solymárról származik.

Tanúk: Wenzl János zsellér
Forstner György zsellér
Eskető: ifj. Angeli Márton plébános.

10. rózsasküvő: 1910. május 22-én
Braun Mihály
Braun Mihály zsellér és Peller Erzsébet fia

Peller Anna
Peller György telkes és Ziegler Mária lánya.

Lakás: Pilisvörösvár 516. sz., 356. sz. 22-19 évesek, rk. vallásúak. Nőtlen-hajadon.

Tanúk: Iflinger András telkes
Müller János telkes
Eskető: ifj. Angeli Márton plébános.

11. rózsasküvő: 1913. május 25-én
Piltzinger János cipész, lakatos és Szikora Julianna fia

Schön Teréz
Schön János szabó és Mirk Mária lánya.

Lakás: Pilisvörösvár 482. sz., 387. sz. 25-18 évesek, rk. vallásúak. Nőtlen-hajadon.

Tanúk: Koch Péter zsellér
Holicska Lőrinc zsellér
Eskető: ifj. Angeli Márton plébános.

A 33 rózsasküvő (1882-1914) kezdetben 3 évi váltással jutott volna egy-egy községre. Vagyis első évben Solymár, második évben Vörösvár (1901-től már Pilisvörösvár a neve) és a harmadik évben Pilisszentiván községben került volna sor a rózsasküvőre. Ez a sorrend azonban a későbbiek folyamán (az 1880-as évek végén) valamilyen esemény vagy akadály miatt megváltozott. Így a sorrend a rózsasküvők idejét tekintve a következőképpen alakult Vörösvárott:

1883. május 10.
 1886. május 9.
 1891. május 3.
 1892. május 8.
 1898. május 8.
 1900. május 13.
 1903. május 10.
 1906. május 27.
 1908. május 17.
 1910. május 22.
 1913. május 25.

Hogy ki lehetett „rózsalány”, arról a solymáriak így nyilatkoztak a „Solymár” c. 1986-ban kiadott helytörténeti könyvükben:

A rózsaszkivőn való részvételhez a jegyespárnak a következő feltételeket kellett teljesítenie: a menyasszonynak szűznek és minden tekintetben szeplőtelennek, a vőlegénynek tiszteletre méltónak, minden gyanún felette álló fiatalembernek kellett lennie. A döntést a község hozta meg.

A könyvben előforduló földrajzi nevek német megfelelői

Bácska	Batschka	Pilisszentkereszt	Helilgenkreuz
Vérmező	Blutwiese	(Nagy)Szénás	Heuberg
		Pesthidegkút	Hidikut
Dácia	Dazien	Szarvascsárda	Hirschtschara
Németóvár	Deutsch- Altenburg	Üröm	Irm
Sima dülő	Ebener Hotter	Császárfürdő	Kaiserbad
Remetehegy	Einsiedlerberg	Budakalász	Kalasz
Ipoly (folyó)	Die Eipel (Fluß)	Kálvária	Kalvarienberg
		Kevélyek	Kevély-Berge
Szabadságliget	Freiheitwaldchen		(ung.Kevély: hochmütig, stolz)
Garancs	Garantsch	Kisszénás	
Aranyhegyi patak	Goldbergbach	Kiskopasz	Kleiner Heuberg
Esztergom	Gran	Kiskevély	Kleiner Kahlberg
Határrétek	Grenzwiesen	Torbágy	Kleinkevély
Határréti patak	Grenzwiesenbach	rompuszta	Kleinturwall
Nagyszénás	Großer Heuberg		Klosterheide(- pußta)
Nagykopasz	Großer Kahlberg		
Nagysomlyó	Großer Somlyó	Komárom	Komorn
Nagykevély	Großkevély	kovácsi	Kowatsch
Nagymaros	Großmarosch	Királyszántó	Königsande
Nagyszántó	Großsande	Körmöc	Kremnitz
Nagyvárad	Großwardein	Békásmegyér	Krottendorf
		Húvösvölgy	Kühles Tal
Dunaharaszti	Harost	Lábatlan	Labeland
Háziréti patak	Hauswiesenbach	Neszmély	Langedorf

Hosszúhegy	Langer Berg	Piliscsaba	Tschawa
Máriaremete	Maria-Einsied(e)l	Piliscsév	Tschew
Mohács	Mohatsch	Csobánka	Tschowanka
Mór	Moor		
Nyergesújfalú	Neudorf	Órhegy	Wachtberg
Érsekújvár	Neuhäusel	Vác	Waitzen
Újpest	Neupest	Városlőd	Waschludt
Újlak	Neustift	Pilisborosjenő	Weindorf
		Fehérhegy	Weißer Berg
		Fehéregyház	Weißkirchen
Felső barlang	Obere Höhle	Pilisvörösvár	Werischwar
Felső Somlyó	Oberer Somlyó	Veszprém	Wesprim
Felsőgalla	Obergalla	Bia	Wiehall
Felvidék	Oberungarn	Bécs	Wien
Buda	Ofen	Moson	Weiselburg
Budai hegyvidék	Ofner Bergland	Bicske	Witsdhke
Díósd	Orasch	Budaörs	Wudersch
		Budakeszi	Wudigeß
Pomáz	Paumasch		
Pilis	Pilisch	Zajnat hegyek	Zajnat-Berge
Visegrád	Plintenburg	Ziribár	Ziribar
Pozsony	Preßburg		
Budafok	Promontor		
Győr	Raab		
Rába (folyó)	Die Raab (Fluß)		
Vöröshegy	Roter Berg		
Dobogókő	Rußkuppe		
Szár	Saar		
Homokhegy	Sandberg		
Pilisszántó	Sande		
Pilisszentiván	Sanktiwan		
Zsámbék	Schambeck		
Solymár	Schaumar		
Süttő	Schitte		
Zsíroshegy	Schmalzberg		
Csillaghegy	Schneckenberg		
Soroksár	Schorokschar		
Szeged	Segedin		
Csúcshegy	Spitzenberg		
Szentendre	St.Andrä		
Kőhegy	Steinberg		
Kőárók	Steingraben		
Szentjánostó	St. Johannessee		
Székesfehérvár	Stuhlweißenburg		
Tétény	Teting		
Ördöglyuk	Teufelsloch		
Tinnye	Tinne		

Térképek

A plébánián megőrzött honismereti térképek:

1. Halász Gedeon földmérő által 1812-ben a Majtényi család részére készített térkép, mely a vörösvári földbirtokokat térképezi fel.
2. Térkép a községi legelőkről, melyet Zlinszky László Pest megye rendes (2.) mérnöke 1840-ben készített.
3. 1873-ban jelent meg a (2.) József-féle országos felmérés (Bécsi levéltár). Ezen a felvételen a következő községek találhatók:

Vörösvár: „Meglehetős helység, két falazott templommal, plébániával, postával és korcsmával.”

Szent-Ivány: „Közepes helység templommal és kőből épült korcsmával.”

Solymár: „Egy kis helység két templommal.”

Csobánka: „Egy közepes helység szolid templommal, plébániával és korcsmával.”

Csaba: „Meglehetős helység, szolid templommal és korcsmával.”
(A térképek másolatai a vörösvári könyvtárban vannak.)

1777-ben a Budai hegyvidék a Veszprémi Püspökségből az újonnan létesített Székesfehérvári Püspökséghez került.

Forrásmunkák

IFJ. ALFÖLDI ANDRÁS-DR. RADNAI LÓRÁNT: Archeológiai Értesítő. MTA Budapest, 1945.

ANONYMUS: Gesta Hungarorum. Budapest, 1977.

ANTALFFY GYULA: Így utaztunk hajdanában. Panoráma, Budapest, 1975.

ASZTALOS MIKLÓS-PETHŐ SÁNDOR: A magyar nemzet története. Dante, Budapest, 1934.

BAKÁCS ISTVÁN: Iratok Pest megye történetéhez 1002-1437. Budapest, 1982.

IFJ. BARTA JÁNOS: Budavár visszavétele. Kossuth, Budapest. 1985.

BÁRTFAI SZABÓ LÁSZLÓ: Pest megye történetének okleveles emlékei 1002-1599. Budapest, 1938.

BEÉR JÁNOS-CSIZMADIA ANDOR: Történelmünk a jogalkotás tükrében. Gondolat, Budapest, 1966.

DR. BÉKEFI REMIG: A pilisi apátság története 1541-1814. Pécs, 1892.

BELLÉR BÉLA: Das Deutsche Bürgertum auf dem Scheideweg (Válaszúton a német polgárság). Budapest, 1981.

BENDA KÁLMÁN: A felvilágosodás és a paraszti műveltség a XVIII. századi Magyarországon. Valóság, 4/1976.

EUGEN BONOMI: Zur Besiedlung der Gemeinde Pilisvörösvár (Pilisvörösvár község betelepítéséről). Sonderdruck aus den Südostdeutschen Forschungen Bd. IV. Heft 3-4. Hg. Dr. Fritz Valjavec, München, 1940.

EUGEN BONOMI: Die Ansiedlungszeit des Ofner Berglandes (A budai hegyvidék betelepítésének kora). Sonderabdruck aus Südost-Forschungen, München, 1940, Heft 2/3.

EUGEN BONOMI: Die Peset im Ofner Bergland (A pestis a budai hegyvidéken). Sonderabdruck aus Südost-Forschungen, München, 1940.

EUGEN BONOMI: Die Kultstätte der vierzehn Nothelfer in Pilisvörösvár (A tizennégy segítő szent kegyhelye Pilisvörösváron). Sonderabdruck aus den Deutschen Forschungen in Ungarn IV (1939), Heft 3-4, Budapest, 1941.

EUGEN BONOMI: Der Wallfahrtsort Csobánka (A csobánkai zarándokhely). Sonderabdruck aus den Deutschen Forschungen in Ungarn Jg. VI (1941) Heft 2-4, Budapest, 1941.

EUGEN BONOMI: 1848/49 im Ofner Bergland (1848/49 a budai hegyvidéken). Sonderabdruck aus den Deutschen Forschungen in Ungarn Jg. VIII Heft 1, Budapest, 1943.

EUGEN BONOMI: Der Wallfahrtsort Heiligenkreuz (A szentkereszti zarándokhely). Budapest, 1958.

EUGEN BONOMI: Deutsche aus dem Ofner Bergland in Ungarn auf Wallfahrt (A budai hegyvidék németjei magyarországi zarándokutakon). Sonderdruck aus Jahrbuch für ostdeutsche Volkskunde Bd. XIV/1971, Elwert Verlag Marburg.

EUGEN BONOMI: Deutsche Blasmusik im Ofner Bergland/Ungarn und ihr Schicksal in der neuen Heimat (Német fűvőzene a budai hegyvidéken és annak sorsa az új hazában). Sonderdruck aus Jahrbuch für ostdeutsche Volkskunde Bd. XVI/1973, Elwert Verlag Marburg.

EUGEN BONOMI: Von Volksärzten und Zaubersprüchen (Népi orvoslásról és varázsigékről). Aus der deutschen Volksmedizin des Ofner Berglandes in Ungarn. Sonderdruck aus Jahrbuch für ostdeutsche Volkskunde Bd. XVIII/1975. Elwert Verlag Marburg.

BOROSY ANDRÁS: Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1638-1711.

BOROVSKY SAMU: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye története. Országos Monográfiai Társaság, Budapest, 1910.

BUDAYNÉ MOSONYI KLÁRA: Dorogról Dorogiaknak. Budapest, 1969/71.

PIETER COLL: Már az ókorban is tudták, Gondolat, Budapest, 1966.

EVLIA CSELEBI: Seyahatname (Magyarországi utazások) 1660-1664. Gondolat, Budapest, 1985.

CSORBA CSABA: Esztergom hadi krónikája. Zrínyi, Budapest, 1978.

DEUTSCHER KALENDER (A magyarországi németek évkönyve). Kiadja a Magyarországi Németek Szövetsége, Budapest

D' KRÄZ 5. Beitrage zur Geschichte der Stadt und Raumschaft Schramberg (Adalékok Schramberg város és környéke történetéhez). Straub-Druck Gmbh, Schramberg, 1985.

EISENBRUNNER: Pilisvörösvár; eine deutsche Großgemeinde im Ofner Bergland (Pilisvörösvár; egy német nagyközség a budai hegyvidéken). Unsere Post Jg. 13. Nr. 2. Stuttgart, 1958.

Az első magyarországi népszámlálás 1784-1878. Központi Statisztikai Hivatal könyvtára, Budapest, 1960.

PAUL FLACH: Waschkut (Vaskút). München, 1983.

FELSZEGHY FERENC (SZERK.): A Magyar Tüzér. A magyar tüzérség története. Reé, Budapest, 1938.

GALGÓCZY KÁROLY: Pest-Pilis-Solt törvényesen egyesült megye monographiája. Budapest, 1876.

GALGÓCZY KÁROLY: Pest megye adattára. 3. kötet.

GÁRDONYI ALBERT: Die ersten Ansiedler der Stadt Ofen nach der Türkenherrschaft (Buda városának első betelepülői a török uralom után). Deutsch-Ungarische Heimatblätter, Budapest, 1931.

GERGELY A.-SZÁZS Z.: Kiegészítés után. Gondolat, Budapest, 1978.

GROMON ANDRÁS: Szentelmények egy német falu életében. Kézirat.

GYÖNGYÖSI GERGELY: Arcok a magyar középkorból. Szépirodalmi, Budapest, 1983.

WERNER HACKER: Auswanderer vom Oberen Neckar nach Südosteuropa im 18. Jahrhundert (Kivándorlók a Felső-Neckar vidékéről Délkelet-Európába a XVIII. században). Oldenbourg, München, 1970.

JOHANN HAUCK: Tschawa/Piliscsaba. Heimatbuch zur Geschichte des Dorfes Piliscsaba. Heimatverein, Piliscsaba, 1988.

HEIMATBUCH der Stadt Weißkirchen im Banat (Fehéregyház. Egy bánáti város krónikája). Salzburg, 1980.

HEINZ LAJOS: A magyar posta története. Budapest, 1937.

HIDAST/HERBST GYÖRGY: Volkslieder und volkstümliche Weisen aus dem Liderschatz der Werischwarer Deutschen (Népdalok a pilisvörösvári németek népdalkincséből). Pilisvörösvár, 1989.

LEO HOFFMAN: Kurze Geschichte der Donauschwaben (A dunai svábok rövid története). Schwäbische Heimatbücherei.

HÓMAN BÁLINT-SZEKFÜ GYULA: Magyar történet. 2. kötet, Budapest, 1939.

HORVÁTH GYÖRGY (WERKLI FLÓRIÁN): Leanderfa rajza és aratási rajz a Neue Zeitungból.

HORVÁTH ISTVÁN: Klastrompuszta, a pálos rend bölcsője. Vigilia. Budapest, 1974.

JORDÁNSZKY ELEK: A magyarországi kegyhelyek története. Budapest, 1836.

JOSEF KALLBRUNNER: Beiträge zur deutschen Siedlungsgeschichte in Südosteuropa (Adalékok Délkelet-Európa német településtörténetéhez). Neue Heimatblätter I. 1935-36.

KISS ÁKOS: Közbiztonság a XVIII. században. Tinnye és Uny története a XVIII. században.

KOSÁRY DOMOKOS: Pest megye a kuruckorban. Budapest, 1965.

KARL KRAUSHAAR: Sitten und Bräuche der Deutschen (A németek szokásai és hagyományai). Baden bei Wien, 1932.

KRISTÓF GYULA: Az aranybullák évszázada. Gondolat, Budapest, 1976.

KUZSINSZKY BÁLINT (SZERK.): Budapest régiségei. 5. kötet. Budapest, 1897.

Magyarország régészeti topográfiája VII. A Budai és Szentendrei járás. Budapest, 1986.

Magyar statisztikai közlöny. Új Folyam XII. kötet. Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában 1720-21. Budapest, 1896.

Magyar Statisztikai Közlemények. Új Sorozat. Budapest, 1913.

MAKKAI LÁSZLÓ: Pest megye története 1848-ig. Budapest, 1958.

DR. MANHERZ KÁROLY: A magyarországi német nemzetiség néprajzáról. TIT, Budapest, 1982.

KARL MANHERZ (SZERK.): Schönster Schatz (Legkedvesebb kincs). Ungarndeutsche Volkslieder (Magyarországi német népdalok). Tankönyvkiadó, Budapest, 1979.

MARLOK ISTVÁN: Adalékok Pilis megye török utáni településtörténetéhez. Székesfehérvár, 1977.

STEFAN MARLOK: Die ersten Siedler im Ofner Bergland (A budai hegyvidék első betelepülői). Deutscher Kalender 1986. Magyarországi Németek Szövetsége, Budapest.

STEFAN MARKOL: 300 Jahre Werischwar (Pilisvörösvár 300 éve). Unser Hauskalender. Schwabenverlag, Ostfildern, 1989.

STEFAN MARLOK: Entstehung der Gemeinde St. Iwan im Ofner Bergland (Pilisszentiván község keletkezése a budai hegyvidéken). Unser Hauskalender 1968. Ungarndeutsche Abteilung der Caritas-Flüchtlingshilfe, Stuttgart.

ADAM MÜLLER-GUTTENBRUNN: Götzendämmerung (Istenek alkonya). Ein Kulturbild aus Ungarn. Staakmann, Leipzig, 1910.

ADAM MÜLLER-GUTTENBRUNN: Der große Schwabenzug (A svábok nagy költözése). Hartmann, Sersheim, 1992.

Oklevélregeszták. Kiadja a Pest megyei Levéltár. Budapest, 1982.

JOANNES PAUER: Histori Dioecesis Alba (A székesfehérvári egyházmegye története). Alba Regiae (Székesfehérvár), 1877.

PÁSZTOR MIHÁLY: A fehérterror néhány jelensége. Pest megye 1919/20. PML, Budapest, 1988.

Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye általános ismertetője és címtára. Budapest, 1931.

PETHŐ GERGELY

Pilisvörösvár község tanácsuléseinek jegyzőkönyvei.

RAVASZ JÁNOS: A magyarországi köznevelés vázlatos története a XVIII. század első felében (1711-1760).

Sematizmus. Iskolarend. Pilisvörösvár, római katolikus plébánia. 1827. XII. 11.

Schemtibus venerabilis Cleri Diocesis Alba-Regalensis pro Anno a Christo nato 1848

ROGERIUS SCHILLING: Ansiedlung der Deutschen in Rumpfungarn (A németek letelepedése Közép-Magyarországon).

FRANZ SEITL: Die Geschichte und Tätigkeit des Mauterer-Blasorchesters von Pilisvörösvár (A pilisvörösvári Mauterer-fúvószenekar története és tevékenysége). Budapest, 1965.

SPIRA GYÖRGY: Parasztsors Pest megyében.

SPIRA GYÖRGY: A Pest megyei parasztság 1848 előtti rétegződéséhez.

SUGÁR ISTVÁN: A budai vár és ostromai. Zrínyi, Budapest, 1979.

SZABÓ ISTVÁN: A jobbágy birtoklása az örökös jobbágyság korában.

SZAKÁLY FERENC: A mohácsi csata. Budapest, 1977.

SZEKERESNÉ BURGHARDT KLÁRA: Falutörténet és néphagyomány Száron. Szár, 1990.

SZEPESSY TIBOR: A régi Róma napjai. Gondolat, Budapest, 1968.

SZOMBATHY VIKTOR (SZERK.): Évezredek hétköznapijai. Panoráma, Budapest, 1973.

SZOMBATHY VIKTOR (SZERK.): A magyar régészet regénye. Panoráma, Budapest, 1976.

GEORG TAFFERNER (SZERK.): Unser Hauskalender. Das Jahrbuch der Ungarndeutschen (A mi házi kalendáriumunk. A magyarországi németek évkönyve). 33. évfolyam. Stuttgart, 1981.

JOSEF TALLER-BERNHARD HELLERBRANDT: Solymár. Chronik einer Schwäbischen Großgemeinde im Ofner Bergland (Egy sváb nagyközség krónikája). Am Brurain, 1986.

TÓTH ISTVÁN: A rómaiak Magyarországon. Gondolat, Budapest, 1979.

Urbaria et Conscriptiones. Országos Levéltár, Budapest.

VÁSÁRHELYI GÉZA: Archeológiai Értesítő. MTA. Budapest, 1945.

DR. VIGH KÁROLY: Pilisvörösvári bányászstrájk. A Pest megyei TIT, a Pest megyei Könyvtár és a Bányai Dolgozók Szakszervezetének kiadványa. Budapest, 1978.

FRANZ WALPER: Csobánka. Wien, 1986.

JOHANN WEIDLEIN: Pannonica. Ausgewählte Abhandlungen und Aufsätze zur Sprach- und Geschichtsforschung der Donauschwaben und der Madjaren. Schorndorf: Selbstverlag 1979 (1978) 424 Seiten.

Zsidó lexikon. Budapest, 1929.

E könyv megjelenését támogatták:

BÁNYAI BÚTOROK KFT.
HALMSCHLÁGER TRADE RT.
HERBST-BAU KFT.
MÉLYÉPSZOLG. KFT.
PILIS SECURITY KFT.
ROMEL KFT.
WALDI KFT.